

SLOVÁCI V ZAHRANIČÍ 35

SLOVÁCI V ZAHRANIČÍ 35

Zostavila
Zuzana Pavelcová

MATICA SLOVENSKÁ 2018

Redakčná rada: JUDr. Marián Gešper; doc. Ing. Pavol Hrivík, CSc.; prof. JUDr. Jaroslav Chovanec, CSc. et Dr. h. c.; ThLic. Mgr. Viliam Komora, PhD.; PhDr. Pavel Mičianik, M. A., PhD.; PhDr. Zuzana Pavelcová, Ludovít Pomichal, doc. Dr. iur. Ing. Michal Turošík, PhD.

SLOVÁCI V ZAHRANIČÍ 35

Zborník Krajského múzea Matice slovenskej

Zostavila Zuzana Pavelcová

Edícia: Slovenský svet

Séria: Vedecké zborníky

Posúdili: doc. PaedDr. Pavol Parenička, CSc.
PhDr. Peter Mulík, PhD.

Vydala Matica slovenská
P. Mudroňa 1, 036 01 Martin
www.matica.sk

Rozširuje Vydavateľstvo Matice slovenskej, s. r. o.
M. R. Štefánika 25/A, 036 01 Martin, Slovenská republika
tel.: (+421 43) 324 04 23
e-mail: info@vydavatel.sk
www.vydavatel.sk

Redakcia: Krajské múzeum Matice slovenskej
Ulica P. O. Hviezdoslava 5, 036 01 Martin
tel.: (+421 43) 413 30 67
e-mail: domhronskeho@matica.sk
Vaše príspevky môžete celoročne zasielať na adresu:
domhronskeho@matica.sk

Návrh obálky a grafickej úpravy Igor Štrbík
Jazyková redaktorka Júlia Schwandnerová
Technická spolupráca Katarína Sopóciová

Preklad resumé do angličtiny © PaedDr. Andrea Jančošková
© Matica slovenská, 2018

Na všetky príspevky sa vzťahuje autorské právo. Za obsah textov a správnosť údajov v príspevkoch zodpovedajú autori.
Vydavateľ sa nemusí stotožňovať s ich publikovanými názormi.

Vytlačila tlačiareň Fork, s. r. o., Martin

ISSN 0081 0061
EAN 9770081006000 85

EDITORIÁL

ZUZANA PAVELCOVÁ

Vážení krajanovia, milí priatelia, Slováci, Slovenky, matičiari, v rukách držíte 35. ročník vedeckej ročenky *Slováci v zahraničí*. Za nami je 35 rokov zostavovania, prípravy, recenzovania, redigovania i tlače významného matičného vedeckého zborníka, ktorý vyšiel po prvý raz v roku 1971.

Vznik ročenky inicioval v šesťdesiatych rokoch Ústav pre zahraničných Slovákov. V správe z hodnotenia činnosti zo 14. 7. 1969 nachádzame prvú zmienku o príprave zborníka: „*Edičná rada ústavu schválila prvé číslo zborníka ‚Slováci v zahraničí‘, ktorý v krátkom čase zadáme do vydavateľstva. Hlavným redaktorom zborníka je Dr. Ján Sirácky.*“¹ Zborník spočiatku nevychádzal v pravidelných intervaloch, ustálenie jeho periodicity nastalo až v roku 2003, odkedy začal vychádzať raz ročne.

Zborník dnes vychádza v mäkkej väzbe v priemerom rozsahu 250 – 300 strán. Typický je jednofarebnou obálkou s názvom zborníka a štvorcovým obrázkom mapy sveta, ktorá symbolizuje roztrúsenosť Slovákov vo svete.

V roku 2011, po zmenách v štruktúre a sídle pracovísk MS, sa Krajanské múzeum presťahovalo z Bratislavy do Martina. Spoločne s pracoviskom sa presídlila aj redakcia zborníka. KM sa rozhodlo zborník posilniť novými témami a spropagovať ho. Poslalo výzvu širokej odbornej verejnosti, ako i Slovákom žijúcim v zahraničí o možnosti zaslať príspevok do redakcie ročenky.

Od roku 2012 KM túto výzvu v pravidelných intervaloch adresuje doktorandom, pracovníkom vybraných katedier, krajanským spolkom i jednotlivcom, ktorí sa v tejto oblasti angažujú a mohli by sa stať potenciálnymi prispievateľmi. Propagácii výrazne pomohla aj webová stránka MS a sociálne siete, ktorými Matica slovenská svoje výzvy dokáže šíriť medzi členov MS a širokú verejnosť.

Ročenka si medzi zborníkmi stále zachováva špecifické postavenie. Uverejňuje vedecké štúdiá a materiály o živote krajanov, prináša spomienky na význam-

¹ Archív Matice slovenskej (ďalej AMS), fond (ďalej f.) Ústav pre zahraničných Slovákov v Bratislave (v Martine). Vyhodenie činnosti ústavu za I. polrok 1969. s. 3.

né výročia slovenských osobností pôsobiacich v zahraničí, uverejňuje recenzie a informácie z krajského sveta a poskytuje správu o činnosti Krajského múzea Matice slovenskej počas uplynulého roka. Na svojich stránkach prezentuje širokospektrálny záber tém, medzi ktoré patria najmä dejiny Slovákov v zahraničí, literatúra, umenie i kultúra. V zborníku nájdeme aj príspevky od autorov, ktorí patria k Slovákom žijúcim v zahraničí, vďaka čomu ročenka získava špecifické

Obaly ročeniek Slováci v zahraničí za ostatné roky. Autorka fotografie: Zuzana Pavelcová

postavenie medzi vedeckými zborníkmi. Práve toto špecifikum je jej veľkým prínosom.

Do redakcie každoročne posielajú prispievatelia približne 20 – 30 príspevkov priemerne z 5 krajín sveta. Najčastejšie do ročenky prispievajú odborníci zo Slovenska, ale i Maďarska, Srbska, Poľska, Rumunska, USA, Kanady a Chorvátska. Ojedinele do redakcie bývajú zaslané príspevky z Cypru, Austrálie, Čiernej Hory či iných európskych krajín s krajskou komunitou.

Po zostavení, zredigovaní a vydaní zborníka ho KM zasiela do knižníc i vy-

braným krajaným spolkom. Celoročne zborník predáva a rozširuje Vydavateľstvo MS. O jeho vydaní v printovej podobe KM krajanov informuje nielen cez rozoslanie oznamovacieho emailu na viac ako 500 adries, ale i príspevkom do krajaných periodík, kde informuje, čo zborník obsahuje a ako si ho možno objednať.

V dnešnej dobe je však o vedecké ročenky stále menší záujem. Náklad sa za ostatné roky znížil na 100 – 150 výtlačkov, je teda otázne, čo zborníku prinesú ďalšie roky...

Dnes však máme dôvod na oslavu. Tridsaťpäť rokov je veľmi vzácné jubileum, ktorým sa môže pochváliť máloktorý zborník, periodikum či ročenka... Naše poďakovanie patrí všetkým tým, ktorí sa akokoľvek podieľali na jeho pretrvávaní: autorom príspevkov, členom redakčnej rady, zostavovateľom, recenzentom, vydavateľstvu a jeho pracovníkom, ako aj Matici slovenskej, ktorá jeho vznik iniciovala a dodnes zborník vydáva.

Zuzana Pavelcová

ŠTÚDIE

KRIŠTÁL NA ZABUDNUTOM OSTROVE (Dráma života Karola Strmeňa v súvislostiach)

MATÚŠ MARCINČIN

*V živote je všetko symbolické
alebo, povedzme, parabolické.
Ide o to, ten zmysel –
ktorý vždy súvisí s veľkosťou
– nájsť.*

(Paul Claudel)

*Servi inutiles sumus;
quod facere debuimus,
fecimus.*

1 Zlatá a zelená (expozičia)

Imrich Kružliak v exilovom časopise *Most* (1970, in Hvišč et al., 1991, s. 155) hovorí „o troch veľkých stípoch našej modernej lyriky“, ktoré sú „integrálnou súčasťou našej národnej duše. Rád, často a myslím, že zaslúžene staviam do jednej línie našich troch básnikov: Beniaka, Strmeňa a Ráfusa. Ten prvý na dokončievajúcej púti proroka (Strmeň ho nazval ‚horiacou labuťou‘), ten druhý ako krištál na zabudnutom ostrove žije z vlastného svetla pravdy a poézie, a ten tretí, osudom nahlodaný, čistý a svätý básnik musí si veršom pretierať tmú pred očami“.

Karol Strmeň zažil vo svojom živote pocity vyhnanca hneď dvakrát. Narodil sa 9. apríla 1921 ako Karol Adam Bekényi v rodine tesára v Slovenskom Mederi. Ako päťdesiatročný si v jednom z rozhovorov takto spomína na rodný región: „... v našom kraji niet, chvalobohu, turistických divov ani maliarskych zátiší. Ale nikde inde na Slovensku nenájdete našu zlato-zelenú šírину, ktorá sa vlní a rodí a naoko nikdy neprestáva. Viete, že Petrarca zo všetkých farieb mal najradšej kombináciu žltej a zelenej? (...) Pre mňa je okolie mojej rodnej dediny jedným

z najväčších darov, ktoré mi dal Stvoriteľ – zlato-zelenou pustinou mystickej hĺbky. Keby sv. Terézia Avilská bola poznala Slovensko a hľadala, kde postaviť karmelitánsky kláštor, bola by ho postavila u nás...“ (in Gundová-Jergová, 2003, s. 85). Bol to kraj navonok nevábný, ale zároveň aj kraj, ktorý bolo treba pochopiť a precítiť z vnútra a do hĺbky. Podobný videl neskôr iba v skutočnej Petrarcovej zemi, v Taliansku, ktoré sa stalo „tajnou otcinou jeho srdca“...

Slovenský Meder je dnes Palárikovo, kde sa – slovami samotného Strmeňa – hovorilo maďarsky a štyrmi slovenskými dialektmi. Tie mali aj „štyri intonácie – a čo je rovnako dôležité – za každým stál iný životný štýl, s inými, presne pociťovanými hodnotami života. Vtedy bolo Palárikovo malé univerzum (...) Od útleho detstva som cítil, že svet je jeden a šíri sa blažene medzi hviezdami a že človek je hodnota, nenahraditeľné individuum, plné tajomstva. Kľúčom k nemu je reč... A stačilo mi vedieť, že kľúčov je mnoho, ale všetky vedú k srdcu, k môjmu palárikovskému tajomstvu srdca, aby som sa vrhol na štúdium ‚cudzích rečí‘ (...) Môj domov ma naučil byť doma so všetkými ľuďmi“ (in Gundová-Jergová, 2003, s. 85). O jeho výnimočnom cite a nadaní pre jazyky svedčí aj to, že už ako trojročný plynule čítal. Slovenský Meder však po Viedenskej arbitráži z roku 1938 pripadol horthyovskému Maďarsku. Strmeň preto odmietol pokračovať v gymnaziálnych štúdiách na pomaďarčenej škole v Nových Zámkoch a prestúpil na núdzové slovenské gymnázium do Šurian, kde aj zmaturoval. Napriek tomu veľmi ťažko niesol okupáciu časti slovenského územia. Jedinou útechou mu ostávala poézia: „Keď roztvorím tie stránky poézie, ktoré ma obklopujú od Vergília, Ovídia, Shakespeara, Danteho, Petöfiho... po Nezvala, Apollinaira, Rilkeho, Valéryho, Jesenína, Fábryho a Halasa, vtedy mám chvíle radosti a duševnej slasti – ináč som ako zakliaty, nič nevidím, keď sa dívam, nič nečujem, keď počúvam. Som smutný, mnoho trpím, precitlivý som“ (podľa Gráfová in Maťovčík, 2002, s. 150). Rozhodol sa, že bude žiť „aj pod mesačným svetlom, keď už slnko prestalo svietiť a je doba Pôstu“ (tamtiež).

Nádej, že ako študent katolíckej teológie nebude taký vystavený národnostnej diskriminácii v novovzniknutej politickej situácii, priviedla Strmeňa do Ostrihomu. Počas gymnaziálnych štúdií ovplyvnený (ako mnohí iní vo vtedajších časoch) R. Dilongom publikoval od roku 1935 v stredoškolskom časopise *Rozvoj*, v roku 1937 zverejňuje v časopise *Živena* ešte pod pseudonymom *Borka Kelényi* báseň *Zatvorené oči*, aby v roku 1941 básňou *Za hranicu* uverejnenou v *Slovenských pohľadoch* definitívne vstúpil do slovenskej literatúry. V roku 1942 uverejňuje cyklus piatich básní *Z ostrihomského seminára*, ktoré sa stali neskôr súčasťou jeho básnického debutu. Prvou čitateľkou jeho básní však bola jeho jednoduchá mama. Ešte v roku 1971 vrazil, že „moja mama je poetka, ja som iba ozvena.

Ako študent som jej čítal verše, ktoré predpokladali znalosti, aké dnes nečakám ani od svojich najlepších žiakov na univerzite. Počúvala ma, čudovala sa a občas zasiahla (...) Šalda, ktorého *Zápisník* viem aj po rokoch naspamäť, ma nenaučil viac ako moja mama“ (in Gundová-Jergová, 2003, s. 85).

2 Sloboda a právo viac než život (kolízia)

V nasledujúcich rokoch Strmeňovi vychádzajú básne, preklady, eseje a literárnokritické príspevky v periodikách *Kultúra*, *Slovenské pohľady*, *Elán*, *Rozvoj*, *Smer*, *Obroda* a i. Niektoré jeho básne sa našli aj v pozostalosti Jána Smreka, ktorý mnohé z nich uverejnil v časopise *Elán*. Už v tomto období v ňom môžeme vidieť mimoriadne ambiciózneho adepta básnickej a prekladateľskej činnosti s výnimočným záberom a rozhľadom. Od roku 1939 môžeme Strmeňa spájať aj so *Slovenskými pohľadmi*, ktoré začali publikovať jeho preklady a od roku 1941 aj jeho vlastné verše. Do týchto čias sa viaže začiatok spolupráce Karola Strmeňa s literárnym vedcom Stanislavom Mečiarom, ktorý zodpovedal za *Slovenské pohľady*. Už v roku 1939 plánoval Strmeň vydať v *Knižnici Slovenských pohľadov* antológiu francúzskej lyriky. Neskôr mali nasledovať antológie z maďarskej, holandskej, nemeckej, anglickej, talianskej a ruskej lyriky. Mečiar túto iniciatívu uvítal, a tak mohol Strmeň pripraviť na vydanie výber francúzskej lyriky pod názvom *Vražby*. Okrem toho mal pripravené na vydanie preklady Stefana Georgeho (*Rok duši*) a Rainera Maria Rilkeho (*Sonety Orfeovi*, spolu s výberom jeho básní). Z týchto veľkých plánov nakoniec zišlo a po mnohých peripetiách až v roku 1943 vychádza výber z Rilkeho pod názvom *Obraz na vázach*. Pôvodne zamýšľaný názov *Z hĺbky nocí* Strmeňovi neprešiel. Jozef Mihalkovič (1992, s. 77) ešte bezmála po polstoročí vyzdvihuje toto vydanie Rilkeho básní: „Strmeňovi sa v nich podarilo rozohrať naozaj s bravúrou charakteristické škály rilkeovských reflexí o živote, o Bohu, bytí, o veciach zeme a ľudí do podmanivej podoby završenia a zaokrúhlenosti dikcie. Presne sa nepamätám, (...) no impulz iste vzišiel od básnických kolegov a priateľov, medzi ktorými sa Strmeňovo prekladateľské umenie nepripomínalo, pokiaľ viem, inakšie ako s rešpektom. Nebolo prečo nesúhlasit', *Sonety Orfeovi* v Strmeňovom podaní je čítanie, to je ešte i dnes čítanie, ktoré možno merať najvyššími kritériami. (...) Úprimne som ho obdivoval, čudoval som sa jeho rečovým manipuláciám ako nepredvídateľným letovým obratom roja škorcov, načrtávaným samoznakmi Strmeňovej úzkostlivej, pre mňa tak trochu starosvetskej, no neobyčajne kultivovanej slovenčiny.“ Rozsiahla antológia francúzskej lyriky, na ktorej Strmeň spolupracoval s P. G. Hlbinom, aj napriek veľkej

snahe Janka Silana vydať ju ešte aspoň v rokoch 1946 – 1947, ostala iba v rukopisnej podobe.

Seminaristická nádej národnostnej rovnosti sa ukázala ako neoprávnená, a preto už po dvoch ročníkoch v roku 1942 Strmeň z Ostrihomu odchádza (úradne si mení priezvisko z Bekényi na Strmeň, údajne preto, aby sa Maďarom vyslovovalo čím ťažšie, pozri Pašteka, 2015, s. 135) a od roku 1943 začína študovať na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave filozofiu a slovenský jazyk. Tu žil v študentskom domove *Svoradov*, hniezde slovenskej kresťanskej inteligencie, a tu i nadviazal blízke priateľské vzťahy s osobnosťami ako J. Silan, R. Dilong, V. Beniak, A. Žarnov, J. Motulko, M. Šprinc a i.

Pravdepodobne na jeseň 1943 sa na *Svoradove* spoznáva s legendárnym chorvátskym jezuitom, profesorom teológie Tomislavom Poglajenom Kolakovičom, ktorý na Slovensku založil poloilegálne spoločenstvo *Rodina*, ktorým prorocky pripravoval katolícku cirkev na obdobie komunistickej totality a ktoré stálo za vznikom neskoršieho katolíckeho disentu u nás (S. Krčméry, V. Jukl, A. Neuwirth a i.). Z pohľadu príslušnosti mladého K. Strmeňa k *Rodine* treba poznamenať, že toto hnutie bolo nielen protikomunistické, ale aj protifašistické. Sám Kolakovič mal k slovenskému štátu rezervovaný postoj, ktorý stál aj za jeho účasťou na povstaní v roku 1944. Jedinú, ale o to podstatnejšiu zmienku o Strmeňovi v tejto súvislosti nájdeme v anglických pamätiach exulanta L. Gleimana (2011, s. 138), ktorý o ňom píše, že nebol „zúrivým nacionalistom“ (a rabid nationalist) a bol členom „Kolakovičovho podzemia“ (Kolakovic underground).

Počas vysokoškolských štúdií pracoval ako redaktor kultúrnej rubriky (pod vedením Mila Urbana) v týždenníku *Gardista* od marca 1943 fakticky až do jeho zániku. Aj vďaka jeho výnimočne vynikajúcej literárnej erudícii táto rubrika pozitívne vplývala na domáci literárny vývoj, keď sa stala fórom, na ktorom sa diskutovalo o aktuálnych kultúrno-literárnych otázkach v slovenskej a svetovej literatúre. Zatiaľ čo v *Gardistovi* uverejňoval predovšetkým slovenských a svetových katolíckych autorov, v *Slovenských pohľadoch* (kmeňový spolupracovník od roku 1943) išiel do oveľa širších a nadkonfesijných či nadskupinových dimenzií. Veľkolepé literárne ambície, ktoré ho sprevádzali celý život, stáli za jeho mimoriadnou literárnou produktívnosťou, jednoznačne európsky a svetovo orientovanou (k vplyvu H. Bremonda napr. Marcinčin, 2014), ktorá ráznymi krokmi prekračovala tradičné slovenské prahy a obmedzenia – veď už v rokoch 1942 – 1943 časopisecky uverejňuje preklad šiestich spevov z Danteho *Božskej komédie* a okrem toho aj niektoré básne Francisa Jammesa, Arthura Rimbauda a takisto aj *Mesto pri mori* Edgara Allana Poea. Spolu s Ladislavom Hanusom a Jozefom Kútnikom Šmálovom založili v Ružomberku už spomínaný časopis – mesačník *Obroda* (re-

daktor edície *Problémy*) a rovnomenné vydavateľstvo (september 1943), kde mu vychádzajú tri knižné preklady (Dante – *Nový život*, 1943; M. Eminescu – *Výber z poézie*, 1943; E. A. Poe – *Havran*, 1944, s ilustráciami L. Fullu).

Špecifické postavenie v Strmeňovej prekladovej tvorbe zaujíma práve výber dvadsiatich štyroch básní veľkého rumunského novoromantika Mihaia Eminesca, ktorému predchádzali časopisecky vydané básne iného rumunského básnika – kresťanského tradicionalistu Nichifora Crainica. Štyridsiate roky 20. storočia priniesli znásobenie kontaktov medzi slovenskou a rumunskou literatúrou, čoho dôsledkom bola aj (čo je v celej Strmeňovej tvorbe výnimočná situácia) politicko-literárna objednávka preložiť výber z Eminescovej tvorby. K tejto zákazke sa dvadsaťdvaročný prekladateľský talent Strmeň dostal po tom, ako túto ponuku Valentína Beniaka odmietol Ivan Krasko, priekopník prekladov Eminescovej poézie do slovenčiny. Aj keď ju prijal s nevôľou, výsledok jeho dvojmesačného prekladateľského úsilia stojí za to a Július Pašteka môže právom povedať o Strmeňovi, že „predstavil nám Eminesca“. A to aj napriek spočiatku negatívnym reakciám tak zo strany nábožensky orientovaných kritikov (Hanus, Kútник Šmálov – prekážal im morálny profil Eminesca), ako aj zo strany samého Ivana Kraska, ktorý spočiatku tieto preklady hodnotil ako „veľmi neúspešné“, resp. sa k nim neskôr vyjadroval dosť kriticky. Na opačnej strane stál veľký čitateľský úspech tohto výberu z (najmä) lúboštnej lyriky Eminesca a napríklad aj názor Viliama Turčányho, ktorý Strmeňove preklady vyzdvihol (a obzvlášť z formálnej stránky) dokonca aj nad preklady Ivana Kraska (podľa Pašteka in Eminescu, 1999, s. 64 – 73).

Už v polovici roku 1943 mu vychádza v edícii *Slovenská jednota* básnický debut – zbierka *Výžinok života*, na ktorú sa pripravoval systematickou prekladateľskou činnosťou. Mikuláš Šprinc túto zbierku „intelektualistického rázu“, v ktorej sa Strmeň prejavil ako poeta doctus s vlastným „ontologizmom“, privítal slovami: „V nesmiernej záplave poetického braku, ktorý zo dňa na deň čoraz viac ohrozuje dobrý a zdravý zmysel pre dobrú a zdravú poéziu, tieto verše Karola Strmeňa sú ako čisté zrno, preosiate na riečici dozrievania a trepezlivého preciedzania a kryštalizovania všetkého, čo videl, cítil, miloval a strácal a získal“ (1943, in Šprinc, 2002, s. 83). Na druhej strane ju negatívne hodnotil Michal Chorváth, ktorému prekážala jej významová zastretosť a zložité vyjadrovanie, čo naznačovalo rilkeovské a hviezdoslavovské vplyvy v Strmeňovej prvotine. Július Pašteka (in Strmeň, 1999, s. 11) dokonca hovorí o „rėbusovitej poézii“, čo však mohlo byť aj dôsledkom toho, že dielo vyšlo v okupovaných Košiciach a vyžadovalo si určitú mieru kódovania proti maďarskej cenzúre.

Na rok 1944 pripravoval vydanie ďalšej básnickej zbierky *Bojovník*, ktorou sa chcel dôstojne zaradiť do prúdu a tradície slovenskej nacionálne orientovanej

poézie bez oportunistických ambícií. Z pripravovanej zbierky sa však pod vplyvom vojnových udalostí podarilo vydať len rozsiahlu báseň *Testament* (Bratislava, november 1944) s venovaním – „bojovníkom otčiny, ktorí viac ako život milujú slobodu a právo“. Ani na troskách prvého slovenského štátu Strmeň nepodľahol pokušeniu písať prvoplánovú prorežimovú poéziu, nenechal sa uniesť prázdny prepiatym nacionalizmom a neupadol do schematismu. Na sklonku roka 1944 píše: „Sám sa nechcem nechať viesť citmi nenávisť ani zaslepanej lásky k niektorému národu. Moje krédo, ktorého sa nikdy, ak nechcem rozbiť svoju osobnosť, nevzdám, je moje kresťanstvo a západná kultúrna postać. To je všetko“ (podľa Gráfová in Maťovčík, 2002, s. 149). Zostal verný kresťanskému humanizmu a univerzalizmu, udržal si nadhľad nad politickou a straníckou tendenčnosťou a napísal zbierku skutočne vlasteneckých básní bez zbytočného páto-su a sentimentality, básní, ktoré dvíhajú národné povedomie i hrdosť. Sám o básni *Testament* napísal tieto slová: „Báseň som napísal na jednej vidieckej fare, kde sú briežky a vršky. Keď sa človek zhora díva na široké planiny a symetrické polia (...) cíti, aká je krásna táto zem a svätá naša úloha v nej“ (podľa Gráfová in Maťovčík, 2002, s. 151). Tieto verše sa už pod vplyvom Valentína Beniaka (a pravdepodobne aj so zreteľom na potenciálny a zrejme aj chcený širší okruh čitateľov) vyznačujú väčšou zrozumiteľnosťou a ľudovosťou. Pôvodná zbierka *Bojovník* sa našla v strojopisnej podobe s autorovými vlastnoručnými opravami v pozostalosti Janka Silana.

Práve s ním viedol čulú korešpondenciu Mikuláš Šprinc (2003, s. 45 – 46), ktorý v listoch spomína aj svojho priateľa K. Strmeňa, vďaka čomu ho môžeme spoznať aj ako človeka z mäsa a krvi. Február 1944: „Na večierku novej poézie (...) recitovala jedna študentka Tvoju báseň *Keď v Tatrách prší*. Ale tak úboho reprodukovala Tvoj stesk, že Strmeň, Kostra i ja chveli sme sa od zlosti.“ V liste datovanom 18. júna toho istého roku s nadhľadom opisuje napätú situáciu po bombardovaní Bratislavy: „... vzpurný Karol Strmeň, ktorý sa vadí vždy a všade a s každým, len tak, že nedoplatil na svoje trucovitosti. Nechcel sa dať vyhodiť z Astorky, kde práve raňajkoval ako pán o desiatej. Napokon ho násilím vyhodili a dvadsať rokov za ním vybuchla mína. A kade utekal do redakcie, všade padali pumy. Skončil potom v Štefánke pod bránou, ale privítal ho kúdol čierneho dymu, lebo na dvor v tom dome padla bomba. Má celú kožu a robí si zrejme vtipy zo svojej psej situácie...“

V edičnom pláne *Knižnice Slovenských pohľadov* ráatal S. Mečiar v roku 1945 i so zbierkou Strmeňovej pôvodnej poézie, ktorá mala vyjsť pod názvom *Testament*. Ten však z obáv pred neistou budúcnosťou svoje básne zveril Belovi Froncovi, ktorému na jar 1945 písal, že „keď Ti teda zbierku posielam, zverujem Ti

ju ako testamentum (...) svojej vernosti k tejto vlasti (...) Možno je to nereálna prosba: ale predsa Ťa prosím, aby si podnikol všetko, žeby dlho neležala. Dovtedy by prípadne mohli byť Rusi v Bratislave a to by mojej zbierke nemuselo prospieť“ (podľa Gráfová in Maťovčík, 2002, s. 151). Január 1945 sa spája aj s dlho nezvestnou zbierkou Strmeňových básní *Slovenská tragédia* (uvádzaná aj pod názvom s alúziou na Danteho *Božskú tragédiu*), ktorá sa nachádza v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine. V nej si prostredníctvom hlavnej postavy Danteho Alighierioho v štyroch častiach (*Úvodné slovo, Nebo, Očistec, Peklo*) s humorným nadhľadom, ale aj so satirou a sarkazmom podáva osobnosti slovenského verejného života. Zo začiatku roku 1945 pochádza aj epická poéma *Holuby*, ktorú však autor nikdy nedokončil, prvýkrát bola vôbec uverejnená až v roku 1974 v exilovom časopise *Most*.

V roku 1945 mala vyjsť aj antológia vlasteneckej poézie *Krv a slzy* v redakcii M. Šprinca a pravdepodobne i K. Strmeňa: „Dohodli sme sa, že vydáme spoločnú knihu (...). Budú v nej básne, bude v nej próza a všetko to, čo sa zrodilo z tohto veľkého smútku a nádeje tragickej jesene 1944. Mala to byť kniha napísaná ozaj zo slz a krvi každého z nás. Kto nás odsúdi za to, že sme svoje pero máčali do krvi svojho srdca, do jeho horkosti, do jeho bolesti a nádeje proti všetkej nádeji?“ (Šprinc, 2002, s. 99). Bezpečnostné orgány novonastoleného režimu jej vydanie znemožnili. Naopak, všetkým prispievateľom hrozilo vyšetrovanie a väzenie, keďže do exilu okrem Šprinca a Strmeňa z jej autorov odišiel už iba Rudolf Dilong.

Dňa 29. novembra 1944 na základe vysielania benešovského londýnskeho rozhlasu noviny priniesli nasledujúcu správu: „Slovenská národná rada v Banskej Bystrici odporučila rozsudok smrti pre 38 zločincov (...) Alexy, Ambruš, Bakoš, Bartek, Beniak, Bor, Branický, Cincík, Čulen, Dilong, Droppa, Faguľa, Gacek, Gašpar, Gavorníková, Geraldini, Hanus, Hoffmann, J. Hrušovský, F. Hrušovský, Chrobák, Jánky (L. Kiss), Javor (V. Ries), Kostra, Lukáč, Mečiar, Polakovič, Pöstenyi, Prídavok, Rusko, Sedlák, Strmeň, Smrek, Šmálov, Šprinc, Urban, Zúbek, Žarnov“ (Pašteka in Strmeň, 1999, s. 9 – 10). „Zločincov“ (!) bolo dohromady štyridsať – J. C. Hronský a M. Kavec boli už medzičasom uväznení. Pár dní nato v liste S. Mečiarovi Strmeň píše, že „emigrácia je vždy tragická; som však pripravený prijať radšej takúto tragédiu ako tragédiu zapretia samého seba“ (podľa Parenička in Maťovčík, 2002, s. 140).

Tak ako mnohí iní, aj Karol Strmeň sa z existenčných dôvodov musel rozhodnúť pre ťažký útek zo Slovenska (pred dokončením univerzitných štúdií), pre ešte ťažšie prvé roky v emigrácii, aby sa z neho v exile stala pozoruhodná slovenská osobnosť svetového formátu. V súvislosti s jeho útekem zo Slovenska sa

v dokumentoch stretne s jeho členstvom v organizácii *Hlinkova mládež*, konkrétne v 8. (spravodajskej) sekcii veliteľstva. Spolu s ďalšími siedmimi mužmi si 16. januára 1945 pripájajú slivovicou a bielym vínom, vedomí si nezvratnosti postupu sovietskych vojsk: „Na západ!“ Na druhý deň Strmeň hovorí, že treba urobiť všetko pre to, „aby mohla prežiť a zachrániť sa idea slovenskej štátnosti vo veľmi nepriateľskom a zradnom svete“ (Gleiman, 2011, s. 136). Strmeň zodpovedal za vytvorenie finančných rezerv na predpokladanú exilovú činnosť ich spravodajskej sekcii tým, že mal na starosti výmenu slovenských korún za švajčiarske franky. Strmeňov priateľ a spolužiak z Nových Zámok Jozef Vicen (1999) zasa zabezpečoval výrobu falošných dokladov. Vo februári a marci Strmeň a iní už ako súčasť *Slovenskej tajnej ochrany* zorganizovali tri štrnásťdňové spravodajské kurzy pre vysokoškolákov ako prípravu na činnosť z emigrácie (Milla, 2008, s. 149). Neskôr sa presunuli z Bratislavy do stálej *Vodcovskej školy Hlinkovej mládeže* v Moravskom Svätom Jáne. Tu Strmeň spolu s Františkom Chajmom a inými dostali úlohu evakuovať jeden z dvoch profesionálnych vysielateľov do Rakúska, aby cez druhý, domáci vysielateľ zabezpečovali spojenie Slovenska s jeho exilovou vládou, v tom čase už v rakúskom Kremsmünsteri. Pravdepodobne panička z rýchleho postupu Červenej armády však spôsobila, že vysielateľ sa spolu so svojím sprievodom ocitol vo vlaku smerujúcom cez územie Čiech najskôr do Nemecka. Nočný letecký útok na vlak neďaleko Plzne úplne zničil aj vysielateľ, pričom jeden zo šrapnelov Strmeňovi zlomil nohu.

V tom čase ešte nemal ani dvadsaťštyri rokov – *ja nadovšetko milujem ťa, zem, / zem slovenská, raj potokov a vršín, / nech príde, čo chce, všetko prijať chcem, / len nech sa teba ako bylka držím, // tebe ja ani s krvavými ústami / nepoviem: zlá si, luhajúca báje, / len nech vždy v duši hučia mi / hlboké čierne háje, /...* (K. S.: *Testament lúryvok*, 1944).

3 K brehom slobody (kríza)

Slovenská literatúra má v kontexte našich dejinných peripetií pozoruhodné spisy, ktoré hovoria o prenasledovaní, úteku a živote vo vyhnanstve Slovákov z rôznych dôvodov. Niekde tam na začiatku vidíme *Incarceratio, liberatio et peregrinatio* (Väznenie, vyslobodenie a putovanie Jána Simonidesa a jeho druhu Tobiáša Masníka, 17. stor.), aby sme sa dostali k dielu, ktoré viac ako dôstojne nasleduje v línii našej exilovej memoárovej spisby – k spomienkam Mikuláša Šprinca, ktoré vyšli prvýkrát roku 1949 v pensylvánskom Scrantone v USA, pod názvom *K slobodným pobrežiam*. Šprincov príbeh (rámcovaný rozprávaním

spomienok na brehu jazera Erie americkému profesorovi histórie) sa začína poslednými dňami trvania Slovenskej republiky, násilným obsadením Slovenska vojskami Sovietskeho zväzu, pokračuje opisom úteku autora a R. Dilonga (ktorý však nie je v celej knihe nikde priamo menovaný) do exilu. Z hľadiska našej témy je dôležité, že v Nemecku sa obaja emigranti stretávajú aj s Karolom Strmeňom, ktorý sa k nim pripája na ďalšej ceste do Ríma a stáva sa súčasťou Šprincových zápisok o ťažkom živote slovenských politických vyhnancoch počas prvých mesiacov po skončení druhej svetovej vojny a predovšetkým rozdelení Európy železnou oponou na dva mocenské bloky.

Útek zo Slovenska znamenal útek do neznáma, komplikovaný faktom, že slovenskí emigranti nemali priznaný štatút utečenca (povojnové Československo bolo na strane víťazných mocností), čo ich vo vyhľadávaných a vojnou zničených krajinách odrezalo od akejkolvek humanitárnej pomoci. Materiálny, často až extrémny nedostatok sa v prítomnosti niesol ešte ťažšie pri pohľade na ťaživé perspektívy slovenských emigrantov. Predovšetkým tých spisovateľov, básnikov, literárnych vedcov, ktorých jediným nástrojom obživy bolo slovenské slovo. Slovo, ktorému v zahraničí nemal kto porozumieť. Slovo, ktoré bolo z hľadiska vyriešenia existenčných problémov v exile zbytočné.

O ťažkých myšlienkach našich spisovateľov výstižne hovorí aj básnik a prozaik Ján Okál, ktorý musel takisto nútene emigrovať: „Básnik? Dobre, som básnik, ak môže byť básnikom človek, ktorý už roky nepíše, lebo reči, v ktorej plynuli jeho verše, nerozumie nikto na stá kilometrov; ak môže byť básnikom človek, ktorý len v duši má napísanú bolesť, ktorá tu nikoho netrápi... Hej, som básnik, ak sú ešte veršami tie tajomné znaky, vyryté v tomto žulovom obelisku. A vy dobre viete, že to, čo bolo kedysi veršami, nie je viac nimi, lebo nikto ich už nevie prečítať, nikto im nerozumie, ničie srdce už nerozohrejú a sú nemé. Vo svojej fantastickej podobe sú nezmyselnejšie ako ten kameň, do ktorého sú vtesané. Nuž povedzte, sú to ešte verše, sú to ešte básne...? Hej, vždy mám možnosť návratu. Veď aj ten kamenný obelisk môžu raz preniesť na brehy Nílu. Len jedno je nemožné. Nemožné, aby mu tam po takej dlhej neprítomnosti zasa porozumeli“ (in Cabada, 2002, s. 70). Karol Strmeň bol v tomto výnimka. Za optimistickejšie horizonty nejasnej budúcnosti vo vyhnanstve vďačil svojim mimoriadnym jazykovým znalostiam, ktoré znamenali výraznú výhodu oproti ostatným Slovákom, ktorí boli so slovenčinou vo svete stratení. Už v Rakúsku Strmeň pomáhal slovenským utečencom, keď im po anglicky vypisoval dokumenty pre komunikáciu s predstaviteľmi americkej armády, ktoré im slúžili na priechod do Bavorska. Dôležitou je zmienka (Okál, 2002, s. 102) o tom, že po 8. máji 1945 prišiel spolu s Viliamom Konom zo Salzburgu do Kremsmünsteru, kde sa v tom čase nachá-

dzali predstavitelia slovenskej exilovej vlády na čele s ministerským predsedom Štefanom Tisom. Tam ich informoval o zamýšľanom postupe Spojencov voči slovenským emigrantom a predovšetkým o plánovaných repatriáciách utečencov, čím na pravú mieru uviedol príliš optimistické vyhliadky slovenských exulantov v Rakúsku.

Mikuláš Šprinc sa so Strmeňom stretáva na bavorskom vidieku, kde na jednotlivých sedliackych usadlostiach bola roztrúsená po rodinách a dvoroch takmer celá intelektuálna elita, ktorá ušla zo Slovenska. „Boli už horúce augustové dni, keď som raz našiel vo svojej izbe lístok, napísaný známym písmom. Kde sa vzal, tam sa vzal, prišiel na Baumburg Karol Strmeň, starý dobrý kamarát, básnik a spolubojovník z bratislavských kultúrnych bojov. (...) Vezme ma vraj cez hranice do Rakúska a potom pôjdeme do Talianska“ (Šprinc, 2004, s. 117). Pod baumburskou bránou Strmeň vyzroprával svojmu priateľovi, „ako zostal kdesi na stanici iba v košeli, ich vlak v noci zbombardovali, ako prežil bombardovanie v akejsi jame so zlomenou nohou, vyliečil sa a o barlách prišiel do Rakúska. Teraz je francúzskym tlmočníkom. Dostali od Francúzov aj akési priepustky na prekročenie hraníc“ (tamtiež, s. 117). Bombardovanie vlaku sa odohralo vo vyššie spomenutej Plzni, kde mu nohu zlomil šrapnel – tu prišiel o svoj kompletný preklad Danteho *Pekla*. Ani priepustky vo vojnu rozvrátených krajinách neznamenal, že cesta bude bezpečná a pokojná. Okrem toho všade sledili tajní československí repatriační agenti (Šprinc ich nazýva „kopovmi“), ktorí doslova unášali utečencov späť do vlasti, kde zúril nástup ľudovej demokracie. Pri nich nepomohli žiadne priepustky, preto nebolo vhodné prekračovať hranice na oficiálnych miestach. Strmeň s tromi spoločníkmi po namáhavej a nebezpečnej ceste nakoniec prekročili zelenú hranicu v Alpách, aby sa dostali do Innsbrucku v Rakúsku – krajine hladu. Neuveriteľná bieda, neskutočný hlad a mnoho násilne odvlčených Slovákov nedávali na výber – treba sa buď pokúsiť dostať za každú cenu ďalej do Talianska, alebo sa vrátiť späť do Nemecka a tam sa uvidí. Nelegálne prekročiť rakúsko-talianske hranice bolo takmer nemožné a život ohrozujúce.

Mikuláš Šprinc však bol ešte stále právoplatným generálnym tajomníkom Ústrednej charity na Slovensku. Ako kňazovi sa mu podarilo vybaviť si aj povolenia od dvoch nemeckých biskupov vykonávať oficiálne kňazskú službu. Situácia Slovákov v exile bola neúnosná. Ako sme už spomínali, Slováci nemali priznaný štatút politických utečencov, a preto nemali nárok na nič – okrem sústredenia do koncentračných táborov a následnej repatriácie do socialistického Československa. Osudy mnohých sa končili samovraždou, ako by sa mali nechať odvliečiť späť do vlasti, kde ich čakal komunistický teror. Šprinc sa preto rozhodol dostať do Vatikánu, aby z pozície svojej funkcie upozornil na zlú humanitárnu a ľudskú

stránku postavenia slovenských utečencov. Status kňaza mu v tom mal byť veľmi nápomocný, ale to nestačilo. Zvyšok ostal na pleciach Karola Strmeňa, ktorého si zvolil za svojho tajomníka a tlmočníka. Ten využil svoju jazykovú zdatnosť počas niekoľkých dní dokázal to, na čo mnohí čakali mesiace – pozháňať všetky nutné povolenia na vycestovanie do Talianska – francúzsky, taliansky, anglicky. Ak Šprinc hovorí o Rakúsku ako o „krajine hladu“, o Taliansku hovorí ako o „zemi krásnej a pozhnanej“. Aj keď bolo zničené rovnako ako Rakúsko, aj keď ich tam čakalo takisto veľké strádanie a bieda. Čakala ich však aj iná atmosféra – a splnenie snov: „Teda do Talianska! Do zeme, o ktorej som celú mladosť sníval, ktorej básnikov som miloval, ktorej hudobníkov som rád počúval, ktorej reč som sa dobrovoľne učil. (...) Nech je pozhnané i toto vyhnanstvo, ktoré ma tam vedie“ (tamtiež, s. 132).

Bombardovaním zničená krajina Danteho a Petrarca očarovala oboch básnikov a napĺňala ich nadšením natoľko, že zabúdali na materiálny nedostatok. Aj na to, že cestovať museli len spolu s chudákmi, a predsa šťastlivcami, ktorým sa podarilo akosi prepchať na nešťastníkmi ovešané nákladné vagóny vlakov, ktoré premávali, kedy chceli a pokiaľ mohli. Obom však neostávalo nič iné len veriť, že naozaj všetky cesty povedú do Ríma. Zo snov ich vytrhlo jedno ráno, keď mokří od rosy zistili, že im v noci niekto ukradol kufrík. Na tom by nebolo nič až také zlé, keby tým nestratili všetko – aj svoju vlastnú identitu, svoje vlastné mená. V kufríku totiž mali všetky doklady, rodné listy, vysvedčenia z univerzity, povolenia... Dnes si už asi nevieme predstaviť všetky dosahy tejto nešťastnej udalosti v krajine, kde vládol povojnový zmätok a väčšia či menšia svojvôľa: „Hľadeli sme do prázdna ako chudobný človek, ktorý sa díva na čmudiacu rumoviská svojho domu, na svoju dlhoročnú prácu, ktorá sa zmenila na prach a popol. Neboli sme schopní ani veľkého hnevu. Ostalo nám to, čo sme mali na sebe. (...) Buď blahoslavená, sestra Chudoba, ktorá sa vlečieš po emigrantských cestách! Bolí sme pre teba možno ešte veľmi bohatí, ale ty si žiarlivá na lásku vyvolených“ (tamtiež, s. 142). Možno ešte neuveriteľnejšie je to, že aj v týchto kritických chvíľach dokazoval Strmeň, že poézia je skutočne jeho vášňou. Neprestával písať vlastné básne, prekladal Shakespearovho *Benátskeho kupca*, pracoval na spomínanej nedokončenej poéme *Holuby*...

Večné mesto ich privítalo spolu s ďalšími tisícami utečencov. Prvú noc strávili na dlažbe jedného z mnohých rímskych námestí: „Ktovie, či vôbec počul posledné slovo. Spal horeznačky v čiernom prachu s torbou pod hlavou a s tvárou unavenou na smrť. Lúto mi ho bolo po dvoch hodinách zobudiť. Spi len, však ja toho znesiem ešte viac ako tvoje telo, krehké a priesvitné, do ktorého chodí iba spávať veľká umelecká duša jedného z najnadanejších slovenských básnikov mla-

dého pokolenia. Si emigrantom vlastne už dávno. Skúsil si teror v Maďarsku (...). Našiel si ako utečenec z Maďarska priateľstvo a pohostinstvo Slovenskej republiky. Ale ani tu si nemohol zostať. Hľadel si smrti do tváre pri nočnom bombardovaní a statočne si hladoval v Rakúsku. Napísal si nesmrteľný básnický *Testament* pred smrťou Slovenskej republiky a pokolenia ho budú čítať ako evanjelium slovenského vlastenectva“ (tamtiež, s. 145 – 146).

V Ríme sa im hneď podarilo stretnúť s veľvyslancom a ministrom Karolom Sidorom, ktorý ich prijal s veľkým záujmom a pozornosťou, veď nakoniec Šprinc a Strmeň boli vôbec prví Slováci, ktorým sa podarilo dostať do Ríma po obsadení Slovenska sovietskymi vojskami. Sidor sprostredkoval pre Šprinca prijatie aj vo Vatikáne, čoho výsledkom bolo, že Šprinc sa stal mimoriadnym pápežským vyslancom pre slovenských utečencov a po čase potrebných príprav odcestoval na čele pomoci späť do miest, kde sa nachádzali slovenskí emigranti. Strmeň ostáva v Ríme síce v spoločenstve slovenských exulantov, ale rovnako ako oni, aj on je odkázaný na chudobnú pomoc pre chudobných. V tomto čase ešte využíva svoju znalosť taliančiny a sprevádza mnohých slovenských exulantov pri nekonečnom chodení po úradoch, aby im pomohol vybaviť povolenia k pobytu, pasy alebo víza na vycestovanie do zahraničia. V Ríme sa stretáva aj s Jozefom Vicenom, ktorý vo svojich spomienkach opisuje okrem Strmeňovej pomoci emigrantom aj jeho realistické politické názory na situáciu v prvých mesiacoch po vojne, pričom dodáva, že z „básnickej trojky na najvyššej úrovni“ iba on sa zaujímal o politiku, na rozdiel od Dilonga so Šprincom (Vicen, 1999, s. 172 – 187).

Sila ducha v neľahkých podmienkach sa ukázala aj v bežnom živote vojnových utečencov. V spoločenstve hlavne s juhoslovanskými (Chorvát A. Bonifačič) a talianskymi (slavista L. Salvini) spisovateľmi sa stretávali, aby mohli besedovať o literatúre, aby si navzájom predstavovali svoju tvorbu. V súvislosti so Strmeňom za zmienku stojí neskorší obyvateľ Argentíny, slovinský polyglot Tine Debeljak, ktorý v tom čase do svojej rodnej reči prekladal Danteho *Božskú komédiu*. Literáti rovnako ani neprestávali tvoriť. Strmeň vtedy často navštevoval *Národnú knižnicu* v Ríme a okrem nej aj *Orientálny inštitút*, keďže ho veľmi zaujímala perzština. Neprestával písať a prekladať básne „skrčený do kľbka na svojej posteli“ (Šprinc, 2004, s. 213, 225). Šprinc vo svojich spomienkach spomedzi všetkého najviac zvyrazňuje *Portugalské sonety* od E. B. Browningovej. Azda kvôli Strmeňovmu vzťahu s dcérou Karola Sidora Oľgou, ktorá síce v Bratislave bývala neďaleko Svoradova, no stretli sa až v Ríme. Neskôr túto domnienku Šprinc aj potvrdzuje a násobí: „...keď Strmeň je teraz zaľúbený do Oľgy a niet s ním ani reči? Nechal už aj Danteho *Peklo* a sedí nad Browningovej ľúbostnými sonetmi“ (tamtiež, s. 233). Šprinc nemal úplnú pravdu, Strmeň nenechal Danteho

ležať – naopak, pri spoločných prechádzkach s Oľgou po rímskych pahorkoch, uliciach a záhradách jej čítal práve čerstvo preložené ukážky z *Pekla* a dokonca i nový preklad Poeovho *Havrana* (k Poeovmu vplyvu na Strmeňovu tvorbu pozri Marcinčin, 2015b). No ju predsa len väčšmi zaujali jeho preklady spomínaných Browningovej sonetov či jej báseň *Ako tá ľúbim* (pozri Chovancová, 1998, s. 14). Strmeň by zaprel sám seba, ak by nepridal aj svoje básne, ktorým pri editovaní výberu z jeho diela dal J. Pašteka príznačný názov *Ruža v srdci muža* (Strmeň, 2000). Ale prvým stretnutím Oľgy Sidorovej s Karolom Strmeňom bolo ešte pred ich osobným zoznámením čítanie jeho veľkého *Testamentu*, ktorý sa jej, ako aj mnohým ďalším navždy zapísal do duše. Po vybavení „affidavitu“, úradnej pozvánky do Spojených štátov amerických, s možnosťou legálnej práce, sa v novembri 1946 v jednej z kaplniek Chrámu sv. Petra vo Vatikáne zosobášili.

Medzičasom sa Slováci v exile rozdelili na základe postojov k otázke ďalšej budúcnosti Slovenska či Slovenskej republiky na dve krídla – radikálne na čele s F. Ďurčanským a umiernené s K. Sidorom. Politické nezhody rozdelili aj slovenskú spisovateľskú komunitu v exile, čoho dôkazom zostáva aj vydanie *Sborníka slovenských utečencov Vo vyhnanstve* (1947), kde sa zhromaždila exilová tvorba slovenských spisovateľov a básnikov – ale iba z radikálneho krídla (R. Dilong, S. Mečiar...). Ešte v tom istom roku sa ozýva aj druhá skupina a v redakcii M. Šprinca vydáva vlastný zborník *Nádej víťazná. Sborník slovenských spisovateľov v emigrácii o literatúre, vede a umení*, kde už napríklad okrem J. C. Hronského a iných publikoval svoje básne spolu so spomínanými *Portugalskými sonetmi* aj K. Strmeň. Paradoxné je, že oba zborníky vznikli v Taliansku a aj vytlačené boli v rovnakom vydavateľstve Michala Bosáka v Scrantone v americkej Pensylvánii.

Ešte rok predtým však trojica básnikov R. Dilong, J. Okál a K. Strmeň vydáva spoločnú zbierku dvadsiatich villonovských balád pod názvom *Kumssty aneb we werssich wypsání jak...* (Rím, 1946), v ktorej posmešne ironizujú predovšetkým slovenských evanjelikov ako zodpovedných za augustové povstanie a následný zánik samostatného slovenského štátu. O mnohom vypovedá už samotná tiráž: „Toto špalíkové vydanie KUMŠTU kazateľa Syna Piusa Horiczku vyšlo v 2 000 exemplároch ako dôverné čítanie evanjelickej mládeže, pre presbyterov, seniorov, cirkevných inšpektorov a podobných -orov. Výnimočne toto vydanie nevyšlo nákladom Tranoscia, ale v Austrálii z pochopiteľných príčin. Prvých 200 exemplárov vyšlo na similtjapane, viazané v koži sprostých katolíkov, ktorí padli počas povstania“ (in Kultúra 14/2005, s. 6 – 7).

Ak sme o Šprincovej knihe *K slobodným pobrežiam* vraveli ako o umelecky písanom diele, tak jeho pendant dokumentárnejšieho a faktografickejšieho rázu môžeme nájsť v memoároch Jána Okála s názvom *Výpredaj ľudskosti* (Kanada,

1989). Tam nájdeme aj pasáž o výsostnom postavení Šprinca a Strmeňa v slovenskej rímskej komunite: „V bývalej kuchyni mali svoje sídlo najväčejší členovia tohto slovenského spoločenstva – básnici Mikuláš Šprinc a Karol Strmeň. (...) ... tvorili vlastnú skupinu nie preto, že by sa od ostatných odťahovali, ale mali spoločné literárne záujmy a skúsenosti a nie na poslednom mieste aj preto, že neprišli do Talianska s ostatnými obyvateľmi Via Reno, ale sami, a pretože to bola cesta plná dobrodružstiev a dramatických príhod, spojila ich na celý život v nerozlučnom priateľstve. U básnikov takéhoto rozdielneho štýlu, temperamentu a inšpiračných zdrojov je takéto blízke priateľstvo skoro výnimkou a byť tých spoločných podujatí a osudov už doma, ale najmä v emigrácii, nikdy by nebolo vzniklo a tým menej udržalo sa“ (Okál, 1989, s. 85).

Rok 1946 znamenal pre Karola Strmeňa aj členstvo v prestížnej Spoločnosti vynikajúcich lingvistov cudzích jazykov *Phi Sigma Iota*. Leto toho istého roka prinieslo zasa pre M. Šprinca možnosť konečne sa dostať k vytúženým „slobodným pobrežiam“, ale zároveň aj nevyhnutnosť rozlúčenia sa s K. Strmeňom: „Smutno je nám. Ťažko sa hovorí. Ale načo hovoriť? Hádám by sme aj plakali, keby sme sa nehanbili. Putovali sme sem až z Bavorska. Mali sme spoločné záujmy a záľuby. Priateľstvo z Bratislavy teraz posvätila bieda a hlad. Delili sme sa s každým grošom, s každým kúskom chleba. Moja košeľa bola aj jeho košeľou a jeho kabát mojím kabátom. Biedu a zúfalstvo sme premáhali poéziou, ktorá žiarila nad našou chudobou a oblažovala naše opustené dni. Keď sme nemali čo jesť, nejedli sme a naše priateľstvo ľudské i literárne kvitlo ako biely kvet na čiernych poliach mižerie a vyhnanstva. (...) Vydrž a o rok prídeš za mnou“ (tamtiež, s. 254).

Stalo sa. V júni 1947 OIga a Karol Strmeňovci dostali americké víza a čoskoro odišli loďou z Neapola do Spojených štátov amerických. V deň odchodu sa ešte boli v Ríme, priamo na Námestí svätého Petra, rozlúčiť s Jozefom Cígerom Hronským. Spoločná fotografia ostala Strmeňovi ako pamiatka na dlhé diskusie o živote a literatúre z rímskeho Gianicola, keď „zapadalo slnko“. Vďaka nim mohol Strmeň neskôr pochopiť veľké vnútorné preporodenie Hronského po jeho úteku z vlasti (porov. Strmeň, 2002, s. 53 – 54).

Spätne obzretie sa za touto dobou nás dovedie k Okáľovým slovám: „Pre Karola Strmeňa to bolo obdobie prudkého tvorivého výbuchu, keď najmä pod vplyvom katastrofálnych zmien na Slovensku vznikli skladby ako jeho *Testament* a ďalšie svedectvá veľkého otarasu, ktorým prešiel. Ale bolo to aj obdobie, keď tvoril svoju intímnu lyriku takej intenzity, že keby ju aj publikoval, bola by neuveriteľná v porovnaní so všetkým, čo od tých čias napísal. Už to je strata, že Strmeň doteraz tieto verše nepublikoval, ale väčšia strata, ak ich ani nezachoval“ (Okál, 1989, s. 85 – 86).

4 V znamení Ryby (peripetia)

V liste z USA zo 4. decembra 1947 reaguje Mikuláš Šprinc (2003, s. 52) na dávnejší list Janka Silana (písaný ešte do Talianska), v ktorom mu prikazuje, aby sa postaral o mladého Karola Strmeňa: „Som tak rád, keď som dnes ráno čítal Tvoj list, že aspoň jeden Tvoj rozkaz som splnil. Karol je tu. Minule som bol u neho štyri dni... Keby raz, ešte raz, hoc ostatný raz, keby sme sa tak zišli a potom by sme si zaspievali. (...) Jediné potešenie, keď sa zídeme s Karolom a odvážime sa bohémčiť, je čítať si básne – nevyliciteľne chorí chorobou, s ktorou možno dlho žiť a na ktorú sa nepredpisujú žiadne lieky – v krajine slobody.“ Strmeň priniesol Šprincovi Silanovu najnovšiu básnickú zbierku *Piesne zo Ždiaru*, ten mu na oplátku daroval čísla časopisu *Verbum s Igricovým svätým hnevom* od Valentína Beniaka. V tomto poslednom zachovanom Šprincovom liste Jankovi Silanovi sa nakoniec píše, že „keď budem bohatší, zložíme sa Ti s Karolom na cestu...“

Výnimočný človek, básnik a prekladateľ Karol Strmeň začínal v USA ako výpomocný redaktor v novinách Michala Bosáka ml. *Slovenská obrana*, ktoré vychádzali raz týždenne na ôsmich až desiatich stranách v Scrantone v Pensylvánii, kde po príchode z Európy aj žili. Jeho práca spočívala v prepisovaní a gramaticko-štylistickej úprave článkov prispievateľov, v občasnom písaní krátkych správ a v prekladaní reklám. Strmeňov plat stačil na jednu izbu s malou kuchynkou bez pitnej vody a kúpeľne.

V novom domove obnovil len nakrátko prerušené vzťahy s M. Šprincom a aj preto mohli už v roku 1950 vydať spoločnú básnickú zbierku *Putovné piesne*, v ktorej Strmeňovi vyšiel súbor lyricko-reflexívnej poézie *Strieborná legenda*, o ktorej M. Šprinc povedal: „... intímna lyrika Striebornej legendy je doteraz najsilnejšia a ľudsky najkrajšia v slovenskej poézii“ (podľa Pašteka, 2002, s. 512).

Čo je dôležité poznamenať pri celej Strmeňovej exilovej tvorbe, je jeho nezmeravenie v prázdnej sentimentalite a nostalgickom nacionalizme zahľadenom do minulosti s tragickým nádychom, pri ktorom skončili mnohí exiloví autori, ktorí stratili kontakt s domovom. Strmeň pokračoval v kvalitatívnom vzostupe svojej tvorby v súzvuku vlastnej a prekladovej literatúry. Strmeňova neustála snaha o zdokonaľovanie spôsobila aj to, že napriek dlhoročnej odlúčenosti od Slovenska, rodiny a priateľov jeho slovenčina nezmeravela, ale vyvíjala sa ďalej vzostupným smerom a stala sa jazykom, ktorý dokázal zásluhou Karola Strmeňa na najvyššej úrovni priniesť do slovenskej literatúry skvosty svetovej literatúry. Na tomto mieste môžeme poznamenať (podľa Chovancová, 1998, s. 36; Pašteka, 2002, s. 509; Pašteka, 2015, s. 137), že Strmeňov geniálny cit pre jazyk sa prejavil aj v tom, že sám ovládal trinásť jazykov a prekladal dokonca z dvadsaťjeden

európskych a ázijských jazykov (!), čo ho robí vskutku osobnosťou celosvetového formátu, rečovým fenoménom, mimoriadnym znalcom svetovej literatúry a jedným z najvýznamnejších slovenských majstrov slova vôbec.

Mýtus o Amerike ako krajine slobody a neobmedzených možností pre schopných sa v prípade príbehu Karola Strmeňa stal skutočnosťou. Po piatich ťažkých rokoch v Scrantone sa Strmeňovci už so synom Petrom a dcérou Kristínou presťahovali do Clevelandu v štáte Ohio, kde pre nich nastali lepšie časy. Opát slovenského benediktínskeho Kláštora sv. Andreja Svorada Teodor J. Kojiš pozval Strmeňa učiť jazyky na benediktínskej vyššej škole. Súčasne Strmeň prevzal na tridsaťosem rokov aj funkciu hlavného redaktora v slovenskom náboženskom mesačníku *Ave Mária* (posledné číslo vyšlo až po jeho smrti). V pôsobnosti slovenských benediktínov vzniklo v Clevelande významné zahraničné stredisko Slovákov s bohatou knižnicou, dokumentáciou a dobrými vydateľskými možnosťami. V septembri 1952 kňazi T. J. Kojiš a A. Pír, kňaz a básnik M. Šprinc, historik F. Hrušovský, maliar J. Cincík a básnik K. Strmeň založili *Slovenský ústav* v Clevelande, vďaka ktorému sa toto mesto stalo centrom amerických Slovákov. Slovenský ústav vyvíja svoju činnosť doteraz. V roku 1954 spolu s M. Šprincom založili najvýznamnejší a najreprezentatívnejší slovenský exilový časopis *Most*, ktorý vychádzal štvrťročne, neskôr raz za polroka. Medzitým v rokoch 1953 a 1954 Strmeň študoval na *John Carroll University* v štáte Ohio pedagogické vedy, v roku 1956 dosiahol titul *Master of Arts* v románskej filológii na *Western Reserve University* v Clevelande. Od toho istého roku začal redigovať aj týždenník *Slovenské noviny*, čo mu vydržalo nasledujúcich desať rokov. Sám publikoval v periodikách *Ave Maria*, *Bulletin Svetového kongresu Slovákov*, *Dobrá pastier*, *Hlasy z Ríma / Slovenské hlasy z Ríma*, *Horizont*, *Jednota*, *Kanadský Slováčok*, *Katolícky Sokol*, *Literárny almanach Slováka v Amerike*, *Most*, *Rozhlady*, *Rozvoj*, *Slobodné Slovensko*, *Slovák v Amerike*, *Slovenská obrana*, *Slovenské noviny* atď.

Naše nedávne výskumy (Marcinčin, 2016b, 2017) umiestňujú približne do rokov 1945 – 1956 Strmeňovu prekladateľskú aktivitu v oblasti Shakespearových drám (*Benátsky kupec*, *Hamlet*, *Romeo a Júlia*, *Othello* a *Macbeth*). Tie však nikdy nevyšli knižne, akurát v roku 1951 *Rádio Slobodná Európa* uviedlo svoje slovenské kultúrne vysielanie rozhlasovou adaptáciou Shakespearovej tragédie *Macbeth* v Strmeňovom preklade. Analýza troch fragmentárne zachovaných shakespeareovských prekladov naznačuje, že za iných okolností by zaujali viac než dôstojné miesto v dlhom zozname slovenských prekladov Shakespearových drám – a to nielen v porovnaní so súdobými prekladmi Zory Jesenskej. Strmeňovo zaujatie Williamom Shakespearom sa tak navonok prejavilo najmä v prekladoch

jeho *Sonetov*, keď postupne publikoval niektoré z nich. V časopise *Most* (1964) v cykle *Zo sonetov Williama Shakespeara* zverejnil sonety 1 (*Bezceňné spojenie*), 18 (*Nesmrtelnosť*), 21 (*O bezceňnosti ozdôb básnických*), 71 (*Epithalamion*), 86 (*Náš víťazný dnešok*), 130 (*Amicae meae laudes*), 146 (*Spor duše s telom*) a 147 (*Do pamätníka*). Neskôr vo svojej *Antológii svetovej lyriky Návštevy* (1972) Strmeň uverejnil v revidovanej verzii sonety 71, resp. 130, posmrtno mu časopisecky vyšiel výber *Sonety (Slovenské pohľady, 1994 – 1, 5, 7, 8, 12, 15, 30, 60, 64, 65, 66, 94, 97 a 107)* a v jeho literárnej pozostalosti sa nachádza pod Shakespeareovým menom ďalších približne štyridsať strán rukopisu.

Niečo o súkromnom živote Karola Strmeňa a pocitoch exulantov vôbec sa môžeme dozvedieť z doposiaľ nevydaných *Listov z Coralu* (1951 – 1952), ktoré mu písal Mikuláš Šprinc (2002, s. 142 – 145) ako črty o životných osudoch slovenských baníkov v pensylvánskych mestách Coral, Graceton a Josephine. V auguste 1950 končí list takto: „Hľa, Karol, kytica poľných kvetov, ktoré rastú popri našich emigrantských cestách. Ako doteraz všetko, i tieto kvety položíme na zbúraný a krvou postriekaný oltár našej nesmrteľnej slovenskej vlasti. Keď nič iného nemožno robiť, robme aspoň to.“ V inom liste píše o Strmeňovom preklade *Cigánskych romanci* F. G. Lorcu, ktoré síce boli pripravené do tlače, nakoniec si však našli len troch čitateľov (okrem oboch básnikov aj Oľgu Strmeňovú) a skončili v Šprincovej ohňovzdornej železnej skrinke v Clevelande. S trpkým povzdychom dodáva: „Čo by sme si nenapísali knihy jeden druhému, neprečítali si ich a potom zavreli do našich stolíkov.“ Ďalej píše okrem iného o kúpeľni Strmeňovcov, kde pod zrkadlom bol vždy pripichnutý na stenu hárok papiera s Oľgínym odkazom: „Drahý Karol, pamätaj, že máš dokončiť tieto diela.“ Nasledoval zoznam vtedy jedenástich vlastných alebo prekladových diel. V tom čase si spolu čítavali zo Strmeňovej drámy *Pribina*, z jeho prekladov Claudela, Strindberga, Goetheho, Eliota a iných. Mnoho viet venuje Šprinc ťažkému údely spisovateľa, ktorý nemá pre koho písať, ktorý musí žiť v biede... „Nedotknuté kráľovstvo poézie a literatúry“, do ktorého unikali po večeroch cez ťažké dni, sa stalo druhým veľkým zmyslom ich existencie. V dušiach nosili veľkú túžbu po Slovensku, chceli vrátiť národu to, čo do nich investoval a čo oni vnímali ako svoj veľký dlh voči slovenskej krajine a jej obyvateľom: „A preto len dokonč svojich jedenásti rozrobených diel, dokonč *Pribinu* a dokonč Danteho, dokonč *Fausta*, dokonč Strindberga, dokonč celého Shakespeara. Dokončme všetko, čo v srdci máme; i keď na všetkom bude bozk horký úzkosti, v ktorej nám treba žiť, ktorú nám treba dýchať.“

Humornejšiu stránku osobnosti Karol Strmeňa na jednom mieste sprítomňujú iné zápisky Mikuláša Šprince (1957, s. 74 – 75), ktorý sa pred dlhšou cestou na ranč vo Wyomingu ocitol v nemocnici v štáte Illinois, kde mu prišiel list. V ňom

si ho Strmeň priateľsky doberá – ako inak, básňou: *Poэта istý, nespokojný s nami, / pobral sa v lete radšej za telcami; / no prv, než uzrel opravdivé tela, / pocítil, že má v sebe nepriateľa: / cigaretovú veľkú stigmú tela. / Envoi: / Nefajči, ak chceš uzrieť teliec vela.* Oľga Strmeňová neskôr zverejnila aj iné z básní, ktoré patrili Šprincovi a sú krásnym svedectvom skutočného priateľstva dvoch básnikov, ktorých spájal nielen spoločný osud exulantov – krátky text *Z básnickej techniky* (in Bartalská, 1996, s. 266): *Čítal som verš, čo zvonil zlatou mincou / a opájal ma, tešil celú zimu. / Vedel som, že je môj, no kvôli rýmu / rád odprisahám, že bol Šprincov.*

Päťdesiate roky 20. storočia sa v Strmeňovej prekladateľskej tvorbe vyznačujú príklonom k náboženskej či nábožensky ladenej literatúre. Určite najvýznamnejším počínom z týchto rokov je preklad *Nového zákona Pána nášho Ježiša Krista* (1954, imprimatur: W. J. Hafey, biskup Scrantonu, PA), pre ktorý sa Strmeň rozhodol sám kvôli tomu, že „čítanie slova Božieho je pre veriaceho katolíka každodennou duševnou stravou a posilou a slovenská rodina len ťažko sa vie zabobísť bez Písma svätého, ktoré vždy zdobilo slovenský stôl“ (podľa Chovancová, 1998, s. 38). Pri prekladaní z latinskej Vulgáty a s prihliadnutím na grécky text sa snažil o štylistickú jasnosť, jednoduchosť a prístupnosť výrazov, preto jeho preklad zostáva doteraz sviežim a pôsobivým, aj keď na Slovensku neznámym.

Zaujímavý a nie bežný názor na Strmeňovu pôvodnú a prekladovú tvorbu, najmä na jej hodnotu z pohľadu transcendentna, v tomto období prezentuje Mikuláš Šprinc (1975), keď si spomína na leto 1954: „Neposlúchol som radu Karola Strmeňa, aby som nechal to františkánstvo a písal o chrobákoch, o stromoch a vtákoch. Čokoľvek, čo sa mi dostane pod pero. Ani on v Jozafátskom údolí nebude šermovať s poézou, ale s modlitebnou knihou *Príd, Pane Ježišu* a s prekladom *Nového zákona*. Všetky jeho preklady z profánnej poézie nevyrovňajú sa jeho prekladu *Hodíniek Nepoškvrneného Počatia, Stabat Mater Dolorosa* a *Lauda Sion*.“ Pre vysvetlenie dodajme, že Šprincova narážka na Jozafátske údolie odkazuje na starozákonný spis proroka Joela, ktorý v súvislosti s týmto údolím hovorí o poslednom súde („... zhromaždím všetky národy, zavediem ich do Jozafátskeho údolia a budem sa tam s nimi pravotiť“ – Joel 4, 2).

Až v roku 1963 vychádza jeho ďalšia básnická zbierka *Čakajú nivy jar*, v ktorej už v oblasti poetiky je badať vplyvy jeho širokého literárneho rozhľadu. „Vymanil sa spod domácich literárnych vplyvov, nelyrizuje, skôr prozaizuje a scivilňuje svoje básne; zároveň akoby smeroval k samofunkčnosti poézie; potláča vzťahy k objektívnej realite, ktorú pôvodne ‚reprodukoval‘ či ‚sugeroval‘, dáva prednosť vytváraniu paralelnej, autonómnej ‚estetckej reality‘ z jazykového materiálu“ (Pašteka in Strmeň, 2000, s. 15 – 16). Na základe tejto zbierky ešte

tri roky po jej vydaní môže kritik povedať, že Strmeň poéziu „dýcha a žije, vyhrabáva z hlušiny tušenia a tmy. Je to básnik náročný, jeden z najnáročnejších. (...) Nehovorí hlasne, kde šepot je adekvátny, nevypracúva a neunavuje detailom, kde postačí len nádych, nepresycuje farebnosť, kde skromná a asketická paleta je údernejšia. (...) Veľa je v nich nové a nepredvídané, novátorské a v slovenskej poézii neznáme a nevyskúšané. (...) ... slová povedané v čase, keď slovenčina, zmätená a slúžiaca, stratila na domácej pôde nielen kontakt s pravdou, ale strácala i cudnosť a krásu, bez ktorých poézia nemôže žiť“ (Zobor, 1966, s. 102 – 103).

Pri veľkom 1 100. výročí príchodu Konštantína a Metoda na Veľkú Moravu M. Šprinc zredigoval zborník dvanástich exilových autorov pod názvom *Zdravica sv. Cyrilovi a Metodovi* (Rím, 1963), v ktorom mal K. Strmeň päť básní neskoršie uvádzaných pod spoločným názvom *Palmy a žalmy cyrilo-metodské* (Strmeň, 2001). Kresťanské a národné bolo to, čo Strmeňa stále spájalo so Slovenskom. Ani v týchto básňach však neprepadol pokušeniu sentimentalizovať zahľadený do minulosti, ale práve naopak – cyrilo-metodskú tematiku výsostne aktualizoval.

Dva roky nato si Strmeň splnil aj svoj dávny sen a zároveň naplnil jednu zo svojich životných výziev – pri 700. výročí tohto fenomenálneho diela vydal preklad *Pekla z Božskej komédie* Danteho Alighieriho. Stal sa tak doteraz jedným zo štyroch Slovákov, ktorí neodolali vábeniu Danteho *Pekla* – spolu s A. Žarnovom, G. Zvonickým a V. Turčánym. Taliansky profesor slavistiky na univerzite v Padove Arturo Cronia v predslove k Strmeňovmu prekladu *Pekla* hovorí, že „so zdesením spomínam na neblahé následky poslednej svetovej vojny aj v kráľovstve Múz, ktoré je pokojamilovné a dobré. Tak Karol Strmeň videl v bombardovaní zničený svoj vzácny rukopis prekladu *Pekla* (...) Karol Strmeň je anima degna veľkej danteovskej rodiny. Básnik pôvodistý a svižný, ktorý je doma u majstrov ako Rilke, Cocteau, Claudel, Valéry, George a Mallarmé, veľmi včas začul túžbu po poznaní a osvojení si Danteho (...) Dante prešiel mu do krvi (...) Je to vlastné, patetické dielo, „apokalyptický Dante“ ako tlmočník kresťanského „univerzalizmu““ (podľa Kružliak in Maťovčík, 2002, s. 112). Strmeňov preklad bol v exile prijatý nadmieru pozitívne. Časopis *Most* (1965) celú svoju poslednú stranu venoval inzercii na toto dielo pod veľkým titulom „Najväčšie básnické dielo všetkých čias – Danteho *Božská komédia* – v slovenčine!“ Aj tu sa uvádzajú slová profesora Croniu: „Tu naozaj básnik prekladá básnika. (...) Máme tu bezpochyby najlepší slovenský preklad *Božskej komédie*. Je to nevšedná udalosť v slovenskej literatúre, lebo ako Dante vo vyhnanstve napísal svoje božské dielo, tak Karol Strmeň v cudzine spravil svoju božskú robotu. Utrpenie sa tak premieňa v neskonnosť.“ Reálnejší pohľad nielen na Strmeňov preklad *Inferna*, ale aj na ostatné slovenské Danteho preklady súhrne prezentuje Július Pašteka (2015a). Zásadnú písomnú

korešpondenciu týkajúcu sa prekladania Danteho podáva zasa Agostino Visco (2008). V texte *Zo zápisníka prekladateľa* Strmeň (1966) okrem iného reaguje i na domácu kritiku jeho danteovského prekladu („... preto, že mi ide o ‚svetlo poriadku‘, je môj Dante taký, aký je a nie iný,“ tamže, s. 154). V úvode si dovoľí aj jeden aforizmus, ktorý dokumentuje jeho stály nadhľad nad vecou: „Všetko je preložiteľné, lebo všetko je preložiteľné zle“ (tamže, s. 153).

V tomto čase sa Strmeň opätovne stretáva s Rudolfom Dilongom, ktorý prichádza do USA z argentínskeho exilu. O Strmeňovej vážnosti a rešpekte v umeleckých kruhoch dobre vypovedá to, že o šesťnásť rokov starší Dilong sa tu čiastočne dostáva pod jeho vplyv, čo v konečnom dôsledku znamená zmenu v Dilongovej literárnej orientácii a príklon k avantgardným smerom (podľa Pašteka in Dilong, 2002, s. 29). Strmeňova snaha „pohnúť“ Dilonga, aby prešiel od voľných improvizácií k cizelovaniu myšlienky i tvaru, však nebola úspešná, čo ukazujú nielen zachované útržky z ich vzájomnej korešpondencie, ale najmä Dilongova neochabujúca básnická (nad)produktívnosť.

Neskôr v roku 1966 dosiahol Strmeň po licenciáte aj doktorát z filozofie a v tom istom roku sa na Cleveland State University stal riadnym profesorom francúzštiny, latinčiny, ruštiny a komparatívnej literatúry. Potom pribudla aj taliančina, ktorú vyučoval do roku 1990. Často zastupoval aj profesora nemeckého jazyka a rovnako vyučoval anglický jazyk. Na univerzite si získal meno univerzálneho človeka s neuveriteľne všestranným záberom, ktorý reprezentoval slovenskú kultúru a vzdelanosť na medzinárodnej úrovni. Počas jeho pôsobenia ho univerzita poctila ocenením „Vynikajúci profesor“, neskôr ho (1993) vymenovala za svojho emeritného profesora (Professor Emeritus of Modern languages) za mimoriadne zásluhy.

Keď v roku 1967 František Vnuk zostavoval sumár *Predstavitelia slovenskej kultúrnej tvorby*, o Karolovi Strmeňovi mohol spokojne napísať, že je to „popredný predstaviteľ modernej slovenskej poézie, je básnik vzácného talentu, usilovnosti a erudície. Osvedčil sa nielen ako básnik a prvotriedny prekladateľ, ale aj ako horlivý a vytrvalý pracovník na poli novinárskom, kultúrnom a organizačnom“ (s. 229).

V liste z roku 1969 Strmeň svoje americké začiatky opisuje späťne takto: „... po príchode do Ameriky som bol v redakcii *Obrany* prepisovateľom listov čitateľov šesť rokov. O nervy som celkom neprišiel. Potom som presídlil do Clevelandu, kde som na tunajšej vyššej škole učil francúzštinu, nemčinu, španielčinu, latinčinu, ruštinu a slovenčinu. (...) Večerami som, obetujúc rodinu, študoval na univerzite Western Reserve, kde som po dlhých storočiach dostal doktorát. A teraz som už tri roky profesorom na The Cleveland State University (...) Naša

univerzita rastie, a to znamená, že mi kradne čas. Nemám čas ani na listy, ani na poéziu. Už aj obstať u nás je dôkazom čohosi zázračne intelektuálneho. Ale na to sme na svete. A sme tu. Mnohí, strašne živí“ (podľa Gráfová in Maťovčík, 2002, s. 152 – 153).

Príležitosť na publikovanie ďalších Strmeňových veršov nastala v roku 1969 pri životnom jubileu maliara, grafika, sochára, scénografa a historika umenia J. Cincíka. Do pripravovanej spoločnej exilovej publikácie *Odkaz* (vyšla až v roku 1971) prispel K. Strmeň cyklom jedenástich básní *Tam, kde má duša rodný kraj* s úvodnou *Epištolou umelcovi*.

Rok 1969 priniesol v tvorbe Karola Strmeňa a v živote slovenskej literatúry vôbec jednu z najcennejších exilových básnických zbierok a „evanjelium exilového básnika“ (Kružliak in Pašteka, 2002, s. 517) – zbierku *Znamenie Ryby*, ktorá sa považuje za autorov umelecký a hodnotový vrchol vo sfére jeho pôvodnej tvorby. Ranokresťanská symbolika v názve naznačovala aj kresťanský humanizmus hlboko prítomný v Strmeňových veršoch. Imrich Kružliak v recenzii z roku 1970 hovorí, že práve „to je veľká poézia, kde veršami vstupujeme do tajomstva života; do podstaty vecí; kde sme nútení domýšľať to, čo básnik napovedal“ (in Strmeň, 2002, s. 19). Táto skutočnosť zároveň tvorí estetický princíp Strmeňových básní, ktorým sa sám zaradil k postsymbolistom. Sémantickým utajovaním nasledoval tradíciu veľkých francúzskych symbolistov na čele so Stéphanom Mallarmém, ktorý práve vo vzťahu básnikovho utajovania a čitateľovho postupného odkrývania hľadal skutočný estetický pôžitok z lyrickej básne (bližšie pozri Pašteka in Strmeň, 2002, s. 19 – 20; Friedrich, 2005, s. 113 – 128, 134 – 136; Marcinič, 2015a).

V roku 1970 mu francúzska vláda udelila vysoké štátne vyznamenanie – titul *Chevalier des palmes académiques* (Rytier akademických paliem) za zásluhy o francúzsku literatúru. To už mal za sebou vydania prekladov Paula Claudela *Krížová cesta* (1954) a rozsiahly výber z poézie *Dobré slovo* (1969). Strmeň bol nielen členom *Spoločnosti Paula Claudela*, ale aj jeho dlhoročný priateľ a korešpondent. Vo svojej doktorskej dizertácii (1966), napísanej po francúzsky, sa venoval práve Claudelovým ódam. K prekladom z Claudela pribudla v roku 1986 ešte aj *Kantáta pre tri hlasy* a v rukopise ostal preklad jeho drámy *Saténová črievica*, o ktorej povedal (in Jammes, 1999, s. 169), že je to najväčšia lyrická dráma tohto storočia. Knižne vyšla až v roku 2007 v redakčnej úprave Michaely Jurovskej, ktorá prekladateľovi vzdáva v edičnej poznámke (in Claudel, 2007, s. 604) veľký hold, keď okrem iných chvál píše: „Obdivovala som a obdivujem Strmeňovu neobyčajnú prekladateľskú tvorivosť a vynachádzavosť, ktorá je podložená dôvernou znalosťou oboch jazykov a literárnych a kultúrnych kontextov, preto

nikdy nie je exhibicionisticky samoúčelná a vždy je nanajvyš funkčná – onú voľnosť voči predlohe v záujme hlbokaj vernosti autorovej poetike a ducha jeho diela v súlade s duchom a prirodzenými danosťami cieľového jazyka, takže preklad pôsobí ako pôvodina. Pozoruhodné je, ako prekladateľ *Saténovej črievice* myslí v obrazoch, a myslí po slovensky, a takto francúzskeho básnika a dramatika prekladá – s obrovsou vervou a rozmachom, s citom pre rytmus versetu a jeho významovú pointu, so zmyslom pre claudelovskú farebnosť výrazu a jedinečnosť obrazu, spočívajúcu v novosti pohľadu (zorného uhla), a pritom v prekvapujúcej jednoduchosti, teda údernosti prirovnania či metafory. Opäť som sa presvedčila, že dobrý preklad v podstate nestarne – starnú iba zlé, teda obrysové, formálne, povrchové a povrchné, otrocké a neohrabané preklady.“ Porovnaniu jestvujúcich slovenských prekladov poézie Paula Claudela (ešte pred Švantnerovým prekladom *Piatich veľkých ód*, 2013) sa venoval Ladislav Franek a zo štvorice E. B. Lukáč, P. G. Hlbina, J. Haranta a K. Strmeň ako najlepší vyzdvihuje práve Strmeňov preklad, u ktorého oceňuje rešpektovanie rôznoslabičnosti verša a voľnú plynulosť vety, aká je v origináli. Strmeňovi sa zároveň podarilo priblížiť jazyk čo najviac typickej claudelovskej civilnosti a hovorovosti (in Kekeliaková, 2014). Pri Strmeňových francúzskych prekladoch spomeňme ešte knihu esejí nositeľa Nobelovej ceny za literatúru Francois Mauriaca *V čo verím*, ktorú preložil a vydal v roku 1978. Posmrtno mu už na Slovensku vyšiel výber z poézie a prózy Francisa Jammesa *Čistiny v nebi* (1999).

Jedným z vrcholov Strmeňovej celoživotnej neúnavnej prekladateľskej aktivity bolo vydanie monumentálnej antológie zo svetovej lyrickej poézie *Návštevy* (v dvoch zväzkoch, Rím, 1972) s výberom 225 básnikov od izraelského kráľa Dávida až po vtedajšiu súčasnosť, teda s výnimočným a reprezentatívnym výberom svetovej lyriky troch tisícročí – dodnes nedoceneným (bližšie Marcinčin, 2016a).

Nie menej náročný výber poézie predstavuje doteraz najrozsiahlejší slovenský preklad z Petrarcovho *Spevníka*, ktorý Strmeň vydal v roku 1974 pod názvom *Vavrín* ako 21. zväzok rímskej edície *Lýra*. Doplnil ho strmeňovsky osobitými poznámkami, v ktorých sa – podobne ako pri *Návštevách* – harmonicky spájajú objektívne fakty s originálnymi myšlienkami prekladateľského subjektu. Už v predhovore *Slovo o Petrarcovi* sa nebojí o básnikovi povedať: „Petrarca je – slovo nezarazí a je veľmi dôležité – pekný básnik, pekný a elegantný, Talian s najkrajšou možnou frizúrou. Kto na to zabúda, znetvorí ho“ (in Petrarca, 1974, s. 21). Z vlastných Strmeňových slov môžeme potvrdiť, že tento preklad patrí v jeho tvorbe k najdôležitejším a subjektívne najviac ceneným: „Ide o preklad premyslený do dôsledkov už roky predtým, ako vznikol, a cibrený s láskou plnou

horlivosti a nie vždy ochotného sebazapierania. Neskrývame sa so skutočnosťou, že za našou prácou tají sa etika vysokých zodpovedností a vysokých nárokov, lebo naším zámerom bolo spojiť radostné štúdium s najširším možným rozpätím krídel a dať do rúk čitateľa Petrarco neochudobneného o jeho najhlbšiu podstatu: o zakládnú kadenciu, tónu a slova“ (tamže). Čo v tomto prípade znamenalo štúdium, dobre ilustruje záverečná bibliografia – Strmeň sa opieral o štyri rôzne vydania Petrarcovej *Canzonieri*, porovnával s ôsmimi inými prekladmi v štyroch jazykoch (anglický, francúzsky, maďarský a slovenský) a použil sedemdesiat titulov sekundárnej literatúry v piatich jazykoch (navyše ešte nemecký). Zaujatie Dantom, Petrarcom a talianskym jazykom a kultúrou vôbec prezentuje aj členstvo manželov Strmeňovcov v spoločnosti *Il Cenacolo Italiano di Cleveland*, kde bol Karol dokonca istý čas jej prezidentom.

V roku 1981 v jednom zo svojich listov píše o prekladaní Silanových básní do anglického jazyka, ktoré sa mu videlo stále nedokonale, lebo „angličtina je prislabá na čistotu slovenskej reči Janka Silana“ (podľa Gráfová in Maťovčík, 2002, s. 153). O samotnej Silanovej poézii sa vyjadruje nadmieru pozitívne: „To nie je poézia. To sú pásy čistého zlata, o akých sa Poézii len snívalo, ba vari ani nikdy nesnívalo“ (tamtiež).

Náročným prebásnením *Nebeského chrta* Francisca Thompsona priniesol Strmeň v roku 1982 do slovenskej poézie originálnu báseň s jóbou tematikou. Sám o autorovi vraví, že „jeho obrazy sú živé ako britva, ale choré ako jesenný podvečer. Prechody z citu do citu sú náhle, čo v západnej poézii pôsobí trocha neobvykle... V podstate však ide o veľkú poetickú rafinovanosť“ (in Thompson, 1982, s. 5). Ďalej dodáva, že verné sprostredkovanie celkového obsahu básne znamenalo rešpektovať svojráznosť autora, prudkú následnosť expresívnych obrazov a nečakané vlny citových vzrušení. To nakoniec privádza kritika ku konštatovaniu, že tento preklad „predpokladá rozsiahlu básnickú intuíciu, až hravú znalosť slovenčiny a zmysel pre náboženskú symboliku s jej mystickými prvkami. A to Karol Strmeň vlastný na zriedkavo vysokom stupni – azda ako málokto slovenský básnik“ (Hlinka, tamže, s. 6).

Rok 1986 priniesol aj 65. narodeniny Karola Strmeňa, pri ich príležitosti ho charakterizoval v *Kanadskom Slováckovi* Ján Okál takto: „Karol Strmeň je (...) tak uzavretý do seba, že len hŕstka najbližších vie o jeho zmysle pre humor. Náhodné stretnutie s ním je skúsenosť horolezca, ktorý sa chce škriabať na strmý sklený vrch. Hoci aj vo vlastnej tvorbe je Strmeň básnik nezvyčajných kvalít, jednako niekedy prejdú roky, že uverejňuje len vynikajúce preklady. Preklady, ktorými obohatil a obohacuje slovenskú literatúru, sú skvelé nielen formou, ale aj priamo prielomom k jedinečnosti každého básnika. Prejde ešte mnoho rokov, ba skôr

desaťročí, kým ho aj znalci poézie docenia. Pokiaľ ide o milovníkov poézie, tí Strmeňove preklady objavili už dávno“ (podľa Chovancová, 1998, s. 21).

Imrich Kružliak v tomto roku verejne vyslovuje, že „keby náš národ mal už toľko potrebnej cti a kultúrnej zrelosti ako iné národy, neváhal by spoločným úsilím domova a zahraničia navrhnúť básnika Karola Strmeňa na Nobelovu cenu za literatúru. Ved' či Czeslaw Milosz alebo Jaroslav Seifert svojou tvorbou prevyšujú Karola Strmeňa? Nie, len mali sponzorov, ktorí vedia, čo národ potrebuje, aby sa udržal vo vedomí sveta“ (podľa Kružliak in Maťovčík, 2002, s. 114).

Keď Strmeň pracoval na preklade drámy Thomasa Stearnsa Eliota *Vražda v katedrále*, určite netušil, že práve pri príležitosti jeho životného jubilea mu priatelia na čele s rovnako emigrantom Kornelom Piačkom (na *Université de Montreal* už v roku 1954 (!) pôvodne právnik Piaček odovzdal 242-stranovú monografiu *Karol Strmeň représentant typique de la poésie moderne slovaque*) v spolupráci s divadelným súborom *Slovensko* pripravila v Chráme svätých Cyrila a Metoda v kanadskom Montreale svetovú premiéru tejto hry v slovenčine, ktorá sa uskutočnila s veľkým úspechom a ohlasom. Práve v doslove k tejto veršovanej tragédii Strmeň cituje autora a súhlasí s ním, keď Eliot tvrdí, že „svet skúša vytvoriť civilizáciu zbavenú kresťanskej morálky. Pokus stroskotá, ale čakajme trpezlivo a vykupujme čas, aby aj v temnoveku bola pred nami viera živá a aby sme mohli civilizáciu zas oživiť a vybudovať. Zachraňujme Slovo od samovraždy“ (Eliot, 1996, s. 89). Tieto slová platili tak v roku 1935, keď ju Eliot napísal, ako aj v roku 1979, keď ju Strmeň priniesol do slovenčiny v svojom brilantnom preklade. A nič na svojej aktuálnosti nestratili ani v roku Strmeňovej šesťdesiatpäťky, ani v súčasnosti.

Len niekoľko týždňov po Strmeňových narodeninách zomiera v posledný májový deň roku 1986 v meste Wickliffe (Ohio) jeho priateľ, „spolupútnik“ a dlhoročný spolupracovník Mikuláš Šprinc, ktorého život a služba boli pre Strmeňa zosobením eliotovského „vykupovania času“ (in Žuffa, s. 7). Šprinc údajne stihol ešte pred svojou smrťou odovzdať Strmeňovi svoj básnický testament, ktorý sa však dodnes nenašiel. Azda tieto básne mal Strmeň na mysli, keď v súvislosti s vedeckým seminárom v Krompachoch (1994), venovaným M. Šprincovi, napísal dva týždne pred svojou tragickou smrťou jednému z organizátorov toto: „Rád by som k týmto riadkom priložil aj Šprincove posledné básne. Nemôžem. Mám ich založené medzi mojimi nespočetnými papiermi a nájdem ich, až začnem robiť poriadok. Predbežné hľadanie sa skončilo s eklatantným neúspechom a ako to vždy u mňa býva po hľadaní, s menším bolením hlavy“ (in Žuffa, 1997, s. 74). V zbierke *Oleandre* z roku 1983 venoval Šprinc (2003, s. 724) svojmu priateľovi jednu z básní: *Vidíš, Karol, druh môj v poézii, / láska žije, láska neumiera. / Láska*

spieva, že sme v Bohu žili, / mlčí iba poranené zviera. // Kráčali sme rozličnými smermi, / cestami, čo kdekade sa tratia, / ale vždy sme stáli pred dvermi / Pána Boha nášho ako bratia (...).

Karol Strmeň odpovedal až krátko po Šprincovej smrti básňou (in Bartalská, 1996, s. 268), plnou vrúcneho citu, ktorá sa začína uvedením si definitívnosti priateľovho odchodu do večnosti: *Mŕtvi sú prísni, v ich / tvári je mŕtvota / záhadne meravá / výslednosť života.*

5 Anjelské stránne uprostred čiernych smrekov (katastrofa)

Novembrové udalosti v Československu '89 naplnili Strmeňa veľkou radosťou a hneď ako to len bolo možné, priletel po štyridsiatich piatich rokoch späť do svojej vlasti, k svojej rodine a priateľom. Na Slovensko stihol prísť tri razy a za každým išlo o mimoriadne naplnené dni, keď bol veľmi žiadaný z každej strany. Naspäť do Ameriky sa vracal s neopísateľnými dojmami a plný veľkých plánov. Nastal čas, keď sa veľký básnik mal vrátiť medzi svojich čitateľov a keď si slovenskí čitatelia mohli konečne prisvojiť a spoznať svojho veľkého básnika a prekladateľa. Človeka, ktorý pre silné a úprimné vedomie kresťanskej a národnej príslušnosti nikdy nestratil skutočný kontakt s domovom. Prišiel čas, keď sa mal Karol Strmeň konečne dočkať aj verejného uznania a ocenenia za svoj dlhoročný mimoriadny prínos do rozvoja slovenskej literatúry a kultúry vôbec. Čas plný stretnutí s osobnosťami kultúry a spoločnosti, rozhovorov, prijatia u prezidenta Slovenskej republiky, kde sa stretol s Milanom Rúfusom, účasti na slavistickom kongrese, stretnutia s Viliamom Turčánym, Jánom Buzássym a inými. Ponuka veľvyslaneckého miesta vo Vatikáne. (Podľa Kružliak, 1994, s. 26.) Karol Strmeň nabral nových síl, akoby až prestal oddychovať a s veľkou energiou sa pustil do ďalšej práce, aby ešte viac oslávil slovenské slovo aj pre Slovákov v slobodnom Slovensku.

V roku 1991 vo výbere Teodora Križku vychádza prvýkrát jeho exilová poézia aj na Slovensku v antológii z dostupných básnických zbierok *Sfinga spieva pri jasličkách* (výberovo aj v iných kolektívnych antológiách, napr. *Básnici sa vracajú*, 1990; neskôr *Pošlem domov srdca kúsok*, 1997). V doslove editor odvažne poznamenáva, že Strmeň „zachoval nám v rýdzej podobe jednu z možností, akou by sa určite bola bývala mohutne vyvíjala naša poézia, nebyť vývoja, ktorý musela po vojne absolvovať. Zachoval ak už nič iné, než aspoň prirodzenú jednotu krásy a duchovnosti, takú vlastnú medzivojnovej slovenskej literatúre“ (Križka in Strmeň, 1991, s. 157). Rok nato hovorí o tom (podľa Pašteka, 2002,

s. 522), že má pripravenú antológiu španielskej barokovej spisby, no necháva si ešte čas na precizovanie prekladu niektorých básní... Ešte v novembri 1981 v liste I. Kružliakovi písal, že „od istého času sú mi blízki barokoví básnici, ktorí písali v čase podobnom nášmu: v samých otrasoch a hrôzach... Srdce, nervy, kosti, všetko prská a musíme žiť, akoby sme boli zo železa. Zlo víťazí, akoby už diabol bol pustený z reťaze. Utrpenie má toľko nečakaných podôb, že závidíme mŕtvym. Nezošalieť nie je dnes ľahko, žijeme v spoločenstvách vykĺbených z ľudskosti“ (in Maťovčík, 2002, s. 118). Len štyri básne zo zamýšľanej antológie vyšli neskôr v *Slovenských pohľadoch* (Strmeň, 1995). Chystal sa preložiť Valéryho *Piesne* (Charmes), dokončiť Danteho *Božskú komédiu* preložením kompletného *Očistca* a *Neba*... S humorom uvažoval nad svojimi memoármi, „ale radšej si to nechám až na časy, keď sa zaľúbim do seba a začnem písať pamäti alebo aspoň literatúru tomu podobnú“ (1990, s. 11). V pozostalosti zanechal asi tisíc strán prekladu Hviezdoslavovej poézie do „vlastnej slovenčiny“. Preklady klasikových básní, ktoré vznikali počas mnohých zimných rán, však nechcel nikdy (?) zverejniť, dokonca ani ukázať (1992, s. 9).

Tridsať rokov tvrdo pracoval na slovenskom preklade a vydaní výberu z poézie staročínskeho klasického básnika Tu Fua, tridsať rokov venoval jednému zo svojich životných diel. Ich vydaniu bol veľmi blízko. Sám hovorí o „mnoho-ročnom experimentovaní, hľadaní a častej beznádeji (...) Tu Fua prekladať, to je ako vážiť motýlie krídla“ (in Tu Fu, 1998, s. 14). Prvú verziu veľkého výberu z Tu Fua mal pripravenú do tlače už v marci 1970, no ani doma, ani v zahraničí kniha nemohla vyjsť. Tento čas využil prekladateľ na dlhoročný tvorivý dialóg so sinologičkou Marinou Čarnogurskou, ktorá mohla po rokoch povedať, že „zo ,strmeňovského‘ Tu Fua sa v jeho slovenskom preklade zrazu začal stávať skutočný tufuovský Tu Fu. (...) Ak prvú verziu Strmeňovho prekladu z roku 1970 mohol v origináli pokojne napísať nejaký stredoveký európsky, napríklad francúzsky či taliansky básnik, tú druhú verziu v Strmeňovom preklade z roku 1993 mohol podľa sinológa napísať už jedine Číňan“ (tamže, s. 221). V súkromnej komunikácii nám Marina Čarnogurská (2014) naznačila jedinú výhradu voči Strmeňovmu prekladu: „Strmeň sa snažil neprijat’ Tu Fuovu svetonázorovú optiku, a teda napriek perfektnému precíteniu a bytostnému i básnickému stotožneniu sa s Tu Fuovými tragickými životnými osudmi ,večného utečenca‘ (v čom videl trochu aj podobu svojho životného osudu) nechcel brať na vedomie Tu Fuovo čínske vierovyznanie. V tom ohľade som v jeho preklade pri korektúre do tlače jin-jangovo dialekticky niektoré miesta ,opravovala‘. Strmeň vo svojom presvedčení zostal až do smrti silne verný katolíckej viere, ktorú, samozrejme, do svojich prekladov ,inovercom‘ ci ,nekresťanom‘ absolútne nedovolil implantovať, ale svetonázorom sa im

porozumieť nesnažil.“ Autorka lektorského posudku k Tu Fuovmu slovenskému výberu, Elena Hidvéghyová-Yung (2014a), predkladá výsostne pozitívny názor: „Strmeňov preklad je lingvisticky VELMI presný a zároveň umelecky pôsobivý. Čo je vzácné.“ Na inom mieste (2014b) hovorí, že táto kniha si zaslúži popredné miesto medzi básnickými prekladmi do slovenčiny vôbec: „Karol Strmeň nám v nej zanechal dvojnásobné duchovné bohatstvo. Poézia Tu Fua totiž harmonicky súznie s dušou slovenského básnika, na dlhé roky bolestne odlúčeného od domova.“ Napriek rokom vynúteného mlčania Strmeň nezatrpkol, stále dokázal brať veci s humorom a nadhľadom. Svedčí o tom i jeden z posledných (polo)veršovaných listov Mikulášovi Šprincovi z 15. marca 1986, ktorý sa končí takto: *V Ústave huk a prach – a horúco i v zime, no zmení sa to bezpochyby / na lepšie, úfam, len čo ty sa zjavíš / a pridáš k nášmu maličkému húfu. / Ja potom zdvihnem hlas a prečítam ti 35 000 básní môjho Du-fu* (in Bartalská, 1996, s. 266).

Svoj majstrovský cit pre ďalekovýchodnú poéziu ukázal aj v posmrtno vydanom výbere zo starojaponského *Kokinšú. Piesň z Cisárskeho úradu pre poéziu* (1998). Podobne ako pri čínskom Tu Fuovi, aj pri týchto starých japonských piesňach z 10. storočia, písaných prevažne v slabičnej forme päťveršia tanka, ide o výsledok dlhoročnej prekladateľskej práce s originálmi. Ich vydanie pritom očakával už v roku 1991, keď v jednom z rozhovorov (1990, s. 11) okomentoval svoju prácu na tomto výbere slovami rímskeho klasika: „Básnikom je len ten, koho pošlú do hory, aby z nej priniesol dačo, čo tam vôbec nikdy nebolo, a keď je básnik, donesie vám to.“

Na tomto mieste treba spomenúť jednu vec, ktorá robí osobnosť Karola Strmeňa výnimočnou predovšetkým v slovenskom exilovom kontexte. Koniec totality znamenal pre predstaviteľov našej emigrácie možnosť vrátiť sa do vlasti a svojím spôsobom sa zapojiť do verejného života na Slovensku. Mnohí z nich však nedokázali kriticky vyhodnotiť vtedajšiu situáciu na Slovensku, ako aj obdobie prvej Slovenskej republiky a v spojení so sentimentom sa stali nositeľmi idey nacionalizmu, ktorý v 90. rokoch 20. storočia už na Slovensku nemal mať miesto. Povýšením tejto idey nad čokoľvek iné často ospravedľovali, resp. prehliadali nedemokratické až kriminálne spôsoby fungovania vtedajšej štátnej moci, pričom často sami znevážili svoju predchádzajúcu zásluhnú činnosť a v očiach mnohých stratili svoj morálny kredit (Anton Hlinka, Jozef M. Rydlo a i.). Z určitého pohľadu sa môže zdať, že Karol Strmeň bol svojou nečakanou smrťou uchránený od potenciálnej kompromitácie svojej osoby, ako aj veľkého diela. Opak je pravdou. Kusé informácie naznačujú, že Strmeň si zachoval kritický odstup od slovenskej reality („Nechcem tu múdro a ani nemúdro písať o tom, čo neviem; nežijem na Slovensku, pomery poznám len z počutia a z tlače, iste dosť slabo.“

1990, s. 1), že stále vnímal rozdiel medzi skutočným vlastenectvom a prepiatym nacionalizmom. Jeho osobnosť, kultivovaná kresťanským humanizmom a širokým rozhľadom vzdelanca, dokázala vidieť veci z nadhľadu a nebála sa ich pomenovať priamo: „Dlhé roky sme boli obklopení démonmi, ktorým sa vzdávala kultická úcta a sláva, démonmi a lá Hitler, a lá... (doplňte si zoznam), démonmi, ktorí požadovali od podrobených vieru, nádej a lásku. Zlo netvorí. Zlo zabíja, dusí, množí teror a zúfalstvo a učí strachu ešte aj deti (...) ... Žijeme v storočí, keď zlo okolo nás je priam hmatateľné. A predsa nevítazí. (...) Zdá sa mi, že nastal čas, keď u nás budú môcť vyrásť veľkí kritici, ktorí vecne zhodnotia naše kultúrne dejiny. Pod vecným zhodnotením nerozumiem nejaké ‚rež a rúbaj‘; opačne. Zachádzajme s národnými hodnotami ako s niečím, čo nás potrebuje, čo je nám drahé, a preto to počúvame s pozornosťou, aj keď kritickou láskou“ (tamže, s. 11).

Medzitým Strmeň zbiera ocenenia tak v zahraničí, ako aj doma – vo svojej vlasti. V roku 1993 preberá *Cenu Spolku slovenských spisovateľov* za celoživotnú básnickú a prekladateľskú tvorbu a vyznamenanie za mimoriadne zásluhy od Clevelandskej štátnej univerzity. Nedá sa nespomenúť ani to, že mu bola v roku 1994 udelená prestížna *Cervantesova cena* za prekladateľskú prácu zo španielčiny a dokonca, že 4. apríl 1994 bol starostom Clevelandu a guvernérom štátu Ohio vyhlásený za *Deň Karola Strmeňa*. Rumunská vláda sa chystala udeliť mu ocenenie za jeho prekladateľskú prácu na Eminescovom diele...

Pri tom všetkom každé uznanie odbavil s úsmevom: „*Servi inutiles sumus; quod facere debuimus, fecimus.*“ (Sme iba neužitoční služobníci, ktorí robia to, čo je ich povinnosť.)

V spätnom pohľade spomína Oľga Strmeňová, že jej manžel vstával takmer každé ráno už o štvrtej ráno. Neskôr sa zvykol pobrať do svojej pracovne, kde „čítal. Bol náruživým čitateľom, všetko ho zaujímalo: rastlinopis, poézia, staročínska história, literárna kritika a história, biografía politikov, spisovateľov, svätcov... európsky barok. Každé tri týždne sme chodili do mestskej knižnice. Vždy si zobral päť kníh. Potom sa vrhol do písania. Písací stroj mal pri obloku. Díval sa na vysoké smrek. Na písacom stole medzi papiermi som minule našla túto báseň: *Vidíš tam hore tie anjelské stráne / uprostred čiernych smrekov? / Rozžiarené sú, nebom požehnané, / len pridaleko*“ (in Chovancová, 1998, s. 48). Rozžiarené, nebom požehnané anjelské stráne uprostred čiernych smrekov boli v skutočnosti oveľa bližšie, ako by sa Karol Strmeň bol nazdal...

Prišlo sobotňajšie popoludnie 15. októbra 1994, keď sa vracal spolu s manželkou a dcérou z výletu. Už neďaleko svojho domu v snahe zabrániť havárii strhol svoje vozidlo do priekopy, kde sa prevrátilo. Neoficiálna verzia hovorí o tom,

že auto šoférovala jeho dcéra (podľa Pašteka, 2015b, s. 139). Oľgu a Kristínu Strmeňové previezli zranené do nemocnice, básnik však takto tragicky zahynul. O šesť dní sa konali pohrebné obrady v clevelandskom benediktínskom kláštore, jeho telo bolo uložené na Chardonskom cintoríne. Na jeho pomníku sú napísané slová z úvodnej básne zo zbierky *Preblahoslavená: Život je zorou nebeského rána. Velebí naša duša svojho Pána*.

Je obdivuhodné, že napriek sklamaniam z ponovembrového vývoja vo vlasti neváhal povedať, že „drhli sme, hrdlačili v nádeji, ktorá sa nesplnila. To je dejinný fakt. A predsa to stálo za to!“ (Podľa Kružliak in Maťovčík, 2002, s. 118.) Dlhé roky pre slovenskú literatúru neexistoval. No slovenská literatúra ho potrebuje viac než on ju. Jeho dielo by žilo aj bez nej, aj v paradoxe, že by ju zároveň spoluvytváralo. Nemusíme prinášať Strmeňovo dielo do našej literatúry. Slovenská literatúra potrebuje Strmeňove básne a preklady sama pre seba a kvôli sebe. Čítať ho je málo, treba o ňom písať. Karol Strmeň bol natoľko geniálnym a mimoriadnym zjavom, že slovenská literatúra a vôbec spoločnosť by sa ho mala zmocniť a hrdo sa ním pýšiť. Aj napriek Strmeňovej príslovečnej pokore a skromnosti: *Priatelja, dnes sme jedno v jednej snahe, / dnes spojuje sa všetka naša práca / na vysnívanej veľkej protiváhe. // Čo po tom, že náš vlastný dar sa stráca? / Čo potom, že sme všetko odovzdali? / Čo potom, že z nás niekto vykrváca? // Urobili sme iba, čo sme mali. / Urobili sme iba, čo sa dalo, / a ostatné sme Bohu zanechali* (K. S.: *Testament* /úryvok/, 1944).

„Prečo píšem? Aby sme všetci boli ľudskejší. Aby sa pre tých, ktorí prídu po nás, zachovala stopa, že sme túžili po pravde a ako biblickí ‚nabim‘ hľadali spravodlivosť, ktorej meno je *Láska*. Aby sme nezabudli, že svet je oveľa krajší, než ako si ho predstavujeme i v najkrajšom vypätí fantázie... Aby som sa poďakoval Bohu...“ (Strmeň in Cabadaj, 1997, s. 110).

Príloha č. 1

Prehľad knižných vydaní pôvodnej tvorby Karola Strmeňa

- 1943 – *Výžinok života* (Košice: Wiko)
- 1944 – *Testament* (Bratislava: Hlavné veliteľstvo Hlinkovej mládeže)
- 1946 – *Kumssty aneb we werssích wypsání jak se statky a hrdla uchrání azs do sweta skonání czili twuj pruwodce stále werny na den wssedny i nedelny jakosz i na Páne swátky pro dítky, otce i matky krosz werssowníka wýtecz-*

- ného Syna Piusa Horiczku nazwaného kazatele slova Bozsího za temnoty nassistické trápeného. Drukované v Austrálii literami wdowy Diogenesa. Léta Páne MDCCCCXXXVI (v spoluautorstve s nejasnou participáciou; Rím: b. v.)*
- 1947 – cyklus básní, prekladov, článkov (v zborníku *Nádej víťazná*; Scranton, USA: Obrana Press)
- 1950 – *Strieborná legenda* (v zbierke *Putovné piesne*; Scranton, USA: Obrana Press)
- 1963 – *Čakajú nivy jar* (Cleveland, USA: Hrobák Publications)
- 1963 – *Palmy a žalmy cyrilo-metodské* (v zborníku *Zdravica sv. Cyrilovi a Metodovi*; Rím: Slovenský ústav svätých Cyrila a Metoda)
- 1969 – *Znamenie Ryby* (Rím: SÚSCM)
- 1971 – *Tam, kde má duša rodný kraj* (v zborníku *Odkaz*; Hamilton, CA: Imrich G. Fuzy)
- 1973 – cyklus siedmich básní (v zborníku *Rozsievateľ perál*; Rím: SÚSCM)
- 1977 – *Preblahoslavená* (Rím: SÚSCM)
- 1978 – *Testament* (Detroit, USA: Priatelia dobrej knihy, 2. vydanie)
- 1991 – *Sfinga spieva pri jasličkách* (výber z tvorby; Bratislava: Smena)
- 1999 – *Testament. Poézia I.* (výber z diela; Bratislava: Petrus)
- 2000 – *Strieborná legenda. Poézia II.* (výber z diela; Bratislava: Petrus)
- 2001 – *Znamenie Ryby. Poézia III.* (výber z diela; Bratislava: Petrus)

Príloha č. 2

Prehľad knižných vydaní prekladovej tvorby Karola Strmeňa

- 1943 – Mihai Eminescu: *Výber z poézie* (Ružomberok: Obroda)
- 1943 – Dante Alighieri: *Nový život* (Ružomberok: Obroda)
- 1944 – Edgar Allan Poe: *Havran* (Ružomberok: Obroda)
- 1944 – Rainer Maria Rilke: *Obraz na vázach* (Martin: Matica slovenská)
- 1947 – Elisabeth Barrettová Browningová: *Zo „Sonetov z portugálčiny“* (v zborníku *Nádej víťazná*; Scranton, USA: Obrana Press)
- 1951 – *Príd, Pane Ježišu* (misál; Scranton, USA: Obrana Press)
- 1954 – Paul Claudel: *Križová cesta* (Chicago, USA: Slovák v Amerike)
- 1954 – *Nový zákon Pána nášho Ježiša Krista* (Scranton, USA: Bosak Publications)
- 1955 – *Príd, Pane Ježišu* (misál; Scranton, USA: Bosak Publications, 2. vydanie)

- 1961 – Pán Ježiš z mŕtvych vstal (*O filii et filiae...*) (Rím: SÚSCM / hudobnina)
- 1965 – Dante Alighieri: *Peklo* (Cleveland, Rím, Mníchov: Slovenský ústav)
- 1968 – Paul Claudel: *Dobré slovo (výber z diela)* (Rím: SÚSCM)
- 1972 – *Návštevy: antológia zo svetovej lyriky I, II.* (Rím: SÚSCM)
- 1972 – Rainer Maria Rilke: *Štvorveršia z Valais. Ruže. Obloky* (Cleveland, Rím: Slovenský ústav)
- 1974 – Francesco Petrarca: *Vavrín (výber z lyriky)* (Rím: SÚSCM)
- 1976 – *An anthology of Slovak literature* (Riverside, USA: University Hardcover – spoluprekladateľ, autor štúdie *Slovak literature: a brief history*)
- 1978 – Francois Mauriac: *V čo verím* (Cambridge, CA: Dobrá kniha)
- 1979 – Thomas Stearns Eliot: *Vražda v katedrále* (Rím: SÚSCM)
- 1982 – Francis Thompson: *Nebeský chrt* (Rím: SÚSCM)
- 1986 – Paul Claudel: *Kantáta pre tri hlasy* (Rím: SÚSCM)
- 1989 – Carlo Carretto: *Ako František. Listy z púšte. Púšť uprostred mesta. Lebo si môj otec. Prečo, Pane? Ja, František* (Rím: SÚSCM)
- 1991 – Evelyn Waugh: *Bl. Edmund Campion* (Trnava: Dobrá kniha)
- 1993 – Francois Mauriac: *V čo verím* (Trnava: Dobrá kniha, 3. vydanie)
- 1994 – Mihai Eminescu: *Výber z poézie* (Bukurešť: Kriterion)
- 1996 – Francis Thompson: *Nebeský chrt* (Bratislava: Don Bosco, 2. vydanie)
- 1996 – Thomas Stearns Eliot: *Vražda v katedrále* (edícia *Preklady Karola Strmeňa*, zv. 1 /neoficiálne/; Bratislava: Petrus, 2. vydanie)
- 1998 – Tu Fu: *Stokvetá rieka* (edícia *Preklady Karola Strmeňa*, zv. 2; Bratislava: Petrus)
- 1998 – *Kokinšú. Piesne z cisárskeho úradu pre poéziu* (edícia *Preklady Karola Strmeňa*, zv. 3; Bratislava: Petrus)
- 1999 – Francis Jammes: *Čistiny v nebi* (edícia *Preklady Karola Strmeňa*, zv. 4; Bratislava: Petrus)
- 1999 – Mihai Eminescu: *Ďaleko od teba* (edícia *Preklady Karola Strmeňa*, zv. 5; Bratislava: Petrus)
- 2000 – Edgar Allan Poe: *Havran* (Bratislava: Petrus)
- 2004 – Edgar Allan Poe: *Havran* (Bratislava: Petrus, 2., rozšírené vydanie)
- 2007 – Paul Claudel: *Saténová črievica* (Bratislava: Divadelný ústav; súčasť výberu *Hry*)
- 2014 – Paul Claudel: *Križová cesta* (Trnava: samostatná príloha *Katolíckych novín* 9/2014)

Príloha č. 3

Výberový prehľad rukopisnej pozostalosti Karola Strmeňa

(s dôrazom na jeho prekladovú tvorbu)

- *Krvavý kríž* (dráma)
- *Pribina* (dráma)
- *Slovenská tragédia* (básnická zbierka)
- prebásnenie výberu z poézie Pavla Országha Hviezdoslava
- Elisabeth Barretová Browningová: *Sonety Portugalky*
- Andrzej Jawień (Karol Wojtyła): *Pred zlatníckym sklepom* (dráma)
- Federico García Lorca: *Krvavá svadba* (dráma), *Cigánske romance* (poézia)
- preklady z diela Blaisa Pascala
- výber z prozaického diela Francoisa Mauriaca
- Charles Péguy: *Mystérium svätých neviniatok* (fragment prekladu)
- Paul Claudel: *Obliehanie, Turíčna hymna, 49. žalm, Sv. Tomáš a i.* (výber z poézie)
- výber z poézie Gaia Valeria Catulla *Verše*
- Omar Chajjám: výber z poézie
- Giacomo Leopardi: výber z poézie
- Josemaría Escrivá: *Cesta k Bohu*
- Romano Guardini: *Baránok, Cirkev, Nepriateľ, Požehnanie, Príchod Pánov, V Duchu Svätom, Večný veľkňaz, Veľkňazská modlitba, Zjavenie a zakrytie*
- Ján z Kríža: *Živý plameň, Tmavá noc, Velpieseň* (výbery poézie)
- Tu Fu: niekoľko stoviek strán prekladov básní
- Šalamún: *Pieseň piesní*
- stovky strán prekladov z čínskej poézie
- preklady z európskej barokovej poézie
- Jorge Andrade Carrera: *Úlohy svetla* (výber z poézie)
- Dante Alighieri: *Peklo, Očistec, Raj* (fragmenty *Božskej komédie*)
- Johann Wolfgang von Goethe: *Faust* (fragment drámy)
- Friedrich Schiller: *Mária Stuartová* (fragment drámy)
- Sofokles: *Elektra* (fragment drámy)
- Euripides: *Ifigénia v Aulide* (fragment drámy)
- William Shakespeare: *Hamlet, Othello, Romeo a Júlia* (fragmenty drám), fragmentárny cyklus *Z Shakespearových sonetov*
- stovky strán prekladov od nezistených autorov

Podľa údajov Márie Chovancovej (1998, s. 52), Petra Cabadaja (2001, s. 24) a na základe súpisu Literárneho archívu Slovenskej národnej knižnice v Martine, osobný fond *Karol Strmeň (1946 – 1994)* z roku 1998, darom od manželky Olgy Strmeňovej (len pri prekladoch takmer 7 000 strán rukopisnej pozostalosti v 1 600 jednotkách).

Literatúra

- BARTALSKÁ, L. (ed.). 1996. Verš, čo zvonil... In *Slovenské pohľady*, 1996, r. 112, č. 7 – 8, s. 264-268.
- CABADAJ, P. (ed.). 1997. *Pošlem domov srdca kúsok. Výber zo slovenskej exilovej poézie*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1997. 143 s.
- CABADAJ, P. 2001. Básnik Karol Strmeň alebo ostala pravda v nedopitom víne. In *Slovenské pohľady*, 2001, r. 117, č. 7 – 8, s. 22-26.
- CABADAJ, P. 2002. *Slovenský literárny exil*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej 2002. 203 s.
- CLAUDEL, P. 2007. *Hry*. Bratislava : Divadelný ústav 2007. 605 s.
- ČARNOGURSKÁ, M. 2014. Súkromná korešpondencia [február 2014].
- DILONG, R. 2002. *Cesty a stesky. Literárne dielo II*. Bratislava : Petrus, 2002, 267 s.
- DILONG, R. – OKÁL, J. – STRMEŇ, K. 2005. Kumssty aneb... In *Kultúra*, roč. 8, r. 2004, č. 14, s. 6-7.
- ELIOT, T. S. 1996. *Vražda v katedrále*. Bratislava : Petrus, 1996. 109 s.
- EMINESCU, M. 1999. *Ďaleko od teba*. Bratislava : Petrus, 1999. 99 s.
- FRIEDRICH, H. 2005. *Struktura moderní lyriky*. Brno : Host, 2005. 352 s.
- GLEIMAN, L. 2011. *The Maelstrom: A Pilgrim's Story of Dissent and Survival in The Twentieth Century*. Bloomington, IN, USA : AuthorHouse Publishing, 2011. 712 s.
- GUNDOVÁ-JERGOVÁ, A. 2003. *Putovanie za dotykom*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2003. 163 s.
- HIDVÉGHYOVÁ-YUNG, E. 2014a. Súkromná korešpondencia [február 2014].
- HIDVÉGHYOVÁ-YUNG, E. 2014b. Zabudnutý klenot: Strmeňove preklady Tu Fuovej poézie. In *Katolícke noviny*, 2014, roč. 129, č. 14, s. 12-13.
- HVIŠČ, J. et al. 1991. *Biele miesta v slovenskej literatúre*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1991. 259 s.
- CHOVANCOVÁ, M. 1998. *Karol Strmeň*. Komárno : Komárňanské tlačiarne, 1998. 55 s.
- KEKELIAKOVÁ, M. 2014. Nemaskované hlbiny liturgickej poézie. In *Katolícke noviny*, 2014, roč. 129, č. 21, s. 12-13.

- KRUŽLIAK, I. 1994. Nenávratný Karol Strmeň. In *Slovenské pohľady*, 1994, r. 110, č. 11, s. 25-26.
- MARCINČIN, M. 2014. K zámku Božích tajomstiev (Ohlas Bremondovej koncepcie poésie pure v poetike Karola Strmeňa). In *Cudzie a naše*. Banská Bystrica : Belianum, 2014, s. 77-85.
- MARCINČIN, M. 2015a. Predo mnou v piesku znamenie Ryby (K vplyvu poetiky Stéphana Mallarmého na vrcholnú zbierku básní Karola Strmeňa). In *Jazyk a kultúra*, roč. 6, 2015, č. 21 – 22, s. 39-47.
- MARCINČIN, M. 2015b. Unikátne slovenské preklady Havrana E. A. Poa a ich vplyv na pôvodnú tvorbu Karola Strmeňa. In *Trends in Slavic Studies*. Moskva : URSS, 2015, s. 237-247.
- MARCINČIN, M. 2016a. Kde sa končí dúha (Antológia svetovej lyriky Návštevy). In ŠUTOR, L. (ed.). *Doktorandské miscelaneá 3*. Košice : UPJŠ, 2016, s. 167-184.
- MARCINČIN, M. 2016b. *Shakespeareova dramatická tvorba v slovenských prekladoch* [dizertačná práca]. Košice : Filozofická fakulta UPJŠ, 2016. 127 s. + 101 s. prílohy.
- MARCINČIN, M. 2017. Slovenský Shakespeare v americkom exile. In *Slovenské divadlo, revue dramatických umení*, 2017, roč. 65, č. 1, s. 4-21.
- MAŤOVČÍK, A. (ed.) 2002. *Biografické štúdie 28*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2002. 262 s.
- MIHALKOVIČ, J. 1992. Ako nepredvídateľný letový obrat roja škorcov. In *Revue svetovej literatúry*, 1992, roč. 28, č. 6, s. 77-78.
- MILLA, M. 2008. *Hlinkova mládež 1938 – 1945*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2008. 297 s.
- OKÁL, J. 1989. *Výpredaj ľudskosti*. Cambridge, Kanada : Priatelia dobrej knihy, 1989, 439 s.
- OKÁL, J. 2002. *Výpredaj ľudskosti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2002. 393 s.
- PAŠTEKA, J. 2002. *Tvár a tvorba slovenskej katolíckej moderny*. Bratislava : Lúč, 200. 592 s.
- PAŠTEKA, J. 2015a. *Dotyky s básnikom Dantem*. Bratislava : Lúč, 2015. 168 s.
- PAŠTEKA, J. 2015b. *Takto som ich poznal*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2015. 199 s.
- PETRARCA, Francesco. 1974. *Vavrin*. Rím : Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda, 1972. 215 s.
- STRMEŇ, K. 1966. Zo zápisníka prekladateľa. In *Most*, 1966, roč. 13, č. 3 – 4, s. 153-157.
- STRMEŇ, K. 1990. Láska je väčšia ako nádej. In *Literárny týždenník*, 1990, r. 3, č. 32, s. 1 a 11.

- STRMEŇ, K. 1991. *Sfinga spieva pri jasličkách*. Bratislava : Smena, 1991. 157 s.
- STRMEŇ, K. 1992. So Slovenskom v srdci. In *Slovenské národné noviny*, 1992, r. 3, č. 10, s. 9.
- STRMEŇ, K. 1995. Preklady z barokovej poézie. In *Slovenské pohľady*, 1995, r. 111, č. 1, s. 110-112.
- STRMEŇ, Karol. 1999. *Testament. Poézia I*. Bratislava : Petrus, 1999. 218 s.
- STRMEŇ, K. 2000. *Strieborná legenda. Poézia II*. Bratislava : Petrus, 2000. 311 s.
- STRMEŇ, K. 2001. *Znamenie Ryby. Poézia III*. Bratislava : Petrus, 2001. 301 s.
- STRMEŇ, K. 2002. Zapadalo slnko. In Jozef Cíger Hronský: *Predavač talizmanov*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2002, s. 53-54.
- ŠPRINC, M. 1957. *Cesty a osudy*. Cleveland, USA : Slovenský ústav, 1957, 111 s.
- ŠPRINC, M. 1975. Františkánske leto 1954. In *Literárny almanach Slováka v Amerike*, 1975, roč. 24, s. 172.
- ŠPRINC, M. 2002. ... za lásku sa neplatí. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2002. 276 s.
- ŠPRINC, M. 2003. *Do večna tečie moja rieka*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003, 782 s.
- ŠPRINC, M. 2004. *K slobodným pobrežiam*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2004, 276 s.
- THOMPSON, F. J. 1982. *Nebeský chrt*. Rím : Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda, 1982, 51 s.
- TU FU. 1998. *Stokvetá rieka*. Bratislava : Petrus, 1998. 226 s.
- VICEN, J. 1999. *Vo víroch rokov 1938 – 1988*. Bratislava : Lúč, 1999. 488 s.
- VISCO, A. 2008. *Literárne dielo*. Bratislava : Libri historiae, 2008. 400 s.
- VNUK, F. 1967. Predstavitelia slovenskej kultúrnej tvorby. In *Literárny almanach Slováka v Amerike*, 1967, roč. 16, s. 113-249.
- ZOBOR, F. 1966. Básnik, ktorý pretrvá. In *Most*, 1966, roč. 13, č. 3 – 4, s. 101-114.
- ŽUFFA, C. (ed.). 1997. *Básnik večnej nádeje Mikuláš Šprinc*. Krompachy : Miestny odbor Matice slovenskej, 1997. 92 s.

TEMATICKÁ RÔZNORODOSŤ BUJTÁROVÝCH PRÓZ PRE DOSPELÝCH ČITATEĽOV

PATRIK ŠENKÁR

Je priam prirodzenou súčasťou práce každého prozaika, že okrem širšie koncipovaných textov píše aj kratšie útvary – poviedky a novely. Nie je to inak ani v prípade Pavla Bujtára, ktorý dodnes vydal štyri takéto zbierky pre dospelých: *Marcový dážd*, *Lano*, *Lámačky*, *Ako sme naháňali radiácie*.

Zbierka šesnástich kratších prozaických textov Pavla Bujtára s názvom *Marcový dážd* (1985) je tematicky rôznorodá.¹ Sú to tragika, láska, generačné a súrodenecké vzťahy. Človek je víťazom i porazeným v životnej borbe, konfliktoch, problémoch, autor sa však naňho díva optimistickým pohľadom. Bujtár sa „... spolieha na životnú skúsenosť svoju a skúsenosť svojej generácie, vyrastajúcej v prvom rade na výdobytkoch realizmu a z jeho ideových princípov.“² Kniha krátkych próz *Marcový dážd* je myšlienkovu i príbehovo bohatá a pestrá. Pre jeho prózy sú typické lyrizmus, brilantné metafory či určité poetické napätie, ale autor vždy rešpektuje líniu a zostáva akoby konštruktérom textov. Vždy si potrpí „... na podrobné preskúmanie možností určitej témy a chce povedať o problémoch, ktoré ho zaujali, čím viac, čím autentickejšie a nuansovane.“³ I keď je zbierka rôznorodá tematicky a umelecky, spája ju „... na úrovni štýlu jasný, hladký rozprávačský tón. Aj ten však autor miestami mení, aby sa vyhol uniformite. Prikláňa sa k poetizácii textu, mení osobu rozprávača, ba ozvlášťňuje formu aj rozprávko-

¹ Obsah tejto knihy tvoria o. i. štyri texty, ktoré autor zaradil aj do svojej neskoršej zbierky s názvom *Ako sme naháňali radiácie* (*Obeť*, *Hula hop!*, *Chytanie Srbov*, *Ako som vyradil bratislavskú električku*). Spomínané prózy sú súčasťou jeho neskoršej publikácie s názvom *Ako sme naháňali radiácie* (2011). Analýza týchto poviedok je teda zahrnutá v tej časti našej práce, ktorá sa zaoberá spomínanou knihou Pavla Bujtára. O tom bližšie pozri: BUJTÁR, P. *Ako sme naháňali radiácie*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2011, s. 58-74.

² ANOCA, D. M. *Slovenská literatúra v Rumunsku*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2010, s. 97.

³ ANOCA, D. M. *Marcový dážd*. (rec.) In ANOCA, Dagmar Mária – BARBORICĎ, Corneliu – ŠTEFANKO, O. (eds.). *Variácie* 8. Bukurešť : vyd. Kriterion, 1986, s. 223, resp. ANOCA, Dagmar Mária. Autor, ktorý ovláda svoje pero. In *Hľadanie sférického priestoru*. Nadlak : Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku, 1997, s. 118.

vými postupmi.“⁴ Pavol Bujtár dokáže svoje krátke prózy „... okoreniť humorom a iróniou, miestami sa zas zhovievavo usmieva nad ľudskými nedostatkami, bičuje stereotypy. Pritom sa však vie aj chápať zamyslieť nad vážnymi témami... hľadá vo svojich prózach súvislosti medzi historicitou a súčasnosťou.“⁵ Autor v jednotlivých textoch nepoprie často identifikovateľný dolnozemskej kolorit. Najčastejšie využíva humor ako prostriedok na dosiahnutie želaného čitateľského efektu. Do týchto „zjednodušených sfér“ sa však často zatína neschopný ľudský svet a tým sa vytvára širokospektrálny tragikomický podtón. Neodborne naliaty asfalt a z toho vyvierajúci problém obyvateľov Slepej ulice (onomastika!), ktorí so svojimi návrhmi náprav a požiadavkami o bývaní sa darmo sťažujú u richtára či na župe. Vedenie mesta hľadá len na centrum, ktoré symbolizuje pýcha socialistického mestečka – hotel. Problém(y) vyrieši len príroda: dážď. Chýba prirodzená komunikácia medzi ľuďmi, a to nielen na vertikálnej, ale aj horizontálnej osi. Ticho je tiež prítomné v rodinách, na ktoré sa pochmúrno dívajú listy moruše. V pozadí všetkého je prítomný sociálny motív a kruté obdobie vojny. Čitateľsky pôsobivé je spolužitie starých ľudí s malým dievčatkom – Anetkou z Ploiești, ktoré im úrady prideliť, aby s nimi prežilo tieto neisté roky. Stretáva sa tu mestský a dedinský element, ktorého základom je vzájomné prispôsobenie sa neľahkým podmienkam i rôznym ľudským charakterom. Autor vyzdvihuje prácu (konkretizujúcu sa v žatve), ktorá je prítomná (až typizovaná) v živote týchto troch ľudí. Múdrosť, vyvierajúca z empirie, ich utvrdzovala v poznaní, že „... celý život len na vlastné ruky sa môžeš spoliehať.“⁶ Všetky tieto negatívne okolnosti však kompenzuje milé výchovné prostredie, ktoré je narušované občasnými zvukmi vojnových bombardérov. Psychická trauma dievčatka sa vyhrocuje práve v týchto náletoch, počas ktorých hľadá záchranu. V čitateľoch to evokuje azda Picassov obraz *Guernica*, tej bezútešnej situácie z horiacich domov, ulíc i ľudí. Útek z poľa do domu nie je však riešením, lebo kliatba vojny človeka vždy nájde vinou fatalistického osudu. Táto skutočnosť sa konkretizuje v prípade nezmyselnej smrti mladej dievčiny, ktorá hynie pri bombardovaní vlaku, ktorým sa vracia domov.

Silná túžba po domove je však prítomná v duši človeka aj v mierovom období. Dôležité sú v ňom stretnutia: epický príbeh autorského subjektu s neznámou starenkou počas školenia vo veľkomeste a bezcieľnej prechádzky nábrežím je vlastne stretnutím dvoch svetov – strateného minulého a nájdeného prítomného.

⁴ Tamže, s. 225 (1986), resp. s. 121 (1997).

⁵ ANOCA, D. M. O slovenskej literatúre v Rumunsku ešte raz. In *Hľadanie sférického priestoru*. Nadlak : Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku, 1997, s. 37.

⁶ BUJTÁR, P. *Marcovú dážď*. Bukurešť : vyd. Kriterion, 1985, s. 10.

Priestor lavičky v parku sa pre týchto dvoch zužuje, ale i rozširuje. Pri vzájomnej konverzácii sú sami, ale spoznávajú svet druhého – plný tajomstiev a zaujímavostí. Autor pritom zdôrazňuje prirodzenú ľudskú zvedavosť. Tá sa na začiatku spredmetňuje najmä predstavením sa autorského subjektu ako zahraničného Slováka. Toto určité exotikum pre bratislavskú „čudnú“ starenku je impulzom, aby porozprávala jeden úsek zo svojho nedopovedaného života. Psychický oblúk postoja voči tejto panej je identifikovateľný v sujetovej niti príbehu. Ona – stará vdova, ktorá každý večer prichádza do parku, aby hľadala stratené, symbolizuje opustenosť ľudí, ktorí majú „... v živote čosi nesplnené alebo stratené. A spomienky sú niekedy ako balzam, dávnu ranu rozjatria, občerstvia, aby sa skorej zahojila.“⁷ Život človeka je teda kolobeh šťastných i menej radostných chvíľ, ktoré sú usalašené v najhlbšom vnútri ľudskej duše. Je prirodzené, že komunikáciou a určitým ozrejmením týchto chvíľ sa zapalujú sviečky úľavy na báze uznania a spoločnenia. Onen mladícky nepokoj však dospieva k poznaniu, že starí ľudia v zásade môžu poskytnúť väčšiu úľavu, ako ju dostať. Ich myšlienka však bude nedopovedaná. Dôležité je z aspektu iných všímať si týchto ľudí s bolesťou a trápením a tak im do určitej miery pomôcť, pozdraviť sa, prihovoriť sa. Autor zdôrazňuje, že každý z nás má určitú hodnotu, a preto si zaslúži aspoň chvíľku úprimnej pozornosti.

Pozornosť sa musí venovať človeku aj v prípade alkoholizmu. Na takýto prípad upriamuje pozornosť aj Bujtárov text, v ktorom autorský subjekt z aspektu morálnej autority v postave učiteľa dáva rady a komentuje problémovú situáciu. Popritom pomáha aj chudobnej matke alkoholika pri ošetrovaní ovocných stromov a pri zmiernení bolesti nad stratou syna (pijana). Opäť je tu potreba komunikácie, vyžalovať sa. Nevraživosť nemôže byť namierená voči celému svetu (kolegovi, riaditeľovi podniku, krčmárovi, obchodníkovi, spolupracovníkovi). Každý sa však musí spýtať vlastného svedomia, kde je ukrytá morálna podstata nášho človečenstva.

Pracovitosť je zrejme aj pri vtedajšej módnjej činnosti ľudí pri liahnutí lariev z vajíček priadky morušovej a konkretizuje sa v spoločnom záujme rodiny aj školy. Komickosť ich paľravosti je z čitateľského hľadiska efektívna a zaujímavá. Na druhej strane je však táto larva určitým symbolom direktívnosti moci, ba určitého obdobia socialistickej spoločnosti, počas ktorej bolo maslo na prídel. Chov tejto priadky bol záležitosťou všetkých, ich správny chov kontroloval školský inšpektorát a navštevoval ich aj prvý tajomník župy. Z pohľadu žiakov zber morušových listov bol zážitkom a možnosťou „uliat“ sa z vyučovania. Táto „morušová armá-

⁷ Tamže, s. 26.

da“ a usilovný zber listov v Starých Viniciach prispievajú k dynamizácii príbehu. Prízvukuje sa pritom potrebná spolupráca, ťahanie povrazu za jeden koniec a konečné splnenie normy. Z etnologického hľadiska je zaujímavé, že Nadlačania sa už aj na prelome 19. a 20. storočia zaoberali chovom týchto hodvábnikov i pavúkov. Ako zdroj tohto poznania pre žiakov i čitateľov slúži výpoveď starej ňaničky pri Palockom gáte (nie je to však priehrada, ale hradská cesta smerom do obce Palota), ktorá konkretizuje zvyky, tradície a obyčaje dávnych čias. Ako pendant k tomu slúži do určitej miery autorom umelo vykonštruovaná, hyperbolizovaná, naruby postavená novoveká rozprávka, pridržiavajúca sa daností zvráteného novodobého sveta.

Tento nový svet však so sebou prináša aj niekoľko racionálnych situácií (postavenie obytných blokov, sťahovanie obchodných sietí a pod). Romanticky ladený príbeh stretnutia autorského subjektu s mladým dievčatom pred výkladom, ktoré chce kúpiť v nedeľu macka pre svoju sestričku, je však dosť šablónovitý. O tom svedčí aj to, že učiteľ ide za predavačkou domov, aby prišla otvoriť obchod kvôli malému dievčatku, alebo odmietnutie peňazí od uja učiteľa pre sociálne cítenie. Neskôr príchod tejto dievčiny s trojročnou sestričkou, aby vrátili dlžobu, znie v dnešnej dobe až pseudoromanticky, doplnené o informáciu o aktuálnom pochovaní matky dievčat.

Takéto ľudské ťarchy sa nesú aj v neúplnej rodine mladých chlapcov, ktorí musia pomáhať svojej matke, aby mala čo predávať na „pláci“ (trhu). Do ich života opäť zasiahne vojna; autor to opisuje odchodom otca do bojov, príchodom frontu, hvižďaním výstrelov nad hlavami, dutými výbuchmi a pod. Autor aj v tomto prípade hovorí o absencii komunikácie, teraz však z dôvodu vojny (teda strachu), a nie pre nezáujem o toho druhého. Hovorí o nerozvážnej mladosti, ktorá je popretkávaná túžbou vidieť ozajstného vojaka. Dobový kolorit „spestrujú“ v dome ubytovaní jednoduchí ruskí vojaci. Z aspektu dnešného čitateľa, ktorý neprežil hrôzy vojnových čias, je zaujímavý opis vojakov: ich výzoru, ale najmä psychické zblíženie s dočasnými hosťami. Tento pozitívny trend je však narušený zásahom veliteľa o potrebnom postupe. Aj tu sa v konečnom dôsledku objavuje neúprosná sila zo smrti vojaka a následná túžba jeho súpútnikov pochovať ho. Bujtár opisuje vojakov ako priemerných ľudí s bolesťou a nemou prosbou v oku, resp. túžbou po slobode a mieri, ktorí len plnia často nezmyselné rozkazy. Z textu cítiť antiracionalitu doby, v ktorej holý život a jeho záchrana bola azda najcennejším majetkom. Autor opisuje v určitom slova zmysle príchody a odchody, teda skutočnosti, ktoré determinujú celý život. Na to poukazuje aj z pohľadu odcudzenia, čiže duševnej „premeny“ dedičana na mešťana, ale i Slováka na Rumuna. Emfatický kolorit tomuto žiaľu dáva pohľad starého otca, ktorý je nešťast-

ný, že vnučka by mu po slovensky nevedela prečítať ani meno na truhle. V tom cítiť zdvihnutý varovný prst človeka-milióna, ktorý sa bojí, aby slovenské slovo v týchto dolnozemských končinách nezaniklo pre nezaujímavosť jednotlivca a kvôli nevrátnemu prístupu zo strany iných národov. Takéhoto činu sú schopní vari len ľudia, ktorí nemajú v sebe ani toľko cti, ako sa zmesť prachu do hodín.

Autor prízvukuje aj dôležitosť a čaro jedinečných chvíľ, resp. potrebu nachádzať spriaznené duše. Takéto stretnutie sa konkretizuje počas celoštátneho školenia autorského subjektu – pri stretnutí s neznámou, ale zaujímavou novinárkou. Vyslovuje sa za potrebnú nádej a dôveru voči ľuďom, ktoré sa zhmotňujú postupným otvorením tajomných komnát v duši človeka. Nuda jednotvárných dní pri boku manžela-pijana dokresľuje bojazlivú psychiku mladej ženy, ktorá sa vo svojom príbehu bojí o zbytočne stratené chvíle života, keďže „... v našom živote je veľa predsudkov, zaostalosti, škriepok pre nízke veci, a pritom zabúdame, že tento život je krátky, len akýmsi okamihom v nekonečnom čase, v ktorom budeme pokračovať, až sa nad nami truhla rozpadne a chrapat praskajúcich kostí oznámi vstup do večnosti.“⁸ Snahy podchytiť romantické túžby mladej ženy sa však, prirodzene, kontaminujú reálnym svetom všedných dní a poznaním, že „... na svete nie je nič perfektné, len ľudia po takom čomsi túžia. Od života nedostaneme nikdy všetko, čo by sme chceli. Po niečom budeme večne túžiť a hľadať ho v tieni mŕtvačiek sa rokov. Zriedkakedy na to niečo natrafíme. Je to sviatočná chvíľa v živote...“⁹ Alúzia v texte na Tajovského a na jeho niekoľkoročné pôsobenie v rodisku autorského subjektu (učiteľa) svedčí o konkrétnosti zmysľovania hlavného hrdinu. Na druhej strane sú však zaujímavé jeho neisté úvahy o tom, prečo ho vábi a láka neznáma, tajomná žena. Toto psychické znepokojenie z príchodu a odchodu sa dáva do paralely s opustením rodného, nížinného kraja, domoviny. Vyzdvihuje sa dôležitosť podvedomia, ktoré najčastejšie vedie k studnici ukrytých radostí života. Dynamickosť deja po značných opisných častiach spredmetňuje spoločný malý večierok kurzistov aj vďaka ľahkej, bezstarostnej, prirodzenej atmosfére. Zblíženie ľudských charakterov sa deje pomocou vzájomných pohľadov, postupným prechodom od vykánia k tykaniu a odhalením tajných, skrytých komnát psychiky pod povrchom. Čitatelia sa postupne dozvedajú o túžbe mladej ženy ísť, letieť, cestovať – teda vyjsť zo začarovaného kruhu všedných dní. Ona, krehká bytosť, však potrebuje silného muža, i keď len kamaráta, ktorý ju doslovne odprevadí až po výťah. Autorský subjekt je preto vždy slušný, vzorný – dodržiava optimálny etický kódex správania. Na druhej strane ho však sužujú myšlienky prirodzeného

⁸ Tamže, s. 87.

⁹ Tamže, s. 86-87.

spolužitia určitý čas a v určitom priestore. Postupne spoznáva osihotenosť druhých a ich tápanie v šere voľnosti. Prízvukuje sa fatálnosť vlastného osudu, ktorá je v akomsi šere šedého obdobia východiskom i cieľom mlčania a utrpenia. Človek však vždy hľadá seba samého i lepšie podmienky vlastného bytia s vedomím, že údery dávajú duši večný život. Opäť je dôležitá duševná spolupatričnosť, snaha mať (aspoň dočasne) spriaznenú dušu. V príbehu je zaujímavý oblúk prechodu učiteľa z pozície muža na priateľa, ktorý jej bolestiam vnímavo rozumie. Z čitateľského hľadiska je zaujímavé, že aj rozprávač píše literatúru a žena je práve redaktorkou. Vidíme tu stretnutie osobného i profesionálneho sveta – teda v určitom zmysle slova nárečová a ľubozvučná slovenčinu. Dôležité je nájsť zlatú strednú cestu medzi psychickým a fyzickým v pozadí vzniknutého priateľstva na báze najvoľnejšej slobody, lebo „... čím sme slobodnejší a nevinnejší jeden voči druhému, tým viac cítim, že si potrebujeme vymieňať či nahrádzať všetko ľudské, čo sme jeden u druhého našli. Sú to v živote jedinečné chvíle, je v nich všetko, čo ľudský život obsahuje – radosť i žiaľ, veľkosť i pád, slasť i horkosť, nádej i sklamanie...“¹⁰ Človek je teda nepatrnou hračkou v rukách osudu, ale musí spraviť všetko pre to, aby sa veci čo najlepšie rozmotali, aby našiel pochopenie, čas, možnosť na sebarealizáciu a radosť života – teda zostať človekom.

Tento osud (ba osudovosť) je hnacím motorom aj mladých ľudí – zaľúbenčov – za šťastím. V pozadí všetkého však autor zdôrazňuje všadeprítomnú biedu, ktorá týmto túžba a snahám bráni. Ani v prostredí dolnozemskeho sálaša sa nikdy nekončí boj medzi srdcom a rozumom, resp. medzi snom a skutočnosťou. Očarenie mladého nádenníka gazdovou slúžkou je základ sujetu, ktorý sa viacvrstvovo rozvetvuje pre nerozhodnosť dievčaťa a váhavosť chlapca, ale aj kvôli prítomnosti tretieho. Do šťastia mladých sa mieša klebetnosť unanistickej dediny. Tá nevlúdne hatí neustále myšlienky dievčiny-hrabáčky k mladíkovi. Autor dáva tieto pocity do paralely s dynamikou šumu moruší a s posvätným tichom okoliťého močiara. V každodenných činoch týchto mladých sa odzrkadľuje aj určitá časť života dedinčanov (žatva, výročný jarmok na Michala, štvrtkový trh na pláci a pod.). Odbúranie klebiet nastáva až vďaka priamemu charakteru tretej osoby, prichádzajúcej na cválajúcich koňoch, ktorá potvrdzuje priamy charakter Zuzky voči hlúpym dedinským klebetám. Svoje postavy Bujtár opisuje dosť jednoducho – buď sú absolútne kladné, buď úplne záporné. Dôležitá je však viera v človeka a potrebná náprava krívd. Významnú úlohu majú tradície a obyčaje, často nepísané. Všetko sa však dá vyriešiť racionálne, zoči-voči, chlapsky. To vyplýva z Bujtárovho textu. Vyskytujú sa v ňom niektoré slová – lexémy, spestrujúce

¹⁰ Tamže, s. 120.

miestny kolorit: *kotárka, nozdra, obodza, pátriky, potermaný, rít, spakruky, šechtár, štráng...*

Podobné stretnutie mladého muža s dievčinou sa vykresľuje v príbehu i pocitoch mladého murára. Autor prízvukuje potrebu svedomitej práce a zlaté dno remesla. Potvrďuje sa tu starodávne pravidlo, že pracovitému aj šťastie praje. To sa spredmetňuje spomínaným stretnutím teplých, mäkkých a lákavých očí dievčat s úprimným pohľadom chlapca. Jeho pomoc s kuframi je čitateľsky prítiažlivý moment, zvyrazňujúci gavaliersky prístup k nežnému pohlaviu. Počas ich vzájomnej konverzácie sa postupne odkrýva osobný svet človeka, ktorý nie je taký vzdialený, ako sa na prvý pohľad zdá. Odchod dievčiny k svojej tete kvôli pripravám na prijímacie konanie z filológie je prvoplánový dôvod na odchod z domova. Toto nové prostredie, od ktorého sa čaká jednoduchosť a monotónnosť, však vďaka spomínanému stretnutiu prináša vlny psychického vzrušenia. Myšlienky, smerujúce k dievčaťu, sú snivé, plné neistoty, neskúsenosti, mladíckosti. Aj to však patrí k životu, podobne ako odchod na vojnu. Ďalšie vábivé stretnutie im však osud nedožičí, a tak nepomôže ani návšteva chlapca na fakulte, resp. jeho viacročný vojenský pobyt v maramurešských horách. Prastarý motív bezcieľneho túlania sa po vymretých uliciach mesta prispieva k poznaniu, že „... život má svoje zákony a jedným z nich je aj zabúdanie.“¹¹ Aj to však patrí k vyzrievaniu psychiky. Autor pri osobných skúsenostiach mladého vojaka však opisuje aj geografické danosti Rumunska, čím podopiera určitú realnosť príbehu: Alba Julia, Arad, Banát, Baragan, Beg, Bihor, Codreni, Madaras, Oradea, Salonta... Náhodná informácia o tom, že mladá dievčina – platonická láska – sa vydala, doženie hrdinu k poznaniu: „Život má svoje zákony, vojačik, a človek sa im musí podriaďiť.“¹² Čitateľia sa z tohto príbehu dozvedajú aj identifikovateľnú nesplnenú túžbu života, ktorá je ako zamotané kľbko s tieňom vysnívaných túžob. Otázka prirodzene prítomných náhod v našom živote je však skutočnosť, s ktorou sa človek ako pán i otrok zeme musí vyrovnáť. Tam tkvie jeho duševná sila, bolesť, radosť i žiaľ samotných ľudských nádejí. Tie sa nemenia tak ako doba a okolie, veď „... už to nie je ako v minulosti, keď človek bol pripútaný k zemi. Oral ju, sial a obrábal celý život. Jeho pracovisko sa nemenilo, narodil sa, žil a pracoval na jednom mieste a na tom istom mieste ho aj pochovali. Ale teraz čo? Samý zhon. Staré zväzky so zemou sa potrhali, ľudia odchádzajú do sveta...“¹³ Svet sa teda mení, ale duša človeka je akoby dlhé stáročia nemenná: musí prejsť určitou skúsenosťou, aby sa

¹¹ Tamže, s. 188.

¹² Tamže, s. 205.

¹³ Tamže, s. 193.

stala tvrďšia, húževnatejšia, ľudskejšia. To nemôže obísť ani jeden človek, nikto z nás...

V prozaickej zbierke s názvom *Lano* (1997) Bujtárovi „... sa nanovo potvrdili kvality jeho tvorivej metódy a satiricko-humoristický prístup k stvárneniu próz, i keď sú tematicky a problémovo zakotvené v uplynulej minulosti totalitného režimu...“¹⁴ V jednotlivých textoch sa uvádzajú takpovediac všeludské a klasické nedostatky, ktoré vyvolávajú smiech.¹⁵

Pri príležitosti autorovej šesťdesiatpäťky vyšiel výber z jeho poviedkovej a novelistickej tvorby s názvom *Lámačky* (2002).¹⁶ V titulnej poviedke priam hmatateľne vykresľuje dolnozemske prostredie s typickými a charakteristickými prvkami: štvrtkový trh, raňajšie zvonenie o tretej, čítanie Čabianskeho kalendára, blízke močariská a lámačky. Postupne sa opisuje aj charakter Dolnozemcov, ku ktorým tieto ľahké i ťažké údely patria ako životné bremená, ktoré driemu „... v krvi týchto ľudí, lebo ich život je často aj klbkom mnohých trápení a žiaľu. Ich nemým prikázaním...“¹⁷ Individualizáciou v pozadí motívu pars pro toto autor uvádza každodenný život rodiny chudobného bíreša Martina Kováča, ktorý spolu so svojimi najbližšími predstavuje typizovaného jednotlivca v danom chronotype. Ich vzťah k práci je pokorný, veď vďaka nej si uvedomujú svoje podmienky každodenného života. Ten je popretkávaný mlkvým súhlasom voči dobe i spoločenskému postaveniu. Centrálnou túžbou všetkých je vlastniť kúsok zeme a najmä dom – teda obydlie, v ktorom by jednoduchý človek „... mal kde si vychovať svoje

¹⁴ Ako v pozn. č. 2, s. 98.

¹⁵ V zbierke humoristicko-satirických poviedok s názvom *Lano* je uvedených osem prozaických textov: *Lano*, *Elektrikári*, *Loboda*, *Cangáre*, *Ako sme naháňali radiácie*, *Trampoty doby modernej*, *Bibili bibili*, *Omyl*. Spomínané prózy sú však zaradené aj do autorovej neskoršej publikácie s názvom *Ako sme naháňali radiácie* (2011). Analýza týchto poviedok je zahrnutá v tej časti našej práce, ktorá sa zaoberá spomínanou knihou Pavla Bujtára z roku 2011. O tom bližšie pozri: BUJTÁR, P. *Ako sme naháňali radiácie*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2011, s. 75-263.

¹⁶ Obsah tejto knihy tvorí dvanásť prozaických textov (jedenásť kratších poviedok a širšie koncipovaná novela s názvom *Pastierik*). Analýza novely *Pastierik*, ktorá vyšla aj v samostatnom knižnom vydaní, je obsiahnutá v komparatisticky ladenej podkapitole tejto práce s názvom *Podobné a rozdielne zobrazenie postavy pastiera v prózach J. G. Tajovského a P. Bujtára*. Šesť poviedok (*Splašené kone*, *Aneta*, *Front*, *Žalujem*, *Paula*, *Starenka*) je pôvodne z Bujtárovej zbierky *Marcový dážď*. O tom bližšie pozri: BUJTÁR, P. *Marcový dážď*. Bukurešť : vyd. Kriterion, 1985, s. 9-44, 75-83 a 130-207. Ich analýza je teda zaradená v spomínanej knihe v rámci tejto podkapitoly. Základný korpus interpretačného materiálu v tejto časti práce o knihe *Lámačky* tvorí teda päť próz (*Lámačky*, *Tulák*, *Biely šál*, *Po rokoch*, *Vlasáč*). Zo spomínanej päťice textov štyri vyšli aj vo *Variáciách: Lámačky* (V1, 1978, s. 83-97), *Vlasáč* (V1, 1978, s. 168-181), *Po rokoch* (V4, 1982, s. 14-38) a *Biely šál* (V5, 1983, s. 43-53).

¹⁷ BUJTÁR, P. *Lámačky*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2002, s. 116.

*deti, aby ich mohol vyprevadiť z dveríec rodičovského domu do sveta. A keď príde čas, že bude treba umrieť, nech ho vynesú z jeho vlastného domu ako poctivého a pracovitého človeka.*¹⁸ Autor zdôrazňuje potrebu nádejí a životných cieľov každého jednotlivca, nezávisle od sociálneho postavenia a národnosti. Dôležité sú životné istoty, ktorých základom je usilovná práca (aj) v týchto končinách. Bujtár dôkladne opisuje spoločnú (rodinnú) prácu počas lámačiek na kukuričnom poli, neľahkú prácu so šúľkami a „čutkami“. Na konci tunela je však svetlo, ktorému verí celá rodina, a preto v pozadí ich pracovitosti je citeľný optimizmus a viera v lepší svet. Ten je zdôraznený i potrebou školskej dochádzky aj v období určitého útlaku. Tento životný sen stavania vlastného obydlia ako znak prirodzenej túžby človeka po vlastnom hniezde a ostrove pokoja však kvôli prírodnému i ľudskému faktoru stroskotá. Tragédia smrti detí počas lámačiek v noci prízvukuje silný sociálny aspekt doby, času i miesta. Bujtár postoj dediny ako celku však opisuje emfaticky. Táto smutná udalosť je stredobodom pozornosti celého kolektívu, varovným prstom vo vzduchu a centrálnou témou debát ľudí v strede dediny pri evanjelickom kostole.

Podobne (v tragickom duchu) vyznie poviedka o bielom šále, ktorá uvádza čitateľov do posledného roku 2. svetovej vojny. Opisy ostrého vetra, munície, unavených ľudí, odľahlých ciest, vypálených domov, prevalených áut, mŕtvych, ranených či dokaličených ľudí vzbudzujú odpor proti vojne a vyvolávajú v čitateľoch pocit márnosti. Autor konfrontuje čarovný svet civilov s neľútostnou vojenskou súčasnosťou, ktorá je nevyspytateľná a doslovne životu nebezpečná. Opisuje pocity vojakov, ich prirodzené lipnutie na domove i blízkych. Vyzdvihuje márnosť tejto apokalypsy. Opisuje cestu Dolnozemca – Slováka z veľkej dediny od Aradu na Slovensko počas vojnového manévru. Centrálnym motívom je však osudovosť, ktorá azda determinuje životné peripetie vojakov. Symbol bieleho šálu však vyzdvihuje spolupatričnosť a nevypočítateľnosť tohto stavu, keďže jednoduchý biely šál môže byť omotaný okolo krku každého mŕtveho vojaka.

Do tejto prozaickej zbierky sú zaradené aj texty s humorným ladením, akési aluzívne ponášky na *Rysavú jalovicu*. Cesta z dedinky Čanád do Nadlaku na jarmok na Ďura, resp. cesta z Nadlaku na makovský trh, symbolizuje neustály pohyb a pulzujúci život dolnozemských končín. Autor opisuje pestrý život a klebety v krčme, ale aj vážny prípad vyšetrovania krádeže koní. Tento svet vyberaných betárov je však tlmený všeobecne platnou úctou voči žandárom a najčastejšie vzornou starostlivosťou o vlastné hospodárstvo. Ľudia si vytvárajú sociálne siete,

¹⁸ Tamže, s. 118.

na základe ktorých nechcú opustiť svoju rodnú dedinu. Autor týmto prízvukuje lokálpatriotizmus obyvateľov. Pre jednotlivca sú dôležité šumy moruší, hustá spleť agátov a hrdó sa týčiaca veža nadlackého kostola. Aj tu sa stávajú priam kukučínovské komické príhody s (ne)kupčením zvierat a komickými dialógmi rozhádaných manželov (napríklad kvôli zmiznutiu koňa bez stopy).

Pokora sa snúbi s humorom v dojímavom príbehu, v ktorom sa bezdetná Ida stáva dočasnou nevlastnou matkou vojnového dieťaťa z transportu detí v Bukurešti. Autor opisuje jej fyzickú i psychickú opustenosť, ktorá sa postupne mení príchodom dvoch mladých chlapčiek k nej. Z určitého aspektu Idin dom je ostrovom pokoja v opozícii s hlavným mestom, kde vybuchujú bomby a straší neistota hladného zajtrajšieho dňa. Postupné psychické zblížovanie pripomína obmenu osudu Anny Shirleyovej počas mieru. Životný elán, mladosť a zvedavosť dodávajú príbehu humorný podtón (chlapci nevedeli, čo sú pukance, obdivovali holuby, poškuľovali na psa a pod.). V takýchto hraničných životných situáciách sa ľudia majú zblížovať a vzájomne si pomáhať. Šťastie a spokojnosť sídli nielen v optimálnych vonkajších podmienkach, ale aj v duši spriateleného človeka. Bujtár na pozadí toho opisuje aj dobrosrdečnosť Idy, ktorá fyzicky i psychicky zamestná svojich zverencov: postupne im odomyká skrinku života a skúseností. Tým sa stáva Idina chalupa pre nich domovom. Tento sálašský život plný práce, povinností, ale i priamych ľudských charakterov nesie v sebe znaky ľudskosti a priamočiarosti. Všetko sa odohráva spolu so všadeprítomnou vierou, ktorá je determinantom pozitívneho výhľadu do budúcnosti. Vzťah ženy k chlapcom vyvrcholí jej poznaním, že ju majú radi a „... keď sa modlia za mňa, za moje zdravie a za nás všetkých, na rukách by som ich nosila a všetko, čo je vo mne a na mne, by som im obetovala. Či jestvuje v ľudskom živote ešte niečo krajšieho?“¹⁹ V spomínaných časoch sa graduje dôležitosť slobody jednotlivca i národa vzájomným porozumením. Autor ich ľudský príbeh okorení opisom typických chlapčenských huncútstiev: výstup na strechu domu, kúpanie sa v rieke, spoločný obed, naháňanie zvierat a pod. Postupne sa teda zblížiže binárna opozícia domáce – exotické, naše – cudzie. Hlasy kostolných zvonov (slovenského – evanjelického i rumunského – pravoslávneho) však symbolizujú neodkladný odchod chlapcov do Bukurešti. Sú to zvony radosti i smútku, ale najmä poznania, že „domov sú ruky, na ktorých smieš plakať“. Odchod detí zo sálaša sa prejavuje smútkom, ktorý graduje domnienkou o ich smrti pri bombardovaní spiatočného vlaku. Autor však toto tvrdenie neguje faktom, že po rokoch títo chlapci – vtedy už dospelí muži – si našli čas na to, aby navštívili starú Idu a poďakovali sa jej za obetavosť a starostlivosť.

¹⁹ Tamže, s. 202.

Bujtár tento motív neopisuje detailne, podáva ho čitateľom len po kvapkách, ale o to emotívnejšie.

V živote človeka sú dôležité stretnutia, ale aj chvíle, keď skloní hlavu a nikoho si nevšima. Autor tým poukazuje na dôležitosť jedinečných chvíľ tichých rozhovorov so sebou samým, ktoré v optimálnom prípade prinášajú pocit úľavy z nevšedných rozhodnutí. Opisuje príbeh otca sklamaného vo vlastnom synovi – chuligánovi. Je tu vlastne stretnutie starého a nového sveta na pozadí zaužívaných obyčají, zvyklostí a tradícií. V príbehu syna, ktorý sa musí ženiť, poukazuje na typické zmyšľanie dediny, rodiny mladých i seba samého. Z toho sa čitateľ dozvedá stratifikáciu vtedajšej spoločnosti, ktorá je taká pestrá ako samotné krátke prózy Pavla Bujtára v zbierke *Lámačky*.

V dnešnej uponáhľanej dobe nového milénia človek, inklinujúci k literám, potrebuje okrem poznávacej funkcie literatúry aj jej rekreačnú funkciu. Aj chvíle čítania sú vzácnejšie, ak si čitateľ s knihou v ruke oddýchne. Humor je preto podstatný a prenikavý pohľad na život; je mocnou zbraňou s celospoločenským dosahom. Všade tam, kde je ľudský život, sprevádza ho aj smiech.

Samotný humor má rôzne podoby, formy a stojí v centre súboru poviedok s názvom *Ako sme naháňali radiácie* (2011).²⁰ V poviedkach autor graduje príbehy pocitu osamelosti a nespokojnosti vo vlastnom dome: ľudská psychika vtedy začne pracovať na čitateľsky exponovaných výmysloch. Jednoduchý príbeh kohosi, kto chodí v noci po dvore, je z tohto hľadiska zaujímavo podaný na pozadí vždy prítomnej ľudskej racionality (samozrejme, len zo strany susedov). Komicky napokon vyznie fakt, že v dome sa báli obyčajného ježa, ktorý je aj neskôr zdrojom každodenných šarvátok manželov. Podobné situácie sú príznačné aj pre ďalšie poviedky, ktoré vychádzajú akoby z vlastnej skúsenosti autora, sú živé a spracúvajú iba zdanlivo všedné udalosti. Všadeprítomná sebaironia hrdinov pomáha tejto humornej snahe (som poriadna konská hlava či žirafí krk). Úsmevne vyznieva školské vyšetrovanie zakázaného fajčenia cigariet a pitia slivovice, pričom osoby (profesor – prísny, školník – mudrlantský, študent – vynaliezavý) sú typizované. V príbehoch nechýba ani Bujtárova didaktická snaha, ktorá vyúsťuje do uvedomenia si detských hriechov. Autor však vždy prízvukuje česnosť, priamočiarosť a túžbu po spravodlivosti jednotlivých protagonistov. Humorne vykresľuje práve osobu školníka: prirovnáva ho k Jánošíkovi, ktorý sa priam vyžíva pri hľadaní vinníkov. Samotné vyšetrovanie nadľahčuje komickou situáciou

²⁰ Recenziu tejto zbierky poviedok Pavla Bujtára sme publikovali aj v *Slovenských pohľadoch*. O tom bližšie pozri: ŠENKÁR, P. Ako sme naháňali radiácie. (rec.) In *Slovenské pohľady*, roč. 4 + 129, 2013, č. 1, s. 122-124. Tento text je však doplnenou a rozšírenou formou pôvodne publikovanej recenzie.

rozbitého lustra vlastnou hlavou pri skoku v kancelárii riaditeľa. Nie je nezvyčajná metóda vyrozprávať príbeh takpovediac z počutia, s využitím starých ľudských charakterov (napríklad susedia sa zaujímajú o majetkové pomery, žena vždy chce niečo do domácnosti a pod.). Mimoriadne humorne vyznejú opletačky rozprávača o svojej púti zohnať plynovú bombu, počas ktorej sa vykresľujú spoločenské pomery celého systému. Jednoduchý človek vo vzťahu k úradom je len maličké zrnko, ale vždy má možnosť obrátiť sa na vyššiu inštanciu. Našťastie ho zachráni (determinovaná) náhoda, keď aj kontrolór zo Štátnej rady je vášnivý záhradkár. Komické príbehy sa však neodohrávajú iba mimo domu, ale aj medzi jeho štyrmi stenami. Východisková situácia „vybrakovanej“ ľudovej knižnice po parazitoch a dezinfekcii vyúsťuje do čitateľovho zistenia existencie vši ako huncútskej pliagy vo vlasoch detí (autorov akoby eufemistický okazionalizmus: pipiky). Mimoriadne komicky vyznieva fakt, že ani jeden rodič sa nechcel priznať k tomuto stavu svojho dieťaťa. Na druhej strane treba objektívne poznať dedinské pomery o lavínach klebiet z pravdivých či vymyslených životných situácií. Smiešne umývanie hláv detí rôznymi prostriedkami (petrolej, ocot) sú znakom určitej nevedomosti i toho, čo sa rozuzlí návodom a radou staršej, skúsenej sálašanky.

Hrdinovia u Bujtára sú najčastejšie jednoduchí ľudia, ktorým sa často lepí smola na päty (pars pro toto: učiteľ raz ukradne zo školy kriedu a školníčka ho prichytí). Napriek tomu však nestrácajú svoju oduševnenosť pre dobrú vec, sú, koniec koncov, realisti: do ich ciest sa však vždy zapletú komické životné situácie (napríklad túžba hrdinu mať svojho oceľového koníka – bicykel –, samozrejme, iba domácej výroby, sa mu splnila, ale počas prvej cesty sa dostal do priekopy). Protagonista sa vždy bojí hanby pred ostatnými a má vyvinutú obraznú predstavivosť. Preto sa v očiach čitateľov stupňuje komickosť situácie, keď si na poľnej ceste musí dať dolu nohavice pred ženami. Priam tragikomicky vyznejú jeho myšlienky, že nový bicykel musí ihneď dať do opravovne na kontrolu. Vtipné životné príbehy teda majú v Bujtárových prózach rôzne východiská: raz vychádzajú z objektívnej životnej situácie (kúpa husí kvôli sťaženým každodenným podmienkam), raz z objektívno-subjektívnej potreby človeka, niekedy však z čisto vôľových – subjektívnych – dispozícií (Nadlačan chce ísť na letný kurz do Bratislavy). Nezávisle od pôvodu a podstaty snahy jednoduchého človeka aj tieto „cesty“ sú okorenené živými dialógmi, vitálnymi sujetmi a príhodami hrdinov. Zdĺhavé dorozumievanie sa starej tetky v obchode (v cudzine) o kúpe konvertora, strastiplná, ale objektívna cesta Nadlačanov načierno v bratislavskej MHD či lamentovanie o obarených husiach pri vráťach sú východiskami i cieľmi komických situácií, ktoré spestria čitateľský postoj k textu. V týchto situáciách sa vykresľujú aj ľudské charaktery, pravdaže, s modalitou komiky: muž je racio-

nálnejší a tradicionalista, žena by radšej na dvore videla žirafu, ktorá nešpiní tak ako husi, a dcéra sa k tomu všetkému ani len nevyjadruje, veď žije v úplne inom svete (má rada disko, vanilkovú zmrzlinu a pieseň *Darujem ti biely kvet*). Stratifikácia spoločnosti je zrejماً aj z postojov jednoduchého človeka k svojim nadriadeným: rozprávač ako učiteľ (alúzia na Bujtárovu profesiu), vyhýbajúcej sa riaditeľovi, ktorý môže v hociktorej chvíli všetky plány prekaziť a obáva sa ísť za nim kvôli zlej predtuche, strachu či obave. Každodenné šarvátky žiakov v škole, ktoré sú často sprevádzané chuligánstvom (pošliapané stoličky, dolámané laty, rozbité sklá) sú len východiskovými situáciami samotných príbehov. Dávajú pomyselný impulz na komické okamihy v živote školákov i učiteľa, napríklad hurhaj okolo odpadových surovín, zberová horúčka (len to by nevzali so sebou, čo by bolo priviazané alebo priklinované) či krádež lana s kopou železa. Zdrojom humoru je tu ťahanie spomínaného lana, ktoré je zakopané pod domom – týmto konaním sa rúca celý dom. Obyčajná ľudská múdrosť (s elektrinou je niekedy všelijak) je východiskom komickej situácie straty elektriny v dome. Vychádzajúc zo životnej empirie (okopávanie kukurice nie je žiadna špacírka v rajskej záhrade), sa čitateľ postupne dostáva do paralelnej situácie s hlavným hrdinom, keď po namáhavej práci sa zloží do kresla pred televízor a nudí sa pri programe. Nervozita narastá pri vypnutí elektrického prúdu (ký čert s tou elektrinou vlastne je, aby ťa cholera pobila!). Autor opisuje návyk človeka na elektrinu a nadnesene konštatuje, že dvestodvadsať voltov je len obyčajné uštipnutie. Večerný výpadok elektrického prúdu je však takmer neriešiteľná situácia, veď elektrikári sú veľkí páni. Komickosť sa graduje trieskaním do televízneho prijímača a pobežovaním s petrolejkou po dome. Vrchol situácie sa dosiahne, keď do dvora i do domu pod rúškom tmy nabehnú čiesi prasce. Nakoniec sa však situácia znormalizuje, keď sa ako deus ex machina zapáli svetlo. Prirodzene, nasleduje výlev manželky, že celá táto situácia je vinou iba muža a jeho televízneho prijímača, s ktorým je priam zrastený. Dolnozemske prostredie ako pozadie príbehov je identifikovateľné aj z jednotlivých udalostí (zvonár odtruboval o polnoci; v meste hosťovalo štátne divadlo s hercami, ktorých ponúkli tuhú slivovicou, vytiahnutou z čižmy folklórnej skupiny; na sálaši šumeli jablone i hrušky; včelín bol pred oknami a za ním vinič). Nevšedný príbeh o dedinskom strašidle a jeho pôvode je východiskovým zdrojom poukázania na poverčivosť celej dediny. Tento „jav“ sa silou-mocou snažia vyvracať materialistickí predáci malomesta, čo však vyúsťuje do zosilnenia protipólu. Prítomnosť tmavého tieňa na prašnej ulici po bývalom obesencovi vyznie čitateľsky lákavo a aj napriek určitej šablónovitosti má percipient vďaka vypointovanej dramatickosti pocit nevšednosti. Bojuje tu starý i nový svet, ale čitateľ má tušenie, že napriek novej dobe vždy zvíťazí (alegoricky) starana celá

v bielom s rozpustenými vlasmi, zdvihnutou rukou a čiernym huňatým psom s iskrivými očami... Čitateľ sa musí pousmiať nad spôsobom, ako sa rieši situácia strašidla ako spoločenského problému v pracovnom pláne dediny. Tajomnosť situácie sa však, pochopiteľne, dostáva do debát dediny ako takej (centrom je krčma) a tým sa stáva zdrojom celej spleti komických situácií (kto máta v tajuplnom dome, plán sledovania domu). Jednoduchá dobrá ľudská vôľa vyúsťuje do šarvátok dobromyseľného hlavného hrdinu s celým okolím (so ženou, kolegami, úradmi...). Skrášľovanie prostredia kvetmi (na verejnom priestranstve) aj na úkor okrasy vlastného domu opäť narúšajú výčitky druhej osoby (najmä ženy). Tieto dialógy však znejú čitateľsky tiež sviežo a humorne. Časté prichytenia hlavného hrdinu pri čine, ktoré sa vysvetľujú s autorským komickým zámerom vždy naopak (tzn. v jeho neprospech), sú ústrednými motívmi jednotlivých poviedok. Hrôzostrašná správa v rádiu o výbuchu atómovej elektrárne a smiešne správanie sa mladých vysokoškolákov posúva absolútny smiech k tragickejšiemu momentom. Nepochopenie situácie na pozadí strachu a paniky vedie k zracionalizovaniu života v mestečku (postupné vyľudňovanie parkov, uzatváranie internátnych izieb pred žiarením, ignorovanie masových obedov v spoločenskej sále, vydrancovanie obchodov a pod.). Samozrejme, segmenty zo života týchto hrdinov sa opäť podávajú s určitým autorským nadľahčeným zámerom. Zaujímavé je správanie sa jednotlivých mladých ľudí voči sebe v takýchto situáciách. Bujtár však nezabúda na zdroj komiky a celoplošne uvádza situácie, ktoré vyvolávajú úsmev na tvárach čitateľov, napríklad ak ide o laické filozofovanie a vtípkovanie o rádioaktívnej muche a jej dolapení v internátnej izbe, lúštenie krížovky a oprava písomiak počas pracovnej porady v škole, človek zatúlaný do jamy namiesto záchodu, spadnutý lekvárový chlieb na perzský koberec a pod. Autor však čitateľov najčastejšie zavedie na vidiek, kde opisuje postupný koniec tradičného spôsobu života (sálaše sa rúcajú, vinice rednú, na uliciach zriedka vidieť agáty, zmenšil sa prídel dreva i uhliá). Zdrojom komiky je tu aj to, že napriek tomu sú s modernejším životným štýlom u týchto sálašanov len samé trampoty (napríklad samé zákazy starých zvykov – chovať husi na ulici pred domom a pod.). Dolnozemskí ľudia si však už privykli na spôsob života stáročia starý, ktorého impulzy každodenne prináša a potvrdzuje nadlacky bubeník. Od spoločenských pomerov sa autor často posúva aj do vlastného okolitého sveta a komicky podáva príhody zo svojho súkromného života (učiteľa). Dnes už smiešna povinnosť žiakov (ba všetkých) zúčastniť sa na poľných prácach (napríklad zbierať semiačka z prezretých melónov) vie chápať iba generácia, ktorá to zažila. Stretnutie detí s každodennou prácou ako výpomoc na sálaši je didaktickým momentom, ktorý opäť vychádza z tradičného motívu zatúlaných detí so svojím učiteľom za mestom kvôli zlému počasiu. I v tomto

prostredí – Pánu Bohu za chrbtom – sa potvrdzuje starodávny výrok: humor je najlepším liekom na dušu. Bodaj by bol vo väčšom množstve pre nás všetkých aj dnes! Tak ako prozaické práce nejedného dolnozemskeho spisovateľa.

Literatúra

ANOCA, D. M. Autor, ktorý ovláda svoje pero. In *Hľadanie sférického priestoru*. Nadlak : Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Kraska, 1997, s. 118-121.

ANOCA, Dagmar Mária. Marcový dážď. (rec.) In ANOCA, D. M. – BARBORICÁ, C. – ŠTEFANKO, O. (eds.). *Variácie 8*. Bukurešť : vyd. Kriterion, 1986, s. 223-225.

ANOCA, D. M. O slovenskej literatúre v Rumunsku ešte raz. In *Hľadanie sférického priestoru*. Nadlak : Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Kraska, 1997, s. 33-44.

ANOCA, D. M. *Slovenská literatúra v Rumunsku*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2010.

BUJTÁR, P. *Ako sme naháňali radiácie*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2011.

BUJTÁR, P. *Lámačky*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2002.

BUJTÁR, P. *Marcový dážď*. Bukurešť : vyd. Kriterion, 1985.

ŠENKÁR, P. Ako sme naháňali radiácie. (rec.) In *Slovenské pohľady*, roč. 4 + 129, 2013, č. 1, s. 122-124.

Abstrakt

Príspevok poukazuje na literárnu tvorbu slovenského prozaika zo súčasného Rumunsku – Pavla Bujtára (1936), o. i. nositeľa Veľkej medaily sv. Gorazda a Ceny Samuela Tešedfka. Bujtár, ktorý je vlastne akýmsi nestorom súčasnej slovenskej prózy v Rumunsku, tvoril a tvorí intencionálnu i neintencionálnu prózu. Centrom záujmu daného príspevku je analýza jeho textov, adresovaných primárne dospelým čitateľom. Interpretáčnou metódou sa v ňom poukazuje na typické – najčastejšie klasické – tematické rozvrstvenia, motívy a spôsoby autorovej literárnej fikcie, ktoré sa „kontaminujú“ (aj) dolnozemským koloritom. Jednotlivé teoretické zistenia a tvrdenia sú deklarované patričnými úryvkami z pôvodín, ktoré sú vlastne piliermi objektívno-subjektívneho prístupu k samotnému literárnemu textu. Koniec koncov, metatext dospieva k názoru, že Bujtárova próza nie je dolnozemska, krajanska, cudzia – ale naša (celo)slovenska.

ILEČKE – CHOROVODY VOJVODINSKÝCH SLOVÁKOV

KATARÍNA MOSNÁKOVÁ-BAGLAŠOVÁ

V roku 2016 Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov vydal významné knižné dielo eminentného etnológa Jána Botíka pod názvom *Slováci vo Vojvodine – Premeny svojbytnosti enklávneho spoločenstva*. Po dlhšom čase tak Slováci žijúci v Srbsku majú na jednom mieste odborným vedeckým štýlom zmapovanú tradičnú ľudovú kultúru a iné reálie s ňou súvisiace. Niektoré oblasti boli už predtým vyskúmané a opísané, ako je napr. ľudový odev, ktorý spracovala Míla Bosíková¹, ľudové staviteľstvo, ktoré okrem iného knižne zaznamenal Rudolf Bednárik², a ľudové piesne, zvyky a obyčaje vojvodinských Slovákov, ktoré nachádzame v početných miestnych monografiách alebo aj samostatných zbierkach. S výskumom tradičných tancov je to o trošku skromnejšie. Posledný výskum slovenských ľudových tancov z Vojvodiny a ich popis urobili v 50. rokoch minulého storočia Juraj Ferík a Milica Ilijinová. Základné informácie o ľudových tancoch prináša i najnovšia kniha Jána Botíka, ktorá nám nielen poukázala, aká bohatá a komplexná je problematika tradičnej ľudovej kultúry vojvodinských Slovákov, ale aj potvrdila, že sa pred nami otvára jeden nový folklórny región celoslovenskej kultúry, z ktorého možno čerpať a v ktorom možno ešte stále realizovať niektoré nové výskumy.

Tance, podobne ako i jazyk, zvyky, obyčaje, piesne, hudobné nástroje, kroje a i. si slovenskí kolonisti priniesli na územie dnešného Srbska pred takmer tromi storočiami. Postupom času a pod vplyvom rôznych činiteľov tanečný folklór niektoré prvky strácal, iné zasa nadobúdal. Súviselo to najmä s rozvojom kultúry národov a menšín, ktoré žijú na tomto území a s ktorými tradičná kultúra Slovákov mala styky. Skúmaním a komparáciou tejto oblasti sa nám ukázalo, že sa niektoré tance a piesne vyskytujú vo viacerých slovenských dedinách v Srbsku (alebo ich varianty), ale, prirodzene, môžeme ich nájsť v rôznych publikách a archívoch na Slovensku. Niektoré tance sú však raritné a patria do ojedinelých

¹ BOSÍK, M. *Narodna nošnja Slovaka u Vojvodini*.

² BEDNÁRIK, R. *Slováci v Juhoštávii*.

skvostov tradičnej kultúry tak vo vojvodinskom, ako i celoslovenskom kontexte. Medzi nich sa zaraďujú aj chorovody *Ilečke* zachované v dedine Jánošík.

Všeobecne známe tance, ktoré sa zachovali v komunite vojvodinských Slovákov, sú čardáš, odzemok, verbunk, zajačí tanec, žabí, zbojnícky a i.³ K charakteristickým tancom patrili napr. pivnický a hložiansky *Zmáčaný*, vojlovické *Tapantoše*⁴ alebo svadobné tance, ako sú *káčerový*, *svadobný marš* a pod., ktoré boli rozšírené vo viacerých slovenských dedinách. Novšieho typu sú strofické tance, ako *Prídi, Janko, k nám, Išla Marína, Za horami, za dolami, Zvrtni že sa, Zagajduj, gajdoš* a i., ktoré sa zaraďujú do tzv. *Besedy*. Do repertoáru slovenských tancov sa dostali aj niektoré srbské, maďarské, rumunské či nemecké tance, ktoré sa poslovenčili. Také sú v Aradáči *Logováš*, v Hložanoch *Džupuňa* a v Pivnici *Todore*, ktoré sa tancovali najmä na svadbách, a to tak, že si jeden muž zobral dve ženy a polkovým krokom v trojici robili rôzne formácie, točky a výmeny partneriek. Tieto tance sú prebraté zo srbského prostredia. Okrem toho vo viacerých dedinách poznajú aj *Sirotu* (pôvodne srbský tanec) a *Erdelanku*, ktorú tancujú aj niektorí Srbi, tiež vojvodinskí Maďari a Rumuni. Vo Vojlovici sa zachoval a aj dodnes sa tancuje *Palegrajš*, prevzatý z nemeckej národnosti, a v Jánošíku *Reštende*, pravdepodobne poslovenčený maďarský tanec.

Ján Botík v knihe *Slováci vo Vojvodine* uvádza, že k najstarším vrstvám patrili a dlhú životnosť mali dievčenské kolesové a krúťivé tance, ktoré sa označovali ako tance na *krútenia*, na *vrtenia*, na *zvrťania*.⁶ Sú to vlastne chorovody, ktoré Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska definuje ako „ženské kolektívne spevno-tanečné druhy spojené s pantomimickými a dramatickými prvkami. Ide o jeden z našich najstarších tanečných druhov, čo dosvedčuje pôvodná obradovosť mnohých chorododov, ich väzby ku kalendárnym zvykom, dňom jarného, menej letnicového obdobia a k svadbe. Mnohé sa uplatňovali aj v zábavnej funkcii pri rôznych schôdzkach mládeže...“⁷ Hlavnými interpretmi chorododov boli dievky a mladé ženy, zriedkavo muži. Niektoré zanikajúce chorovody si deti adaptovali na detské hry, čo sa pravdepodobne stalo aj v komunite vojvodinských Slovákov, keďže napríklad hry, ako sú *Hoja, Ďunda, hoja, Zlatá brána, Šijeme vrecia* a i., poznajú v súčasnosti tak v Báčke, ako i v Srieme a Banáte. V Hložanoch napríklad poznali vynášanie *Moreny* a túto hru pod názvom *Kiselica kiselá* si najstaršie ge-

³ ILIJIN, M. *Slovenské ľudové tance vo Vojvodine*.

⁴ DRUGOVÁ, Z. *Tapantoše – tance a tanečné príležitosti*, s. 394-410.

⁵ Tamže.

⁶ BOTÍK, J. *Slováci vo Vojvodine*, s. 203.

⁷ *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*, s. 198.

nerácie pamätajú už len ako detskú⁸. V Selenči v katolíckej časti dediny, chodili s figurínou *Kiselicou* na Kvetnú nedeľu⁹, zatiaľ čo v Starej Pazove na Kvetnú nedeľu chodia tzv. *Paničke*.¹⁰ V Aradáči poznali hru *Vítanie jara, chodili s paničkami, merali noc a bursuvali*¹¹. Na Smrtnú nedeľu v Aradáči trojica kostýmovaných dievčat chodila po domácnostiach, kde spievali *Smrtná nedeľa, kde si kľúče podela*¹². V Kovačici existuje detská hra *Buj, buj zendel* a v Hložanoch *Buj, buj zelde*, ktoré majú základ tiež v chorovodoch. V Selenči po dedine chodili s figurínou *dodolou* a privolávali dážď. Keď figurínu nahli do dvora, gazdiná ju mala obliať vodou¹³. V Silbaši, Aradáči, Kovačici a iných, najmä banátskych dedinách, bola *dodola* obyčajne preoblečená Cigánka, na ktorú navešali brezové halúžky alebo zelené chabzdie. V Šíde po slovenských gazdovstvách ako *dodoly* chodili srbské ženy a dievčatá¹⁴. „*Chodenie s dodolou* preniklo do slovenských vojvodinských tradícií zo srbského prostredia. Hlavnou funkciou tohto obradu bolo privolávanie dažďa v období dlhotrvajúceho sucha“¹⁵. Dážď sa privolával piesňami, ktoré spievali dievky a ženy, čo tieto obradové obchôdzky tiež zaraďuje do slovenských vojvodinských chorovodov.

V *Atlase ľudovej kultúry Slovákov v Juhoslávii* nachádzame údaj, že sa v minulosti na Kvetnú nedeľu konali jaré obchôdzky s *Morenou/Marmurinou* v Selenči a Kysáči, zatiaľ čo figurínu pod názvom *Kyselica/Kysel* zhotovovali a vynášali zo Selenče, Silbaša, Hložian a Starej Pazovy¹⁶. Kolektív autorov v *Atlase* tiež zapísal, že sa dievčenské tance a chorovody predvádzali v Báčskom Petrovci a Selenči na priadkach, v Padine na Turíce, v Kysáči a Starej Pazove na Kvetnú nedeľu a v Pivnici, Silbaši, Báčskom Petrovci, Aradáči, Kovačici, Padine a Jánošíku na svadbách¹⁷. Presný opis týchto chorovodov sa nám nepodarilo zachytiť v teréne alebo nájsť zapísaný, okrem chorovodov z Jánošíka, ktorý nájdeme v knihe Martina Listmajera *Prečo si sa mladá vydávala* (zvyky, obyčaje a piesne v Jánošíku)¹⁸ a Kataríny Mosnákovej-Baglašovej *Detstvo našich predkov*¹⁹. Tie-

⁸ MIŠKOVICOVÁ, M. *Detské hry*, s. 29.

⁹ BOTÍK, J. *Slováci vo Vojvodine*, s. 178-179.

¹⁰ *Slováci v Srbsku z aspektu kultúry*, s. 353.

¹¹ PETRÁŠ, J. *Slováci v Aradáči*, s. 83.

¹² BOTÍK, J. *Slováci vo Vojvodine*, s. 179.

¹³ ZOLŇANOVÁ, S. *Selenčské poverý, uspávanky, riekanky, detské hry a zábava mládeže*, s. 558.

¹⁴ BEDNÁRIK, R. *Slováci v Juhoslávii*, s. 142-144.

¹⁵ BOTÍK, J. *Slováci vo Vojvodine*, s. 179.

¹⁶ *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Juhoslávii*, Mapa 275.

¹⁷ *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Juhoslávii*, Mapa 289.

¹⁸ LISTMAJER, M. *Prečo si sa mladá vydávala*, s. 72-73.

¹⁹ MOSNÁKOVÁ-BAGLAŠOVÁ, K. *Detstvo našich predkov*, s. 46-48.

to chorovody, menom *Ilečke*, sa aj dodnes predvádzajú na niektorých svadbách v Jánošíku a práve vďaka tomu, že sa z autentického prostredia adaptovali do prostredia svadobných zvykov, sa dodnes zachovali v živej podobe. V 70. rokoch minulého storočia jednu časť *Ilečiek* sfilmoval režisér Ján Makan st. pre Novosadskú televíziu a v 90. rokoch ich lokálny folklórny súbor – Slovenský kultúrno-umelecký spolok Jánošík pod vedením choreografa Jána Slávika – zaradil do svojho tanečného repertoáru, čo tiež prispelo k udržaniu, resp. obnoveniu tohto tanca. Najstaršie generácie si na ne ešte spomínajú a vedia ich zatancovať. Pri tejto štúdii sme sa opierali najmä o ich výpovede.

Ilečke boli dievčenské kolektívne spevno-tanečné prejavy, ktoré tvorili spev a jednoduchá chôdza, občas popretkávaná aj hravými poskokmi a pantomimickými a dramatickými prvkami. Tieto archaické hudobno-tanečné druhy mali najprv obradnú funkciu, ktorú neskoršie nahradila zábavná.

Ako si spomínajú informátorky, ešte v 60. rokoch minulého storočia sa *Ilečke* hrávali na jar, v pôstnom období pred Veľkou nocou, keď boli tanečné zábavy v dedine zakázané. Dievky sa schádzali na pažití alebo na priedomí

Ilečke

Chorovod

Largo sostenuto

4 *accet.* A - ňi - ěka, u - mi - vaj si svo - je bje - fe - fi - ěka,
7 prej - d'í sa po Du - na - ji, za - hraj sa me - d'í na - mi pa - nen - ká - mi.
10 Vi - be - raj si ru - ži - ěku, čo naj - kraj - šju d'jov - čič - ku, me - d'í na - mi
13 pa - nen - ká - mi. *Fine* I - fe, i - fe, i - fe - ěka, čer - ve - ná, bje - la ru - žič - ka,
16 vin - d'í vo z Du - na - ja, za - se do Du - na - ja, mo - ja bje - la Fa - ru - ja.
19 Sko - či - la mi mis - ka do str - ňis - ka, ňe - bo - la mi do - ma
22 od fče - raš - ka, a ja ra - da vo - du no - sim a mi - Fi - ho Bo - ha pro - sim,
25 hop - sa - sa, ra - sa - sa, čert d'jou - čen - ce
28 nat - rja - sa, hop - sa - sa, ňi - sa - sa,
31 čert - d'jou - čen - ce nat - rja - sa. *D.C. al Fine e poi* E - te - ter me - te - ter
34 za rok, za dva, kin - der muš - ter si - pen - uoč - ka,
37 fi - jal - uoč - ka, eg - za - zi - rom, bje - la ru - ža,
40 kin - der zap - san - der, e - jaj hoj, fra - jer moj,
43 čer - ve - ná ru - ža bje - fi ruoj. Ak ňe - bu - d'fe
46 nag zdo - chňe, čer - ve - ná ru - ža prek - vit - ňe.

Notový zápis *Ilečke*. Zdroj: archív autorky

niektovej z dievok, spievali stanovené piesne, robili bráničky, rôzne formácie – kruhy, krivky a pod. Najmladšie z dievok, a to mohli byť tie, ktoré skončili konfirmáciu (po 12. roku), sa pridávali k starším a pritom si volili jednu z nich, ktorá im bola ako dievka vzorom. Tu treba poznamenať, že obyvatelia Jánošíka sú prevažne evanjelického vierovyznania a v minulosti „konfirmácia bola zároveň aj potvrdením, že sú mladí dospelí a slobodne sa môžu zúčastňovať na spoločenskom živote mládeže“²⁰. Bol to teda aj svojrázny obrad priechodu zo stavu dievčenského do stavu dievockého. Ako nám informátorky povedali, pri *Ilečkách* nemali žiadne rekvizity a hra sa konala bez hudobného sprievodu. Základnou piesňou bola *Anička, umývaj si svoje biele líčka* (pozri notový zápis na s. 61).

V úvode tejto piesne sa dievky pochytili pod ruky do niekoľkých skupín, do malých polkruhov a spievali. Pomedzi nich kráčalo 12-ročné dievča (Anička, Zuzička, Evička... Podľa jej mena sa menilo aj meno v piesni), ktoré malo za úlohu vybrať si medzi dievkami tú najkrajšiu, teda tú, ktorá je jej vzorom ako dievka. V refréne *Ile, ile, ilečka / červená biela ružička / vídi vo z Dunaja / zase do Dunaja / moja biela lalúja / skočila mi miska do strniska / nebola mi doma od fčerajška / a ja rada vodu nosím / a miliho Boha prosím...* sa ony dve točia doprava a na text *hopsasa, rasasa čert dioučence natriasa* tancujú zdupavý tanečný motív (dva skoky na jednej nohe plus rozkročný zaťažený, dva skoky na druhej nohe a tiež rozkročný zaťažený), ktorý sa v Jánošíku nazýva *ilečkový krok*. Pri *ilečkovom kroku* sa k nim môžu pridať aj ďalšie dievky. Tanec sa opakuje tak, že sa dievča zaraďí do polkruhu medzi ostatné dievky a ako Anička vystupuje ďalšie dievča, ktoré rovnakým postupom absolvuje obrad priechodu. Text refrénu sa môže meniť na *Eteter, meteter za rok za dva...* podľa vyššie uvedeného notového zápisu. Práve v tomto texte možno nájsť viacero slov, ktoré nemajú žiadny etymologický význam (*eteter-meteter, kinder-mušter, egzazírom, kinder-zapsander...*), niektoré pripomínajú slovíčka prevzaté z maďarčiny alebo nemčiny a pravdepodobne mali pôvodne magickú funkciu. Jedna z informátoriek nám povedala, že význam tých slov nepoznali, že ich spievali iba tak, ako ich naučili staré mamy a že to boli „asi také čary-máry do tanca“. Magické slová boli v minulosti často prítomné pri rôznych rituáloch, čo tiež potvrdzuje obradnú funkciu *Ilečiek*. Obradná funkcia sa neskoršie vytratila a zostala iba zábavná. No aj napriek tomu bolo zaužívané, že sa mladšie ako 12-ročné dievčence na *Ilečkách* nezúčastňovali. Informátorky nám povedali, že sa na tomto tanci nezúčastňovali ani mládenci, no Martin Listmajer uvádza, že sa „veľakrát aj chlapci s nimi zabávali“²¹, tiež vo fil-

²⁰ BEDNÁRIK, R. *Slováci v Juhoslávii*, s. 285.

²¹ LISTMAJER, M. *Prečo si sa mladá vydávala*, s. 72.

me o *Ilečkách* a v staršej choreografii SKUS Jánošík možno vidieť, že sú do tanca zapojení aj muži.

Ilečke dostali názov podľa refrénu uvedenej piesne. Textový variant na Slovensku poznáme ako detskú pieseň *Ani, Ani, Anička červená biela ružička* (alebo *Heli, heli, helička*). Podobné textové varianty nachádzame aj v Hložanoch ako *Hrli, hrli, hrlička*²², v Lugu ako *Umývaj hrlička*²³, v Selenči ako *Umávala hrlička*²⁴ a vo Vojlovici ako *Elečka*²⁵. Zaujímavé je, že si ženy v Jánošíku z tej piesne odvodili aj sloveso a pri opise tejto hry nám informátorky často povedali, že sa nešli hrať, resp. tancovať, ale *ilečkať sa*.

Predtým než sa dievky zišli na stanovenom mieste a zatancovali *ilečkovú* pieseň, spievali si ulicami rôzne piesne, medzi ktorými boli aj *Išlo diouča na modlenia, Letí, letí rôj* a i. Pri samotných *Ilečkách* sa však vedelo, ktoré piesne sa predvádzajú, ale ich poradie nebolo určené a záviselo od dievky, ktorá začínala spievať²⁶. Niektoré piesne, ako napríklad *Na zelenej pažiti* a *Varila som, varila*, nemali presne stanovené tanečné motívy. Tancovali sa detským poskokom, pričom dievky robili kolesá, krivky, tzv. hada a bráničky, podľa vlastného cítenia. Piesne *Keď mi do hore pojdeme* a *Janíček Janko* sa tancovali polkovým krokom po kruhu. Iné piesne, ako sú *Pred vodou za vodou, Už som pochodila* a *Aká je to hora*, mali stanovené tanečné prvky. *Pred vodou za vodou* sa tancovalo tak, že sa dievky rozdelili do dvojíc a zoradili do jedného radu. Každá dvojica zdvihla ruky, akoby urobili bránu, cez ktorú postupne jedna za druhou dvojicou prechádzala a na konci sa zasa zaradila do brány. Formácie sa utvárali, až pokým sa nedospievali všetky slohy tejto piesne. V úvode piesne *Už som pochodila* sa vo veľkom kruhu tancovali dvojkročky, pričom dievky boli pochytané za ruky. V refréne sa urobili dve jednokročky smerom do kruhu, potom si pustili ruky, dali si ich na pás a na záver zatlieskali podľa melódie²⁷. Rovnako sa dvojkročkami začínal aj tanec *Aká je to hora*. V refréne sa kráčalo po kruhu osem krokov doľava a osem krokov doprava. Tieto dva tance sa tancovali buď v jednom veľkom kruhu, alebo v niekoľkých menších.

Chorovody *Ilečke* bol vlastne spôsob, akým sa dievky zabavia, oslávia príchod jari, ale zároveň medzi seba každý rok prijmú nové dievky, ktoré absol-

²² MIŠKOVICOVÁ, M. *Detské hry*, s. 22.

²³ DURGALOVÁ, J. *Detské ľudové hry v Lugu*, s. 121.

²⁴ RALBOVSKÁ, K. *Ľudová slovesnosť pre deti u katolíkov v Selenči*, s. 569.

²⁵ DRUGOVÁ, Z. *Tapantoše – tance a tanečné príležitosti*, s. 398.

²⁶ LISTMAJER, M. *Prečo si sa mladá vydávala*, s. 72.

²⁷ Všetky ilečkové piesne možno nájsť u Martina Listmajera v spevníku ku knihe *Prečo si sa mladá vydávala*.

vovali konfirmáciu. Podľa slov informátoriek *Ilečke* sa v Jánošíku hrávali pod holým nebom ešte aj v polovici minulého storočia. Neskoršie sa predvádzali aj na svadbách, počas oddychu svadobnej muziky a pred čepčením mladej nevesty a zaujímavé je, že sa s týmto zvykom na „jánošíckych“ svadbách môžeme stretnúť aj v súčasnosti. To, že sa tieto tance na svadbe tancujú pred čepčením, tiež poukazuje na pozostatky obradovej funkcie *Ilečiek*. Tu totiž dospelé vydaté ženy medzi seba prijímajú mladú nevestu, ktorá sa po čepčení stane ženou.

Podobné chorovody pod názvom *Elečke* sa zachovali aj vo Vojlovici. Ladislav Lenovský v knihe *Vojlovica – kultúrne tradície Slovákov v Banáte* píše, že je to „obradový tanec, ktorý tancovali dievky na jar, v teplom počasí, po skončení pôstu. Tanečná hra bola súčasťou stretnutí mládeže, podobná priadkam. Dievka si pozvala kamarátky, s ktorými *elečke* tancovala v kruhu pred domom“. ²⁸ Neskôr tieto tanečné formy predvádzali ženy na svadbách, keď si hudba urobila prestávku. *Elečke* pozostávajú z rôznych piesní, medzi ktorými sú *Čo som pochodila, Varila som, varila, Ela, ela, elečka*, pričom sú textovo, melodicky a pohybovo veľmi podobné ako vyššie opísané tance v Jánošíku. K vojlovickým svadobným *elečkám* ešte patria piesne *Ej, kačena, kačena, Vojlovica, peknuo mesto, Tkam, tkam, tkala som, Zagajduj gajdoš* a i.

Prítomnosť chorovodov v slovenskom vojvodinskom prostredí, ich živá podoba pretavená do svadobných hier a spracovanie v knižnom či scénickom variante poukazujú na to, že si vojvodinskí Slováci zachovali niektoré skutočne archaické a originálne skvosty slovenského kultúrneho dedičstva. Nemôžeme s istotou tvrdiť, či si predkovia vojvodinských Slovákov *Ilečke/Elečke* priniesli zo svojej pravlasti (lebo sme sa s podobnými chorovodmi na Slovensku nestretli a obyvatelia Jánošíka a Vojlovice neboli presťahovaní priamo a výlučne z jednej obce alebo kraja zo Slovenska) a ani že tieto spevno-pohybové tance vznikli priamo v tomto prostredí (lebo ich segmenty alebo varianty nachádzame aj v iných dedinách v Srbsku). Pravdepodobne sú to tance, ktoré majú základ v tradičných slovenských chorovodoch, no ovplyvnené novým prostredím a rôznymi činiteľmi nadobudli inú, svoju podobu, ktorá obsahuje základné typické prvky slovenského folklóru. Preto *Ilečke/Elečke* považujeme za autentický tanec vojvodinských Slovákov a vzácny segment slovenského ľudového, hudobno-tanečného repertoáru. Tanec, ktorý ešte raz potvrdzuje fakt, že komunita vojvodinských, resp. dolnozemskej Slovákov obsahuje originálne prvky ľudovej kultúry, vďaka kto-

²⁸ LENOVSÝ, L. *Obyčajové tradície*, s. 387.

rým možno toto prostredie zaradiť do databázy tradičných folklórnych regiónov Slovenska.

Informátori:

Zuzana Likavčková (rod. Kolárová), 31. augusta 1925 – 10. januára 2012

Eva Šterbová (rod. Kročková), nar. 2. apríla 1937

Zuzana Kolárová (rod. Tomková), nar. 17. apríla 1942

Zuzana Žiaková (rod. Kročková), nar. 1. januára 1938

Anna Cesnaková (rod. Kročková), nar. 4. apríla 1949

Literatúra

Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Južoslávií. Báčsky Petrovec : Matica slovenská, 2002. 296 s.

BOTÍK, J. *Slováci vo Vojvodine.* Nový Sad : Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov, 2016. 272 s.

BOSIČ, M. *Narodna nošnja Slovaka u Vojvodini.* Novi Sad : Vojvođanski muzej u Novom Sadu 1987, 265 s.

BEDNÁRIK, R. *Slováci v Južoslávií.* Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1966. 470 s.

DRUGOVÁ, Z. Tapantoše – tance a tanečné príležitosti, In *Vojlovica – Kultúrne tradície Slovákov v Banáte.* Ed. Jaroslav Čukan. Filozofická fakulta, UKF v Nitre – SKOS Detvan Vojlovica – SVC Báčsky Petrovec, 2015, s. 395-410.

DURGALOVÁ, J. Detské ľudové hry v Lugu. In *Lug – Dedinka v údolí, prvých 105 rokov.* Ed. Pavel Matúch. Matica slovenská, MO MS Lug, 2008, s. 108-143.

Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1. Ed. Botík, Ján – Slavkovský, Peter. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1995. 455 s.

ILIJIN, M. *Slovenské ľudové tance vo Vojvodine.* Petrovec, 1953.

LENOVSKÝ, L. Obyčajové tradície. In *Vojlovica – Kultúrne tradície Slovákov v Banáte.* Ed. Jaroslav Čukan. Filozofická fakulta, UKF v Nitre – SKOS Detvan Vojlovica – SVC Báčsky Petrovec, 2015, s. 343-394.

LISTMAJER, M. *Prečo si sa mladá vydávala (zvyky, obyčaje a piesne v Jánošíku).* Báčsky Petrovec : Slovenské vydavateľské centrum, 2013. 260 s.

MIŠKOVICOVÁ, M. *Detské hry.* Báčsky Petrovec : Kultúra, 2003. 79 s.

MOSNÁKOVÁ-BAGLAŠOVÁ, K. *Detstvo našich predkov.* Báčsky Petrovec : Slovenské vydavateľské centrum 2016. 152 s.

PETRÁŠ, J. *Slováci v Aradáči.* MO MS Aradáč – Kultúra Báčsky Petrovec, 1996. 134 s.

RALBOVSKÁ, K. Ludová slovesnosť pre deti u katolíkov v Selenči, In *Selenča 1758 – 1998*. Ed. Jozef Gašparovský. Selenča : Slovan – Báčsky Petrovec : Kultúra, 1998, s. 560-570.

Slováci v Srbsku z aspektu kultúry II. Ed. Sklabinská, M. – Mosnáková, K. Nový Sad : Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov, 2013. 407 s.

ZOLŇANOVÁ, S. Selenčské povery, uspávanky, riekanky, detské hry a zábava mládeže. In *Selenča 1758 – 1998*. Ed. Jozef Gašparovský. Selenča : Slovan – Báčsky Petrovec : Kultúra, 1998, s. 542-559.

O PRVÝCH STO ROKOCH ZÁPASOV SLOVÁKOV ZA UDRŽANIE SVOJEJ VIERY A NÁRODNOSTI V SABOLČSKEJ STOLICI

Békeški Slováci, zakladatelia terajšieho župného mesta Níred'háza

JÁN JANČOVIC

Na rozdiel od iných uhorských dolnozemsých stolíc Níred'háza v Sabolčskej stolici nespustošili Turci, ale vojská počas Rákociho povstania. Na rozsiahlom území, ktorého časť neskôr gróf František Károly odkúpil od kráľovskej pokladnice, tam zostalo iba pár desiatok rodnín. Väčšiu časť úrodnej pôdy zaplavila voda a jediným rastlinstvom bola šachorina. Vyššie položené pozemky sa dali využiť na pastviská. Súhlas na osídlenie časti Sabolčskej stolice dostal gróf v apríli roku 1753 s upozornením, že župu môže osídliť len prísťahovalcami z iných stolíc.

V polovici 18. storočia rozsiahlu pustatinu s geografickým názvom Níred'ház (Nyíregyház), neskôr Níred'háza, vlastnila rodina grófa **Františka Károlyho a baróna Palocsayho**. V roku 1752 začala na ich majetkoch pracovať hŕstka poddaných, prevažne Rusínov, sústredných do provizórnej biednej osady. Roku 1752 tam žilo 40 gazdov, Károly mal 31 Rusínov gréckokatolíkov, ktorí obrábali 29 pozemkov, a Palocsai iba 9 gazdov a 22 obyvateľov.¹ S ich prácou a odvádzaním daní nebol spokojný najmä František Károly. Považoval ich za nedbanlivých a nespô-

Ferenc Károlyi

¹ Pro memoria nyír. ősszeirasok (1752 – 1850), roku 1752 bolo spolu 40 gazdov, Károly mal 31 Rusínov – gr.-k., 29 pozemkov a Palocsai iba 9 gazdov s 22 obyvateľmi, s. 9.

sobilých obhospodarovať jeho zem, čím neboli prospešní nielen pre jeho panstvo, ale ani pre celú stolicu. Uvažoval, ako v tomto smere dosiahnuť nápravu. Na zhromaždení Sabolčskej stolice, konanom 19. apríla 1752 v **Kálove** (Nagykálló), gróf predložil žiadosť, v ktorej poukázal na záhaľčivých a nedbanlivých poddaných, u ktorých nie je záruka, že do budúcnosti dokážu obrábať a zveľaďovať im zverenú nehnuteľnosť. V žiadosti uviedol aj spôsob, ako svoju pustatinu Níredháza a Čerkes (Cserkesz) mieni osídliť novými, usilovnejšími a skúsenými roľníkmi. Stolica jeho žiadosť preskúmala a na rozhodnutie si ponechala čas, lebo sa obávala, že to môže lákať poddaných zo stolice. Ale keď ich gróf ubezpečil, že zo Sabolčskej stolice nebude prijímať žiadneho poddaného hospodára, súhlas dostal.

Vzácný knižný dokument Samuela Schmála

Ako sa to začalo a pokračovalo, zaznamenal evanjelický farár **Samuel Schmál** do pamätnej cirkevnej knihy (1753 – 1820). Ku každej uverejnenej skutočnosti priložil príslušný archívny dokument z archívu Sabolčskej stolice, aby všetko čo najvernejšie zachytil v cirkevnom protokole. Vo svojom rukopise takto vydal najvernejšie svedectvo o prvých päťdesiatich rokoch usádzania sa Slovákov v tomto priestore. Toto svedectvo sa doteraz v historických štúdiách málo využíva. Cirkevnú kroniku nazval *Protokol aneb kniha cirkewní...*², kde v slovakizovanej češtine (bibličtine) zaznamenal prvé začiatky rodiaceho sa mesta a v ňom pre békešských slovenských evanjelikov ťažké začiatky. To je doteraz najvernejší prameň o prvých desiatkach rokov života Slovákov v Níredháze, z ktorého pre problémy s typom písma a s bibličtinou Samuela Schmála pokračovatelia v písaní predmetnej histórie (v maďarčine) prevzali doteraz len torzo z toho, čo tento autor exaktne spracoval a doložil archívnymi dokumentmi.

Békešskí Slováci – zakladatelia Níredháza

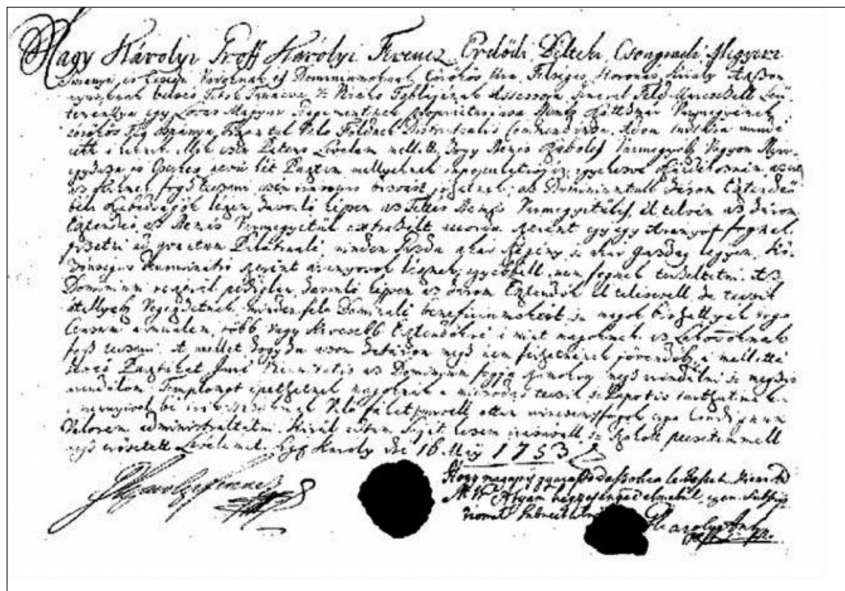
Stoličné zhromaždenie s požiadavkou Károlyho a s jeho návrhom na osídlenie nových poddaných na jeho pustatine súhlasilo, ale písomný súhlas mu dlhšie neprichádzal. Až po roku žiadal gróf u stoličného notára Tomáša Csakányiho, aby mu zo stoličného archívu vybral výpis súhlasu s predloženou a schválenou

² SCHMÁL, S. *Protocol aneb kniha cirkewní...* Nyiregyháza evangelikus egyházközség leveltára. Nyiregyháza jegyzokönyvek 1753 – 1820.

žiadosťou. S. Schmál tento latinsky písaný dokument s podpisom Csakányiho z 28. 4. 1753, ako aj iné archívne dokumenty vždy priložil³. Keď mal už gróf tento dokument v rukách, nechal si ho skopírovať a potom notárom Satmárskej stolice Pavlom Tolnayom „vydymovať“ (skopírovať), aby bola kópia porovnateľná s originálom, čím sa tento podpisom potvrdený dokument stal pre jeho zámer platným. To isté si dal 25. mája 1753 potvrdiť aj stoličným notárom Sabolčskej stolice v Kálove. Potom už gróf všade, kde to bolo na Dolnej zemi možné, oboznamoval záujemcov o svojom zámere osídliť Čerkeskú pustatinu novými obyvateľmi.

Níredháza, Károlyi patent 1753

Keď sa jedného dňa vracal z Vašárhelu (Hódmezővásárhely) domov, počas cesty sa zastavil na obed v Slovákmi obývanom Sarvaši, kde prepriahol aj konský záprah. Stretol sa tam aj s richtárom a prisažnými a medzi rečou spomenul, že mieni osídliť svoje pozemky v Sabolčskej stolici a osadiť ich pracovitými ľuďmi. Ako mu je známe, takých je v Sarvaši dosť, najmä mladších, ktorí túžia hospodáriť na pôde. Prizvaných oboznámil aj s tým, že tí, ktorí sa tam presídlia a vie, že

³ Protokol XXI, list 224.

v Sarvaši sú všetci Slováci evanjelici, pomôže im aj cirkevne, a že všetci, ktorí sa prisťahujú, mu nebudú musieť prvé tri roky za užívanie pôdy nič platiť. Po uplynutí troch slobodných rokov mu budú každoročne platiť iba jeden dukát a stolici tiež jeden dukát. Okrem toho nebudú v hotovosti nič platiť, iba zo sejby dežmu, deviatok z úrody v naturáliách. Sľúbil im, že im pomôže pri stavbe chrámu a uvedení svojho kazateľa a rovnako aj pri výstavbe príbytkov im dovolí voziť drevo zo svojich Bátorských lesov. Keď si tieto slová vypočul čížmársky majster **Ján Petrikovič**, pochádzajúci zo zemianskeho stavu, nemeškal a čoskoro sa s odporúčaním záujemcov vybral za grófom do **Károla**⁴, aby sa s ním lepšie pozhovárал. Na ceste domov si prezrel aj Čerkes a Níredházu a s dobrou správou sa vrátil domov. Gróf mu už pri stretnutí s ním odovzdal písomné pozvanie pre záujemcov so všetkými príslubmi, aby sa na Čerkes mohli čím skôr presťahovať a pustatinu osídliť. (Schmál tento patent grófa zo dňa 16. 5. 1753 o osídlení uverejnil v maďarčine). Grófa Petrikoviča súčasne písomne vymenoval za impopulátora, ktorý má v Békešskej stolici vykonávať nábor na osídlenie Čerkesu a Níredházy. Aby toto poverenie ochotnejšie a čo najlepšie zabezpečoval, gróf mu pridelil doživotné užívanie jedného „teleka“ – pozemku (dokument z 25. 5. 1753 v maďarčine). Ján Petrikovič začal s dokumentom v ruke obchádzať Békešskú stolicu a verejne ohlasovať možnosť osídlenia. Medzitým mnohí záujemcovia odišli aj osobne na Čerkes, aby si prezreli polohu a zem, na ktorú sa majú osídliť. Keď zistili, že v Čerkesi nebude dosť vody, požiadali grófa, aby ich namiesto Čerkesu osídlil na **Níredházu**⁵. Keď gróf súhlasil, už na jeseň 1753 sa približne 300 prvých gazdov, pochádzajúcich zo **Sarvaša, Čaby, Poľného Berinčoka, Slovenského Komlóša, Orošházy**, vydalo na sľúbenú Níredházu a začali s orbou a sejbou, na ktorú im František Károly požičal osivo. To sa tak rýchlo roznieslo po Békešskej stolici, že sa hŕfne pridávajú ďalší a viacerí z prvých by sa tam už najradšej aj nastáhovali. Ale békešské Harruckernovo panstvo z obavy, že príde o svojich poddaných, im žalobou na stolicu v odchode začalo brániť. O prekážkach Schmál napísal: „*Najskoršia a najhlavnejšia bola tvrdosť zemepánov voči svojim poddaným, ktorí sa chceli presťahovať. Zemepán im celou mocou v tom nemilosrdne bránil a trápil ich aj tým, že ich dal stolicou v Ďule (Gyula) uväzniť. Časť z nich však stačilo orbou a sejbu na jeseň ukončiť a vrátili sa domov.*

Za tých, čo boli vo väzení, za ich prepustenie všetci všemožne pracovali, a to aj s pomocou a vplyvom grófa Károlyho. Ten z opatrnosti poveril touto úlohou

⁴ Nagykároly, teraz Carei, Rumunsko.

⁵ Vtedy ešte názov osady Nyíregyház – Níredház, neskôr mesto Nyíregyháza – Níredháza.

vzdelaného Alexandra Reguliho, ktorý bol v Sarvaši preceptorom – domácim učiteľom.“

V cirkevnom archíve sa doteraz nachádza latinsky písaný odporúčací list sarvašského farára **Mateja Markovica**, aby békeškí Slováci na administratívnu a odbornú pomoc prijali **Alexandra Reguliho**. Ten hneď po príchode do Níredházy sformuloval a odovzdal békeškému panstvu latinsky písanú žiadosť s obhajobou na prepustenie väzňov. Tým sa ešte všetko neskončilo, protivníci sa pustili aj do grófa, ktorého zastupoval jeho správca Demeter Rác. Potom sa už aj sám gróf pri prepustení väzňov angažoval tak, že sa obrátil rovno na „išpána“ (župan) Békešskej stolice. Na najbližšom stoličnom zhromaždení v Ďule rozhodli väzňov prepustiť a umožniť im presídliť sa pod podmienkou, že za tri slobodné roky, ktoré budú mať v Níredháze, musia Békešskej stolici zaplatiť trojročnú daň a len potom sa môžu presídliť. Keď to splnili, na vycestovanie dostali od stoličného komisára pas. Jeden pas, patriaci *Ondrejovi Tomašovskému*, S. Schmál vo svojom historickom spise uverejnil⁶. Ukázalo sa, že békeškí Slováci sa aj napriek tvrdým podmienkam osídlenia nedali odhovoriť ani zastrašiť. Grófovi boli vďační, že ich z väzenia prepustili. Navyše od grófa žiadali, aby im vybavil oslobodenie od hortobádskeho mýta. Najprv im túto požiadavku iba prisľúbil vybaviť, ale potom sľub splnil, čím im uľahčil sťahovanie.

Tridsaťročné trápenie evanjelických Slovákov

Keď už v marci 1754 odišiel zo Sarvaša na prieskum do Níredházy Ján Zajac, Ladislav Kováč, Martin Varžík a Ján Reguli, aby tam zistili, ako sa záležitosti s usadením a stavaním domov vyvíjajú, našli tam usilovne pracovať richtára Juraja Marka a „terv. bira“ (sudca) Gregora Nagya, prisažných a kišbírov (mladší richtár), ale zistili aj to, čo všetko sa tam deje. Po prekonaní prvej prekážky osídliť pustatinu békeškými Slováckmi prišla druhá zo strany komposesorov (spoludržiteľov), konkrétne od spolumajiteľky časti panstva v Níredháze zemepánky *Palocsayovej (Palocsay Rosália Petheö de Garse)*, ktorej patrila polovica ečedského chotára a len druhá polovica patrila Františkovi Károlymu.⁷

Palocsayová obviňovala grófa na stolici, že nútil vystaňovať sa jej rusínskych poddaných nielen z pôdy, ale že im okrem pôdy odobral aj krčmu a pridelil novým osídlencom. Okrem toho ho obviňovala aj v iných veciach, ale F.

⁶ Sign. in Oppido Szarvass 13. apríl 1754. Ord Comisarius juratus Paulus Ribicsei de Eadam.

⁷ Pro memoria – Nyiregyházi ocszeírasok s. 31.

Károly si zachovával chladnú hlavu. Aby umlčal svojich žalobcov, predložil na stolicu dôvody, prečo neužitočných a lenivých ľudí poslal preč (fasc. Act. No 530). Komposesori sa tvrdo postavili proti nemu. Aj keď sa gróf ospravedlnil, Palosayová sa ešte stále svojich Rusínov zastávala a prehovárala ich, aby si ňou určené zeme nechali. To ich povzbudzovalo do takej miery, že do békešskými Slovákmí zoranej pôdy vysievali svoje osivo a aj inak im robili zle. Na ich ochranu správca Károlyho majetkov Demeter Rác podal proti nim sťažnosť a oznámil to aj svojmu pánovi. Keď si F. Károly sťažnosť prečítal, urobil všetko, aby nastal pokoj. O to isté sa už snažili aj komposesori. Nakoniec o situácii rozhodla stolica, a to tak, že noví osídlenci musia zaplatiť doterajším árendátorom za odchod 700 zlatých. Noví príselci sa nechceli protiviť a túto čiastku im vyplatili. Nakoniec aj Palocsayová prešla na stranu grófa a pôdu a krčmu békešským Slovákom bez problémov do árendy odovzdala. Poznáme presný zoznam prvých hláv rodín, ktoré sem prišli v októbri 1753 z Békešskej stolice. Zo **Sarvaša**: *Juraj Arnovský, Martin Babišovský, Ondrej Baláš, Juraj Bauko, Matej Bata, Ondrej Benko, Juraj Benko, Ondrej Bezeg, Ján Biran, Ján Boďovský, Matej Boldižár, Štefan Bakša, Matej Bzovský, Ján Černík, Ján Červený, Martin Čikóš, Štefan Dobovaj (zeman-čičmár), Ondrej Fabo (čičmár), Štefan Ferko, Martin Figura, Štefan Filo, Juraj Franko, Ján Gomboš, Michal Ďurík, Adam Ďuriš, Tomáš Ďuriš, Ondrej Horňák, Adam Jesenský (čičmár), Ján Kabaj, Juraj Kečkeš, Štefan Kiš, Juraj Kováč, Ladislav Kováč, Martin Krnjak, Juraj Kazula, Pavol Kirťan, Matej Kysel, Andrej Laco, Adam Lipták, Ondrej Lukáč, Matej Mazár, Andrej Majtinec, Matej Mancel, Juraj Marko, Pavol Melich, Ján Métošovský, Pavol Michalo, Ondrej Mlynár, Juraj Moravský, Ján Moravský, Matej Moravský, Šimon Naď, Martin Nemčok, Peter Német, Ondrej Petráš, Juraj Pivarči, Juraj Poljak, Matej Rakytovský, Andrej Rybár, Juraj Sásy, Matej Sekretár, Tomáš Slivka, Juraj Straka, Juraj Suchánsky, Ján Sunka, Ján Šimon, Matej Škriňár, Ján Šlosár, Adam Šulan, Ondrej Tarcali, Andrej Tomášovský, Martin Trabak, Andrej Tóth, Martin Tóth, Tomáš Tóth, Martin Ušák, Ján Valo, Ondrej Varga, Juraj Vidoviansky, Ján Vravec, Tomáš Vrbovský, Ján Zajac, Martin Zaturecký, Ján Zrak. Z **Poľného Berinčoka**: *Ondrej Babinský, Ján Babinský, Juraj Baláž, Matej Baláž, Štefan Baláž, Juraj Bánsky, Juraj Behan, Juraj Bobál, Ján Boldiš, Adam Čabjansky, Ján Černík, Matej Čordáš, Michal Drienovský, Ján Ďurčan, Ján Chovan, Ján Franko, Ondrej Juhás, Pavol Kóša, Pavol Kováč, Juraj Krajči, Ján Kukučka, Adam Čabjansky, Ján Černík, Matej Čordáš, Michal Drienovský, Ján Ďurčan, Adam Čabjansky, Ján Černík, Matej Čordáš, Michal Drienovský, Ján Ďurčan, Ján Chovan, Ján Franko, Ondrej Juhás, Pavol Kóša, Pavol Kováč, Juraj Krajči, Ján Kukučka, Pavol Lietavec, Martin Lomiansky, Ondrej Madarás, Ján Matejov, Ondrej Molnár,**

Lukáš Molnár, Matej Pál, Ján Palotaj, Martin Plešovský, Adam Rác, Ján Raus, Pavol Sikora, Matej Smoljar, Matej Suchánsky, Pavol Suchánsky, Juraj Spišiak, Ján Tomka, Jakub Tóth, Ján Vaňarsky, Juraj Vaňarsky. Zo **Slovenského Komlóša**: Juraj Bala, Andrej Bobál, Martin Bogár, Ján Brokuta, Juraj Daniel, Ján Dlhohoš, Martin Forgáč, Ján Hracký, Juraj Hracký, Juraj Ištván, Michal Ištván, Juraj Juhás, Michal Kecko, František Kiš, Martin Kulhavý, Jakub Lakatoš, Juraj Lipták, Ján Medeš, Ján Mesároš, Jakub Mikučík, Abrahám Molnár, Ján Moťovský, Ján Perivský, Juraj Plešovský, Ján Rideg, Jakub Rimocaj, Matej Rivnár, Lukáš Spišák, Pavol Spišák, Matej Šarkaň, Ján Tojáš, Blažej Tóth, Matej Turčan, Juraj Zajac. Z **Békešskej Čaby**: Peter Antal, Tomáš Bata, Šimon Bobák, Martin Caban, Martin Čechov (Čech), Michal Čechov, Peter Čičel, Ján Debrovský, Juraj Duna, Juraj Erdél, Ján Iršaj, Štefan Jánovský, Martin Jaďud, Štefan Kolimár, Ján Konček, Jakub Kubíni, Juraj Lipták, Ondrej Maďar, Ján Mekiš Lukáš Pohoranec, Ján Sabatka, Ondrej Straka Martin Šajben, Abrahám Tóth, Juraj Valkovec, Peter Zahoranský, Ondrej Zeman, Ondrej Zrak. Z **Orošházy**: Pavel Juhás, Pavel Kočiš, Ján Kováč, Ján Ladiver, František Sakál, Tomáš Virág, traja z nich, pravdepodobne maďarskej národnosti, sa hneď vrátili domov. V roku 1754 pribudli ďalšie rodiny békešských evanjelických Slovákov, 134 ich bolo zo Sarvaša, 39 z Poľného Berinčoka, 19 zo Slovenského Komlóša, 18 z Békešskej Čaby a úplne noví priamo zo severných stolíc Uhorska, Zvolena 44, Hontu 25, Gemera 20, Novohradu 20 a jednotlivci aj z Liptova a Spiša. V tomto roku tu narátali 486 rodín Slovákov, ktorí obsadili stavebné pozemky na 12 uliciach. Slováci už v tomto roku položili základy terajšieho mesta Níredháza. Kým sa tieto hlavy prvých rodín po zo-

Evanjelický kostol v Níredháze

raní zeme a vysiatí obilia vrátili pred začiatkom zimy 1753 do svojich obydľí, od jari 1754 prichádzali nielen oni s rodinami, ale aj ďalšie rodiny, ktoré sa prihlásili na presídlenie. Už v tomto roku si postavili jednotlivé rodiny 486 domov. Mená hláv týchto rodín sú známe aj podľa ulíc, kde si postavili prfbytky. Názvy ulíc sú v prvotných dokumentoch uvádzané súdobým pravopisom. Uvádzame ich bez úpravy: *W Hornej Ulicy* stálo 22 domov, *Tokajaska Ulica* 9, *Szarvasska Ulica* 102, *W Pazonske Ulicy* 56, *W Prostredneg Ulicy* 40, *W Csabanske Ulicy* 35, *W Oroske Ulicy* 49, *W Križneg Ulicy aneb w Kereszt* 21, *W Fejertouskeg a neb Rewautskeg (Revúckej) Ulicy* 38, *W Kalouskeg neb Stewanikoweg Ulicy* 30, *Krayna neb Seucianska Ulica* 46, *W Tabanyi* 38. Roku 1761 tu stálo už 506 domov.

Podľa zistenia etnografa a historika, níredházskeho rodáka Michala Markuša⁸, výlučne z Novohradu pochádzali rodiny s priezviskami: Ambruš, Antal, Bartók, Baláž, Brtka, Blcha, Čižmár, Dudáš, Ďuriška, Farkaš, Fiľo, Fizeľ, Figura, Galád, Gáfrik, Gallo, Greguš, Huraj, Kerdík, Kliment, Kolimár, Kočiš, Kolár, Kóša, Kysel, Laco, Laurenčík, Macko, Mánik, Marko, Markuš, Motoška, Mikuš, Molnár, Očován, Oravec, Paulík, Pivarči, Salaj, Sekerka, Šajban, Šárkaň, Šimko, **Šulan, Varga, Vrabec**. Pri väčšom počte vyskytujúcich sa rovnakých priezvisk uvádza tento autor aj prímená. Pri rozšírenom priezvisku Kováč je to prímeno Kováč-*Hostišovský* (Hostišovce), Kováč-*Sebedínský* (Sebedín), Kováč-*Zeleniansky* (Zelené), pri priezvisku *Bánsky-Pokorácky* (Pokoradz), priezvisku *Varga-Lackovský* (Lackov), *Varga-Vecan* (Veča), priezvisku *Galád-Točnický* (Točnica), priezvisku *Tancura-Krtíška* (V. Krtíš) ..., čiže prímeno podľa pôvodného bydliska. O tom, že po roku 1754 každý rok pribúdali noví osadníci, svedčia ich priezviská na obecných písomnostiach. Napríklad „*Laister duchodku u wydawani aneb intritu a exitu Obecného Nyiregyhazskeho za Rychtare Benč Andráse wcineneho Od 1. 9bra Roku 1758 az do dne 1. 9bra 1759*“ a na tomto liste nachádzame mená a priezviská *Pavel Guľan, Marci Trabač, Gregor Nagy, Vdova Vrbovská, Ján Mitovský, Štefan Maďar, Maco Juráško, Ďuro Sedmák, Ondrej Kuborecký, Marci Lipa, Mišo Lipa, želiar, Maco Frčka, Ondriš Horniak, Jano Fertál, želiar, Jano Moravský, Maco Štrbák, Ďuro Vašárhelský, Ďuro Dindok, želiar, Mišo Gáfrik, Jano Hodian, Jano Smoliar, Ondrej Tarceli, Juraj Baji, Martin Klka, Ondrej Trník, Jano Račko, Ondreja Grífa vdova, Ladislav Kováč, Ján Bory, Zeleniansky (kováč), Adam Šulan, Ján Čiernik, Hrebenár*⁹ Medzi postupne zmenené prvé

⁸ MARKUŠ, M. *Nyiregyházi Szlovák „Tirpák“ nyelvjárasi és néprajzi emlékek*, Nyiregyháza 1977, s. 169.

priezviská (nie z dôvodu pomad'arčovania) patria Trsztyanzsky, Tresztyánszky na Henzel, Henzsely, Drga-Varga, Ďuriš-Ballás, Zelenyanszky-Kováč, Kováč-Faba, Šklbo-Gregus, Százky-Palic. Neskôr už v dôsledku pomad'arčovania z *Mikuša sa stal* Miklósfy, zo *Zraka sa stal* Pápai, z *Bieleho* Fehér, z *Trstianskeho* Nádaši, z *Kvaku* Kövesdi, z *Vitála* Váczi a z *troch bratov s priezviskom Kaňuk, len Ján (radšej sa presťahoval na Slovensko) si ho nechal, druhý brat Michal (dôstojník) sa stal* Kálvári, a *tretí* Ondrej Kútövölgyi...

Dlhotrvajúca náboženská prekážka

Tret'ou vážnou prekážkou a príkorím od samého začiatku usádzania sa békešských slovenských evanjelikov bolo uvedenie a hneď aj vyhnanie kazateľa, ktoré vyústilo do príkazu zbúrať modlitebňu, ktorú si museli odstrániť sami. A to aj napriek tomu, že im tieto veci sľuboval zariadiť sám gróf. V roku 1754 si richtár **Juraj Marko** a farár **Martin Vandlík** dali postaviť modlitebňu z trstiny a hlíny, kde sa začali konať bohoslužby, ale Vandlík chodil aj do Bihorskej a Satmárskej stolice a tu ľuďom tiež prislúhoval náboženstvom. Nired'házsku osadu si pred Veľkou nocou prišiel prehliadnuť s viacerými hospodármi aj **Alexander Reguli**, budúci notár, a po obhliadke sa vracali domov s dobrou správou. Sťahovanie rodín nabralo za richtárstva Jána Zajaca a jeho zástupcu Ondreja Tomášovského vysoké obrátky, a to už aj so stavaním príbytkov, ktoré usmerňoval impopulátor **Ján Petrikovič**. Keď sa o tom dozvedel tokajský plebán *István Csík*, sabolčský viceaschidiakon, začal na stolici protestovať. A keď stolica ostala nevšímavá, poslal žalobu jágerskému biskupovi *F. Barkóczymu*, aby zabránil evanjelickým bohoslužbám. Aj on najskôr podal sťažnosť na stolicu a keď stolica dlho mlčala, obrátil sa na kráľovskú radu, aby stolica v jeho obžalobe konala. Dosiahol, že stoliční úradníci začali vyšetrovanie, ako dávno je v Nired'háze evanjelický farár, kedy a kým bol pozvaný a potom aj uvedený do úradu, kde všade chodí, koľko je tam evanjelikov. Potom to už musel riešiť sám gróf, ktorý si uvedomil, že farár Vandlík a Petrikovič mu spôsobili veľké problémy, keď ich tam pozval. S týmto problémom bol 4. 5. 1754 pozvaný Alexander Reguli do Károla ku grófovi s delegáciou a gróf sa ich pýtal, čo všetko kňaz robí a prečo radšej doma nesedí? Pre grófa Károlyho to nebolo príjemné ani ľahké, ale delegáciu upokojil. Medzitým aj biskup F. Barkóczy vycestoval do Viedne a pokračoval vo svojej žalobe, v ktorej obvinil aj grófa Károlyho. Keď sa vrátil do Jágru (Eger), vydal inštrukcie pre archidiakona, čo všetko má pripraviť a predložiť na stól slúžneho. Po tejto jeho návšteve vo Viedni už stolica musela konať. Začalo sa vyšetrovanie, ale panský

⁹ NÉMETH, Z. *Tirpákorkravanatkazó iratok Nyiregyházatörténetéhez 1755 – 1797*, s. 365.

inšpektor vyhlásil, že žiadne svedectvo o vine Károlyho nebolo preukázané. Aj dvanásť predstaviteľov osady prisahalo a na otázku Kto uviedol kňaza, odpovedali kolektívne, že to nebolo panstvo ani iný farár. Ani Vandlík to neprezradil, ale predsa povedal, že ho tam priviedol Ján Petrikovič. Ten bol už o tom informovaný, ušiel a skrýval sa v Károle. Mnohých, ktorí z Békešskej stolice prišli, to vystrašilo. Ďalší sa zo začiatku zdráhali pristáť, ale spoliehali sa na grófa a svojich vedúcich. Keď prišli, usilovne pracovali okolo svojich príbytkov. A to aj napriek tomu, že bol vydaný príkaz zistiť, kto a skadiaľ pochádzal, čo si priniesol a ku ktorému zemepánovi patrí. Stolica sa snažila nových osadníkov zastávať. Aj napriek tomu však bola nútená kňaza z Nired'házy vypovedať a chrám dať zbúrať. A keď tento príkaz prišiel listom 30. 12. 1754, obrátili sa so žiadosťou na svoju ochranu na župnú kongregáciu v Kálove. Táto žiadosť o milosť bola prepotrebná, lebo „oheň“ proti novým obyvateľom a cirkvi nielen horel, ale sa aj rozširoval. Samuel Schmál poznamenal, že ich nepriateľom nebolo dosť toho, že farár bol vyhnaný, oratórium (modlitebňa) zrútené, ale po tejto prekážke sa na nich aj iné „bolestné morské vlnobitá“ zo všetkých strán naďalej valili.¹⁰

O ranách, ktoré podstúpila cirkev od vyhnania prvého kňaza do vydania Tolerančného patentu Jozefa II.

Keď sa prvý rok po vľahnútej jesennej sejbe začali békeškí Slováci osádzať, stavať si domy i skromnú modlitebňu, prvý evanjelický farár **Martin Vandlík**, predtým farár v Čabe, a učiteľia **Tobiáš Medvecký** a **Martin Johanides**, ktorí prišli s hospodármi, rovnako aj spoločenstvo evanjelikov hneď od začiatku čelili protivenstvu zo strany katolíckej vrchnosti. Vyústilo to do zbúrania oratória a najskôr vyhnaníu farára, neskôr aj učiteľa. Farára Vandlíka ukryl gróf v Debrečine, kde sa o neho celý čas staral. Prenasledovanie postihlo aj zostávajúceho učiteľa Martina Johanidesa. Tento po odchode Vandlíka a Medveckého nielenže učil deti, ale sa v chráme s ľuďmi modlil a niekedy aj čítal Postilu. To trvalo krátko, kým sa o tom nedozvedela a nepýtala stolica, čo učiteľ všetko konal. Na pokyn stolice ho stoliční hajdúsi chytili a zviazaného odviekli do Kálova. Aj keď ho dlho neväznili, ale vykonávanie bohoslužieb mu zakázali a potom pod vyhrážkami z väzenia prepustili. Po vyhrážkach sa už ďalej neopovážil v škole a v cirkvi slúžiť a potichu sa vrátil do Poľného Berinčoka. Útoky proti evanjelickým osadníkom a ich vodcom neprestávali a do všetkého bol zapojený na ich obranu aj gróf.

¹⁰ SCHMÁL, S. Tamže, s. 41.

V protináboženských akciách rezignoval aj gróf Károly

Keď už toho mal dosť a nevidel koniec príkoriek, ktoré jeho poddaní zo strany vrchnosti museli znášať, strácal nádej, že sa to skončí. Nepomáhali ani prosby na kráľovskom dvore a keď mu prišiel list od Márie Terézie, v ktorom grófa prísne napomenula, už druhýkrát k sebe pozval 12 popredných obyvateľov. Z mentieka vybral kráľovnej list, v ktorom píše, aby slovenských evanjelikov z jeho panstva „pekným poriadkom“ prepustil.

Tieto slová vyriekol so slzami v očiach a pozvaným povedal, že je na neho už taký veľký tlak, že im v mene Božom hovorí, aby poslúchli a vrátili sa tam, odkiaľ ktorý prišiel. Keď to potom tlmočili aj ľuďom, ktorých práve stretli, keď odchádzali do Sighetu po drevo na stavbu domov, snažili sa ich vracat', ale obyvatelia to brali ako žart a pokračovali ďalej. Toto všetko, čo bolo doteraz, ale aj potom, zaznamenal v protokole Alexander Reguli. Gróf však aj napriek predchádzajúcemu rozhodnutiu naďalej rozmýšľal, ako sa táto vec dá zvrátiť a úspešne, s pomocou uhorských osobností, z nej vyjsť. Po krátkom čase opäť pozval tých istých popredných, k sebe. Vraví im: „Už v tomto čase nastáva žatva a viem, že každý z vás má niečo vysiata, ale podľa môjho dobrého svedomia vyháňať vás nemôžem, pokiaľ svoje obilie z poľa nepozbierate, aby ste aj mne požičané mohli vrátiť. Ak dovedy z vašej strany nájdete patrónov, ktorí by vašu vec u kráľovskej jasnosti mohli predniesť, proti tomu nebudem. Aj ja prvý napíšem list urodzenému pánovi **Gabrielovi Prónaymu** do **Jače** (Acsa) a **Jánovi Jesenákovi** (obaja dištr. dozorcovia ev. cirkvi) do Prešporka, v ktorom im sľubujem, že za ich námahu, aby vám boli vo vašej veci nápomocní, dostanú odo mňa veľkú odmenu.“

Strastiplná a dobrodružná cesta k patrónom cirkvi a na kráľovský dvor

Alexander Reguli píše: „S potešením sme sa z Károla vrátili domov, aj so zapečatenými listami grófa. Hneď sme sa rozhodli konať, a to tak, že v zložení richtár **Ján Mekiš**, **Ladislav Kováč**, a ja **Alexander Reguli** sme sa vybrali priamo na Jaču k pánu Prónaymu, ten však bol v tom čase v Turci – Slovenskom Pravne, a tak sme sa vybrali za nim cez Krupinu, Štiavnicu, Kremnicu do Turca. Keď jeho milosť prečítala list grófa, povedal: Dietky pravé! Ja som nedávno pre Kiškerešanov na kráľovskom dvore bol s veľkým nebezpečenstvom, a preto keby mi váš gróf aj všetok jeho „jovság“ sľuboval, tam nepôjdem, ale napíšem Jesenákovi, aby on v tom niečo vykonal. My sme potom do Prešporku odchádzali smutní, ale vzali sme sebou Prónayom odporúčaného niekdajšieho kremnického

farára *Kleina*, ktorého sme do Prešporuku šťastne priviezli. V Prešporuku sme pána Jesenáka doma nenašli. Mal sa vtedy nachádzať v Bojnických kúpeľoch, a preto sme vyhľadali nášho agenta *Noela*, ktorý nás „rekomandoval“ k viedenskému agentovi *Jakubovi Kuntzovi* po malú ceduľku. Keďže vtedy nesmel nikto zapečatený list niesť do Viedne, z Prešporuka sme tretieho z nás, Ladislava Kováča, poslali s vozom domov. Ja a richtár odobrali sme sa do Viedne. Keďže tam prichádzame prvýkrát, hneď sme vyhľadali pána agenta, ktorý nám prisľúbil, že našu žiadosť jej jasnosti doručí. My sme mali v Sarvaši objednaný nocľah, ale niekoľko dní sme museli strátiť v Prešporuku a vo Viedni vybavovaním. Keď sme prišli do hostinca, hneď prvý večer „*oberkelner*“ prichádzajúci k nám richtára Mekiša sa osobne pýtal, že akého sme náboženstva, a že akú prácu máme vo Viedni. Richtár mu odpovedal, že sme luteráni, ktorí sa usadili v Sabolčskej stolici na Niredháze a že sme prišli kvôli kostolu. Ja vidiac toto, nejakým osídлом ináč som zacifroval. Štvrtý alebo piaty deň ako som inštancie dopisoval, prišli za nami dvaja z kancelárie **Nadášdyho**, aby sme prišli hneď k nemu. Len čo som dopísal inštanciu, s veľkým strachom sme sa ponáhľali do jeho úradu. Jeden jeho pomocník kancelárovi oznámil náš príchod, druhý mi hneď z rúk zobral palicu, na čo som sa veľmi zdesil, že iste nás dajú do áreštu. Keď sme potom ako pred vysokú a škaredú smrť boli predvedení, krátko sme sa pozdravili. Mňa sa latinsky pýtal, že skadiaľ sme, odpovedal som, že zo Sabolčskej stolice z Niredházy, potom ma vyhnal von. Potom pozval richtára a slovensky ho „exámenoval“, ten však nevedel, ako sa naša stolica volá a povedal, že Zvolenská. Potom privolať mňa a v hneve prehovoril, že ako môžem pred ním klamať, že sme zo Sabolčskej, a ten druhý vraví, že zo Zvolenskej. Ja som potom neskúsenosť richtára ospravedlňoval, aj to, že moju pravdu dosvedčujú aj naše pasy. Potom si prevzal žiadosť a povedal, že ho sám jej kráľovskej jasnosti, ktorá je toho času v Schönbrúne, odovzdá. Potom povedal, aby sme po troch hodinách Viedeň opustili, inak nás môžu vyvieť vartou. My v náhlosti, nevediac, čo robiť, sme sa ponáhľali k pánu Jesenákoví, ktorý bol už v tom čase vo svojom úrade. Oznámili sme mu, čo sa s nami tam zbehlo, usmial sa a pripomenul, že takto podobne nedávno debrecínskych delegátov v putách do Prešporuka poslali. Ako sme potom pánovi agentovi Kuntzovi našu vec predniesli, hneď sa nám trafil „*landkutcher*“, s ktorým sme v sobotný večer prišli do Prešporuka. V nedeľu sme odišli do slovenského kostola a ako sme po bohoslužbách vychádzali, i pán Jesenák už bol doma a idúc z kostola sa nám prihovril. Poznamenal, že sme dobre urobili, že sme z Viedne včas odišli, lebo nás už v našom kvartieri *U Červeného vola* hľadali viacerí. Z Prešporuka sme sa chceli čím skôr vrátiť domov, ale žiadneho „*kelčika*“ (peňažná hotovosť) sme nemali a žiadny nám nič nepožičal, lebo nevedel a nepočul ani chýru o osade

Niredháza. Ale predsa sme mali šťastie, stretli sme pána **Adama Zimmermana** zo Šarišskej stolice, ten nás uistoval, že keď predá svoje víno, že nám niečo z „kelčka“ požičia. Potom sme aj týždeň naňho čakali v hostinci, kde sme prežívali na „bork“. Nakoniec prišiel pán Zimmermann a požičal nám 25 zlatých, ktorými sme splatili podlžnosť a po návrate domov sme mu dlžobu splatili. Z Prešporka sme cestovali do Pešti „hajovom“ (loďou) a stadiaľ na voze do Anódu. Keď sme prišli domov, hneď sme informovali pána grófa a celé spoločenstvo, čo sme podstúpili a splnili. Onedlho sa gróf vybral do Viedne na akúsi komisiu, kde pobudol dlhšie aj vo veci našej žiadosti.

Slovenský nápis v interiéri evanjelického kostola v Niredháze

Po návrate z Viedne gróf súženému ľudu oznámil, čo v cirkevných veciach bolo doteraz vybavené. Okrem doručenej žiadosti dvoch popredných obyvateľov sám vo Viedni s úspechom pracoval. Jej kráľovská jasnosť umožnila niredházkym evanjelikom každodenné modlitby a na všetky výročné sviatky svojim kňazom bohoslužby a Večeru Pánovu slúžiť. Keď prišiel gróf na Zelený štvrtok 1756 do Debrecína, kde vyhnaného farára Vandlíka do Niredházy, tam umiestnil a o neho sa aj postaral, na Bielu sobotu ho svojím kočiárom do Niredházy dopravil a túto správu dal ľuďom osobne i písomne na vedomie. S príchodom Vandlíka a grófskeho listu sa cez veľkonočné sviatky v panskom „aláši“ (stodola),

pri prostrednej krčme uskutočnili bohoslužby, ktoré trvali 4 dni. Tu boli vtedy pokrstené všetky deti, ktorých krst do toho času obyvatelia odkladali vykonať u kalvínov. Rovnako sa uskutočnili aj sobáše a teraz už aj skrývaný zvon v stohu slamy u **Adama Šul'ana**, ktorý dal vyhotoviť spolu s kalichom prvý richtár **Juraj Marko** v Banskej Bystrici, bol na sviatky dovezený.¹¹ A tak od roku 1759 do roku 1766 Martin Vandlík na bohoslužbách nielen kázal, ale aj krstil, pochovával a sobášil. Nakoniec ochorel a kňazský úrad nemohol vykonávať. Potajomky si na jeho miesto pozvali **Jána Becka**, dovtedy farára v tatranskom Toporci. Ten hneď začal namiesto panského „alášu“ (stodola) stavať novú kazateľnicu z dreva. Keď naň privádzali drevo, dozvedel sa o tom kalovský plebán a sabolčský archidiakon a znovu podali na evanjelikov žalobu. Stolica si to dlho nevšímala, a tak archidiakon *Beszprémi* podal žalobu jágerskému biskupovi, ten sa opäť sťažoval na stolicu, že níredházske evanjelici stavajú modlitebňu. Stolica takticky mlčala a predlžovala odovzdať sťažnosť na kálovské stoličné zhromaždenie, konané 8. 7. 1767. Z toho bolo vidieť aj to, že stolica už nechcela riešiť sústavné sťažnosti na evanjelikov, ak sa dalo, zastávala sa ich, ale predsa po dvojnásobnej sťažnosti biskupa vyslala do Níredházy dvoch „*solgabírov*“ (slúžnych). Medzitým však farár Beck 26. 3. 1768 zomrel. Na jeho miesto si domáci povolali z gemerských Geceloviec **Juraja Tirtsa**, uviedli ho 7. júna, keď začal aj úradovať. Ale už 4. 8. 1768 konzílium vydalo rozkaz, aby sa farár neopovážil úradovať a že pobožnosť môže vykonávať ako učiteľ alebo namiesto neho pozvaný iný farár, ktorý by bol zároveň aj učiteľom a vo výročných sviatkoch aj kázal, ale v iných cirkevných veciach podliehal plebánovi. Toho sa už gróf František Károly, zástanca svojich evanjelických poddaných, nedožil, zomrel 14. augusta 1768. Jeho nástupcom sa stal jeho syn **Anton Károly**, ktorý bol ustanovený aj za išpána (župan) stolice. V nedeľu 30. októbra 1768 bol do Níredházy uvedený za farára plebán *Dolhay*.

Evanjelici podali odvolanie na kráľovský dvor Márie Terézie a jej syna Jozefa II. A rovnako sa obrátili aj na Antona Károlyiho. Na prosbu potom reagoval Jozef II. s odkazom, aby to riešila stolica, ktorá sťažnosť prijala. Na základe toho *vice-išpán Mikuláš Ibrám de Vaja* poslal „*solgabírova*“ *Ladislava Besenyeiho* a *juráta Františka Kerekiho*, aby v Níredháze zistili všetko, čo sa týka sťažnosti, aj to, koľko je tam evanjelických obyvateľov, ich počet a mená.¹² **Bolo ich už 3 804, z toho 509 gazdov s pozemkom, 427 s polpozemkom, 895 žien, 1 725 detí, sluhov a slúžiacich spolu 248** a *Besenyei* podal o tom správu. Na príkaz cisárovnej 16. 10. 1770 prišlo od budínskej guvernérkej rady nariadenie, v zmysle ktorého

¹¹ SCHMÁL, S. Tamže, s. 49.

¹² SCHMÁL, S. Tamže, s. 67.

ak evanjelici príspevky za sobáš, pohreb zaplatia plebánovi v Kálove štólu, môže tieto úkony vykonávať ich vlastný farár. Toto dvojnásobné platenie veriaci prijali bez odporu a pozvali si farára. Stal sa ním 22. dec. 1770 **Juraj Topolčáni**, ktorý prišiel z gemerských Kamenian. Už cez vianočné sviatky kázal a slúžil Večeru Pánovu, ale pochovávať mu nebolo dovolené. Po sviatkoch sa sabolčský archidiakon *Paulus Rozgonyi* proti jeho nástupu postavil a nato vrchný išpán a stolica 21. jan. 1771 podali na stoličnom zhromaždení žalobu. Na vyšetrovanie prišiel do Niredházy vice „solgabíro“ *Jozef Csakányi* aj s jurátom *Jánosom Cséke*. A rozhodli tak, že Topolčániho od bohoslužieb nielen odstavili, ale mu aj poručili odísť. Ten sa bránil proti sudcom a podal odvolanie (17. 4. 1771 v latinčine). Napísal ako si uvedení delegáti počínali a potom druhýkrát, už aj s cirkevníkmi, sa obrátil a poslal list na dvor Márie Terézie. Výsledok bol, že Topolčáni mohol byť iba učiteľom a vytrval tu do 29. 5. 1783, ale žiadne kňazské funkcie nemohol vykonávať. Plebán štólu ďalej poberal, aj keď náboženské úkony nevykonával. Zostarnutý farár Topolčáni, odišiel do dôchodku, ale cirkev mu až do smrti 17. dec. 1784 platila každoročne 50 keblow obilia. Pochovával ho po slovensky Juraj Fábry a maďarsky Samuel Schmál, ktorý sem prišiel za farára 26. 9. 1783.

Evanjelická cirkev a farári

Vokátor, salarium (mzda, odmena) prvého farára Martina Vandlíka

My z niža podepsani Rychtar a Prisažni Obci Niredhazske zjednali sme za našeho budauceho pastyre duchovneho a Cyrkvy našej Słowa božihgo kazatele, wysoce učeneho a dvojtihodneho Muže Pana Wandlik Martina, a slibyli jednomyślnie jeho dvojtihodnosti každoročne dawati jako nasleduje

1. Od každého pluhu a celeho hospodare jednu kylu žita. Každý remeselnik, který swe gospodarstwi a dum miti bude za jednu kylu, který holimi rukami żywnost swau vyhledawati bude mitownik, a jestli se dwa na jeden pluh sprahnuti iba jednu kylu.

2. Od kazni pohrebnej tri mariaše, od polkazni 17 turakuw, a od pohrebu, který se ze spiwanim wykonawat bude 5 groši.

3. Sjata jeseniho pet kebluw, a jarniho take pet kebluw, které obili za času žne, powinna bude Obec dati, zežati a zwoziti.

4. Sena wozuw osem a drewa osem, kuriwa na koli bude potreba.

5. Pri slawnostech wyročitych oferu, z kterau Pan farar treti peniz Panu Rechorowi powinen bude dati, tak rowne y z koledy Trychkráluw.

6. Krstowe peníze a od matky šestonedelkyni chleb, kohaut, a i groš.

7. *Od ohlašky a sobaša kolač a jeden mariaš, od uwodu pak mladej newesty ručnik, pečena, kolač, dva groše y ofera.*

8. *Loja z jatky 26 funtov.*

9. *Jedna každa gazdina jedno powesno z postonych konopi a to sice za nawštwowani a modleni za nemocnych.*

Actum Nyiregyház 4. august Anno 1754

Judex primanius Johannes Zajac

Jurati Andreas Tomašovský, Adamus Šul'an, Adamus Ďuriš, Johanes Gomboš

Kyla – 50 litrov, 30 kg. Funt – 0,56 kg.

Farári

1753 – 1766 Martin Vandlík, 1766 – 1768 Ján Beck, 1768 – 1769 Ján Juraj Tirč, 1770 – 1783 Juraj Topolčáni, 1783 – 1800 Samuel Schmál (Šmál), 1879 – 1801 Ján Šulek, 1801 – 1802 Samuel Nagy, 1802 – 1824 Gašpar Šulek, 1824 – 1825 Tomáš Greguš, 1826 – 1830 Samuel Bencúr, 1831 – 1855 Samuel Mikuš (od 1844 Miklósfy), 1855 – 1860 Michal Elefant, 1856 – 1858 Samuel Juráni, 1857 – 1860 Ladislav Jesenský, 1861 – 1873 Karol Bartholomaides, 1861 – 1900 Ján Bartholomaides...

Slobodný cirkevný život sa začal až po vydaní Tolerančného patentu Jozefa II. a po nástupe farára Samuela Schmála. Pri jeho uvedení do úradu schválili viacbodový vokátor, ktorý okrem jeho hlavných povinností obsahoval aj odmenu: 1. – 10 keblv jarice (pšenica), 2. – 40 keblv raže, 3. – Drevo ako kurivo, koľko bude potrebné, 4. – Statočnú hospodu (byt), 5. – Kostolníci mu budú vyberať a odovzdávať reštanciu. Dňa 8. sept. 1783 v prítomnosti Alexandra Reguliho, Jána Liškána, Juraja Pinku, Juraja Pápaya, Mateja Mačáša, Mikuláša Kačku, Jána Kiškereškého, Juraja Palicu, Juraja Garaja a Juraja Zeleňanského. Za richtárstva Pavla Kováča a inšpektora Juraja Garaja.

Cirkevný život po vydaní Tolerančného patentu Jozefa II.

Rok 1781 bol pre protestantov v Uhorsku mimoriadny a rozhodujúci aj pre ďalší život slovenských evanjelikov v Níredháze. Po smrti Márie Terézie sa na trón dostal jej syn Jozef II., ktorý vydal takzvané nariadenie o trpezlivosti. Jeho podstatou okrem iného bolo, že tam, kde to aspoň sto nekatolíckych rodín žiada, treba povoliť stavbu kostola a školy, ako aj zamestnanie farára a učiteľa. Zo za-

čiatku boli tieto povolenia sprevádzané mnohými obmedzeniami, ako napríklad, že oratóriá (modlitebne) sa môžu stavať len bez veža a zvona a len s vchodom do dvora. Predstavenstvo cirkvi už 10. marca 1782 podalo na budínsku guvernérsku radu žiadosť, v ktorej „*prosia, aby im bola povolená stavba kostola a mať toľko farárov, koľko im je potrebné*“. Už pred povolením začali so zbierkou. Povolenie prišlo až po 14. 4. 1783, ale s výhradami, že plán na jeho výstavbu je príliš veľký a prepychový. Slovenskí evanjelici s rozhodnutím neboli spokojní a obrátili sa s prosbou na panovníka, kde žiadajú postavenie veže a kostola z tvrdého materiálu, na používanie zvona, ako aj zamestnanie dvoch farárov a troch učiteľov, na ktoré ich zaväzuje počet tunajších evanjelikov a z toho pre nich vyplývajúce potreby. Keď ich žiadosť bola splnená, hneď v roku 1783 prišiel za farára **Samuel Schmál**¹³ z Vyšnej Slanej. Po jeho príchode nastalo oživenie cirkevného zboru vrátane evanjelického školstva a pod jeho vedením roku 1784 začala s veľkým elánom cirkevníkov aj výstavba veľkého kostola. Napríklad gazdovia zapriahli na vozenie kameňa z Bodrogkerestúra 60 konských povozov a každý deň od skorého rána po zablatených poľných cestách až do nočných hodín privážali na plne naložených rebriniakoch kameň. Jeden z týchto kameňov sa 25. 3. 1784 stal symbolom slávnostného polozenia základov kostola, ktorý bol o dva a pol roka hotový a 22. 10. 1786 posvätený. Teraz je po békeščabianskom veľkom kostole druhým najväčším evanjelickým kostolom v Maďarsku a ešte dnes stojacou najstaršou budovou mesta.

Popri monumentálnych rozmeroch ho charakterizuje výnimočnosť formy a hlavne ozdobný interiér, v ktorom dodnes nachádzame viaceré slovakizovanou češtinou písané texty, ktoré sú významnou pamiatkou na slovenský bohoslužobný život. Takéto texty s gotickým typom písma nachádzame napríklad nad oltárom, na kazateľnici i krstiteľnici. Po boku Samuela Schmála slúžil prvýkrát v cirkevnom zbere druhý farár, ktorým bol **Ján Šulek**. Pochádzal z oravskej Veličnej, kde jeho otec Juraj a matka Zuzana vychovali päť synov farárov a jedného učiteľa. Ján začína ako farár v Šarišskej Kamenici a potom pôsobil päť rokov v Kunovej Teplici, odkiaľ prišiel roku 1789 do Níredházy. Po 31-ročnom pôsobení roku 1820 zomrel ako 66-ročný. Po odstúpení Samuela Schmála nastúpil vo februári 1801 za farára *Ján Samuel Nagy*, ktorý bol rodákom (1772) zo Sabinova, do Níredházy prišiel z Košíc, kde bol slovenským a maďarským farárom. V roku 1820

¹³ Schmál, Samuel, nar. 5. 5. 1741 Vyšná Slaná, otec Andrej, farár, matka Anna Adamyová. Samuel začína ako kantor a učiteľ v Košiciach, učiteľ v Teplici, od r. 1763 farár v Gemerskej Panici, od r. 1767 do r. 1782 farár v Padarovciach, r. 1783 vo Vyšnej Slanej a v tom istom roku nastúpil do Níredházy, kde 22. 2. 1801 zomrel.

ako 48-ročný spáchal v Níredháze samovraždu. **Ján Gašpar Šulek** sa narodil 6. 1. 1788 vo Veľkej Paludzi (Liptov), otec Matej farár v Hybiach a Tisovci, matka Juliana Zmeškalová. Ján Gašpar Šulek bol sedem rokov farárom v Tisovci, odtiaľ prišiel roku 1820 do Níredházy, kde pôsobil spolu s Danielom Farbakym do roku 1827, zomrel mladý, 39-ročný. **Daniel Farbaký** sa narodil 1. 6. 1793 v oravských Leštínach, kde bol jeho otec Ondrej farárom. Daniel Farbaký získal základné vzdelanie v Nemeckej (Partizánskej) Lupči, gramatiku v Ožďanoch, syntaxu v Kežmarku, rétoriku v Bratislave, filozofiu a teológiu najprv v Banskej Bystrici pod správou Viedne a nakoniec u Pavla Magdu v Prešove. V rokoch 1814 – 1818 bol vychovávateľom v šľachtickej rodine Ondreja Suľovského v Giraltovciach, v r. 1818 – 1819 študoval v Nemecku. Roku 1820 prišiel spolu s Jánom Gašparom Šulekom za farára do Níredházy, kde sa oženil s Annou Bukvovou, dcérou farára v Dolnej Strehovej. Roku 1836 bol konseniorom a roku 1839 stoličným školským inšpektorom a assesorom (prísediacom v úrade). Nemal štátie, lebo ho v jeho funkcii zasiahol začiatok úradnej maďarizácie, čomu sa zo svojho úradu nemohol vyhnúť. Zomrel v Níredháze roku 1857. Miestny rodák (1768) **Tomáš Greguš** začínal ako vychovávateľ, neskôr učiteľ a profesor gramatiky a syntaxe v Košiciach, roku 1799 učiteľ v Nemeckej Lupči. Po vysvätení superintendentom Krištofom Lycim pracoval 15 rokov v jeho úrade v Banskej Bystrici. Roku 1825 bol zvolený za druhého farára k Jánovi Samuelovi Nagyovi v Níredháze, tu roku 1830 zomrel. Nakoniec do storočnej slovenskej evanjelickej histórie v Níredháze patrí farár, rodák (1802) z Lučenca **Samuel Mikuš**, ktorý si ako už 42-ročný zmenil priezvisko na **Miklósffy**, čo tiež poukazuje na silný vplyv maďarizácie v cirkvi. Po elementárnych triedach v rodisku štyri roky študoval v Banskej Štiavnici syntax a teológiu, v Bratislave päť rokov filozofiu a teológiu. Skúšky absolvoval u Michala Kováča Martínyho v Modre a Banskej Bystrici u superintendenta Adama Lovicha. Začínal ako profesor prešporských evanjelických škôl a informátor u šľachtica Ludovita Trajtlera v Sudiciach. Pokračovať v štúdiu na nemeckých univerzitách sa mu pre nedostatok finančných prostriedkov nepodarilo. Roku 1831 bol zvolený za farára v Níredháze a po roku sa oženil s Julianou Magdovou, dcérou Pavla Magdu. Už sme spomínali, že iste pre veľký maďarizačný tlak, ako aj kariéru si roku 1844 pomaďarčil priezvisko Miklósffy. Od roku 1841 písal cirkevné údaje po maďarsky s názvom *Knihá udalostí*. Zomrel 13. 1. 1856 v Níredháze. Po ňom nastúpil **Michal Elefant** a v rokoch 1757 – 1760 **Ladislav Jesenský**, ktorý v patentálnych bojoch stál na strane cisárskeho patentu, čiže bol prívržencom slovensky, národne orientovaných evanjelických činiteľov. Napísal a vydal viacero rečí, básní a článkov.

Prvý záznam o príkaze farárovi kázať na bohoslužbách po maďarsky

Na zasadnutí predsedníctva cirkevného zboru, konaného 14. 6. 1823, bol schválený vokátor kaplána a farára Tomáša Greguša, ktorý vyučoval náboženstvo. Je zaujímavý, lebo prvýkrát sa v evanjelickej škole objavuje povinnosť zavádzania maďarčiny do školského vyučovania a cirkevných bohoslužieb. Uvádžam celý obsah zápisnice. 1. Vyučovanie mládeže bude v gramatickej a syntetickej triede, ale ak bude potrebné, tak aj v rétorike. To je podľa prijatého systému evanjelických škôl v našej uhorskej zemi, kde bude školskou vrchnosťou predpísané vyučovanie náboženstva aj v uhorskom (maďarskom) jazyku. 2. Dohliadani na mravy mládeže. 3. *Pretože krajinské zákony so sebou prinášajú, aby sa reč uhorská rozširovala po celej vlasti z toho dôvodu, že je to cirkevná potreba, preto sa cirkevnému úradu ukladá: – Raz do mesiaca sa má sväté kázanie konať v uhorskom (maďarskom) jazyku.*¹⁴ 4. Všade svedomite zachovávať uvedené povinnosti, ako tiež i priateľstvo a harmóniu so všetkými. Za toto všetko sa z našej strany zaväzujeme a dvojctihodnosti každoročne nasledujúci plat dáme: a) V hotových peniazoch 300 rýnskych zlatých v striebre, ktoré sa podľa aktuálneho kurzu budú vyplácať z cirkevnej pokladnice, b) Školské didactra bude ročne po jednom rýnskom zlatom v striebre od každého domáceho žiaka, ale od cezpoľného žiaka po dva zlaté v striebre, c) Štyri siahly dreva a štyri vozy slamy na kúrenie, d) Desať keblow žita štyri pšenice, e) Obyčajné onomastikum od žiakov a povinný plat od vydania jesemonium, f) Pohodlné a statočné bývanie.

Spoločnosť úradu Cirkvi evanjelickej Niredhászskej a v jej mene Ondrej Kováč, inšpektor. Písané ako vyššie skrz Cirkvi riadneho notára Daniela Papaya.

Po smrti Samuela Schmála nemal kto pokračovať v záznamoch v cirkevnej protokolovej knihe, a preto sa na cirkevnom zhromaždení 20. 10. 1823 rozhodlo, že ho za ročnú odmenu 100 rýnskych zlatých aj s omeškanými zápsimi doplní a bude viesť notár Daniel Papay. Ten už nové udalosti písal prevažne po latincky a maďarsky. Bol to práve on, ktorý v tom istom roku po slovensky napísal schválený vokátor učiteľa a kaplána Tomáša Greguša, kde sa texte uvádza, že v systéme evanjelických škôl v uhorskej zemi bude predpísané a potrebné vyučovanie aj v uhorskom (maďarskom) jazyku. Po roku 1831 až do smrti 1855 písal protokol Samuel Mikuš-Miklósffy už iba po maďarsky a niečo aj po latincky a len ojedinele slovensky.

¹⁴ NAGY, S. Nyiregyháza jegyzőkönyvek 1820 – 1847.

Prvé storočie školstva

V písaní cirkevnej kroniky v slovakizovanej češtine po S. Schmálovi čiastočne pokračoval od roku 1831 aj učiteľ **Samuel Nagy**, ktorý prepísal aj prvé záznamy **Schmála**, ale viac sa zamerával na školstvo a učiteľov.

Prvý vokátor, salarium kantora – učiteľa

Proventus Rektoris Nyiregyhaziensis

1. *Jedenkaždy gazda budtoli bohaty, neb chudobny každoročne jeden mitownik žita.*

2. *Sjatja jeseniho 2 keble y jariho 2 keble.*

3. *Z oferi pri wyročitych slawnostech treti peniz.*

4. *Z koledyTrych Kraluw treti částka.*

5. *Kantacia na každe wyročite slawnosti a mimo toho Martiatia, Blasiatia, a Gregoriatia jako obyčej jest.*

6. *Pri Wanočni slawnosti Hostiatia.*

7. *Od wyučovani začkuw 10 Rh zlatych.*

8. *Sena dwa wozy, drewa 4 wozy, kuriwo od každeho začka rodičowe powinny budu priwesti*

9. *Na oblatky ze mlina 2 keble cystyho žita a jeden woz drewa, a neb y dwa jestli nebude dost.*

10. *Od pohrebu, ktery je z kazanim vykonawati bude 4 groše, ktery s polkazaním a neb spiwaním 3 groše.*

11. *Od spowedelni šesty peniz.*

Actum Nyir-Egyha 5. August Anno 1754

Prafente Judice et Juratus perme Alexander Reguli, loci Jurat notarius

* * *

Zaujímavý je aj neskorší zápis v cirkevnom protokole o školských záležitostiach.¹⁵ Na cirkevnom konvente 1. 2. 1798 bolo rozhodnuté: a) – remeselníci a manualisti s vlastnými domami budú do cirkevnej kasy na vyplatenie učiteľov platiť tak ako doteraz 3 groše a hospodári s domami, ktorí doteraz dávali po 1 vieke žita, budú teraz platiť po 1 mariáši b) – každý ženatý sluha, rovnako ako každý hospodár potrebuje cirkevnú službu, preto každý ženatý sluha bude platiť jednému farárovi 3 groše, druhému farárovi 3 groše a na učiteľov tiež 3 groše c) – farár Ján Šulek sa sťažuje na nevyhovujúce bývanie, preto sa cirkev uzniesla postaviť novú farskú budovu d) – správca školy Matej Mihoky žiada

¹⁵ SCHMÁL, S. Tamže, s. 409-410.

zariadiť, aby sa zdravšia a lepšia voda z uličnej studne čerpala tým, že sa vybuduje nová studňa na Kamennej ulici, medzi farou a školou, kde bude pitná voda e) – farári žiadajú zvýšenie prídelu dreva na kúrenie, zo štyroch siah na šesť siah pre každého f) – Michal Motoška sa vzdal inšpektorstva, zvolený bol nový Ján Subsylváni, v prítomnosti podpísaných hospodárov. Tomáš Bogár, Ondrej Graf, Michal Fedor, Adam Marko, Matúš Trstjansky, Pavel Bogár, Pavel Kováč, Tomáš Molnár, Blažej Markuš, Daniel Kačka, Ján Francel, Michal Sucháč. *Per me Matthiam Misskolczy.*

Pôsobenie učiteľov

O osude jedného z dvoch prvých učiteľov – kantorovi **Martinovi Johani-desovi** sme už písali. Druhým evidovaným bol **Jestrabíni**, ktorý tu bol krátko, odišiel do Lukovíšť a Ožďian. Po ňom to krátko skúšali **Ján Porubský**, **Štefan Pap**, dokonca musel vypomáhať aj bývalý farár **Martin Vandlík**. Ukázalo sa, že získať stáleho učiteľa – kantora bol napriek veľkým snahám cirkevnej obce problém. Nevydržal ani prešovský študent **L. Berzencey**, ani Šarišan Štefan Pap. Podľa autora školskej kroniky Samuela Nagya spoľahlivý a úplný údaj je o **Matejovi Mihókymu**, ktorý sa narodil 5. 4. 1745 v Toporci, otec Ján, matka Anna Horváthová. Študoval v Prešove, Kežmarku a Blatnom Potoku. Roku 1772 začal učiť v slovenskej škole v Košiciach, r. 1780 v Sabinove, r. 1784 – 1789 opäť v Košiciach a v tom istom roku prišiel do Níredházy, kde učil 22 rokov. Zákon z roku 1791 vytvoril nový stav, že protestanti mohli žiadať zakladať potrebné školy. Níredházske evanjelické spoločenstvo bohato využilo túto príležitosť. Roku 1792 bola zriadená samostatná trieda pre dievčatá a ich učiteľom sa stal **Adam Juráni**, narodený r. 1766 v Párnici, otec Adam, matka Sofia Párnická, študoval v Istebnom, Necpaloch, Štítniku, Dobšinej a kvôli osvojeniu si maďarčiny v Miškovci. V Níredháze pôsobil až do svojej smrti roku 1820.

V roku 1802 sa vyučovalo už v šiestich školách a o dva roky neskôr zamestnali piatich učiteľov. Ďalšie školy boli založené v osadách. Roku 1803 prišiel za učiteľa – kantora rodák z Moldavy (1768) **Ján Király**. Aj on pôsobil v Níredháze do svojej smrti roku 1828. Sabinovčan **Michal Burghart** prišiel učiť v roku 1811, ale už v roku 1817 odišiel do Banskej Štiavnice a nakoniec učil v Asóde. Po dlhšom hľadaní predstaviteľa cirkvi našli v Šarišskom Potoku vhodného kandidáta, súkromného učiteľa, gelnického rodáka (1796) **Samuela Kolmana**. Po próbe (skúške v kostole a škole) ho v roku 1817 prijali za svojho učiteľa. Roku 1818 sa oženil s dcérou tisovskeho farára Juditou Šulekovou. V Níredháze učil 32 rokov,

kde zomrel v roku 1849 vo veku 53 rokov. Pri hľadaní učiteľa pre staršie žiačky získali v roku 1820 v gemerskom Štítniku miestneho rodáka **Pavla Tregjara** (1798), kde jeho otec Eliáš bol tiež učiteľom. V Níredháze učil do svojej smrti roku 1871. Narastajúci počet žiakov si vyžadoval zriadenie novej školy. Za učiteľa do Dolnej školy prišiel v roku 1826 rodák z Hanušoviec **Juraj Štofán** (1797). Aj on tu učil do konca svojho života, do roku 1841. Po štúdiách v Prešove a Levoči sa v roku 1826 stal učiteľom miestny rodák **Matej Mihálik** (1793), jeho otec Matej bol čižmárskym majstrom. Učiť začal v Bočnej škole, ktorá bola zriadená v dome miestneho remeselníka, ale od roku 1835 už v novovybudovanej škole, ktorá slúžila pre žiakov z celého dolného konca. Zomrel v rodisku v roku 1843 ako 50-ročný. Nájst' vhodného kandidáta za evanjelického učiteľa alebo kantor – učiteľa pre izolovanú evanjelickú cirkev v Sabolčskej stolici zostával trvalý problém. V cirkevnom archíve nachádzame časté body zo zápisníc predsedníctva níredházskej cirkvi, kde je určená delegácia popredných členov predsedníctva, ktorá sa so schváleným písomným pozývacím vokátorom vybrala najčastejšie do Gemera, Šariša, Abova hľadať cirkevného učiteľa a kantora. Ako príklad posluži, že v roku 1828 na takejto vyhľadávacej ceste našli v Gemerskej Polome rodáka z Jelšavy (1802) **Martina Čilaga**, ktorého v roku 1829 uviedli do úradu. Ten však po troch rokoch odišiel za učiteľa do Sarvaša. Roku 1833 prijal učiteľské miesto v škole, ktorá niesla a názov *Veľší škola pro dítky mužského pohlaví*, so 186 žiakmi, **Samuel Nagy** (* 1809 Níredháza – † 1850 Níredháza, učiteľ, otec Ján Pavel zo Sabinova, tunajší farbiarsky majster, mešťan, matka Johana Detrichová). Roku 1836 ju premenovali na Čítarsku školu mužského pohlavia a v roku 1843 podľa Zay – uhrovskeho plánu (gen. dozorca Karol Zay) bola riadená aj inými maďarizačnými reformami. Jej učiteľom sa stal v roku 1833 tunajší rodák (1809) Samuel Nagy, ktorého otec Pavel, Sabinovčan, tunajší mešťan, bol majstrom farbiarskeho remesla. Keď v roku 1832 zriadila cirkev ďalšiu školu pre najmenšie deti na Hornom konci, chcela ju dostať na úroveň, na akej bola škola na Dolnom konci. Bolo však už žiaduce hľadať učiteľa, ktorý by vedel vyučovať maďarský jazyk a ovládal by aj organ. Delegácia z cirkevných predstaviteľov sa opäť vybrala hľadať so saláriom (peňažným príspevkom) v kapse vhodného učiteľa. Písomné salárium kandidátovi ponúkalo 500 zlatých, 6 keblow žita, 2 keble pšenice, 2 siahly dreva na kúrenie. **Pavla Bierbruna** našli ako učiteľa v Tokaji, predtým pôsobil ako inštruktor v Míškovci a istý čas bol aj profesorom na rožňavskom gymnáziu. V Níredháze vydržal iba 10 mesiacov. Cirkev mala už troch učiteľov a potrebovala štvrtého, ktorý by organoval aspoň pri nedeľných bohoslužbách. Takého učiteľa, **Samuela Šusteka**, našli v santovskej škole, ktorý najprv súhlasil, ale potom sa predsa len vrátil domov. Keď však prišli za ním s novým, výhodnejším

vokátorom, ponuku prijal. V októbri 1833 ho s rodinou priviezli do Níredházy na troch vozoch. Samuel Šustek sa narodil 9. 3. 1806 v Slovenskej Lupči, kde jeho otec Ondrej, mešťan, bol krajčírskym majstrom, matka Anna Sýkorová. Študoval doma, nemčinu v Dobšinej, potom v Ožďanoch, filozofiu a teológiu v Banskej Štiavnici, r. 1828 v Prešove. Ako učiteľ začínal v Štítniku, Prešove, odkiaľ odišiel do Santova. V roku 1832 sa oženil s Barborou Novákovou. Zomrel v Níredháze v roku 1850 ako 44-ročný. Na začiatku 19. storočia cirkev zriadila nižšie gymnázium, ktoré nazývali profesorským, a zodpovedalo prvým dvom triedam na gym-

Tirpácka rodina v Níredháze

náziu. Keď neskôr z neho vzniklo hlavné gymnázium, to už slúžilo na výchovu učiteľov podľa maďarizačných zákonov. S rovnakým cieľom bola v roku 1846 zriadená prvá detská mestská škôlka.

Z neskorších učiteľov, ktorí učili chlapcov a dievčatá po slovensky v osobitných triedach, to boli Štefan Kubačka, ktorý učil prvý a druhý ročník dievčat, chlapcov, Ludovít **Máčanský** chlapcov, tretí ročník dievčatá v jednej triede **Ondrej Rusa** a v druhej Ludovít Bocko, chlapcov tretí ročník v jednej tretej triede **Karol Mráz** a v druhej **Július Verner**, dievčatá v štvrtom ročníku Ludovít Štofán a chlapcov **Andrej Ruhmann**, dievčatá v piatom a šiestom ročníku **Július Szenty** a chlapcov Štefan Pazár. Na sálašoch – bokroch: na *Antalovom* učil **Ján**

Mráz, Benkovom Eduard Droppa, Ujtelekiom Gustáv Béler, Šoškútskom Daniel Schön, Šulanovom Jozef Vietoris, Šípošovom Aurel Nandrassy, Nádašiovom Samuel Gabriely, Mandovom Aurel Petrikovič, Halmošovom Ludo-vít Prístavka. Nedávno sa ešte slovenský jazyk vyučoval výlučne na Základnej škole na samote Mandabokor (učiteľka zo Slovenska) a rovnako vo Veľkom Čerkesi aj Jozef Pokorácky. V roku 1843 sa v knižnici, ktorá sa zachovala v budove starej evanjelickej školy, našla drobná literatúra a učebné pomôcky.¹⁶

Okrem zachovaných učebných textov boli medzi nimi učebnice s názva-mi „Dwa wespolek srozumidtedlné slowa“, „*Welké litery*“, „*Slow poznáwaní*“, „*Prawé psání*“, „*Mrawné predpisy*“, „*Pekné psání*“, „*Počty*“, „*Učení se na spa-met*“, „*Regule zdrawí*“, „*Vypowedy písma Svatého*“, „*Desatoro Boží prikázaní*“, „*Články wíry*“, „*Krest swatý*“, „*Swatá večere Páne*“, „*Modlitby*“, „*Píseň ranní*“, „*Píseň večerní*“, „*Píseň o kříži*“, „*Školské nástroje*“, „*Školský porádek a káraní*“, „*Rodičowé*“, „*Poznamenání*“. Zaujímavá je tiež písomná príprava učiteľov, ktorí slovenských žiakov učili maďarskú výslovnosť. „Učiteľ sa pýta: Ako vyslovíte toto slovo *könyv* (kniha)? Nie *kéňf*, ale tak, že stiahnite spolu ústa na literu *ö*, napíšem vám to na tabuľu a vy mi to viackrát opakujte.“

Pastiersky list potiského superintendenta Pavla Jozeffyho

Značnú odozvu vo verejnosti mal aj *Pastiersky list potiského superintendenta Pavla Jozeffyho k ev. a. v. cirkvi níredházskej proti zneužívaniu vyučovania náboženstva na maďarizačné ciele*. Predstavenstvo cirkvi po postupnej predbežnej maďarizácii svojich škôl v ostatných predmetoch postupuje v roku 1836 i k po-maďarčovaniu náboženstva na svojich cirkevných školách.. Keď sa o tom **Pavol Jozeffy**¹⁷ dozvedel, obracia sa o informácie na miestnych farárov, ktorí mu pravdepodobne v obavách pred miestnym predstavenstvom poslali namiesto priamej správy len výročnú školskú správu, z ktorej sa nedalo zistiť, či sa náboženstvo vyučuje len, alebo i v maďarčine. Jozeffy sa v liste zo 6. 12. 1839, adresovanom cirkvi, stavia proti takému postupu a vyzýva miestny konvent, aby sa náboženstvo vyučovalo iba v materinskej reči. Farárov napomína k dozoru nad plnením tohto uznesenia a učiteľom prísne zakazuje vyučovať náboženstvo inak, ako rozhodnú rodičia. Vec sa dostala na verejnosť zásluhou slovenského korešpondenta časo-

¹⁶ NÉMETH, Péter. Nyiregyházi Szlovák „Tirpák“ nélvjárásí és neprajzi emlékek II. Nyírgyháza, 1981.

¹⁷ RAPANT, D. *Slovenský prestolný prosbopis z roku 1842*. Liptovský Mikuláš : Transcius, 1943, s. 19-20.

pisu *Květy*, ktoré ju uverejnili v roku 1840. Na základe toho pokračovali útoky v maďarskej tlači proti Jozeffymu. V superintendencii patrili počtom maďarskí evanjelici len k šestine. Proti tejto správe v *Květoch* odpovedal v časopise *Társalkodó* hlavný dozorca ev. cirkvi v Níredháze lekár L. Karlovský. V článku ubezpečuje maďarskú verejnosť, že i v cirkvi sú, každú druhú nedeľu, maďarské bohoslužby a od príchodu Jozeffyho listu dokonca popoludní aj s katechizmom. Vo vyšších triedach škôl po príprave v nižších triedach je vyučovanie výlučne maďarské. Len náboženstvo sa vyučuje v zmysle konventuálneho rozhodnutia maďarsky a slovensky. **Poznámka autora:** farármi v týchto rokoch boli: Daniel Farbaky (* 1793 Leštiny – † 1857 Níredháza) a Samuel Mikuš, r. 1844 si zmenil priezvisko na Miklósfly (* 1802 Lučenec – † 1856 Níredháza), učiteľmi Pavel Tregjar (* 1798 Štítnik – † 1871 Níredháza), Samuel Nagy (* 1809 Níredháza), Samuel Kollman (* 1796 Gelnica – † 1849 Níredháza) a Samuel Šustek (* 1806 Sl. Lupča – † 1850 Níredháza).

Kto stál na čele obce?¹⁸

Vrchní richtári: 1753 Juraj Marko, 1754 Ján Zajac, 1755 Ján Mekiš (Mia-kiš), 1756 Ján Bóni, 1757 Juraj Adamo, 1758 Ondrej Ližkan, 1759 Ondrej Benč, 1760 Ondrej Laco, 1761 Juraj Filo, 1762 Ján Bóni, 1763 Ondrej Kováč, 1764 Ondrej Tomášovský, 1765 Ján Zomborský, 1766 Ondrej Ližkan, 1767 Matej Šimčík, 1769 – 1770 Michal Vaľo, 1771 Ján Terkeľ, 1772 Ján Koška, 1773 Ján Ližkan, 1774 Martin Pál, 1775 Martin Trstiansky, 1776 Juraj Garay, 1777 Ján Ližkan, 1788 Michal Vaľo, 1779 Ján Barzo, 1780 – 1781 Juraj Franko, 1782 Mikuláš Kačka, 1783 nob. Pavol Kováč, 1784 Juraj Pápay, 1785 nob. Juraj Kováč, 1786 Juraj Pivko (Pivko). (*Pro memoria nyír. össeirasok (1752 – 1850)*).

Obecné zastupiteľstvo 1793

Vrchná vrstva: nobilis Alexander Reguli, Ondrej Graf, törv. biro (sudca, inde podrichtár), Juraj Pivko, Juraj Pápay, Ján Čech, Michal Sucháč, nob. Pevol Kováč, Ján Marcely, Martin Jakuš, Ján Sucháč, Martin Ištván, Pavol Guľan, Jakub Rak, Jozef Pleški, Juraj Lukačko, Ján Školník, Jakub Bošňák, Ján Hankovský, Tomáš Bogár, Michal Motoška, Juraj Tomášovský. **Bočná vrstva:** Matej Bukovický, Ondrej Venerský (Veňarský), Ján Smoliar starší, Ján Palic (Saslij), Štefan Šipoš st., Martin Čech, Ján Francel, Adam Ginčai, Mikuláš Kačka, Ján Subsiváni, Štefan Stanko, Juraj Garay st., Michal Riško, Ján Horog, Pavol Bogár, Tomáš Molnár, Matej Ďurčan. V roku 1761 stálo už 503 domov. Popri pr-

¹⁸ KUJBUSNÉ MÉCSEI, E. *Nyír. onkormányzata (1753 – 1848)*, s. 37, 44-47.

vých notároch, ktorí písali cirkevné a obecné dokumenty v slovakizovanej češtine (Alexander Reguli, S. L. Jastrabíni, Ladislav Potocký, L. Berzenczey, Juraj Di-ossy, Matej Miškolczi, Daniel Papay, Samuel Trstenský, poznáme aj tých, ktorí v prvých desaťročiach zastávali v priebehu rokov najvyššie obecné funkcie. Napríklad *Peter Mánik* bol vrchným richtárom v r. 1800 – 1801, 1805, 1814 – 1816, sudcom – vicerichtárom v r. 1821 – 1822, *Michal Sucháč Gerlický*, richtárom v r. 1802 – 1804, sudcom, vicerichtárom v r. 1795 – 1796, *Blažej Markuš*, richtárom v r. 1807 – 1809, sudcom, vicerichtárom v r. 1805 – 1806, *Jozef Šulan*, richtárom v r. 1810 – 1811, sudcom vicerichtárom v r. 1809, 1821, 1822, *Štefan Benko*, richtárom v r. 1820, 1823 – 1825, 1827, 1829, 1833 – 1831, sudcom, vicerichtárom v r. 1817, 1835, *Ján Huraj*, richtárom v r. 1830 – 1831, sudcom, vicerichtárom v r. 1827, *Ondrej Královanský*, richtárom v r. 1835 – 1840, 1847 – 1848, sudcom, podrichtárom v r. 1834, 1841 – 1843, *Samuel Trstanský*, richtárom v r. 1841 – 1846, sudcom, podrichtárom v r. 1837 – 1840. V roku 1818 dostával vrchný richtár 400 forintov, vicerichtár 300, komisár 400, preceptor 400, mestský gazda 200, kurátor 100, poľný gazda 50, kišbíro 80 forintov. V roku 1837 vrchný richtár 500 forintov, vicerichtár 375, notár 500, právnik 750 forintov. V iných vedúcich obecných funkciách nachádzame *Adama Marku*, ktorý v roku 1784 bol šafárom, r. 1787 vínnym richtárom, v r. 1787 a 1789 účtovníkom, v r. 1789, 1790, 1793 – 1794 vrchným richtárom, *Juraj Pivko*, v r. 1771 vínnym richtárom, v r. 1774 porotcom, v r. 1782, 1784, 1789, vicerichtárom, v r. 1786 vrchným richtárom, 1782 kurátorom sirôt, *Juraj Papay*, v r. 1790 porotca, v r. 1783, 1787 účtovník, v r. 1784 vrchný richtár, v r. 1787 – 1788 účtovník, v r. 1792 šafár, v r. 1797 vicerichtár, v r. 1801 stoličný árendátor, *nob. Pavel Kováč*, v r. 1767 vrchný richtár, v r. 1775 porotca, v r. 1797 vicerichtár, v r. 1783, 1797 vrchný richtár, *Martin Jakuš*, v r. 1784 richtár mlynov, v r. 1787 porotca, v r. 1800 – 1801 vrchný richtár.

Významné obecné a cirkevné udalosti Z histórie tretieho níred'házskeho zvona

Po prikázanom zbúraní evanjelickej modlitebne zostal malý zvon, ktorý hneď v prvom roku príchodu békeškých Slovákov do Níred'házy dal vyrobiť v Banskej Bystrici richtár Juraj Marko. Ten sa im podarilo ukryť v stohu slamy na usadlosti Adama Šulana. V publikácii *Megjelenl Nagytemplom felszentelésének...* z roku 2011, vydanéj pri príležitosti 225. výročia stavby terajšieho níred'házskeho veľkého evanjelického kostola, sa v časti o zvonoch uvádza, že cirkev v roku 1917 pre vojnové účely odovzdala tri zvony. Konfiškácia štvrtého zvona sa na základe

žiadosti na ministerstvo o jeho ponechanie za účelom ohlasovania požiaru neuskutočnila. Za obeť mu však padol zvon, ktorý mal zaujímavú históriu najmä tým, že 115 rokov bol aj živým symbolom slovenských evanjelikov v Níred'háze, ktorý sa zrodil iniciatívne a výlučne z ich dobrovoľnej zbierky.

Zvon obeťou prvej svetovej vojny

Po polstoročí pobytu slovenských evanjelikov v Níred'háze sa cirkevný zbor rozhodol pre výrobu tretieho, najväčšieho zvona. V rozrastajúcom sa vtedajšom poľnom meste to najstarší obyvatelia považovali za nevyhnutnú potrebu, aby hlas nového zvona bolo počuť na všetky strany. Túto nutnosť vyslovil ako prvý už v roku 1800 na veľkonočné sviatky František Vinkler, starší hospodár, ktorý na budúci zvon hneď aj oferoval 100 rýnskych zlatých. Tento jeho chvályhodný čin podnietil celú cirkev a 12. februára 1802 pri príležitosti ročného bilancovania a následne 14. februára sa na konvente cirkev jednomyseľne rozhodla, že tretí zvon má svojou veľkosťou prevýšiť doterajšie dva zvony. Bolo rozhodnuté, že jeho výroba nemá zaťažiť cirkevnú pokladnicu ani iné subjekty a celá čiastka na jeho zhotovenie má byť iba z dobrovoľných zbierok členov cirkvi. V cirkevnom protokole sú uvedení všetci darcovia. Potom už nasledovala príprava a zoznámenie sa s podobnými zvonmi v blízkom okolí, rovnako aj získanie skúseností s ich zaobstaraním a návrhom projektu. Delegovaná skupina navštívila a prehliadla si zvony v Tokaji. Od hodnoverných ľudí bol na výrobu zvona odporúčaný košický zvonolejár **Christian Pavel Lebrecht**, ktorý prišiel do Košíc v roku 1800 z Banskej Bystrice. Už 16. marca 1802 odišla za ním odsúhlasená cirkevná delegácia v zložení **Ondrej Graf, Jakub Rák a Ján Hankovský**, aby s majstrom zvonolejárom v prítomnosti košického evanjelického dozorca Ondreja Koháryho, níred'házskeho farára Samuela Nagya a učiteľa Juraja Schiva uzavreli nemecky písanú dohodu o zhotovení zvona. Už pri podpise kontraktu odovzdali Christianovi Lebrechtovi polovicu z celkovej dohodnutej čiastky 900 rýnskych zlatých. Podľa dohody mal zvon byť zhotovený v priebehu 10 týždňov, ale keďže v tom čase mali v Smolníku nedostatok mede a inej matérie, výroba zvona sa pretiahla o dva týždne. Konečne 19. júna odišli do *Košíc* delegáti farár **Samuel Nagy** a vážený člen cirkvi **Peter Mánik**, ktorí si na posúdenie práce zvonolejára prizvali odborníkov a potom sa spokojní aj so zvonom vrátili domov. Dňa 28. júna, na Vigíliu Svätého Petra a Pavla, za veľkej účasti zhromaždených obyvateľov, bol bronzový zvon šťastne a bez poškodenia vyťahnutý na vežu a umiestnený medzi dva pôvodné zvony. V nasledujúcu nedeľu sa pri tejto pre cirkev a mesto významnej udalosti konala pobožnosť s posvätením zvona. Dobový zápis v cirkevnom protokole prezrádza, že z dôvodu zdraženia medi a cínu a o 60 funtov

(funt = 0,56 kg) vyššej hmotnosti zvona sa jeho dohodnutá cena 1 800 rýnskych zlatých o niečo zvýšila. Členovia cirkvi darovali na zvon celkom 2 268 zlatých, čo stačilo na jeho zhotovenie a umiestnenie. Celková váha zvona po jeho dokončení bola 20 centov a 60 funtov. Vrch zvona mala dvojnásobnú cifru. Najvrchnejšia cifra vôkol zvona bola z neprerušovaných drobných cifier. Pod nimi bol nápis SOLI DEO GLORIA, druhá, redšia cifra pozostávala z antických postáv a pod nimi bol nápis *Fieri curavit Eccl. Evang. Luth. Nyiregyhazensis – Sub ministerio R.R.DD Joannis Schulek et Samuelis Nagy, inspectoratu Joannis Fedor*. Na samom spodku medzi líniami bolo *Opere Christiani Lebrecht campanisusoris Cassovia A.D. MDCCCII*. Aktuálne sú vo veľkom níredházske evanjelickom kostole dva zvony. Veľký váži 2 400 kg a jeho základný tón je cis1. Vyrobil ho v roku 1903 *F. Sentenhofer a synovia*. Malý zvon s hmotnosťou 800 kg so základným tónom F1 vyrobil *László Szlezák* (po r. 1910). Zvonkohra je dobre zladená s veľkým zvonom odbíjajúcim hodiny a každú hodinu hrá melódiu viacerých stupníc.

Z ďalších zmlúv uverejňujem len tie, ktoré súvisia s majstrami, pôsobiacimi na území terajšieho Slovenska.

Kontrakt na hodiny 1788

My nižšie podpísaní dávame na známosť, komu vedieť a poznať prináleží, že sme sa dojednali s mnohováženým mužom Joannisom Steinerom, hodinárom, obyvateľom Štósu, na zhotovení vežových hodín. Pán hodinár sa preukázal atestáciou a uznali sme ho za statočného a vo svojom remesle skúseného remeselníka. Zjednali sme sa za dvestopäťdesiat rýnskych zlatých, s tým, že vykonaná práca bude bezchybná, za ktorú bude osem rokov ručiť. Hneď sme mu dali aj závdavok päťdesiat rýnskych zlatých a žiadali ho, aby práca bola vykonaná za šesť mesiacov. Tento kontrakt potvrdzujú obidve stránky.

Sign. 1788 Nyir. – egyház Die 20. may 788 Johan Steiner hodinár, mestečka Nyíregyház Evangelická Cyrkew a gegí gmenem inspektor Paulus Kovács.

Coram nobis Judice Adam Jeszenszky et Juratus per Ord. notar Math. Miskolczy

Kontrakt na zhotovenie klincov

My nižšie podpísaná obec Špaňopolská priznávame týmto našim písaním, že sme vzali prácu na kovanie stosedemdesiatosemtisíc šindľových klincov na chrám níredházsky. Do týchto prác berieme peniaze zjednané za tisíc kusov, štyridsať rýnskych zlatých a devätnásť grošov. Ako pre Slávu Božiu, tak pre našu vlastnú poctivosť, budeme sa usilovať vykonať statočnú robotu a klince zhotoviť a vystaviť. Na vyznanie a na lepšiu utvrdenie to kladieme našimi menami.

Datum 16. Juni 1784 ord. Jud. Mich. Banik, Vic. Jud. Ivan Banik

My podobne niže podpísaní týmto naším písaním potvrdzujeme, že berieme na človečenstvo pribitie deväťtisíc latových klinecov na níredházsky chrám, v cene päť grošov za sto klinecov, ktoré sľubujeme statočne zhotoviť, čo aj našimi menami tu pre istotu kladieme.

Ivan Hudec, Georg Hudec

Gazdovia zo zemianskeho stavu¹⁹

Väčšina obyvateľstva v sledovanom období patrila k roľníckemu stavu s adekvátnym počtom služobníctva (sluhov a slúžiek), ale od začiatku medzi nimi nechýbali jednotlivci zo zemianskeho stavu. V rokoch 1780 – 1787 takými boli: Jozef a Tomáš Dióssyovci, Juraj, Ján a Pavel Kováčovci, Juraj, Ján a Blažej Markušovci, Juraj a Ján Nagyovci, Lukáš Oláh, Daniel Reguli, Ondrej Trst'anský, Juraj Trst'anský, Matej Trst'anský a Tomáš Trst'anský, v roku 1790 sa ich počet zvýšil na 27. Známy je aj ich pôvod. Rodina po Danielovi Regulim pochádzala z Kremnice, odsťahovala sa do Sarvaša, Dióssy pochádzal z Horných Orešian, Jesenský z Malého Jasena, Kováčovci z Poltára, Markušovci z Tomášoviec, Lamoš z Turca, Meško z Dolného Kubína, Trst'anský z Trstenej.

Remeselníci²⁰

Zatiaľ čo už v roku 1754 poznáme prvých domácich remeselníkov, ktorými boli Štefan Dobovaj (čižmár), Ondrej Fabo, Adam Jesenský, Ján Sunka, s pribúdajúcim počtom obyvateľov, prevažne roľníckych rodín, pribúdali okrem domácich remeselníkov aj majstri – remeselníci, ktorí sem prichádzali zo slovenských severných stolíc Uhorska. V roku 1770 je evidovaných už 14 remeselníkov, a zoznam z roku 1793 uvádza remeslo, mená a miesta, odkiaľ prišli.

Č i ž m á r i: Michal Motoška prišiel z Lučenca, Samuel Fábri z Levíc, Ondrej Kováč z Prešova, Matej Titkovider z Brezna, Tomáš Fajčík z B. Štiavnice, Juraj Šimko z Banskej Belej, Martin Ilavský zo Štítnika. K o v á č i: Juraj Hrabovský z Pozdišoviec.

K l o b u č n í c i: Ján Roll, Ján Habzuda, Juraj Šarišský Martin Braxátor zo Spišskej Soboty. T e s á r i: Matej Tolmayert z B. Bystrice. S t o l á r: Michal Kolárik z Kežmarku. R e m e n á r: Michal Šuťák z Trnavy, P o v r a z n í c i: Samuel Bura z Levoče, Jozef Ružička z Michaloviec. K r a j č í r i: Ján Fabian

¹⁹ MARKUŠ, M. *A tŕpák etnikai csoport kialakulása*. Nyíregyházi szlovák „tŕpák“ nyelvjárasi és néprajzi emlékek, Nyíregyháza 1977, s. 30.

²⁰ Pro memoria. *Nyíregyházi összeírások (1752 – 1850). A szabolcs – szatmár – bereg megyei levéltár kiadványai II. közleményék*, 29. Nyíregyháza 2003, s. od 107.

z B. Bystrice, Michal Míndoš z Hrabušíc, Ján Stankoviansky z T. Sv. Martina, Samuel Jelenkovič z Lučenca, Pavel Lizoň Lipt. Trnovca. F a r b i a r i: Samuel Blahunka Kežmarok, Daniel Goldgerger z B. Bystrice.

Rozširovaním poľnohospodárskej výroby nachádzajú svoje uplatnenie aj mestskí pastieri Roku 1812 nimi boli: Ján Paulička z Boglárkarolu, Juraj Batta z Fintíc Šariš. st., Matej Klaučo z Pribyliny, Ján Bajdi z Priekopy (Turiec), Martin Barto z Poľ. Berinčoku.

Roku 1754 popri začiatkovej hŕstke kalvínov (47), gréckych katolíkov (35), rím. katolíkov (11) bolo ostatné obyvateľstvo výlučne evanjelické.²¹ Štatistické údaje z roku 1824: 84,6 % uvádzajú evanjelikov a v roku 1837 z celkového počtu 16 745 obyvateľov je okrem 13 170 evanjelikov už 1 900 rím.-katolíkov, 1 210 gréc.-katolíkov, 442 reformovaných (kalvíni), 33 Izraelitov (Židov). V roku 1848 sa k evanjelickým Slovákom hlásilo 14 727 obyvateľov a k Maďarom 3 500 obyvateľov. V tomto roku na cholery zomrelo 1 209 evanjelikov, čo spôsobilo aj celkový úbytok obyvateľov mesta, ktorý bol v roku 1852 14 616 (muži 7 135, ženy 7 481), z toho 11 149 evanjelikov, 1 805 rím.-katolíkov, 1 025 gr.-katolíkov, 577 reformovaných, 60 Izraelitov (Židov).

Ukážka z registra najstarších testamentov²² (prepísané z bibličtiny do spisovnej slovenčiny)

Testament Mateja Sekretára

Dňa 25. marca 1761 po zosnulom Matejovi Sekretárovi sa na základe zanechaného testamentu uskutočnilo jeho plnenie pre synov Ondreja a Jána a dcéru Anitu. Zomrelý zanechal zo svojho statku 6 volov, 4 kone, 3 mladé a 5 starých sviň. V hotovosti 46 zlatých vonášov. K statku ešte pribudli 3 tohtoročné teľce, jedno žriebä a 5 prasiec. Pozostalosť sa podelí na štyri časti. Piata čiastka pre dve siroty (dievča, chlapec), ktoré zostali po nebohom Pavlovi Vargovi, dostanú len zlatky. Prvý syn Ondrej Sekretár dostane 2 staršie voly, 1 koňa, 1 tohtoročnú jalovicu. Druhý syn Janko dva mladšie voly, jednu žrebicu tretiačku, kravu a jedného tohtoročného junca. Manželka, matka synov Erža, dva junce tretiačky, 1 kravu, 1 kobyľu a všetky svine. Dcéra Anča 1 kravu. Siroty Pavla Vargu prijali zlatky a 2 jalové kravy. Mimo toho zostala jedna stará krava na Michala, ktorú synovia Mateja Sekretára si môžu predať a z toho niečo dať aj sestre Anči. Ich otčím Pavel

²¹ Protokol, pokračovanie záznamov MIKLÓSFY, S., s. 519, 711.

²² NÉMETH, Z. *Testamentumok osztalos egyszegok Nyiregyházan 1754 – 1792 – Szabolcs-Szátmár-Bereg leveltár Kiadványai II. Kezmenyek 2. Nyiregyháza*, 1987, s. 47, 51, 53, 56.

Halaši bude mať svojich paholkov z domu vyplatiť 12 vonášami. Okrem toho, ak by dom si zanechal, musí vyplatiť všetky dane a dlžoby. Na miesto toho jeho pastorkovia mu zanechajú všetko obilie.

Juraj Filo, Ján Černík, terv. bíro
Martin Figura, boženík, Alex. Reguli, notár
Boženík – volený zástupca obce

Testament Jána Petrikoviča

Dňa 18. mája 1768 poriadok usporiadaný v prítomnosti boženíkov Jakuba Moučša, Michala Grhu a Ďura Franku medzi pozostalou vdovou Juditou Ludovíni a sirotami Jána Petrikoviča.

1. Vdove sa prisudzuje 1 krava s teľaťom, korá bola počas jej choroby – horúčky pridelená jej svatke Zuzane Hanušovskej. 2. Druhá krava sa prideľuje na miesto 20 vonášov, tej istej sirote. 3. Dlžoba je 8 rýnskych zlatých 8 grajciarov. 4. Z ostatných troch kráv, jednou treba vyplatiť dlžobu, a čo ostane, podelí sa na 2 čiastky. Z dvoch kráv jednu si zoberú siroty J. Petrikoviča a druhú vdova Judita Ludovíni. 5. Z nájdenej jarici budú na jeseň vysiate 2 keble. Jedna sviňa s trom prascami je pre Juditu Ludovíni.

Dlžoby u krčmárov: Tobiša 12 grajciarov, Kozára 32 gr., Ondreja Hudáčika 20 gr Jána Palotaja 12 gr., – u všetkých za nápoje. Ondrišovi Tšejbekovi 51 gr., čižm. majstrovi Ištvánovi 34 gr., Markovke 33 gr., do žoldu Regulimu 24 gr., Ferdinandovi 51 gr., Jánovi Ludovínimu 2 rýnske zlaté, ženinej sesternici za 4 dni roboty 36 gr. Spolu 8 rýnskych zlatých a 7 grajciarov.

Testament Mateja Fabulu

Prv než by som Kristu Pánu, môjmu vykupiteľovi, svoju dušu odovzdal, pri duchu Božom, chcem svoj dom usporiadať nasledovne:

1. Trom dievčatám po jednej jalovici tretiačky a dcére Dorke 10 vonášov. 2. Medzi manželkou Ilonou a synom Ondrišom nech je všetko v poriadku, čokoľvek máme z božského požehnanja. 3. Postilu dávam synom Jána Liškana.

Dlžoba, u tých, čo sú nám dlžní: U Škrvánovej Ondrišovej 50 vonášov, Kučkovéj 10 vonášov, Jakuba Mitovského 15 vonášov, Pavla Kováča a Mateja Ďuriša ženy syna 16 vonášov, Ďura Kováča (pápeža) 12 vonášov, Jakuba Zenlianského 8 vonášov, Ondreja Palica 16 mariašov, Martina Lomana 4 vonáše, Jána Závackého 3 gr. Pavla Zaťku 23 vonášov za 1 kobylu.

Čo na väčšiu istotu sa podpisujem, pri dobrej pamäti Fabula Maco, v prítomnosti Jána Terkela a Jána Suchánskeho, boženíkov

Coram me Georgio Dióssy, notár

Testament Ondreja Liškana 9. apr. 1774

V mene Blahoslavenej a nerozdielnej Trojice Svätej, ja Ondrej Liškan, obyvateľ tunajšej Níredhászkej obce, rozepamätúvam sa na môj biedny život a ľudskú krehkosť tak, že keď som na jedenkrát na svet splodený, musím podľa môjho kresťanského vyznania vyrovnať sa so smrťou. Môj čas je tu, a tak popri mojej dlhotrvajúcej chorobe tu ležím a sem chcem svoj život usporiadať týmto spôsobom:

1. Prijímam za svojho syna môjho blízkeho priateľa Pavla Bartu, ktorý je teraz dva roky mojím sluhom, pochádzajúci z mojej krvi. 2. Všetky moje peniaze v hotovosti ponechávam mojej úprimnej manželke Ilone a môjmu synovi Ondrejovi. 3. Všetky peniaze, ktoré patria Pavlovi Bartovi, tie všetky patria iba jemu. Ani moja manželka, ani syn nebudú mať z nich žiadnu čiastku. 4. Rožný statok a kone sú a budú manželkine a synove. 5. Ozimné osivo a prvé, čo bude, nech Pán Boh požehná, nech sa všetci modlia, aby sa požehnané hojne prijalo.

Pomenovanie „t i r p á c i“

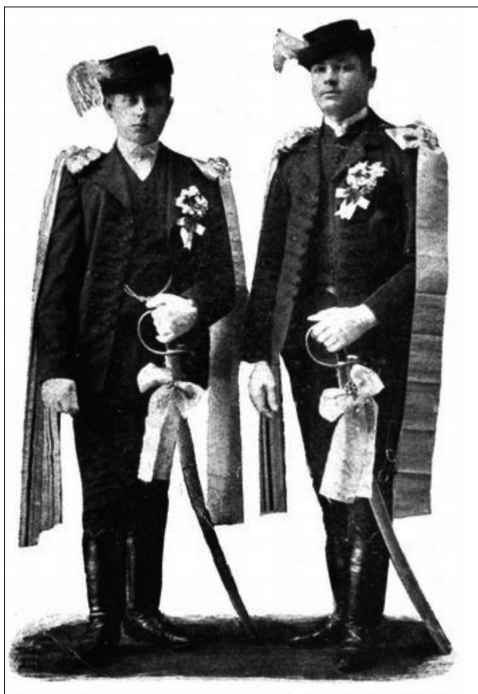
Popri väčšinovom evanjelickom obyvateľstve tu žilo od začiatku niekoľko desiatok obyvateľov rímskokatolíckeho, gréckokatolíckeho a reformovaného (kalvíni) náboženstva. A keď sa mesto rozrastalo, postupne sem prichádzali, či už do služieb, alebo ako nájomníci pôdy Slováci aj zo severovýchodnej časti Uhorska, Šariša, Zemplína, Abova..., každý z nich aj so svojím nárečím. Takto vznikla v Níredháze a blízkom okolí zvláštna etnická skupina Slovákov, ktorá svojím spôsobom života a nárečím je všeobecne známa ako Slováč „tír-pák“. Ako uvádza jazykovedec **Pavol Ondrus**, podmienky pre miešanie nárečí tu boli najlepšie. Prvú vlnu kolonizácie predstavovalo vyše 400 sarvašských, berinských a čabianskych rodín. Z nich takmer polovicu tvorili Sarvašania, príslušníci centrálného novohradského nárečia a zhruba druhú polovicu Berinčania a Čabania, nositelia hontianskeho nárečia. V druhej vlně sa sem prisťahovalo okolo sto rodín. Z nich takmer polovicu predstavovali príslušníci zvolenského nárečia a druhú polovicu zhruba v rovnakom počte nositelia hontianskeho, novohradského a gemerského nárečia. V tretej vlně sa sťahovali najpravdepodobnejšie Slováci z gemerskej nárečovej oblasti a v menšej miere i z východného Slovenska. V tomto významnom meste za Tisou sa v r. 1837 z celkového počtu 16 745 obyvateľov Níredházy k evanjelikom (rozumej Slovákom) prihlásilo 13 170, k rímskym katolíkom 1 900, ku gréckym katolíkom 1 210, k reformovaným 442 a Izraelitom 23, v r. 1846 z celkového počtu 17 801 k evanjelikom 13 902, rímskym katolíkom 2 170, gréckym katolíkom 1 282, reformovaným 412, Izraelitom 35, na puste 597. O dva roky neskôršie r. 1848 poznáme aj súpis, kde je už počet Slovákov evanjelikov ovplyvnený maďarizačnými tendenciami, je ich 11 227,

a evanjelikov Maďarov 3 500. Po zoznámení sa so spôsobom života tunajších Slovákov, ako i z dostupných prameňov sa môžeme dozvedieť, že pomenovanie tunajších Slovákov Tirpák je bežné a nie je už prezývka, ako sa to dosť často, najmä na Slovensku po presídlení Slovákov, objavovalo. Medzi prvé písomné zmienky o trpákoch (pomaďarčene tirpákoch) patrí zbierka *Písne swětské lidu slowenského w Uhřích*, ktorej prvý zväzok zozbieral a vydal v Pešti roku 1823 **Pavol Jozef Šafárik**. Predhovor k nemu napísal Ján Kollár a okrem iného v ňom charakterizuje slovenské nárečie, ktoré rozdelil na sedem hlavných a tri podnárečia, medzi ktorými je aj trpácke. Doslovne o ňom píše: „*Tak řečené trpácke nářečí v Hontě, ti kdož je mluví, trpáci služí od slovice teprv, které oni chybně trpov vyslovují, ser místo sýr, švo místo čo, drelej místo dríve, puný (plný), masvo (máslo), pvatiti (platiti) a t. d. říkají*“. Čiže ide vlastne o nárečové slovo „trpou“ vo význame

časovej príslovky „teraz“. Aj keď trpeli veľa, najmä v prvých troch desiatkach rokov, o čom som v úvode hovoril, pomenovanie níredházskych Slovákov „tirpákmi“ teda nepochádza ani od slova trpieť, ako si to viacerí níredházskí obyvatelia vysvetľovali. Žiada sa tu zdôrazniť, že pomenovanie „tirpák“ sa vzťahuje iba na níredházskych Slovákov. Potvrďuje to aj etnológ **Ján Botík** (*Doln. Slov.* s. 106)²³, ktorý uvádza: „*V níredházskom nářečí sa uchoval južnostredoslovenský základ, pričom sa najvýraznejšie uplatnili znaky gemerských nářečí. Týmto sa sformovala nářečová konfigurácia, ktorá sa označuje ako*

Tirpácky kroj v Níredháze

²³ BOTÍK, J. Dolnozemsí Slováci. *Tri storočia vystahovaleckých osudov spôsobu života a identity Slovákov v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku a Bulharsku*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2011, s. 106.

níredházské nárečie alebo tirpácke nárečie.“ Je však pravdou aj to, že podobne ako iní slovenskí poddaní, aj níredházski Slováci museli veľa prekonať, kým sa vykúpili z robotných povinností, ale medzi Slovákmi, prisťahovalcami na dnešné územie Maďarska, sa Níredházania prví zbavili pút poddanstva. A roku 1837 po vykúpení obyvateľov z poddanstva bola Níredháza posilnená kráľovskými privilegiami ako poľné mesto. O štyridsať rokov neskôr, roku 1876, sa stala administratívnym centrom Sabolčskej župy.

Skupinové salaše – bokry

Charakteristickým znakom tu na okolí usadených Slovákov bolo ich špecifické hospodárenie a život spôsobom obývaných skupinových usadlostí. Okolité salaše – samoty sa vyznačovali tým, že boli postavené v chotároch nie ojedinele, ako je to typické v dolnozemskej župách (Békeš, Čanád, Čongrád), ale tvorili skupiny, kde stálo 10 – 15, niekedy až 50 domov a nazývajú sa bokry. Prvé salaše – bokry vznikali v mestskom chotári a na Čerkeskej pustatine hneď po osídlení. Prvá zmienka o nich je z roku 1760, keď na bokroch dežmu 40, platilo 198 gazdov, dežmu 20 – 173 gazdov a dežmu 10 – 69 gazdov.²⁴ Podľa evidencie obyvateľov mesta a na salašoch – bokroch z roku 1824 poznáme ich počet a mená aj podľa príslušnosti k náboženstvu. V uvedenom roku je v zozname 46 gazdovských salašov – bokrov, s menami v nich žijúcich osôb a názvom ich zakladateľa: Bánsky, Barta, Beluš, Biri-Salanci – Palotay, Bobál, Cigán, Debrovský, Dióssy, Dvorsky, Gerhát, Hankovský, Horný a Dolný Šoškútsky, Fabula, Furman, Henšel, Horňák, Hulok, Hudák a Bukovinský, Hulvej, Chovan, Ilčík, Jakuš, Jánoský, Jesenský – Vrbovský, Lackovský, Liškaň, Maďar, Macháč, Melich – Valent, Macháč, Medeši, Mítovský, Mokranský, Molčan, Moravský. Papay a Chrenko, Pavla Kováča, Poľák, Polomen, Soroky, Šuhajda, Šulán, Tomášovský, Varga, Vidoven, Zeleňanský, Zomborský, Židov.²⁵ Podľa Michala Markuša²⁶ takmer o sto rokov neskôr sa ich počet zvýšil na 72. Roku 1920 bolo už 65 bokrov, 1930 už 72 a zaberali plochu 46 593 kat. holdov. Aj tu, na každom z nich poznáme mená, počet osôb, a to aj podľa vierovyznania. Roku 1920 ich bolo 65 a v roku 1930 zas 72, na každom z nich, poznáme počet osôb, a to aj podľa vierovyznania.

²⁴ Pro memoria. *Nyíregyházi ősszetrasok (1752 – 1850). A szabolcs – szatmár – bereg megyei leveltár kiadványai II. közlemények*, 29. Nyíregyháza, 2003, s. 11.

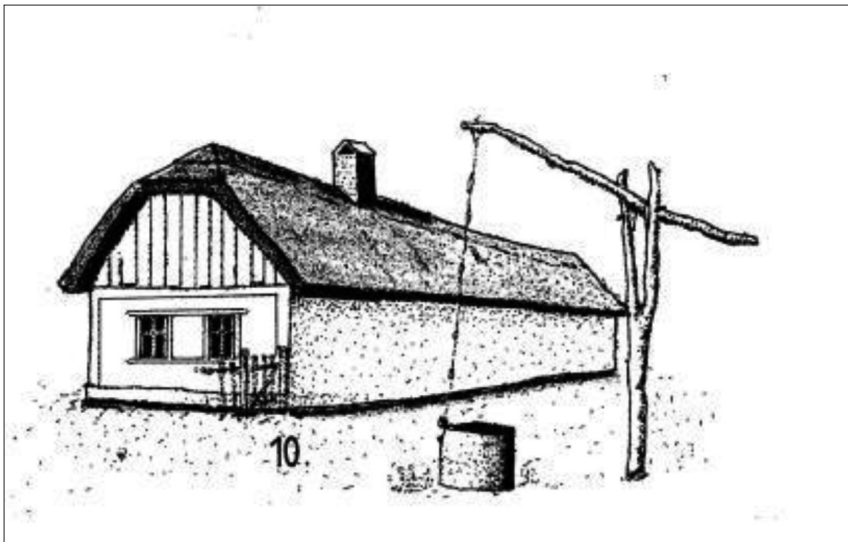
²⁵ Pro memoria. A Nyíregyházi szállast biro gazdák 1824 – 1825 ben, s. 257-263.

²⁶ MARKUŠ, M. *A bokortanyák néve*. Budapest 1943, s. 17-20.

Napríklad v roku 1930 žilo na Benkovom 110 obyvateľov, z toho 105 evanjelikov (ev), 4 rímski katolíci (rk) a 1 gréckokatolík (gk), ani jeden z reformovaných (ref), Jakušovom 172 – 124 ev, 9 rk, 33 gk, 4 ref, Šuľanovom 176 – 138 ev, 11 rk, 13 gk, 14 ref., Tomášovského 156 – 139 ev, 8 rk, 2 gk, 7 ref, Vrbovského 95 – 89 ev, 6 ref, Vajdovom 106 – 104 ev, 2 ref. Najviac obyvateľov žilo na Dolnej pažiti 982 – 566 ev, 198 rk, 97 gk, 23, ref. V roku 1930 celkom na 72 bokroch bývalo 7 514 obyvateľov.

Níredháza, Liškáň, nákras bokora

Roku 1943 bolo ešte 75 skupinových salašov, kde žili tírpáci, žilo tu niekde 4 – 5 príbuzenských rodín, niekedy až 15 rodín, v domoch okolo studne, ktorá bola centrom týchto zoskupení. Zo salašského osídlenia na Čerkeskej pustatine vznikla neskôr dedina Veľký Čerkes, kde sa sústredili Slováci, ktorí predtým žili na uvedených skupinových salašoch – bokroch. V roku 1983 som navštívil mesto Níredháza a jeho okolie, kde dodnes žijú Slováci. Po svojom rodisku a okolitých salašoch ma ochotne sprevádzal bývalý učiteľ slovenčiny na Všeobecnej škole vo Veľkom Čerkesi *Jozef Pokorácky*. Môj vtedy mladý sprievodca študoval v Segedíne na Vysokej škole pedagogickej, kde je Katedra slovenského jazyka a literatúry. Učil vo svojej rodnej obci a denne tam dochádzal z Níredházy, kde býval. Už vtedy bol problém nájsť v meste niekoho, ktorý by bol schopný aj napriek

slovenskému pôvodu komunikovať. Predsa sme jedného našli. Do vymierajúcej generácie níred'házskych Slovákov patril vtedy starček Ján Husársky (* 1902), ktorý prišiel ako mladík na žatvu z Vyšného Hrušova pri Bardejove. Najskôr ako deputátnik pracoval u gazdu na Poliakovom a Putnockom salaši, tam si ako 37-ročný na Hankovom salaši kúpil tri keble (1,2 ha) zeme. Aj on najprv slúžil na bokroch u bohatých gazdov. Potom žil a pracoval v meste. „*Na svoju tirpáčtinu som hrdý. Do svojho 40. roku som žil na tirpáckej samote a slúžil u gazdov, potom ako pomocník v budove gymnázia. V manželstve sa nám narodilo 12 detí a dnes je naša rodina 79-členná. S manželkou som žil 62 rokov. Človek nesmie stratiť chuť do života a humor. Aj teraz, keď vstanem, spravím si telesnú a psychologickú očistu, otvorím si noviny a pozriem správy o úmrtiach a keď sa tam nenájdem, hneď si zatykám: No, Jano, môžeš začať deň.*“ S takýmto humorom a rozprávačským talentom nás obdarúval jeden z vtedy žijúcich tirpákov, ktorí sa hrdo hlásili k slovenskému pôvodu. Najviac skupinových salašov bolo v blízkosti mesta, menej na bývalých okolitých čerkeských a nírteckých samotách. Jeden z najbližších, ktorý som v tom čase navštívil, bol Belušov bokor. Agresívne správanie troch brechajúcich psov za ohradou domu mi nedovolil vstup už k vtedy najstaršej obyvateľke, ktorá nesie rovnaké meno ako táto usadlosť. Len o dva domy ďalej stál pred bránou svojho salaša staručký roľník – *Pavol Sudický*, ktorý ma ochotne pustil do svojho kráľovstva, kde sa narodil nielen on, ale aj jeho predkovia. V minulosti hospodáril na 9 hektároch zeme a pestoval obilniny, strukoviny, zemiaky a choval 5 – 6 kráv, 20 ošípaných, 3 – 4 kone. Potom už ako dôchodca vlastnil iba polhektárový záhumienok okolo domu a na rozsiahlom dvore a v pôvodných hospodárskych budovách choval ošípané, husi a sliepky. On ešte hovoril veľmi dobre, spolu s manželkou po slovensky, a potešilo ho, že sa mohol popýšiť svojim malým hospodárstvom a porozprávať sa s hosťom zo Slovenska. Dvojrečovosť bola v ich rodine samozrejmosťou, ani si často nevedomovali, akou rečou sa medzi sebou a obyvateľmi bokru rozprávali, navyše v tom čase bol veľký prílev cudzích aj na tieto samoty. Zo slovenských rodín tu žili *Ciriakovci, Sudickí, Belušovci, Pokorácki, Banskí, Palicovci*. Dnes sa na maďarskej Dolnej zemi všeobecne zaužívalo, že trpák – tirpák je výlučne príslušník slovenského pôvodu, žijúci v Níred'háze a na okolí, a tvorí zvláštnu etnickú skupinu. Hanlivý význam tohto pomenovania sa už dávno vytratil a namiesto predsudkov tejto skupine Slovákov venujú vedci i spisovatelia mimoriadnu pozornosť. Zadosťučinením pre potomkov pôvodných slovenských prisťahovalcov je napríklad aj to, že tu jeden z najobľúbenejších druhov chleba predávajú s názvom „*tirpácky chlieb*“. A z pôvodných prvých ulíc, ktoré mali slovenské názvy, zostala s takýmto názvom len Sarvašská.

Presídlenie

Po 2. svetovej vojne v rámci výmeny obyvateľstva sa v rokoch 1946 – 1948 presídlilo z Níredházy do Česko-Slovenska 4 506 Slovákov, a to najviac do okresu Levice. Väčšina z nich sa usadila na dolnom toku Hrona v obciach *Hontianska Vrbica, Sikenica, Kalná, Lok, Dolná Seč, Horná Seč a Jur nad Hronom*.

Významnú úlohu pri presídľovaní Slovákov z Níredházy zohral kazateľ **Jozef Ondrej Markuš**²⁷, ktorý bol obľúbeným slovenským kazateľom nielen v meste, ale aj na okolitých salašoch. V tom čase tam nebolo už ani jednej slovenskej školy, silne bolo skúšané ich slovenské povedomie a všetkým hrozila úplná asimilácia. Bolo však ťažké sa v roku 1946 rozhodnúť, lebo presídlenie sa týkalo najmä roľníkov, ktorí tu za takmer dvesto rokov pobytu a ťažkej práce nadobudli majetok, budovy a polia a mnohí z nich prosperovali. A tak svoje konečné rozhodnutie presídliť sa do vlasti svojich predkov ponechávali na odporúčanie svojho duchovného vodcu Jozefa Ondreja Markuša, ktorý súčasne skúmal aj politické pozadie presídlenia. Nakoniec po dôkladnom uvážení práve pred veľkonočnými sviatkami a dlhom modlitebnom zápase sa prebojoval k jasnej odpovedi a s vnútornou istotou a presvedčením vyzval svoj cirkevný zbor a odporučil im nasledovať ho v presídlení. Na jar 1947 prišlo so svojím kazateľom takmer 1 000 Slovákov do levického regiónu, kde našli trvalý domov. Presídlenci z Níredházy a jej okolitých bokrov boli takmer všetci roľníci, ale prišlo s nimi aj niekoľko intelektuálov, najmä učiteľov a kňazov.

Takými boli napríklad v okolí Levíc duchovní pastieri Jozef Ondrej Markuš a G. Šoly V roku 1947 na celocirkevnom zjazde Združenia evanjelickej mládeže o živote evanjelickej mládeže došlej z Níredházy **G. Šoly** povedal: „V meste Níredháza pri našom odchode bolo 7 000 slovenských evanjelikov. Mimo mesta žili cirkevníci na samotách o 20 – 50 domoch a týchto bokrov bolo 72 a celkom v nich žilo 13 000 evanjelikov. Na bokroch bolo 52 evanjelických škôl a keďže učiteľov bolo málo, z toho dôvodu v jednej učebni sa tiesnilo často 100 – 120 detí. Farár na tieto samoty dochádzal z mesta a patrilo mu až 8 salašov, takže sa na každý mohol dostať raz do mesiaca. Niektoré samoty boli od Níredházy vzdialené až 14-16 km, a to bez dopravných spojov.“

Po presídlení v rokoch 1947 – 1948 na Slovensko rok po roku národnostný občiansky a cirkevný život Slovákov upadal. Dnes už možno povedať, že takmer zanikol. Slovenský jazyk sa v meste nevyučuje. Evanjelická cirkevná škola chcela aspoň formou krúžkového zamestnania zaviesť hodiny slovenčiny, ale rodičia

²⁷ JANČOVIC, J. *Navrátilci*. Martin : MS, 2007, s. 110.

sa radšej rozhodli pre angličtinu a nemčinu. Slovenská národnostná samospráva síce existuje, ale je zameraná viac maďarsky ako slovensky. Platí to aj o ich Pávom krúžku, kde v tomto folklórnom súbore občas spievajú aj po slovensky. V nedávnej minulosti na základnej škole vyučoval slovenčinu Ján Bánsky, po ňom aj jeho žiak Jozef Pokoráčzky, dnes je ten prvý dôchodca a druhý si musel nájsť iné zamestnanie. Bývalý pedagóg Jozef Pokoráčzky na moju otázku, koľko obyvateľov mesta ovláda slovenský spisovný jazyk, odpovedal, že okrem neho ešte traja. A podľa neho už aj najstarší, a to aj na samotách, najčastejšie hovoria po maďarsky a hlásia sa za Maďarov aj takí, ktorí majú čisto slovenské korene. Pozná z nich takých, ktorí sa ešte aj dnes boja, že budú presídlení na Slovensko. Za tradičné salaše – bokry sa dá ešte považovať *Tomášovský a Šulanov*. Jozef Pokoráčzky veľmi smutne v roku 2018 skonštatoval, že sa už po slovenských predkoch nezachovalo nič, by významne pripomínalo spôsob života zakladateľov mesta a že sa už takmer každý bude považovať za Maďara. Aké by to vraj bolo aj teraz pekné, keby v Níredháze znela slovenčina, ba aj nemčina, lebo Nemci, ktorí sa neskôr prisťahovali k tunajším Slovákom, sa vraj poslovenčili a teraz s nimi pomaďarčili. Z pôvodných, prevažne slovenských názvov ulíc mesta zostala len Sarvašská. V roku 2011 sa z celkového počtu 103 126 obyvateľov Níredházy za Slovákov prihlásilo iba 214 obyvateľov.

Literatúra

BOTÍK, Ján. Dolnozemskí Slováci. In *Tri storočia vystáhovaleckých osudov spôsobu života a identity Slovákov v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku a Bulharsku*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2011.

KOVÁCS, L. A. *Megjelent a nagytemplom felszentelésének 225éves*. Kiadó : A Nyíregyháza evangélikus egyházköztség, Nyíregyháza, 2011.

KUJBUSNÉ MÉCSEI, É. *Nyíregyháza önkormányzata 1753 – 1848*. Nyíregyháza, 2003.

JANČOVIC, J. Prišli pod vedením kazateľa... In *Navrátilci*. Martin : MS, 2007.

JANČOVIC, J. Z kolísky na Dolnú zem. *Sabolčská oblasť*. Martin : MS, 2004, s 73-78.

MARKUS, M. *A bokortanyák néve*. Budapest, 1943.

MARKUŠ, M. *A tírpák etnikai csoport kialakulása. Nyíregyházi Szlovák „Tírpák“ nyelvjárásai és néprajzi emlékek*. Nyíregyháza, 1977.

MARKUŠ, M. *Nyíregyházi Szlovák „Tírpák“ nyelvjárásai és néprajzi emlékek*. Nyíregyháza, 1977.

NAGY, S. *Nyíregyháza városának kronikája 1753 évtől kezdve*. Nyíregyházi evangélikus egyházköztség leveltár. Nyíregyháza jegyzőkönyvek 1820 – 1847.

NÉMETH, P. *Nyíregyházi Szlovák („Tirpák“ nélvjárási és neprajzi emlékek II.* Nyíregyháza, 1981.

NÉMETH, Z. *Tirpákokra vonatkozó íratok* Nyíregyháza történetháza 1755 – 1797.

NÉMETH, Z. *Testamentumok osztálos egyszegok Nyíregyházan 1754 – 1792 – Szabolcs-Szátmár-Bereg leveltár Kiadványai II. Kezmenyek 2.* Nyíregyháza, 1987.

NÉMETH, Z. *Znaky vymierania starého spôsobu života tirpákov. Národopis Slovákov v Maďarsku 1981.* Budapešť, 1981.

RAPANT, D. *Slovenský prestolný prosbopis z roku 1842.* L. Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1843.

SCHMÁL, S. *Protocol aneb kniha cirkrevní...*Nyíregyháza evangélikus egyházközség leveltára, Nyíregyháza jegyzokönyvek 1753 – 1820.

PRO MEMORIA. *Nyíregyházi összeírások (1752 – 1850). A szabolcs – szatmár – bereg megyei leveltár kiadványai II. közlemények, 29.* Nyíregyháza, 2003.

Megjelent a Nagytemplom felszentelésének 25 éves jubileuma alkalmából. Kiadó : A Nyíregyházi Evangélikus Egyházközség, 2011.

ŽIVOTNÁ CESTA KŇAZA FRANTIŠKA REVEŠA VYŠLI JEHO SPOMIENKY ŽIVÉHO MA NEDOSTANETE!

IMRICH TÓTH

V roku 2018 vyšlo vo Vydavateľstve Michala Vaška druhé, rozšírené vydanie knihy *Živého ma nedostanete! Spomienky Františka Revesa*.¹ Sú to autentické a napínavé spomienky katolíckeho kňaza Františka Revesa zo začiatku 50. rokov 20. storočia z čias komunistickej totality a prenasledovania. Reves spolupracoval s Titusom Zemanom, ktorý bol 30. septembra 2017 blahoslavený a stal sa hlavným organizátorom ilegálnych útekov kňazov, bohoslovcov a laikov do slobodného sveta. Reves po zatknutí Zemana v tejto nebezpečnej činnosti pokračoval a podarilo sa mu dostať za hranice vyše sto ľudí, z toho osemdesiat duchovných. Maskoval sa ako komunistický agent, nosil dlhý plášť s komunistickým odznakom, noviny *Pravda*, falošné okuliare, nechal si narásť bradu a fúzy, dokonca bol postrelený a vyskočil z vlaku. Aj on nakoniec emigroval a takmer štyridsať rokov pôsobil ako misionár Slovákov vo Francúzsku, kde napísal tieto spomienky.

Cirkevná historička prof. Dr. phil. Emília Hrabovec napísala, že táto kniha je napínavejšia ako akčný hollywoodsky film. Pamäti sú okrem jej vynikajúcej štúdie² obohatené aj o fotografie a životopis Revesa, dokumenty z Archívu Ústavu pamäti národa či spomienky na Revesa od jeho príbuzných a priateľov. Memoáre Františka Revesa sa stretli s veľkým ohlasom rôznorodej čitateľskej verejnosti a boli uvedené na viacerých miestach. Dňa 15. októbra 2017 v jeho rodných Šúrovciach mu pod gesciou Obecného úradu Šúrovce, Farského úradu Šúrovce a Slovenskej katolíckej misie vo Francúzsku bola na Kaplnke sv. Jozefa odhalená pamätná tabuľa. Pri tejto kaplnke František Reves v júli 1942 slúžil svoju prímichnú sv. omšu. Dňa 20. októbra 2017 boli pamäti slávnostne uvedené aj na akademickej pôde v aule Aloisianum na Teologickej fakulte Trnavskej univerzity v Bratislave. Podujatie sa konalo pod záštitou Slovenskej katolíckej misie

¹ TÓTH, I. (ed.). *Živého ma nedostanete! Spomienky Františka Revesa*. Prešov : Michal Vaško – Vydavateľstvo, 2018, 432 s.

² HRABOVEC, E. František Reves, kňaz „so železnými nervami“ a citlivým slovenským srdcom v kontexte slovenských dejín. In TÓTH, *Živého ma nedostanete! Spomienky Františka Revesa*, s. 353-366.

v Paríži, Únie slovenských spisovateľov, umelcov a kultúrnych tvorcov žijúcich mimo územia Slovenska, Slovenského ústavu v Ríme a Teologickej fakulty Trnavskej univerzity. Dňa 22. októbra 2017 bola kniha predstavená aj v obci Brodské, kde pôsobil ako farár a odkiaľ začal organizovať ilegálne úteky cez hranice. Na budove farského úradu bola Revesovi a bl. Titusovi Zemanovi odhalená pamätná tabuľa. Krajaniam v Paríži sa s knihou oboznámili 5. novembra 2017 a 18. novembra 2017 bola za účasti kardinála Jozefa Tomku, emeritného prefekta Kongregácie pre evanjelizáciu národov, uvedená na Pápežskom slovenskom kolégiu sv. Cyrila a Metoda v Ríme, v polovici apríla 2018 medzi krajanmi v USA v Cliftone, New Yorku, Lindene a Washington.³ V júli 2018 boli pamäti prezentované vo viacerých farnostiach na východnom Slovensku, 14. septembra 2018 ich msgr. Imrich Tóth predstavil na Trnavských dňoch a o deň neskôr v Šaštíne.

František Reves – kňaz, pápežský prelát, hrdinský odporca komunistickej totality, ktorý do slobodného sveta pomohol ilegálne utiecť mnohým prenasledovaným kňazom, klerikom a civilom, profesor, redaktor, prekladateľ, misionár Slovákov vo Francúzsku a organizátor ich národného, duchovného a kultúrneho života. Aká bola životná cesta tohto katolíckeho kňaza?

Mladosť a štúdiá

Narodil sa 2. mája 1911 vo Varovom Šúre, dnes Šúrovce v okrese Trnava, rodičom Gašparovi a Vincencii, rod. Dobrovodskej. Rodičia boli maloroľníci a praktizujúci katolíci. V rodine ich bolo šesť detí – Genovéva, Jozef, Gašpar, Rudolf, František a Mária. Okrem Františka si duchovné povolanie zvolila aj najmladšia Mária, ktorá bola rehoľníčkou u Dcéry Božského Spasiteľa vo Viedni a mala rehoľné meno Benedette. Ľudovú školu absolvoval vo svojom rodisku v rokoch 1917 – 1925 a gymnázium navštevoval u saleziánov v Šaštíne, ktoré ukončil v roku 1932. Noviciát si vykonal vo Svätom Beňadíku, filozoficko-pedagogické štúdiá, tzv. študentát, vo Fryštáku pri Zlíne a Ostrave. Pedagogickú prax,

³ Vyšli spomienky Františka Revesa Živého ma nedostanete! In *Život – La Vie*, roč. LXIV, jeseň – zima, 2017, č. 2 – 3, s. 7-19; Prezentácia knihy Živého ma nedostanete! Spomienky Františka Revesa medzi krajanmi v USA. In *Život – La Vie*, roč. LXV, jar – leto, 2018, č. 1 – 2, s. 36; Ohlasy na knihu spomienok Františka Revesa Živého ma nedostanete! In *Život – La Vie*, roč. LXV, jar – leto, 2018, č. 1 – 2, s. 24-28; Vyšla kniha Živého ma nedostanete! Spomienky Františka Revesa. In *Zrno*, roč. XXIX, 28. 1. 2018, č. 5, s. 10-15, 21.

asistenciu, vykonával na saleziánskom internáte v Trnave. Na trnavskom Československom štátnom gymnáziu ako externista v roku 1938 maturoval.⁴

Stretnutie so sv. Leopoldom Mandičom

Dvojročné teologické štúdiá absolvoval v Monteortone pri Padove v Taliansku. Sviatosť kňazstva prijal 5. júla 1942 v Turíne z rúk turínskeho arcibiskupa kardinála Maurilia Fossatiho. V Padove si vykonal sv. spoveď u Leopolda Mandiča. Chorvátsky kapucín sa ho opýtal, či sa mieni vrátiť na Slovensko. Po kladnej odpovedi mu páter Leopold povedal: „*Drahý brat, teraz dávajte pozor, čo Vám poviem. Vy tam budete vo veľkom nebezpečenstve života. Rozumeli ste? Vo veľkom nebezpečenstve života. Ale nebojte sa, Panna Mária Vám pomôže a ochráni Vás.*“ Na tieto slová si František Reves neskôr často spomenul a hlboká mariánska úcta bola integrálnou súčasťou jeho duchovného života. Pri svojom účinkovaní na Slovensku často putoval k šaštínskej Sedembolestnej Panne Márii a neskôr vo Francúzsku aj do Lúrd. Dňa 2. mája 1976 bol prítomný aj na blahorečení Leopolda Mandiča v Ríme.⁵

Primície

Primičnú sv. omšu vo svojom rodisku slúžil 19. júla 1942 pred Kaplnkou sv. Jozefa vo Varovom Šúre. Na slávnosti bolo prítomných množstvo veriacich z rodiska a okolia, medzi hosťami boli i saleziáni Leonard Tikl a direktor Saleziánskeho ústavu v Bratislave Jozef Šimončič, seredský dekan František Bernadič, miestny dekan Vojtech Puchardt a farári z okolitých farností. Aj primičná

⁴ TÓTH, *Živého ma nedostanete! Spomienky Františka Revesa*, s. 18-56; Archív Slovenskej katolíckej misie v Paríži (ďalej ASKMP), rozhovor Imricha Tótha s Máriou Bojnanskou, neterou Františka Revesa, Šúrovce, 19. 7. 2017; ASKMP, rozhovor Imricha Tótha s Pavlom Revesom, synovcom Františka Revesa, Brodské, 20. 7. 2017; Archív Rímskokatolíckeho farského úradu Šúrovce, Krstná matrika, záznam krstu Františka Revesa zo 4. 5. 1911; Štátny archív Trnava, Národná škola Varov Šúr, triedny výkaz Františka Revesa, 1923 – 1924, inv. č. 5; Archív Mestského centra kultúry Malacky – Múzeum Michala Tillnera, Výročná správa Súkromného gymnázia Rádu sv. Františka, 1931 – 1932.

⁵ V tento deň František Reves zároveň oslávil 65. narodeniny. Chorvátskeho kapucína osobne poznal z rokov 1938 – 1940 zo štúdií v Padove. TÓTH, *Živého ma nedostanete! Spomienky Františka Revesa*, s. 14-15, 49-57; František Reves oslávil 65 rokov života. In *Hlasy z Ríma*, roč. XXV, 1976, č. 6, s. 14.

sv. omša mala dramatický charakter a akoby predznamovala jeho pohnuté životné osudy. Hneď po novokňazskom požehnaní sa strhla veľká búrka s víchricou, ktorá odniesla podlubie oltára, kvety aj iné ozdoby. Veriaci sa rozutekali a kňazi zostali v kaplnke. Vtedy Jozef Šimončič pošepol Revesovi do ucha: „*Pamätaj si, Ferko, že aj tvoj budúci kňazský život bude taký ako tvoj primicičný deň – plný búrok, víchric a nebezpečia!*“⁶

V kňazskej službe na Slovensku

Po kňazskej vysviacke bol služobne pridelený do Saleziánskeho ústavu v Bratislave na Miletičovej ulici a mal na starosti duchovnú správu farnosti Sobotište. Na Slovenskej univerzite v Bratislave študoval odbor porovnávacie jazyky. V rokoch 1944 – 1945 pôsobil ako kaplán v Šaštíne. Po druhej svetovej vojne bol školským radcom v Saleziánskom dome v Michalovciach a profesorom na tamomšom štátnom gymnáziu. Dňa 16. mája 1949 komunistický režim dom násilne zatvoril a saleziánov odviezli do Šaštína, kde ich sústredili. Počas barbárskej noci z 13. na 14. apríla 1950 boli všetky rehole úplne zlikvidované. Po dohode generálneho inšpektora saleziánov na Slovensku Jozefa Bokora s miestnymi biskupmi posielajú niektorých saleziánov na uvoľnené fary. Takto na krátky čas František Reves pôsobil ako farár v rodných Šúrovciach, Šintave, Doľanoch, Dubovej a od konca októbra 1949 v Brodskom.⁷ Okrem svojich kňazských povinností sa príkladne staral aj o siroty svojich súrodencov. Po príchode do obce Brodské, ktorá sa nachádza v blízkosti hraníc s Rakúskom, sa začína aktivizovať v podzemnej činnosti.

Organizovanie ilegálnych útekov cez hranice

Po silnejúcom tlaku a represáliách voči cirkvi sa František Reves zapojil do organizovania ilegálnych útekov kňazov a klerikov do slobodného sveta. Mnohí

⁶ TÓTH, *Živého ma nedostanete! Spomienky Františka Revesa*, s. 57-65; REVES, F. 85. narodeniny. In *Život – La Vie*, roč. XL, jar 1996, č. 1, s. 4-6; Archív Rímskokatolíckeho farského úradu Šúrovce, Farská kronika Historia Domus I., záznam z roku 1942 o primiciách novokňaza Františka Revesa.

⁷ TÓTH, *Živého ma nedostanete! Spomienky Františka Revesa*, s. 68-103; ASKMP, list Povereníctva školstva a osvetu v Bratislave o ustanovení Františka Revesa za výpomocného katechéta v Štátnom gymnáziu v Michalovciach z 31. mája 1946; ASKMP, list Apoštolskej administratúry v Trnave Krajskému národnému výboru z 24. januára 1950; ASKMP, osvedčenie o spoľahlivosti a bezúhonnosti Františka Revesa od biskupa Ambróza Lazíka Krajskému národnému výboru v Trnave z 13. marca 1950.

kňazi a rehoľníci boli prenasledovaní, boli na nich vydané zatykače a klerikom znemožnili doštudovať a dosiahnuť svoje povolanie – kňazstvo. František Reves na týchto útekoch úzko spolupracoval so saleziánmi bl. Titusom Zemanom, Ernestom Macákom a Štefanom Faberom. Revesovo kontaktovanie kňazov, klerikov a laikov po celej ČSR a jeho časté cesty, hlavne vlakom, zohrali pri tejto nebezpečnej činnosti nezastupiteľnú úlohu. Saleziáni spolupracovali so skúseným prevádzачom Jozefom Macekom z Borského Sv. Mikuláša, ktorý do Rakúska prevádzal ľudí cez rieku Morava. No František Reves hľadal aj iné možnosti prechodov cez hranice a napojil sa na Bohumila Buriana, bývalého augustiána z Brna, a na študenta Pavla z Bratislavy, s ktorými takisto spolupracoval. Na prvých troch výpravách sa osobne zúčastnil aj bl. Titus Zeman. Uvedený prehľad jednotlivých útekov a menoslov prevádzaných osôb vychádza zo spomienok Ernesta Macáka v knihe *Utečenci pre Krista* a je doplnený údajmi z materiálov Archívu Ústavu pamäti národa.⁸ Tieto archívne materiály potvrdzujú, že na všetkých uvedených útekoch sa František Reves aktívne podieľal a bol jedným z hlavných organizátorov.

Výprava 31. augusta – 1. septembra 1950

Zachránení boli saleziáni: Jozef Heriban, Rudolf Blatnický, Stanislav Kmotorka, Medard Štepanovský, Bohumil Havlíček, Ján Martinec, diecézny kňaz Július Gašparík a jeden Čech.

Výprava 22. – 23. októbra 1950

Zachránení boli saleziáni: Andrej Šandor (básnickým menom Gorazd Zvonický), Tibor Strmisko, Ludovít Sucháň, Andrej Pauliny, Rafael Černý, Jozef Ochaba, Cyril Búran, František Kubala, Pavol Tuna, Cyril Marek, Ján Eiben, Jozef Herzog, Juraj Török, Daniel Faltin OFMConv, jeden študent z Moravy a jeden slovenský advokát.

Tragická výprava 8. – 9. apríla 1951

Väčšinu účastníkov a neskôr aj niektorých spolupracovníkov tejto výpravy chytili, vypočúvali, neľudsky mučili a nakoniec odsúdili na vysoké tresty. Úhrnný trest pre odsúdených bol tristoosem rokov väzenia. Titus Zeman bol odsúdený na dvadsaťpäť rokov a prešiel si žalármi v Bratislave, Leopoldove, Ilave, Mírove, Valdiciach a Jáchymove. V roku 1964 bol podmienčne prepustený, ale o päť rokov zomrel. Stal sa mučeníkom za duchovné povolania a 30. septembra 2017 bol vyhlásený za blahoslaveného. V procese s Titusom Zemanom boli nad saleziánmi vynesené tieto rozsudky: Titus Zeman – 25 rokov, Andrej Dermek

⁸ MACÁK, *Utečenci pre Krista*. Bratislava : Don Bosco, 2006, 321 s.; Archív Ústavu pamäti národa (ďalej AÚPN), KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 70; KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1368.

– 14 rokov, Pavol Pobiecki – 13 rokov, Leonard Tikl – 15 rokov, Jozef Paulík – 14 rokov, Jozef Bazala – 12 rokov, Ján Brichta – 15 rokov, Anton Kyselý – 12 rokov, Anton Semeš – 14 rokov, Anton Srholec – 12 rokov, diecézni kňazi: Viliam Mitošinka – 20 rokov, František Minarových – 14 rokov, Justín Beňuška – 12 rokov a Emil Šafár – 14 rokov. Pred Štátnou políciou a vojskom sa podarilo utiecť len saleziánom Antonovi Hlinkovi, Augustínovi Lovíškovi, Klementovi Poláčkovi, Alojzovi Pestúnovi, koadjútovi Jozefovi Baťovi a diecéznemu kňazovi Antonovi Botekovi.

Po tejto neúspešnej výprave prišla Františka Revesa do Brodského zatknúť štátna bezpečnosť, ale nenašla ho na fare. Podarilo sa mu ujsť a úspešne sa skrývať. Zamaskovaný a na falošný občiansky preukaz bol dokonca osobne prítomný na súdnom pojednávaní s Titusom Zemanom a ostatnými obžalovanými, ktoré sa konalo 20. – 22. februára 1952. Svedčia o tom nielen spomienky pamätníkov, ako im to František Reves rozprával, ale aj výpoveď Ernesta Macáka v spisoch Ústavu pamäti národa⁹ a opis tejto udalosti v jeho knihe *Utečenci pre Krista*.¹⁰ Reves na súde sedel v publiku, nechal si narásť bradu a fúzy, nosil falošné okuliare a na kabáte mal pripnutý komunistický odznak. V obžalobe prokurátora bol označený za jedného z hlavných vinníkov, no prokurátor zaklamal, že na súdnom pojednávaní nie je prítomný zo zdravotných dôvodov. Podľa slov Ernesta Macáka: „*Neviem, ako sa pritom cítil don Reves zamiešaný medzi prítomnými. Naši súdení spolubratia sa v kútiku úst iba usmievali. Vedeli totiž, že Revesa nemajú.*“ Na procese ho spoznali aj niektorí vysokoškooláci, ale mlčali. Prihovoril sa mu i salezián Viliam Vagač, ktorý bol čoskoro taktiež odsúdený.

Aj keď sa výprava v apríli 1951 skončila tragicky, Františka Revesa to neodradilo. Bolo ešte veľa kňazov a klerikov, ale aj laikov, ktorým bolo treba pomôcť, a preto v organizovaní ilegálnych prechodov pokračoval.

Výprava 7. – 8. októbra 1951

Cez polia južnej Moravy pri Břeclavi študent Pavol previedol dvoch saleziánov: Ján Šutka a Ján Magula.

Výprava 28. – 29. októbra 1951

Zachránili sa saleziáni: Štefan Krajčovič, Kamil Libošvár, Alojz Pestún, Štefan Šilhár, Stanislav Štrba, Vojtech Zeman, diecézni kňazi Jozef Mistrík a František Kostolný, františkánsky študent Jozef Koltner, jeden český bohoslovec a niekoľko civilných osôb.

⁹ AÚPN, KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1368, Skupinový spis štátnebezpečnostného vyšetrenia proti Ernestovi Macákovi a spolovníkom.

¹⁰ MACÁK, *Utečenci pre Krista*, s. 164-165.

Výprava 3. – 4. decembra 1951

Zachránili sa saleziáni: Štefan Dubovský, Matúš Krovina, Alojz Ondrejka, Klement Poláček, Andrej Polák, Vít Ušák, tajne vysvätený biskup Pavol Hnilica SJ a jezuitský novic Valentín Berko. Všetkých účastníkov výpravy bolo okolo dvadsať. Saleziánskeho klerika Františka Kalafúta a dve ženy v Rakúsku chytili a vydali do ČSR.

Výprava 12. – 13. decembra 1951

Zachránili sa saleziáni: Jozef Babiak, Štefan Kocán, František Baran SVD, Jozef Filus SVD, dvaja teológovia a jeden český jezuita. Túto výpravu prevádzal Bohumil Burian cez polia južnej Moravy. Bohumila Buriana v Rakúsku chytili a odovzdali do ČSR, kde bol súdený.

Výprava 8. – 9. januára 1952

Zachránili sa saleziáni: Ján Jakub, František Mižanin, Augustín Nádaský, Augustín Vyskoč, Jozef Vágovič, koadjutor Jozef Baťo, český salezián Jozef Valerián, seminarista Jozef Martinkovič, diecézny kňaz Jozef Bábik, Cecília Kondrová (rehoľným menom sestra Makária), päťčlenná rodina a dvaja mládeni.

Výprava 29. apríla 1952

Zachránili sa saleziáni: Ludovít Ilenčík, Ján Mihalec, Alfonz Šilhár, Ján Tocký, diecézni kňazi Štefan Macsady a Štefan Dráb, lekár František Šubík (básnickým menom Andrej Žarnov) s manželkou a dvoma synmi a gazda Jozef Dobrovodský so svojou matkou a dieťaťom (utečenci sa u neho skrývali v Niklašove pri Veľkých Levároch). Vo výprave bolo spolu okolo dvadsať osôb, medzi nimi aj František Reves. Štátna bezpečnosť mu už bola na stope a nechcel vystavovať ďalšiemu nebezpečenstvu ľudí, ktorí mu pomáhali a u ktorých sa skrýval.

František Reves sa podieľal na záchrane asi stovky ľudí, z ktorých väčšina boli duchovné osoby. Ernest Macák vypovedal, že to bolo vyše osemdesiat kňazov a klerikov, ale ani on nevedel o všetkých, zvlášť o členoch iných rehoľí a laikoch. Ernest Macák sa sústredil skôr len na ilegálnu prácu medzi mladými saleziánmi na Slovensku, ktorých navštevoval v civilnom povolání alebo na základnej vojenskej službe, aby im organizoval exercície a obnovoval ich rehoľné sľuby.

V dňoch 28. – 29. septembra 1953 prebiehal proces, v ktorom boli súdení spolupracovníci, ktorí Revesovi pri ilegálnych útekoch pomáhali, napr. zariaďovali prechodné ubytovanie utečencov, poskytovali im stravu, robili spojku, podporili ich finančne alebo doručovali Františkovi Revesovi korešpondenciu. Niektorí boli údajne „fanaticky nábožensky založení“ a bolo „zneužitie ich náboženské cítenie“. Proces sa najskôr volal Ernest Macák a spoločníci. Keďže sa Macákovi podarilo vyhnúť rozsudku, lebo predstieral duševnú chorobu, proces premenovali na *Jozef Kubala a spoločníci*. František Reves bol podľa spisov označený

za profesionálneho agenta Vatikánu a vedúceho protištátnej organizácie, ktorá hromadne pašovala reakčných duchovných do zahraničia, aby sa „mohli zapojiť do služieb pripravovateľov novej vojny“. Vykonával tak „záškodnícku a rozvratnú činnosť a na Slovensku si vybudoval sieť rovnako zmýšľajúcich ľudí, ktorí chceli zničiť ľudovodemokratické štátne zriadenie a spoločenský poriadok republiky“. Podľa obžaloby spáchali čin velezrady, alebo jej napomáhali, či neoznámili trestný čin. V tomto procese bolo odsúdených deväť nevinných ľudí, z toho päť žien.¹¹

V emigrácii na Slovenskej katolíckej misii vo Francúzsku

Po úteku za hranice pôsobil určitý čas ako duchovný pastier Slovákov v horonaráckom Welsi a duchovný správca na farách v Nemecku a Taliansku. Od roku 1959 až do smrti bol slovenským misionárom v Paríži. Kanonická jurisdikcia Františka Revesa ako kaplána „*ad experimentum*“ na Slovenskej katolíckej misii vo Francúzsku sa začala 14. decembra 1959.¹² V rokoch 1958 – 1959 žilo v Paríži a okolí 1 500 slovenských rodín, preto Július Gašparík, ktorý v roku 1953 vo Francúzsku založil SKM, žiadal o výpomoc v pastorácii. Navrhol prijať Františka Revesa, ktorý medzičasom už nebol členom kongregácie saleziánov, a prosil o jeho prijatie „*ad experimentum*“. V zápisnici Kňazskej rady arcidiecézy Paríž o cudzineckých misiách z 20. mája 1959 sa nachádza veľmi pozitívna charakteristika Františka Revesa ako „*un héros de la résistance au communisme*“ (hrdinský odporca komunizmu).¹³ Do parížskej arcidiecézy bol inkardinovaný 30. novembra 1965 a francúzske štátne občianstvo mu udelili 3. júna 1967.¹⁴

Na SKM vo Francúzsku tak v určitom období spolupôsobili niekoľko vynikajúcich osobností slovenského exilu – msgr. Július Gašparík (v období 1953 – 1989), msgr. František Reves (v období 1959 – 1997), Jozef Kováč SJ (v období 1958 – 1994), Dominik Hrušovský (v období 1962 – 1966, neskôr rektor

¹¹ Jozef Kubala (15 r.), Stanislav Markech (10 r.), Martin Lukačovič (5,5 r.), Mária Kišková (3 r.), Katarína Žáková (3 r.), Klementína Nováková (4,5 r.), Helena Kyselová (5 r.), Mária Hábelová (3,5 r.) a Karol Benovič (2 r.). AÚPN, KS ZNB S-ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1368.

¹² Archives Historiques de l'Archevêché de Paris (ďalej AHAP), osobný spis Františka Revesa z roku 1959.

¹³ AHAP, zápisnica Kňazskej rady arcidiecézy Paríž o cudzineckých misiách z 20. mája 1959.

¹⁴ AHAP, osobný spis Františka Revesa, Litterae inkardinationis kardinála Mauritia Feltina, arcibiskupa Paríža, pre Františka Revesa z 30. novembra 1965; AHAP, súkromný archív kardinála Jean-Marie Lustigera, arcibiskupa Paríža, životopis Františka Revesa z 21. mája 1992.

Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme, vedúci duchovnej správy Slovákov v zahraničí, arcibiskup a pápežský nuncius v Bielorusku) a Vojtech Zeman (v období 1992 – 2000). SKM za pôsobenia Františka Revesa sídlila na adrese 64, rue Riquet, 750 19 v Paríži, kam sa aj on presťahoval.¹⁵

Dušpastierska starostlivosť o krajanov

František Reves sa zaslúžil o povznesenie národného a kresťanského povedomia Slovákov vo Francúzsku. Pravidelne slúžil slovenské sv. omše, po ktorých nasledovali krajanové stretnutia, a vysluhoval sviatosti. Krajanov, ktorí boli roztrúsení v okolí Paríža a po celom Francúzsku, navštevoval na misijných cestách. Veľkú dušpastiersku pozornosť venoval aj slovenským rehoľným sestrám, ktorých bolo vtedy vo Francúzsku vyše šesťdesiat (napr. v Beaugency, Amiens, Paríži).¹⁶ Jeho misijné aktivity sa neobmedzovali len na Francúzsko. Pre seminaristov v SÚSCM v Ríme viedol 7. – 11. februára 1979 duchovné cvičenia¹⁷ a zavítal aj medzi Slovákov vo švajčiarskom Morschachu, kde v dňoch 13. – 15. apríla 1984 kázal na duchovnej obnove pre asi 120 krajanov.¹⁸

S krajanmi viackrát putoval do Lúrd a Ríma. Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda v Ríme, bašta slovenskej vzdelanosti a katolicizmu, spájal Slovákov z celého sveta.¹⁹ Krajanovia sem putovali pri cyrilo-metodských jubileách, výročiach založenia ústavu, pri vyhlásení svätých rokov či iných významných udalostiach. Súčasťou púťí bol aj bohatý národný a duchovný program, stretnutia s významnými osobnosťami cirkevnej hierarchie a kresťanského a slovenského národného života v exile (kardinál Jozef Tomko, msgr. Štefan Náhalka, arcibiskup Dominik Hrušovský, Štefan Vrabclec, biskup Pavol Hnilica, biskup Andrej Grutka z USA

¹⁵ S Božou pomocou ďalej. In *Život – La Vie*, roč. XXI, január – február 1977, č. 1, s. 1.

¹⁶ TÓTH, I. *60 rokov Slovenskej katolíckej misie vo Francúzsku. La Mission catholique slovaque 60 années de présence en France*. Prešov : Michal Vaško – Vydavateľstvo, 2016, s. 24-25.

¹⁷ ASKMP, Duchovné cvičenia pre seminaristov v Ústave sv. Cyrila a Metoda od 7. do 11. februára 1979. Archív obsahuje rozvrh duchovných úvah, jednotlivé meditácie aj rukou dopísané poznámky.

¹⁸ Pozri Duchovné hody v Morschach 84. In *Slovenské hlasy z Ríma*, roč. XXXIII, 1984, č. 6, s. 14.

¹⁹ HRABOVEC, E. et. al. *Slovenský ústav svätých Cyrila a Metoda v Ríme (1963 – 2013)*, Bratislava : Univerzita Komenského, 2015, 360 s.; NÁHALKA, Š. *Pamätnica Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda. Vznik a prvé desaťročie*. Rím : Slovenské vydavateľstvo sv. Cyrila a Metoda, 1973, 361 s.; TÓTH, I. *60 rokov Slovenskej katolíckej misie vo Francúzsku. La Mission catholique slovaque 60 années de présence en France*, s. 82-111.

a iní) a audiencie u pápežov Pavla VI. a Jána Pavla II. Okrem pútí sa v Ríme František Reves zúčastňoval i na pracovných stretnutiach misionárov v SÚSCM, ktorý zastrešoval dušpastiersku starostlivosť o slovenských katolíkov vo svete.²⁰

Spolu s ďalšími misionármi na SKM vo Francúzsku organizoval rôzne slávnosti, napr. okružhle výročia založenia SKM, životné, kňazské a rehoľné jubileá či cyrilo-metodské a iné národné oslavy.²¹ Tieto stretnutia mali veľký význam, lebo spájali slávenie liturgie a vysluhovanie sviatostí s bohatým programom, v ktorom boli zastúpené premietania filmov o misijných a krajanových podujatiach, významných osobnostiach, kultúrny program so slovenskými piesňami či výstavy slovenských kníh s možnosťou ich zakúpenia. Krajanov tak pravidelne združovali a prispievali k zachovaniu slovenskej národnej a kresťanskej identity. Na takýchto slávnostiach sa zúčastňovali aj predstavitelia francúzskej cirkevnej hierarchie a ďalších cudzineckých misíí.

Životné a kňazské jubileá a menovanie za pápežského preláta

Medzi Slováckmi vo Francúzsku a so spolubratmi na SKM, misionármi Slovákov v Európe a predstaviteľmi cudzineckých misíí vo Francúzsku, oslávil aj svoje životné a kňazské jubileá. Dňa 4. júna 1967 v kostole na rue Joseph Bara

²⁰ Stretnutie slovenských kňazov. In *Hlasy z Ríma*, roč. XXI, 1972, č. 3, s. 16; Stretnutie slovenských kňazov. In *Hlasy z Ríma*, roč. XXII, 1973, č. 3, s. 20; Stretli sme sa v Ríme. In *Hlasy z Ríma*, roč. XXIII, 1974, č. 3, s. 12-13; Činnosť SÚSCM v uplynulom roku. In *Hlasy z Ríma*, roč. XXIV, 1975, č. 1, s. 7-9; Stretnutie slovenských kňazov z Európy. In *Hlasy z Ríma*, roč. XXIV, 1975, č. 10, s. 14; Stretnutie slovenských kňazov v Ríme. In *Hlasy z Ríma*, roč. XXV, 1976, č. 12, s. 17; PAULINY, A. Stretnutie slovenských kňazov v Ríme. In *Hlasy z Ríma*, roč. XXVI, 1977, č. 11, s. 12; Stretnutie slovenských kňazov v Ríme. In *Slovenské hlasy z Ríma*, roč. XXVII, 1978, č. 11, s. 10; PAULINY, A. Na poslednom stretnutí slovenských kňazov v Ríme. Hovorili sme o rodine. In *Slovenské hlasy z Ríma*, roč. XXIX, 1980, č. 12, s. 2-6; Stretnutie slovenských kňazov v Ríme. In *Slovenské hlasy z Ríma*, roč. XXX, 1981, č. 11, s. 12; Stretnutie slovenských kňazov z Európy v Ríme. In *Slovenské hlasy z Ríma*, roč. XXXI, 1982, č. 11, s. 11-12; Stretnutie slovenských kňazov z Európy v Ríme. In *Slovenské hlasy z Ríma*, roč. XXXIII, 1984, č. 12, s. 14-15; Kňazské stretnutie v Ríme. In *Slovenské hlasy z Ríma*, roč. XXXV, 1986, č. 11, s. 21; Stretnutie slovenských kňazov v Ríme. In *Slovenské hlasy z Ríma*, roč. XXXVIII, 1989, č. 11, s. 15; Pracovné stretnutie misionárov. In *Slovenské hlasy z Ríma*, roč. XLI, 1992, č. 6, s. 23 (stretnutie sa konalo v duchovnom stredisku sv. Trudperta v Muenstertali); Z kroniky ústavu. In *Slovenské hlasy z Ríma*, roč. XLIV, 1995, č. 4, s. 30. Pozri tiež TÓTH, 60 rokov Slovenskej katolíckej misie vo Francúzsku. *La Mission catholique slovaque 60 années de présence en France*, s. 111-114.

²¹ TÓTH, 60 rokov Slovenskej katolíckej misie vo Francúzsku. *La Mission catholique slovaque 60 années de présence en France*, s. 117-152.

v Paríži si pripomenul svoje strieborné kňazské jubileum²², životné jubileum 70 rokov s veriacimi oslávil na sv. omši 31. mája 1981 na 64, rue des Plantes v Paríži.²³ V rovnakom kostole sa 13. júna 1982 konala slávnosť z príležitosti 40. výročia jeho kňazstva, na ktorej sa zišlo vyše 130 krajanov,²⁴ 45. výročie kňazstva si s krajanmi a spolubratmi pripomenul 7. júna 1987.²⁵

Dňa 16. júna 1992 pápež Ján Pavol II. vymenoval Františka Revesa za pápežského preláta. Františkovi Revesovi blahoželal parížsky arcibiskup metropolita kardinál Jean-Marie Lustiger, ktorý mal o ňom veľmi vysokú mienku. Vedel o jeho hrdinskej vernosti katolíckej viere, ktorú preukázal počas prenasledovania v období komunistickej totality, a zároveň ocenil jeho pastoračnú činnosť v Paríži.²⁶ Slávnosť sa konala 28. júna 1992 na 78 A, rue de Sèvres v Paríži a okrem krajanov boli na nej prítomní: parížsky svätiaci biskup zodpovedný za cudzinecké misie msgr. Claude Frikart, biskupský vikár msgr. Roger Menteur, biskup msgr.

²² Na slávnosti sa zúčastnili aj Július Gašparík, Jozef Kováč SJ, Dominik Hrušovský z Ríma, misionár v Londýne Jozef Bábik, misionári z Belgicka Štefan Fabera a Jozef Strečanský, misionár v Nemecku Vojtech Bucko, rektor SÚSCM v Ríme msgr. Štefan Náhalka, kanonik De Sugny, dp. Mossand a krajanovia z Francúzska a Juhoslávie. Pozri Strieborné kňazské jubileá našich misionárov. In *Hlasy z Ríma*, roč. XVI, 1967, č. 7 – 8, s. 8, 11, 17-18; TÓTH, *60 rokov Slovenskej katolíckej misie vo Francúzsku. La Mission catholique slovaque 60 années de présence en France*, s. 126.

²³ Do láskavej pozornosti krajanom z Paríža a okolia! In *Život – La Vie*, roč. XXV, marec – apríl 1981, č. 2, s. 3; TÓTH, *60 rokov Slovenskej katolíckej misie vo Francúzsku. La Mission catholique slovaque 60 années de présence en France*, s. 130.

²⁴ Na slávnosti sa zúčastnili aj Július Gašparík, Jozef Kováč SJ, Jozef Bábik z Londýna, msgr. Dominik Hrušovský z Ríma, profesor na saleziánskom lýceu v Dormans Jozef Ochaba a generálny vikár arcibiskupského úradu v Paríži a direktor cudzineckých misií Le Franc. Pozri O našom spoločnom obede. In *Život – La Vie*, roč. XXVI, júl – august 1982, č. 4, s. 3; Do láskavej pozornosti krajanom z Paríža a okolia! In *Život – La Vie*, roč. XXVI, marec – apríl 1982, č. 2, s. 2; Spoločný obed. In *Život – La Vie*, roč. XXVI, máj – jún 1982, č. 3, s. 2; Slávnosť na Slovenskej misii v Paríži. In *Slovenské hlasy z Ríma*, roč. XXXI, 1982, č. 8 – 9, s. 13; TÓTH, *60 rokov Slovenskej katolíckej misie vo Francúzsku. La Mission catholique slovaque 60 années de présence en France*, s. 131.

²⁵ Slávnosť Slovákov v Paríži. In *Život – La Vie*, roč. XXXI, júl – august 1987, č. 4, s. 3-4; Spoločný obed a krajské posedenie. In *Život – La Vie*, roč. XXXI, máj – jún 1987, č. 3, s. 2; Do láskavej pozornosti krajanom z Paríža a okolia! In *Život – La Vie*, roč. XXXI, marec – apríl 1987, č. 2, s. 3; TÓTH, *60 rokov Slovenskej katolíckej misie vo Francúzsku. La Mission catholique slovaque 60 années de présence en France*, s. 132.

²⁶ Kardinál Jean-Marie Lustiger, arcibiskup Paríža, napísal: „*František Reves je príkladný kňaz, ktorý bol za komunizmu odsúdený na smrť a za tieto dlhé roky prenasledovania preukazoval hrdinskú vernosť kresťanskej viere podľa príkladu apoštolov. Preto si veľmi želim, aby bol povýšený na preláta Jeho Svätosti.*“ AHAP, súkromný archív kardinála Jean-Marie Lustigera, arcibiskupa Paríža, list kardinála Jean-Marie Lustigera msgr. Giovanni Battistovi Re, zástupcovi štátneho sekretariátu vo Vatikáne, z 21. mája 1992.

Dominik Hrušovský z Ríma a slovenskí misionári Vojtech Zeman a Jozef Bábik. Na slávnosti sa zároveň pripomenulo zlaté jubileum kňazstva Františka Revesa.²⁷ Dňa 27. júna 1992 bol medzi 59 jubilantami kňazskej vysviacky, ktorých parížsky arcibiskup metropolita kardinál Jean-Marie Lustiger pozval do Notre-Dame na slávnostnú sv. omšu.²⁸

Posledným výročím, ktoré František Reves oslávil s krajanmi vo Francúzsku, boli jeho 85. narodeniny. Slávnosť sa konala 5. mája 1996 v Kaplnke na 19, rue Saint-Maur v Paríži. Zúčastnili sa na nej Vojtech Zeman, parížsky dekan a biskupský vikár pre cudzincov v Paríži Yves Mallmann, don Jozef Ochaba, veľvyslanec SR vo Francúzsku František Lipka a krajanovia. Po sv. omši nasledoval obed a krajanové posedenie, na ktorom dostal oslávenec do daru bielu albu a dvojfarebnú štólu. Ďakovné uznanie mu poslal aj prezident SR Michal Kováč a minister kultúry SR Ivan Hudec.²⁹

Redaktor a prekladateľ

Množstvo času a energie venoval František Reves redaktorskej práci v časopise SKM vo Francúzsku *Život – La Vie*, ktorý je v súčasnosti najstarším krajan-ským časopisom v západnej Európe. Prvý informačný list bol vydaný hneď pri vzniku SKM v roku 1953, časopis začal pravidelne vychádzať v roku 1956. František Reves bol za jeho vydávanie zodpovedný takmer dvadsať rokov, v období rokov 1974 – 1993. Zameranie časopisu bolo náboženské, národné a krajanové. Obsahoval duchovné úvodníky, oznamy o bohoslužbách a pripravovaných sviatkoch, správy z kresťanského sveta, informácie zo SÚSCM v Ríme, o krajanoch vo svete a správy zo Slovenska.³⁰ Popritom Reves prekladal z nemčiny a fran-

²⁷ Do láskavej pozornosti našim krajanom. In *Život – La Vie*, roč. XXXVI, marec – apríl 1992, č. 2, s. 3; Poriadok našich bohoslužieb. In *Život – La Vie*, roč. XXXVI, jún – júl 1992, č. 3, s. 2; Otec František Reves monsignorom. In *Život – La Vie*, roč. XXXVI, september – október 1992, č. 5, s. 2; TÓTH, 60 rokov Slovenskej katolíckej misie vo Francúzsku. *La Mission catholique slovaque 60 années de présence en France*, s. 134.

²⁸ Išlo o jubilantov 70., 60., 50., 25., a 10. výročia kňazskej vysviacky. Pozri Kňazi jubilanti Parížskeho arcibiskupstva. In *Život – La Vie*, roč. XXXVI, jún – júl 1992, č. 3, s. 2.

²⁹ 85. narodeniny. In *Život – La Vie*, roč. XL, jar 1996, č. 1, s. 4-6; Ďakovný deň. In *Život – La Vie*, roč. XL, jeseň 1996, č. 3, s. 7-10; *Slovenské hlasy z Ríma*, roč. XXXV, 1996, č. 3 – 4, s. 33; TÓTH, 60 rokov Slovenskej katolíckej misie vo Francúzsku. *La Mission catholique slovaque 60 années de présence en France*, s. 135.

³⁰ TÓTH, 60 rokov Slovenskej katolíckej misie vo Francúzsku. *La Mission catholique slovaque 60 années de présence en France*, s. 79-80.

cúžstiny knihy, ktoré vydával SÚSCM v Ríme. Pod menom František Sever sám preložil VI. zväzok Schmausovej dogmatiky: *Život milosti a Milostiplná*. Spolu s ďalšími sa zúčastnil na preklade jej V. zväzku *Sviatosti*.³¹

Cirkevná diplomacia

František Reves sa s krajanmi pravidelne zúčastňoval aj na podujatiach miestnej cirkvi, najmä na slávnostných sv. omšiach pre cudzinecké misie v Katedrále Notre-Dame v Paríži. Na týchto bohoslužbách boli zastúpení najvyšší predstavitelia francúzskej cirkvi a cudzineckých misií. V dňoch 31. júla – 7. augusta 1960 sa zúčastnil na Svetovom eucharistickom kongrese v Mníchove. Od 60. rokov 20. storočia až do pádu komunizmu v roku 1989 bol viackrát delegátom prenasledovanej cirkvi na Slovensku na kongresoch *Kirche in Not* v nemeckom Königsteine.³² Po založení Svetového kongresu Slovákov pracoval v 70. rokoch 20. storočia v jeho informačnom odbore. František Reves tak zohral významnú úlohu i na poli cirkevnej diplomacie a zviditeľňovania slovenského národa vo svete. Aj počas pôsobenia v zahraničí bol sledovaný nasadenými agentmi ŠtB (napr. Arnošt/Ernest Mašát s krycím menom Cáka), lebo údajne patril do tzv. nepriateľskej emigrácie a slovenského separatistického hnutia.³³

Návraty na rodné Slovensko

Po páde komunizmu v roku 1989 niekoľkokrát zavítal aj na Slovensko, odkiaľ musel v roku 1952 utiecť. Jeho cesty viedli najmä do rodných Šúroviec a Brodského, kde vždy slúžieval aj ďakovné sv. omše. Po rokoch sa stretol s rodinou, rodákmi, spolubratmi, bývalými farníkmi a priateľmi, ktorí mu v minulosti pomáhali.

V Šúrovciach oslávil 4. mája 1991 svoje 80. narodeniny a 50. výročie kňazstva. Slávnostnú sv. omšu s ním koncelebrovali biskup Dominik Hrušovský

³¹ Za Msgr. Františkom Revesom. In *Slovenské hlasy z Ríma*, roč. XLVI, 1997, č. 2, s. 22.

³² Slováci na svetovom eucharistickom kongrese v Mníchove. In *Hlasy z Ríma*, roč. IX, 1960, č. 9, s. 9-10; O čom bola reč v Königsteine? In *Hlasy z Ríma*, roč. XVI, 1967, č. 10, s. 16; TÓTH, *60 rokov Slovenskej katolíckej misie vo Francúzsku. La Mission catholique slovaque 60 années de présence en France*, s. 158-159.

³³ AÚPN, I. S ZNB, r. č. 41768, Nepřátelská emigrace v NSR.

z Ríma, misionár z SKM v Mníchove Vojtech Zeman, okresný dekan František Truc z Malženíc, direktor Saleziánskeho ústavu v Šaštíne Ernest Macák, otcovia jezuiti z Piešťan a kňazi z okolia. Po sv. omši nasledovalo posedenie, na ktorom sa zišlo asi 80 rodákov a hostí. Jubilanta prišiel pozdraviť aj prvý metropolita Slovenska arcibiskup Ján Sokol so svojim pomocným biskupom Dominikom Tóthom. Dňa 5. mája 1991 slúžil sv. omšu aj pred Kaplnkou sv. Jozefa vo Varovom Šúre, kde sa konali jeho primície. V blízkosti kaplnky sa nachádza pomník Krista Kráľa, ktorý František Reves v roku 1950 vysvätil. Pri ďakovnej sv. omši koncelebrovali biskup Dominik Hrušovský a miestny farár Pavol Dubec. Na slávnosť a posedenie prišli aj rehoľné sestry z Rakúska, slovenské sestry z okolitých novootvorených kláštorov a medailér William Schiffer, Slovák a významný umelec žijúci vo Francúzsku a osobný priateľ jubilanta.³⁴ Pred Kaplnkou sv. Jozefa vo Varovom Šúre slúžil sv. omšu aj pri oslave svojich 85. narodenín 12. mája 1996.

František Reves pri svojich návratoch na Slovensko neobišiel ani Trnavu. Dňa 4. mája 1990 sa zúčastnil na znovupostavení sochy generála M. R. Štefánika, ktorá bola dielom sochára Jána Koniareka. Na slávnosti sa zúčastnil aj veľvyslanec Francúzskej republiky v SR Jacques Humman, minister spravodlivosti Ladislav Košťá, riaditeľ odboru umenia Ministerstva kultúry SR Dr. Peter Horváth a William Schiffer. František Reves opäť zavítal do Trnavy 20. – 21. septembra 1996, keď bol hosťom galaprogramu Trnavské dni lásky, pokoja a porozumenia a vystúpil tam ako zahraničný Slovák.³⁵

V náručí nebeského Otca a milovanej Panny Márie

František Reves zomrel 19. júna 1997 v parížskej nemocnici Bichat-Clau-de Bernard. Pohreb sa konal 26. júna 1997 v Kostole St Jean Bosco v Paríži. Hlavným celebrantom bol parížsky pomocný biskup Claude Frikart, generálny vikár pre dušpastiersku starostlivosť o cudzincov msrg. Yves de Mallann, riaditeľ Secrétariat national de la Pastorale des migrants (Úradu pre pastoraáciu migrantov) Jean-François Berjonneau, slovenskí misionári zo Švajčiarska, Mníchova,

³⁴ Kronika misie. In *Život – La Vie*, roč. XXXV, máj – jún 1991, č. 3, s. 6; Oslava 80. narodenín o. Františka Revesa. In *Život – La Vie*, roč. XXXV, júl – august 1991, č. 4, s. 4; TÓTH, *60 rokov Slovenskej katolíckej misie vo Francúzsku. La Mission catholique slovaque 60 années de présence en France*, s. 133.

³⁵ Dodržal slovo a mal zmysel pre čierny humor. Spomienka Dr. Petra Horvátha, historika a publicistu z Trnavy. In TÓTH, *Živého ma nedostanete! Spomienky Františka Revesa*, s. 378-380.

reprezentanti chorvátskej a poľskej misie, dvaja direktori saleziánskych ústavov v Paríži, spolubratia Vojtecha Zemana, slovenský konzul Marek Murín, rodina a krajan. V závere prečítali list od arcibiskupa metropolitu msgr. Jána Sokola. Kardinál Jean-Marie Lustiger a biskup Dominik Hrušovský poslali parte.³⁶ Krajania vo Francúzsku navštevujú jeho hrob na sviatok Všetkých svätých a misionár za neho slúži sv. omšu.

Posolstvo Františka Revesa pre súčasníkov

Arcibiskup Dominik Hrušovský, ktorý Revesa osobne poznal a chodil sa k nemu sponovať, ho pokladal za statočného muža a horlivého misionára, ktorý mal železné nervy a vedel nájsť riešenie aj v tých najnebezpečnejších situáciách.³⁷ Reves nás môže inšpirovať svojím jednoznačným odporom voči zlu i totalite a odvahou biť sa za skutočné hodnoty a ideály. Aj s rizikom väzenia či straty života. Vedel čítať znamenia doby, ale dokázal na ne aj smelo reagovať. Nedal sa zlomiť, nebol pasívny a nebral kresťanstvo len ako nejaký folklór. V tom môže byť kniha prínosom aj pre mladých, ktorí komunizmus nezažili. V roku 2018 si navyše pripomíname sedemdesiat rokov od komunistického puču v ČSR. Každá doba však má svoje „-izmy“ a skúša charaktery. Reves je ľuďom veľmi sympatický nielen svojou odvahou, ale aj „človečnosťou“. Jeho memoáre sú akýmsi dobodružno-kriminálnym trilerom, ale, bohužiaľ, pravdivým. Verím, že čitateľov povzbudia k odvážnym postojom v rozličných skúškach života.

³⁶ *Život – La Vie*, roč. XLI, jeseň 1997, č. 3, s. 2-3; MASLÁK, R. Rozlúčka s Mons. Františkom Revesom. In *Krajanský pozdrav*, jeseň 1997, roč. XXV, č. 3, s. 13; Pozri tiež RYDLO, J. Reves František. In PAŠTEKA, J. et. al. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava : Lúč, 2000, s. 1 154.

³⁷ VNUK, F. Dominik Hrušovský. Profesor biskupského seminára vo Viterbe (1959 – 1962). In *Kultúra*, 2016, roč. XIX, č. 12, s. 6-7. Dominik Hrušovský si na Františka Revesa s úctou spomína aj vo svojich pamätiach, ktoré do tlače pripravil Jozef M. Rydlo. Pozri *Roztratených zhromažďovať : rozprávanie o mojom živote*. Bratislava : Post Scriptum, 2018. 536 s.

VÝROČIA A JUBILEÁ

V ZNAMENÍ 10. VÝROČIA PÔSOBENIA ÚSTAVU PRE KULTÚRU VOJVODINSKÝCH SLOVÁKOV V SRBSKU

ANETA LOMENOVÁ

Ustanovizeň kultúry Slovákov vo Vojvodine, ktorej poslaním je zachovávať, zveľaďovať a rozvíjať kultúrne dedičstvo, ako aj súčasné formy kultúrnej tvorby Slovákov v Srbsku a afirmovať jej osobitosti a špecifiká v čím širších rámcoch, si v roku 2019 pripomína 10. výročie pôsobenia. Toto malé jubileum, no s bohatým zoznamom činností si iste zaslúži mediálnu pozornosť, ako aj pozornosť spoločnosti. V tomto príspevku do ročenky *Slováci v zahraničí* chceme tieto fakty aj dokumentovať a „posvietiť si“ na relevantné projekty a počiny, na ktorých sa táto ustanovizeň podieľala počas uplynulých desiatich rokov.

Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov je profesionálna kultúrna ustanovizeň, ktorú v roku 2008 založilo Zhromaždenie Autonómnej pokrajiny Vojvodiny a Národnostná rada slovenskej národnostnej menšiny v Srbsku. Svoje ciele dosahuje ústav v rámci štyroch pracovných oddelení, rozvojovo-výskumnou činnosťou – analýzou kultúrnej infraštruktúry vojvodinských Slovákov s cieľom projektovať jej ďalší rozvoj, informačno-dokumentačnou a komunikačnou činnosťou – zriadením dokumentačných fondov zo všetkých oblastí života, kultúry a umenia vojvodinských Slovákov prostredníctvom webovej stránky ústavu, databázy kultúry vojvodinských Slovákov a prírúčnej knižnice s katalogizáciou, permanentnou a systematickou činnosťou na zvyšovaní kvality kultúrnych a umeleckých podujatí – odborným zdokonaľovaním a vzdelávaním v oblasti kultúry a umenia, organizovaním seminárov a dielní a odbornou činnosťou na zapájaní sa slovenskej kultúry do kontextu celosrbského a celoslovenského, ale i širšieho európskeho kontextu, teda rozvíjaním vonkajších vzťahov.

Od svojho založenia ústav realizuje programy, ktoré implikujú podporovanie, ochraňovanie, rozvoj, organizáciu a promovanie kultúry, vedy a jazyka Slovákov vo Vojvodine, vrcholnej umeleckej tvorby Slovákov vo Vojvodine, multikultúrnosti a interkultúrnosti vo Vojvodine, spolupráce s kultúrnymi, vedeckými a umeleckými ustanovizňami a organizáciami v Srbsku, ako aj s medzinárodnými inštitúciami, rieši trhovou orientáciu s cieľom zlepšiť podmienky pre prácu a pôsobenie kultúrnych subjektov, amaterizmu Slovákov vo Vojvodine a umeleckej afirmá-

cie mladých talentov. O poslaní, vízii a východiskových projektoch Ústavu pre kultúru vojvodinských Slovákov si čitatelia môžu ďalšie informácie vyhľadať na portáli www.slovackizavod.org.rs.

Rozvojovo-výskumné oddelenie ÚKVS sa venuje vedeckým a odborným výskumom menšinového života, kultúry a umenia slovenského národného spoločenstva v AP Vojvodina, skúma a analyzuje sieť kultúrnych ustanovizní, organizácií a združení vojvodinských Slovákov a ich potreby a fungovanie. Toto oddelenie tiež vypracúva projekty pre úžitkové a rozvojové výskumy v kultúre a umení, vypracúva plány a projekty ďalšieho rozvoja kultúry. Rozvojovo-výskumné oddelenie sa zaoberá aj vydavateľskou činnosťou, ako i organizáciou vedeckých a odborných zhromaždení, sympózií, konferencií, porád, seminárov, okrúhlych stolov, snemovaní, tribún a pod.

Ústav sa pravidelne uchádza o dotácie na Úrade pre Slovákov žijúcich v zahraničí, občas na Ministerstve kultúry Republiky Srbsko, ale realizuje programy prevažne z vlastných zdrojov. Štartujúcim bodom rozvojového plánu ústavu na začiatku pôsobenia bola otvorená debata *Slovenská vojvodinská kultúra a mladá*, ktorá sa konala v súlade s Európskym rokom tvorivosti a inovácií a s cieľom zistiť potreby a záujmy mladých ľudí v oblasti kultúry, ako aj podporiť ich kreativitu a zapájať ich do kultúrnych aktivít ÚKVS. Hneď na začiatku ústav zorganizoval aj dielňu o internetovom novinárstve pod názvom *Základy internetového novinárstva*, s cieľom zmapovať všetky vojvodinské prostredia, v ktorých majú Slováci organizovaný kultúrny život. V roku 2010 sa v rámci tejto jednotky konal výskum a zoskupil 33 príspevkov, z ktorých vznikol *Lexikón miest obývaných Slováckmi v Srbsku z aspektu kultúry*. Do projektu bolo zapojených 18 nadšených ľudí a výsledky výskumu v podobe Lexikónu sú k dispozícii v elektronickej forme na portáli ústavu. Týmito stopami sa viedli aj siedmi výskumní pracovníci, ktorí mali za úlohu vytvoriť audio- a videoreportáže o kultúre Slovákov vo Vojvodine. S podporou Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí, ÚKVS a jeho mladý tím externých spolupracovníkov zhotovili šesť audio- a videoreportáží o alternatívnom umení slovenskej vojvodinskej mládeže a projekt pomenovali *Stalo sa na dnešný deň*. Projekt zároveň predstavuje portréty predstaviteľov slovenskej vojvodinskej alternatívnej scény, ako aj názor odborníkov (žurnalistov, sociológov, profesorov manažmentu kultúry) na danú problematiku. Úspešným projektom, na ktorom sa ústav podieľal, bolo aj nahrávanie dokumentárneho filmu o raritných zvykoch v Aradáči menom Paberky sfilmovaných raritných zvykov v Aradáči *Chodenie s paničkami*. Film bol zhotovený v rámci rozvojovo-výskumnej jednotky Ústavu pre kultúru vojvodinských Slovákov pri príležitosti 225. výročia založenia slovenskej osady Aradáč.

Ústav s podporou Ministerstva kultúry Republiky Srbsko v roku 2013 realizoval výskum kolektívnych identít vojvodinských Slovákov, teda rôzne formy vyjadrovania ich národnej, konfesionalnej, regionálnej a lokálnej identifikácie v súčasnom spoločenskom kontexte. V rovnomennej štúdiu, ktorá je výsledkom výskumu, sú zahrnuté identifikačné vzťahy občanov Kovačice v Banáte, ako aj základné formy rozličných druhov kolektívnych identít lokálneho obyvateľstva slovenského národného spoločenstva. S podporou Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí ústav v rámci tejto jednotky v roku 2015 vyslal štyroch výskumných pracovníkov do Rumunska, Chorvátska a Maďarska na terénny výskum s názvom *Životné príbehy Slovienek na Dolnej zemi*. Výskumným pracovníkom sa v prostredí zahraničných Slovákov podarilo preskúmať a odborne zaznamenať zaujímavé a pútavé životné príbehy Slovienek na Dolnej zemi. Projekt predstavuje pokračovanie a rozšírenie úspešného projektu novosadskej organizácie pod názvom *Ženské štúdie*, ktorá ešte v roku 2003 odštartovala výskum metódou *oral history* a následne vydala publikáciu *Životné príbehy Slovienek vo Vojvodine*.

Dôležitým počínom ústavu bol tiež výskum slovenských ľudových rozprávok vo Vojvodine, ktorý mal za cieľ podporiť oblasť kultúry pre deti a aktivitu mladých výskumných pracovníkov a zároveň zapísať ľudové rozprávky, povesti, báje a ľudové bájky, ešte žijúce v prostredí vojvodinských Slovákov. Po stručnom školení sa stanovila metodika, postup práce a rozdelili sa úlohy, podľa ktorých štyri spolupracovníčky ÚKVS išli za informátormi do Báčskeho Petrovca, Hložian, Lalite, Kysáča, Kulpína, Pivnice, Selenče, Lugu, Kovačice, Padiny a Hajdušice na terénny výskum. Získaný materiál sa uloží do elektronickej databázy ÚKVS a potom sa môže využiť na niektoré nové projekty, akými sú napríklad kniha ľudových rozprávok, alebo rozhlasové a televízne hry, či divadelné predstavenia pre deti s autentickou inscenáciou. Projekt podporil Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí.

Okrem realizácie vedeckých a odborných výskumov slovenského národného spoločenstva vo Vojvodine misiou ústavu je aj zlepšenie podmienok na prácu a pôsobenie slovenských kultúrnych subjektov vo Vojvodine a projektovanie ich ďalšieho rozvoja. ÚKVS preto rôznymi spôsobmi podporuje prostredia, v ktorých treba oživiť ochotnícku a kultúrnu činnosť vojvodinských Slovákov. Ústav takéto akcie vykonáva v rámci jednotky pre *Rozvoj kultúrnej produkcie v menších prostrediach*, ktorá poskytuje pomoc prostrediam s nízkou kapacitou a angažovanosťou, rozvíja tu kultúrne aktivity, zabezpečuje prostriedky na ich fungovanie a motiváciu k tvorbe, resp. finančne prispieva na účasť umeleckých súborov na celomenšinových festivaloch a pod.

Keďže ústav v rámci svojej činnosti zastrešuje aj odborné zhromaždenia a kultúrne podujatia, je vhodné spomenúť, že sa niekoľkokrát v miestnostiach ÚKVS konalo *Literárne snemovanie* – elitné kultúrne podujatie, ktoré organizuje Slovenské vydavateľské centrum z Báčskeho Petrovca a redakcia mesačníka pre literatúru a kultúru *Nový život*. Eminentní predstavitelia literárneho života z radov vojvodinských Slovákov, ako aj vedci a literáti zo Slovenskej republiky a slovenskí autori z Rumunska a Maďarska na snemovaniach pertraktujú témy z oblasti literárnej, literárnokritickej a literárnovednej činnosti vojvodinských autorov.

Každoročné stretnutia hudobných odborníkov z radov vojvodinských Slovákov s cieľom skúmať, dokumentovať a zveľaďovať hudobné dedičstvo a súčasné formy hudobného prejavu tunajšej slovenskej komunity sa konajú v rámci muzikologických konferencií pod heslom *Slovenská hudba vo Vojvodine*. Od založenia Ústavu pre kultúru vojvodinských Slovákov sa konferencia uskutočňuje v jeho miestnostiach, počnúc 5. ročníkom konferencie, ktorá sa niesla v znamení témy *Hudobná produkcia jubilujúceho 60. ročného Novosadského rozhlasu* (17. novembra 2009). Potom pokračovali ďalšie ročníky konferencií: 6. konferencia na tému *Inovačné metódy v hudobnej pedagogike* (11. decembra 2010), 7. konferencia *Renesancia zborového spevu vojvodinských Slovákov* (12. novembra 2011), 8. konferencia *Cirkevná hudba vojvodinských Slovákov* (24. novembra 2012), 9. konferencia *Slovenská vojvodinská hudba a jej zastúpenie na Slovensku* (30. novembra 2013), 10. konferencia *Hudobné umenie v živote človeka* (21. novembra 2014), 11. konferencia *Dramaturgia a manažment hudobných podujatí* (12. decembra 2015), 12. konferencia *Život a dielo etnomuzikológa Martina Kmeťa* (26. novembra 2016) a 13. konferencia *Slovenskí hudobní skladatelia pôsobiaci vo Vojvodine* (25. novembra 2017). V sobotu 24. novembra 2018 prebiehala 14. muzikologická konferencia na tému *Prínos Juraja Feríka st. a Juraja Feríka ml. do hudobného života vojvodinských Slovákov*.

Koordinátorkou stretnutia hudobných odborníkov je už roky Milina Sklabinská, ktorá je zároveň zodpovedná za redigovanie muzikologických zborníkov. Tieto každoročne zoskupujú príspevky odborníkov zúčastnených na konferencii a od roku 2012 je ich vydavateľom Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov. Usporiadateľom muzikologických konferencií je Komisia pre hudobnú činnosť Výboru pre kultúru NRSNM a Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov.

Ústav sa ako kultúrna ustanovizeň neraz zúčastnil a podieľal na spoluorganizovaní aj iných medzinárodných konferencií, ktoré sa priamo alebo nepriamo týkajú jeho činnosti. Máme na mysli *medzinárodnú konferenciu Kultúra vo Vojvodine ako súčasť kreatívnej Európy – perspektívy, vízie, možnosti*, ktorú ústav

zorganizoval spolu s Fondom pre európske záležitosti AP Vojvodiny v roku 2012. Bol tiež spoluorganizátorom *medzinárodnej vedeckej konferencie Juraj Ribay 1812 – 2012 – Život a dielo* pri príležitosti 200. výročia úmrtia Juraja Ribaya, do ktorej boli zapojení aj odborníci z Česka a Slovenska. Pri tejto príležitosti Veľvyslanectvo Slovenskej republiky Jurajovi Ribayovi odhalilo pamätnú tabuľu v Savinom Sele v Srbsku. V roku 2013 sa v miestnostiach ústavu konala *medzinárodná konferencia CRINSS* (Rozvoj a financovanie kreatívneho priemyslu), ktorá zhromaždila predstaviteľov z dvadsiatich štátov Európskej únie. ÚKVS bol hosťiteľom tohto stretnutia predstaviteľov oddelenia pre kreatívny priemysel Európskej podnikateľskej siete. Ústav sa zúčastnil aj na *konferencii Slováci a Srbi – história a súčasnosť*, ktorá sa konala s podporou Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí v máji 2014, v organizácii NRSNM, Evanjelickej cirkvi a Matice slovenskej v Srbsku. V októbri 2015 ÚKVS spolu s Oddelením slovakistiky FF UNS zorganizovali *medzinárodnú konferenciu 270 rokov dejín, literatúry a jazyka Slovákov vo Vojvodine*. Na konferencii sa zúčastnilo vyše 60 referentov z 9 krajín sveta. Výsledkom konferencie bol zborník prác, ktorý ÚKVS finančne podporil na vydanie.

Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov za 10 rokov svojho pôsobenia mal česť odhaliť tri pamätne tabule v prostrediach slovenskej vojvodinskej komunity a tým vzdať hold eminentným dejateľom z radu vojvodinských Slovákov. Ide o pamätne tabule *Karola Miloslavova Lektoského* pri príležitosti 130. výročia jeho narodenia (2009, Laliť), *Jána Kvačalu* pri príležitosti 150. výročia narodenia spolu so Slovenským vydavateľským centrom (2012, Báčsky Petrovec) a *Emila Koléniho* pri príležitosti 100. výročia úmrtia a 180. výročia narodenia (2015, Hajdušica). ÚKVS sa finančne podieľal na zhotovení pamätných tabúl a pri organizovaní slávnostného programu ich odhaľovania.

Nemožno nespomenúť plodnú vydavateľskú činnosť Ústavu pre kultúru vojvodinských Slovákov. V roku 2010 ústav založil edíciu *Bibliografie*, v rámci ktorej do roku 2018 vydal 4 zväzky: 1. zväzok: *Bibliografia Andreja Ferku* autora Vítazoslava Hronca v roku 2010, 2. zväzok: *Bibliografia Viery Benkovej* autorky Boženy Bažíkovej v roku 2014, 3. zväzok: *Selektívna bibliografia Miroslava Benku* autorky Boženy Bažíkovej v roku 2016 a 4. zväzok *Bibliografia Pavla Mučajiho* autorky Boženy Bažíkovej v roku 2018. Všetky zväzky bibliografií sú sprístupnené záujemcom, bádateľom, odborníkom či študentom tak v príručnej knižnici Ústavu pre kultúru vojvodinských Slovákov, ako aj v knižnici Matice srbskej a iných lokálnych knižniciach.

V roku 2011 ÚKVS založil ďalšie dve vlastné knižné edície *Doktorské dizertácie* a *Bibliofilie*. V rámci doktorských dizertácií bola prvým zväzkom di-

zertačná práca Emílie Čelovskej *Epický priestor a jeho dve podoby v modernej slovenskej novelistike*, ktorú ústav vydal a promoval v roku 2011. Druhý zväzok patrí dizertačnej práci Zuzany Čížikovej v znamení témy *Literárna tvorba Jána Labátha*, ktorý vyšiel v roku 2013. Tretí zväzok vyšiel v roku 2015 a ním je dizertácia *Slováci v Kráľovstve Srbov, Chorvátov a Slovincov* autorky Gabriely Gubovej-Červenej a zatiaľ posledným, štvrtým zväzkom edície *Doktorské dizertácie* je práca pod názvom *Činnosť a vplyv slovenskej zborovej kultúry na rozvoj a rozširovanie medzikulturálnosti vo Vojvodine* autora Juraja Súdiho st., ktorej vydanie očakávame v roku 2019. Ústav vydal aj dve bibliofílie. Prvým zväzkom v edícii *Bibliofílie* je bibliofília *Sprisahanci* autora Jána Labátha, ktorá vyšla pri príležitosti jeho 85. narodenín v roku 2011. Bibliofíliu, ktorú pripravil Vítazoslav Hronec, vydal Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov v náklade 50 výtlačkov. Pri príležitosti 200. výročia smrti Juraja Ribaya vydal ústav v spolupráci so Slovenským vydavateľským centrom bibliofíliu obsahujúcu báseň *Úprimné vyznanie pri harmonike u pána Rennera v Prahe 25. októbra 1782*. Verše sú v originálnom znení v češtine a tiež v slovenčine v preklade Lubomíra Feldeka. Ide o 2. zväzok edície *Bibliofílie*, ktorý vyšiel v náklade 50 výtlačkov v roku 2012.

Do zoznamu vlastných knižných edícií ústav v roku 2015 pridal edíciu *Výtvarné monografie SlovArt*, v rámci ktorej knižne publikuje reprodukcie diel akademických umelcov. Prvé vydanie *Maliarstvo tichej vášne Márie Gaškovej* ÚKVS vydal v roku 2015, keď zároveň zorganizoval aj slávnostnú promóciu knihy a prezentáciu novej edície vo svojich priestoroch. Kniha má obrovský význam a hodnotu aj za hranicami Vojvodiny a Srbska vďaka tomu, že je trojjazyčná – v slovenčine, srbčine a angličtine. Publikácia svojím spracovaním presahuje klasickú tvorbu a čitateľovi ponúka podrobné informácie o akademických umelcoch a zároveň odborný pohľad na ich tvorbu a ukážky z ich diela. Na sklonku roka 2018 vyšla ďalšia výtvarná monografia, tentoraz zhromažďujúca *umeleckú tvorbu akademického maliara, grafika a portretistu Pavla Popa*.

Najväčším skvostom v uplynulých desiatich rokoch činnosti Ústavu pre kultúru vojvodinských Slovákov sú jeho kapitálne monografické vydania, *Slováci v Srbsku z aspektu kultúry* zostavovateľiek Miliny Sklabinskej a Kataríny Mosnákovej-Bagšašovej (2012/2013) a publikácia *Slováci vo Vojvodine – Premeny svojbytnosti enklávneho spoločenstva* autora Jána Botíka (2017). Knižné dielo *Slováci v Srbsku z aspektu kultúry* vydal v januári 2012 Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov ako výsledok svojej trojročnej vedeckovýskumnej, informačnej, dokumentačnej a prezentačnej činnosti. V publikácii sa predstavuje tridsaťšesť lokalít v textovej podobe a prostredníctvom bohatých fotografic-

kých a archívnych dokumentov, ako aj originálne vypracovaných ilustrácií. Sú to prostredia, v ktorých Slováci v Srbsku mali alebo majú organizovaný kultúrny život. V knihe sa uvádzajú historické artefakty jednotlivých dedín, vývin a rozvoj kultúrneho života tamojších Slovákov až po súčasný stav ich kultúrnych aktivít.

Kniha Jána Botíka *Slováci vo Vojvodine* je svojráznym osobným preukazom vojvodinských Slovákov. Z textu recenzenta Michala Babiaka sa dozvedáme o jej obsahu: „Vo svojej monografii Ján Botík metodologicky postupuje tak, že na začiatok svojich reflexií kladie problematiku historického kontextu a problematiku osídľovania niekdajšej uhorskej Dolnej zeme. Deskripcia a interpretácia týchto dejinných pohybov sa ukazuje ako kľúčový moment, ktorý aj autorovi poskytuje priestor na objasnenie radu ďalších fenoménov, akými sú ekonomický rast, tvorenie hospodárskeho a finančného bohatstva, spolunažívanie s ďalšími enklávnymi spoločenstvami v tomto prostredí, formovanie a udržiavanie duchovného a kultúrneho života atď. S istou rezervou by sa dalo povedať, že celý neskorší vývin bol vlastne určený už v samotnom zárodku sťahovania Slovákov na Dolnú zem na konci 17. a v 18. storočí – preto Botík s toľkou fascináciou kladie dôraz na historický aspekt fenoménu vojvodinských Slovákov.“ Kniha vyšla v roku 2017 a je výsledkom viacročnej výskumnej práce Jána Botíka v prostredí slovenskej komunity v Srbsku.

Ústav sa podieľal aj na vydaní publikácie *Životné príbehy Slovencek z Vojvodiny* (2014/2015). Ide o druhé doplnené vydanie, ktoré, ako sme už spomenuli, je výsledkom výskumu siedmich slovenských prostredí, kde žijú Slováci v Báčke, Banáte a Srijeme. Životné príbehy Slovencek z Vojvodiny sú pútavým čítaním, v ktorom nachádzame tie najúprimnejšie vyznania, životné skúsenosti či príhody Slovencek z Kysáča, Nového Sadu, Báčskeho Petrovca, Kovačice, Pivnice, Kulpína a Starej Pazovy.

Dobrá spolupráca s vydavateľskými ustanovitzňami podnecuje ústav, aby sa zúčastňoval aj ako spoluvydavateľ na rôznorodých knižných vydaniach. So Slovenským vydavateľským centrom za ostatných desať rokov činnosti ústavu vydali spolu tieto publikácie: *Personálna autobiografiá Víťazoslava Hronca (1956 – 2005)* v roku 2009, *Spättný pohľad na Lexikón slovenských vojvodinských vysokoškolských učiteľov a vedcov* v roku 2010, *Chrestomatia slovenskej vojvodinskej poézie V. Hronca* tiež v roku 2010, *Chrestomatia slovenskej vojvodinskej literatúry pre deti Medovník* zostavovateľky Jarmily Hodoličovej v roku 2011, slovenskú ľudovú slovesnosť pre deti *Enike benike krikel bé* zostavovateľky Kataríny Mosnákovej-Baglašovej v roku 2017 a mnohé ďalšie. V spolupráci s Filozofickou fakultou Konštantína Filozofa v Nitre a jeho predstaviteľmi ústav vydal

v roku 2013 monografiu *Silbaš – Kultúrne tradície Slovákov v Báčke*, ktorej predchádzal detailný terénny výskum v realizácii odborníkov z Nitry a Vojvodiny pod vedením prof. PhDr. Jaroslava Čukana, CSc.

ÚKVS v rámci možností finančne podporuje aj iné publikácie pri ich vydaní. Tituly, ktoré v priebehu jednej dekády svojej existencie takto podporil, sú: *Vôňa silbašského detstva* autora Budimira M. Popadića, *Zborník prác o Padine*, monografia novosadského Šafárika *Minulosť dneška II*, zborník prác *Deväťdesiat rokov Ženského spolku v Kovačici (1920 – 2010)*, *Boľovce – Kultúrne tradície Slovákov v Srieme*, zborník prác *Na krídlach jubilea MO MS Nový Sad, Dejiny Slovenska* autora Dušana Kovača, *Slováci v Jánošíku 1823 – 2013*, *The Antology of Slovak Vojvodina's poetry* (preklad Hroncovej antológie do angličtiny), monografia *Slováci v Bielom Blate 1883 – 2013* zostavovateľa Adama Jonáša, zborník prác *100 rokov divadla v Kovačici*, monografia *Kysáč 1773 – 2013*, zborník dramatických textov z festivalu *DIDA Nová slovenská vojvodinská dráma II.*, monografia *Vojlovica. Kultúrne tradície Slovákov v Banáte*, *Za slnkom napoludnie* autora Jána Babiaka, *K dejinám divadla v Petrovci 1866 – 2016* autorov Dušana Bajina a Vladimíra Valentíka, *270 rokov dejín, literatúry a jazyka Slovákov vo Vojvodine* – zborník prác z rovnomennej medzinárodnej konferencie v Novom Sade, *Bajka o Andersenu i dunavskoj vilí* autora Lubomíra Feldeka a v preklade do srbčiny Martina Prebudilu, *Slovenská evanjelická augsburského vyznania cirkev v Srbsku v slove a v obrazoch* zostavovateľky Svetlany Vojničovej-Feldyovej, monografia *Kišgeci* autora Martina Prebudilu, zbierka básní *Kroky rokov* autora Jaroslava Litavského. Svoje publikácie Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov pravidelne vystavuje na veľtrhoch kníh doma a v zahraničí, realizuje ich prezentácie vo vlastných priestoroch, ako aj v prostrediach, kde žijú Slováci a organizáciách, na ktoré sa dané publikácie vzťahujú, taktiež na rôznych sprievodných podujatiach v rámci festivalov a iných kultúrnych podujatiach.

Do rozvojovo-výskumnej jednotky ÚKVS sa od roku 2009 zaraďuje aj pravidelný súbeh o najstaršiu, najkreatívnejšiu a najvýstižnejšiu fotografiu z minulosti našich predkov. Fotosúťaž má za cieľ podporovať slovenských zberateľov ľudového umenia a umožniť im zviditeľňovať sa, ale aj podnietiť záujem verejnosti o slovenskú vojvodinskú kultúru a popularizovať obsahy slovenských kultúrnych programov. Zbieranie a dokumentovanie fotozáberov, ktoré zobrazujú tradičnú kultúru, život a inovácie Slovákov v Srbsku prispieva aj jednotke pre dokumentáciu ÚKVS, ktorá zozbieraný materiál uschováva v databáze ako dôkazy o slovenskej kultúre a o životoch ľudí na týchto priestoroch. Fotosúťaže sú tematické a je o ne veľký záujem. Ústav po uzávierke súťaže zvolá odbornú komisiu, ktorá zo všetkých zaslaných prác vyberie 10 najvýstižnejších fotografií súvisiacich

s danou témou. Následne ústav pripravuje verejné hodnotenie súťaže s príležitostným programom a s účastníkmi súťaže. Kvantitatívne najplodnejšou fotosúťažou bol siedmy ročník fotosúťaže v roku 2017, na ktorý reagovalo 28 zberateľov, ktorí zaslali spolu 439 fotografií. **I. fotosúťaž o najkreatívnejší fotozáber slovenskej vojvodinskej kultúry** ústav vypísal v roku 2009. V tom istom roku bola vypísaná výzva na **II. fotosúťaž** s rovnakou témou, ktorej vyhodnotenie prebiehalo v roku 2010. **III. fotosúťaž** v roku 2010 zhromaždila najstaršie *fotoografie znázorňujúce mladomanželov*, potom nasledovala **IV. fotosúťaž o najzaujímavejšie zábery zvykov a obyčají vojvodinských Slovákov** (2013/2014), **V. fotosúťaž o najstaršiu pohľadnicu z vojvodinských prostredí** (2015), **VI. fotosúťaž na tému tradičných prác a remesiel vojvodinských Slovákov** (2016), **VII. fotosúťaž** v roku 2017 sa niesla v znamení témy *Staré fotografie z obdobia detstva Slovákov vo Vojvodine* a zatiaľ posledná **VIII. fotosúťaž** v roku 2018 pod názvom *Pastierska kultúra*. Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov plánuje aj ďalej zbierať najstaršie fotografie na nové témy z obdobia našich praotcov, ktoré majú v dnešnej dobe cenu zlata.

Vážme si našu dedovizeň, ale zároveň prijímajme nové, potenciálne kultúrne hodnoty, ktoré žili a budú žiť ďalej len vďaka nám vojvodinským Slovákom!

* * *

Desaťročné pôsobenie ustanovizne kultúry Slovákov v Srbsku zožalo pozoruhodné množstvo aktivít a úspešne zrealizovaných podujatí. Treba však podotknúť, že okrem vydavateľskej, výskumnej a zberateľskej činnosti v rámci Rozvojovo-výskumného oddelenia sa ústav zaoberá aj mediálnou prezentáciou, marketingom, dokumentovaním, organizovaním vlastných podujatí a nadväzovaním vonkajších vzťahov.

Informačno-dokumentačné a komunikačné oddelenie ústavu (ďalej IN-DOK) už takmer 10 rokov spolupracuje s miestnymi samosprávami a ustanovizňami kultúry, s vedeckými ustanovizňami a združeniami občanov v oblasti kultúry, ako i s podobnými výskumnými, vzdelávacími, informačnými a dokumentačnými strediskami v krajine a zahraničí, a skúma ich kultúrny rozvoj, zvlášť rozvoj kultúrnych ustanovizní v AP Vojvodine.

Už v prvom roku existencie sa ÚKVS zameral na elektronické formy dokumentácie prostredníctvom dvoch projektov – Portál kultúry vojvodinských Slovákov a Databáza o kultúre vojvodinských Slovákov. Oba projekty boli finančne podporené aj Úradom pre Slovákov žijúcich v zahraničí. Na rozvoj dvoch náročných projektov bola použitá magisterská práca Miliny Sklabinskej pod názvom *Kultúrna politika založená na faktoch – formovanie databáz o kultúre vojvodinských Slovákov*.

Tieto projekty boli zverené do rúk Oddelenia INDOK, ktoré zhromažďuje dokumentačný materiál zo všetkých oblastí života, kultúry a umenia vojvodinských Slovákov klasickým spôsobom aj elektronicky, čiže digitalizáciou, a sprístupňuje ich verejnosti prostredníctvom portálu a databázy. Ústav tak zriaďuje elektronický archív a databanku ustanovizní v oblasti kultúrnych programov, festivalov, prehliadok a memoriálov, kultúrno-umeleckých spolkov a združení, cien, bibliografických údajov vzťahujúcich sa na eminentných odborníkov v jednotlivých oblastiach kultúry a umenia, vydavateľstiev a knižníc, nakrúcania, distribúcie a premietania umeleckých a dokumentárnych filmov a ich prehrávania na videokazety, profesionálnych a ochotníckych divadiel, hudobných súborov a orchestrov, galérií, výtvarnej tvorby a výstav, umeleckých kolónií, nehnuteľných kultúrnych statkov a ich ochraňovania, archívov a múzeí a medzinárodnej spolupráce v oblasti kultúry a umenia.

V širšom zmysle slova sa osobitná pozornosť venovala prevádzkovaníu portálu Ústavu pre kultúru vojvodinských Slovákov, rozširovaníu, vylepšovaniu a prehľbovaníu elektronickej databázy o kultúre vojvodinských Slovákov, ako aj budovaníu príručnej knižnice, v ktorej sa od založenia ústavu nielen systematicky spracúvali nové tituly, ale aj zakladali nové edície, vydávali knihy a zhromažďoval sa početný materiál a sériové publikácie z kultúrnych programov, festivalov, biografíí, snemovaníí a pod. V tomto oddelení sa v roku 2011 začal realizovať projekt, pomocou ktorého ÚKVS prispel k popisu a odbornému zriaďovaníu historickej zbierky Slovenského vojvodinského múzea.

Do databázy kultúry vojvodinských Slovákov sa umiestňujú entity, ako sú dokumenty (word, excell, pdf...), fotografie (jpg, png...), zvukové a audio zápisy (mp3), filmy (mp4) a iné materiály vrátane sprievodných metaúdajov, definovaných v súlade s medzinárodnými štandardmi o katalogizovaní kultúrnych objektov. O databázu sa stará počítačová spoločnosť YU SPIN z Nového Sadu a prvýkrát bola verejne predstavená v ÚKVS 27. septembra 2010.

V roku 2014 do databázy pribudli materiály v rámci projektu rozhlasového vysielania *Zakorenení v stopách predkov*, ktoré zdokumentovali a poslucháčom Novosadského rozhlasu priblížili život a dielo významných osobností z dejín vojvodinských Slovákov. V roku 2012 sa začalo s digitalizáciou *Národného kalendára* od najstarších ročníkov. Obsah databázy bol obohatený aj o ročníky časopisu *Naše Slniečko* a *Naši pionieri*, ktoré sú predchodcami dnešnej *Zorničky*. V roku 2015 dokončil ÚKVS digitalizáciu jednej časti zvukových nahrávok z terénnych výskumov univerzitného profesora, popredného lingvistu a bádateľa Daniela Dudka. Výskumný materiál z Báčky, Banátu, Sriemu a Slavónie sa tiež spracoval do elektronickej podoby a sprístupnil budúcim generáciám a výskumným pra-

covníkom. Od marca 2015 sa postupne vnášali ďalšie časti z edície slovenských ľudových piesní z Vojvodiny. Okrem toho sa pravidelne elektronicky spracúvajú zbierky starých fotografií, ktoré do ústavu prichádzajú od usilovných zberateľov v rámci tematických fotosúťaží.

Aktivity ÚKVS a správy z rôznych oblastí kultúry vojvodinských Slovákov – slovom, fotografiou, prípadne i videom – dokumentuje a širšej verejnosti prináša webový portál www.slovackizavod.org.rs. Personál ústavu každodenne pracuje na jeho obsahovom rozvoji sledovaním udalostí a uverejňovaním správ z aktuálnych diania v oblasti kultúry vojvodinských Slovákov a prostredníctvom neho zveľaduje kultúrnu produkciu a zviditeľňuje tradičné a súčasné formy umenia vojvodinských Slovákov.

Na portáli sa reprezentuje rad fotogalérií, odborných príspevkov v rubrike *Z môjho aspektu*, početné výzvy, kalendár podujatí, nové texty o časopisoch a periodických publikáciách, artefaktoch kultúrneho dedičstva a mnohé iné témy z oblasti slovenskej vojvodinskej kultúry. Statická časť portálu obsahuje informácie o všetkých existujúcich slovenských kultúrnych ustanovizniach v Srbsku, historické artefakty a rozvoj kultúrneho života Slovákov vo Vojvodine, zmapované galérie, múzeá, kultúrne pamiatky (busty a pamätne tabule), architektonická tvorba, súkromné zbierky ľudových predmetov a vhodnými fotografiami sú ilustrované aj všetky slovenské evanjelické kostoly v Srbsku v rubrike *Kultúrne dedičstvo*. Početné obsahy sú aj v rubrike *Produktívna kultúra*, ktorá zoskupuje údaje z oblasti literatúry, údaje o vzniku a rozvoji literárnych časopisov a printových médií vojvodinských Slovákov, ako aj z oblasti vizuálneho umenia, hudby, filmu a audiovizuálnej tvorby, divadla, spracované bibliografické údaje osobností významných pre kultúrny život Slovákov v Srbsku. Na domovskej stránke pribudla v roku 2013 nová rubrika *Ústav odporúča*. Tu sa uverejňujú recenzie na knižné diela, hodnotné knihy, publikácie a monografie vojvodinských Slovákov. Nové témy na portáli možno sledovať v rubrike *Nový obsah*. Na stránke je aj rubrika *Kultúra a širšia verejnosť*, ktorá obsahuje state o podpore kultúry pre deti a mládež, o vzdelávaní a ľudských zdrojoch o všetkých združeniach slovenských spolkov žien, kultúrnych stykoch Srbov a Slovákov, ako aj kultúrnu mapu, kde je zmapovaných 36 prostredí, v ktorých žije a pôsobí slovenská komunita. V rubrike *Edukácie* sú zverejnené powerpointové prezentácie z konferencií, prednášok a okrúhlych stolov. Obsah portálu sa prekladá do srbčiny, čiastočne aj angličtiny.

Od roku 2016 má technickú údržbu portálu na starosti odborná firma Develomon z Nového Sadu. O obsah portálu sa starajú zamestnanci ústavu, ako aj externí spolupracovníci. Od roku 2011 profil Ústavu pre kultúru vojvodinských

Slovákov možno sledovať aj na sociálnej sieti Facebook, ktorý, ako sa ukázalo, najviac priláka pozornosť sledovateľov.

Vďaka mapke na portáli sa dá zistiť sledovanosť, teda koľko návštevníkov si denne portál otvorí, z ktorých miest a krajín sveta nás sledujú. Na základe štatistiky možno konštatovať, že od januára 2013 si dodnes portál otvorilo približne 491 626 návštevníkov. Najviac nás sledujú v Srbsku (53,41 %), na Slovensku (29,86 %), v Spojených štátoch amerických (3,51 %) a potom aj v Česku, Chorvátsku, Nemecku, Kanade, Austrálii, Maďarsku atď. Náš portál si otvorilo 154 štátov sveta. Sústavný záujem používateľov internetu o obsah portálu jednoznačne potvrdil, že ide o jeden z najúspešnejších projektov ústavu.

V rámci tohto oddelenia je verejnosti sprístupnená aj knižnica Ústavu pre kultúru vojvodinských Slovákov, ktorá ponúka bohatý zoznam titulov v rôznych jazykoch a z rôznych literárnych oblastí. Knižný fond ústavu pozostáva zo slovníkov, encyklopédií, jazykovedných príručiek, literárnych diel slovenských vojvodinských spisovateľov, kritik, literárnej teórie, monografií dedín a miest, biografii osobností, ale aj kníh z oblasti výtvarného, hudobného, divadelného či filmového umenia, filozofie, etiky, architektúry, náboženstva, kultúrnych dejín, ľudovej kultúry, žurnalistiky, kultúrneho manažmentu a politických vied, ďalej bibliografie, biografie, zborníky, pamätnice atď.

Najväčší prírastok v príručnej knižnici ÚKVS tvorí rôznorodá beletria, ktorú knižnici darovala seminárna knižnica Oddelenia slovakistiky na Filozofickej fakulte Univerzity v Novom Sade. Ide o tituly slovenskej vojvodinskej poézie a prózy, antológie, detskú literatúru, ale aj literatúru spisovateľov na Slovensku a vo svete, tiež literárnu kritiku slovenskej vojvodinskej literatúry a teóriu literatúry. Knižnica sa permanentne buduje prostredníctvom kúpy a výmeny, no najväčší počet titulov sa získava ako dar od inštitúcií, združení a jednotlivcov, s ktorými ústav spolupracuje. Viacerí jednotlivci prispeli do knižnice ako dary, sú väčšinou z oblasti divadla a hudby, monografie dedín a miest, beletristické knihy srbských autorov, krásna literatúra autorov zo Slovenska a niekoľko preložených diel srbských autorov do slovenčiny a opačne.

Na konci roka 2018 sa v knižnici ÚKVS zaznamenalo približne 2 620 knižných publikácií a množstvo sériových publikácií – periodiká, časopisy, ročenky, noviny, mesačníky, okrem bohatej katalogizácie, do ktorej patria bulletin, pozvánky, plagáty, programy, brožúry, letáky, skladačky a iný propagačný materiál celomenšinových festivalov, programov, výstav, koncertov, literárnych večierok a iných podujatí, ako aj vlastné katalógy umeleckých výstav, ktoré sa počas roka usporiadajú v ústave. Okrem knižničného materiálu, knižnica obsahu-

je i vyše 250 CD a DVD, a to hudobné, filmové a dokumentačné. Zo Slovenského vydavateľského centra ústav každoročne do daru získava najnovšie vydania SVC pri príležitosti podujatia *Zima s knihou*. Průručná knižnica ÚKVS poskytuje pomoc študentom pri tvorbe diplomových prác, ale aj odborníkom, vedcom, architektom, bádateľom, etnológom a sprístupnená je všetkým, ktorí ju potrebujú.

* * *

Oddelenie pre kultúrno-umelecké programy, odborné zdokonaľovanie a vzdelávanie v kultúre a umení v súlade so Štatútom ÚKVS podporuje, koordinuje a realizuje programy a aktivity najdôležitejších programov, ktoré prispievajú k rozvoju kultúry a umenia vojvodinských Slovákov v spolupráci s predstaviteľmi obcí, Národnostnej rady SNM a Výkonnej rady APV, pripravuje akty o organizovaní kultúrno-umeleckých programov, festivalov a prehliadok, ich kalendáre a programy i kalendáre jubileí, ako aj finančné plány na uskutočnenie programov a pod. V rámci svojho výstavného priestoru a v spolupráci s inými kultúrnymi ustanovizňami a združeniami v oblasti kultúry ústav organizuje výstavy, aukcie obrazov, literárne a hudobné večierky a prezentáciu všetkých foriem umeleckej tvorby.

Práve v súlade s týmito širokými kompetenciami ÚKVS už od roku 2009 organizuje alebo sa spolupodieľa na organizácii programov, v ktorých rámci sa prezentuje kultúra Slovákov v Srbsku. ÚKVS sa pri tom vedie zásadou usporiadať udalosti tak, aby zahŕňali inovatívny a kreatívny ráz a zaujali rôzne cieľové skupiny. Akcie týkajúce sa tak ochrany kultúrneho dedičstva, ako aj rozvoja nových ideí a súčasnej tvorby charakterizujú inovačné tendencie a kreatívne myslenie pri uskutočnení dlhodobého zámeru ÚKVS – afirmovať špecifiká a osobitosti slovenskej vojvodinskej kultúry v čim širších rámcoch.

Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov sa od roku 2013, poverením jedného zo svojich zakladateľov, pridal k organizácii siedmich celomenšinových podujatí z oblasti hudby, pestovania folklórnych tradícií a divadla, ktoré NR SNM vyhlásila za podujatia celomenšinového významu. Tak sa ústav stal partnerom *festivalov Divadelný vavrín, Tancuj, tancuj..., Zlatá brána, Zlatý kľúč, Letí pieseň, letí, Stretnutie v pivnickom poli* a 3 x Ď, a prináša im novú kvalitu. Personál ústavu sa orientuje najmä na koordináciu festivalov, vypracovanie pútavého propagačného materiálu a festivalový marketing. V dohode s ďalšími patronátmi festivalov sa ústav zasadzuje za transparentné koordinovanie jednotlivých podujatí, a preto do organizácie zapája externých spolupracovníkov, ktorí sa na post koordinátora hlásia na základe verejnej výzvy. Zároveň sa ústav stal partnerom stretnutia

dolnozemskej Slovákov *Na jarmoku*, ktorý sa každý tretí až piaty rok koná v prostredí vojvodinských Slovákov, v Srbsku.

Ústav za 10 rokov svojho pôsobenia usporiadal rad tematických večierok, na ktorých sa premietali filmy, prezentovali knižné vydania, zaznamenávali výročia a jubileá, vystavovala umelecká tvorba vojvodinských a zahraničných autorov a v celku promovala naša slovenská kultúra. Spomenieme iba niektoré: výstava reštaurovaných obrazov prvej akademickej maliarky vojvodinských Slovákov Zuzky Medvedovej, výstava fotografií Ondreja Mihála, výstava z Bienále ilustrácií Bibiana, výstava diel mladej autorky Jarmily Sabovej z cyklu *Tiché momenty*, retrospektívna výstava Jaroslava Šimoviča pri príležitosti jeho 80. narodenín (v spolupráci s Galériou Zuzky Medvedovej), výstava obrazov k nedožitej deväťdesiatke Zuzany Chalupovej a k 60. výročiu existencie Galérie inšitného umenia v Kovačici, výstava obrazov Jaroslava Šimoviča, Milana Súdiho, Alžbety Čížikovej, Márie Gaškovej, Martina Jonáša, Jána Kňazovica, výstava sôch Jána Stupavského, dokumentačná výstava architektonických diel Michala Milana Harminca, výstava plagátov Andrey Merníkovej, výstava obrazov *Lesy a roviny* Michala Ďurovku, výstava kostýmov Marije Havran, výstava obrazov Michala Povolného a Anny Kotvášovej, kolektívna výstava fotografií *Majstri fotografie*, výstava výtvorov z kože Zvonimíra Pudelku, výstava obrazov Martina Kizúra, výstava inšitných malieb Jána Bačúra, výstava obrazov Rado Vana Ladomerského, výstava inšitných obrazov *Štyria veľikáni kovačickej insity*, ale aj mnohé ďalšie výstavy umeleckých diel našich a zahraničných autorov.

Keď ide o literárne večierky a pripomínanie si výročí a jubilej významných osobností z kultúrneho života vojvodinských Slovákov, v ústave usporiadali tiež početné podujatia: knižná premiéra Bibliografie Viery Benkovej, oslavy 80. narodenín Juraja Feríka – prvého profesionálneho dirigenta vojvodinských Slovákov, prezentácia literárnej tvorby Jána Labátha, prezentácia tvorby Miroslava Dudka k životnému jubileu, prezentácia tvorby Jána Čajaka pri príležitosti 150. výročia narodenia, prezentácia prác Vladimíra Hurbana Vladimírova autorky Anny Maričovej, prezentácia knihy *Stalo sa prvého septembra* autora Pavla Rankova a v preklade do srbčiny Zdenky Valentovej-Beličovej, prezentácia knihy *Makan* autora Martina Prebudilu, večierok Jánovi Labáthovi pri príležitosti autorových 90. narodenín, večierok k osemdesiatke Pavla Grňu, literárny večierok so spisovateľkou Máriou Kotvášovou-Jonášovou k životnému jubileu, večierok so Zlatkom Benkom a mnohé ďalšie. Pravidelne usporadúva programy a slávnostné promócie vlastných knižných vydaní, ktoré vychádzajú v rámci štyroch edícií ÚKVS, i prezentácie publikácií, ktoré ústav finančne alebo organizačne podporil pri vydaní. Už niekoľko rokov ústav organizuje aj vianočné večierky pre deti, na ktorých im

svojským spôsobom približuje podstatu Vianoc a zároveň otvára brány kultúrneho stánku aj tým najmladším.

Toto oddelenie ústavu preberá aj programy odborného zdokonaľovania sa a vzdelávania v oblasti kultúry a umenia. Od založenia ústavu sa v jeho organizácii konali mnohé konferencie, prednášky, semináre a školenia, no uvádzame iba niektoré: prednáška Juliany Beňovej z Divadelného ústavu v Bratislave o Ludovítovi Štúrovi, odborné kurzy pre moderátorov, edukačné semináre o spoločenskom protokole a jeho uplatnení v praxi, prednáška o manažmente pracovného času, edukačné semináre na podporu rozvoja vokálneho umenia vojvodinskej mládeže v žánri populárnej hudby, prednáška Spôsob ochrany kultúrneho dedičstva na poli divadelníctva, prednáška Manažment (menšinových) festivalov, kurz Súčasný trendy a inovácie v škôlkach, novinárske kurzy a iné.

Pýchou Ústavu pre kultúru vojvodinských Slovákov sú aj umelecké portréty najvýznamnejších osobností z kultúrnych dejín vojvodinských Slovákov. Ústav v roku 2011 odštartoval s projektom *Slovenskí vojvodinskí kultúrni dejatelia okom výtvarného umelca Pavla Popa*, s finančnou podporou Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí. Projekt predstavuje tvorbu nových umeleckých diel, ktoré znázorňujú portréty historických osobností zo sveta kultúry vojvodinských Slovákov. Akademický grafik a maliar Pavel Pop, ktorého opus výtvarnej tvorby odborná kritika zaradila do imaginatívneho realizmu, v roku 2008 vypracoval cyklus kresieb – podobizní najväčších svetových výtvarných umelcov a ich najznámejších výtvarných diel. V podobnom smere pokračuje a vytvára maľby, na ktorých znázorňuje osobnosti slovenskej vojvodinskej kultúry. Ide o rad umeleckých portrétov, vytvorených technikou olejomaľby. Týmto projektom ÚKVS chcel na jednej strane umelecky oživiť a „posvietiť“ si na významné osobnosti z dejín vojvodinských Slovákov a na druhej strane podporiť súčasných akademických maliarov a portrétistov.

V roku 2012 ÚKVS realizoval druhú fázu tohto projektu pod názvom *Slovenskí vojvodinskí kultúrni dejatelia štetcom Pavla Čániho*. Grafik a maliar Pavel Čáni, známy umelec nielen vo vojvodinskom, ale aj celoslovenskom kontexte vizuálneho umenia, je aj majstrom v umeleckom stvárňovaní portrétov. Patrí medzi najznámejších slovenských vojvodinských portrétistov v súčasnosti. Preto sa ústav rozhodol zapojiť ho do projektu a prispieť k dotváraniu kolekcie portrétov osobností, tiež za finančnej podpory Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí.

K existujúcim ôsmim portrétom ústav v roku 2014 doplnil kolekciu ďalšími dvomi portrétmi a v roku 2015 tiež dvomi novými portrétmi. Všetky štyri umelecké portréty z rokov 2014 a 2015 namaľoval Pavel Pop. Keď bolo zhotovených

12 portrétov, 6. augusta 2015 v ústave bola otvorená výstava. Pri tej príležitosti vznikol aj katalóg spracovaných osobností. Po jednoročnej prestávke v roku 2016 ústav pokračoval s podporou tvorby umeleckých portrétov osobností v rokoch 2017 a 2018, tentoraz však z vlastných zdrojov.

Kolekciu dnes tvoria portréty Karola Miloslava Lehotského, Michala Milana Harminca, Vladimíra Hurbana Vladimírova, Paľa Bohuša, Zuzky Medvedovej, Michala Babinku, Jozefa Podhradského, Jána Branislava Mičátka, Leopolda Branislava Abafiho, Alberta Martiša, Félixu Kutlíka, Juraja Tušiaka, Jána Kmeťa a Ludovíta Miloša Mičátka. Ich autormi sú Pavel Pop (12 obrazov) a Pavel Čáni (2 obrazy).

* * *

Ústav v rámci **oddelenia pre vonkajšie vzťahy** rozvíja medzinárodnú spoluprácu v oblasti vedy, kultúry a umenia vojvodinských Slovákov s cieľom zveľaďovať a rozvíjať medzinárodnú kultúrnu spoluprácu slovenskej národnostnej menšiny vo Vojvodine s materskou krajinou, so susednými krajinami a regiónmi a s inými krajinami v Európe a vo svete, a to výmenou hostovaní divadelných, hudobných a folklórnych súborov, výstav výtvarných diel a múzejných zbierok, výmenou odborníkov, tvorcov a umelcov, výmenou kníh, časopisov a iných publikácií, organizovaním vedeckých a odborných sympózií, konferencií, zhromaždení a seminárov v oblasti kultúry a umenia a pod. Z toho dôvodu ústav na príprave projektov z oblasti kultúry a umenia spolupracuje aj s medzinárodnými organizáciami.

ÚKVS od roku 2010 spolupracuje s Úradom pre Slovákov žijúcich v zahraničí, Svetovým združením Slovákov v zahraničí, Divadelným ústavom z Bratislavy a okrem toho nadviazal spoluprácu aj s Katedrou manažmentu kultúry a turizmu Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, s Jazykovedným ústavom a Ústavom slovenskej literatúry Slovenskej akadémie vied a zároveň zintenzívňuje spoluprácu so Slovákami z Dolnej zeme, čiže so slovenskými inštitúciami Slovákov v Rumunsku, Maďarsku a Česku – Demokratickým zväzom Slovákov a Čechov v Rumunsku, Čabianskou organizáciou Slovákov v Maďarsku, Celostátnou slovenskou samosprávou z Maďarska. Neraz mal ÚKVS príležitosť privítať hostí zo zahraničia a často sa aj sám zúčastnil na akciách v zahraničí.

V roku 2011 ústav spolu s Úradom pre Slovákov žijúcich v zahraničí spoločne v Bratislave zorganizoval *Dolnozemskej jarmok* a následne sa spoločne zúčastnili na medzinárodnej konferencii *Slovak Connection*, kde predstavili svoje názory na fungovanie slovenskej kultúry a informovanosti aj Slovákov z Ameriky, Kanady, Írska, Nemecka, Česka, Rumunska a Maďarska. Neskôr mal ústav

možnosť nadviazať spoluprácu aj s Galériou Slovenského rozhlasu v Bratislave, so Slovenskou národnou knižnicou a Slovenským národným múzeom v Martine a ďalšími ustanovizňami. V roku 2013 a 2014 sa ÚKVS s knihou *Slováci v Srbsku z aspektu kultúry* predstavil v početných vojvodinských obciach, ako aj v Nemecku, v Slovenskej republike a Maďarsku.

V roku 2014 bola podpísaná dohoda o spolupráci s Výskumným ústavom Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku. Okrem toho sa ústav ako spoluorganizátor a účastník aktívne zapájal do početných medzinárodných školení, etnologických a iných medzinárodných konferencií organizovaných v Srbsku, Maďarsku alebo na Slovensku. Slovenskú vojvodinskú kultúru ústav zviditeľnil aj vo Viedni na Inštitúte slavistiky, kde sa študentom slovom a obrazom predstavil kúsok slovenského sveta za hranicami Slovenska. Ústav bol v rokoch 2014 (v Kovačici) a 2017 (v Hložanoch) organizátorom významného dolnozemskeho podujatia *Na jarmoku*, ktoré je jedným z najreprezentatívnejších podujatí dolnozemskej Slovákov a ktoré združilo vyše 300 účastníkov z nášho štátu, z Rumunska, Maďarska, Chorvátska a Slovenska.

V roku 2015 na 21. veľtrhu cestovného ruchu *Slovakiatour* v Bratislave sa pri stánku vojvodinských Slovákov zastavil aj prezident Slovenskej republiky Andrej Kiska a ústav mu daroval knihu *Slováci v Srbsku z aspektu kultúry*. Ústav je pravidelným účastníkom aj medzinárodného knižného veľtrhu *Bibliotéka* v Bratislave a medzinárodného knižného veľtrhu v Belehrade v Srbsku, kde prezentuje svoje knižné vydania. S cieľom prezentovať multikultúrnosť Vojvodiny ako jej najväčšiu hodnotu sa konal v Bruseli 13. októbra 2015 okrúhly stôl na tému *Rozumej Vojvodine*, kde ústav tiež prezentoval svoju činnosť. Ústavy pre kultúru vojvodinských Maďarov, Chorvátov, Slovákov, Rusínov a Rumunov, ako aj Ústav pre kultúru Vojvodiny nepretržite realizujú také programy, ktoré svojou hodnotou a kvalitou môžu oslovit medzinárodnú verejnosť a prispievať k budovaniu dobrého mena štátu, v ktorom žijú.

Ústav sa každý druhý rok zúčastňuje na Stálej konferencii v Bratislave a na podujatí *Slováci žijúci v zahraničí*, kde tiež prezentuje svoju programovú a vydavateľskú činnosť. V spolupráci s Historickým múzeom SNM z Bratislavy ústav v rokoch 2016 – 2018 realizoval projekt *Výskum etnodomov a zbierok ľudovej kultúry v slovenských prostrediach v Srbsku*, čím upevnil vzájomnú spoluprácu. Výsledkom tohto výskumu by mala byť aj knižná publikácia. ÚKVS prezentoval svoju výskumnú činnosť aj na medzinárodnej konferencii *Národopisné aspekty dolnozemskej Slovákov* v rumunskom Nadlaku v roku 2015.

Azda najhonosnejším produktom aktívnej práce ústavu je založenie *Ceny Pro Cultura Slovaca za prínos v oblasti kultúry dolnozemskej Slovákov*, ktorú spo-

ločne definovali predstavitelia ustanovizní a organizácií Slovákov z Maďarska, Rumunska a Srbska za podpory Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí.

Zriaďovatelia ceny budú každoročne udeľovať aj pamätné listy za prínos v oblasti kultúry dolnozemskej Slovákov. Cenu alebo pamätný list môžu získať fyzické osoby alebo právnické osoby z komunít dolnozemskej Slovákov (Chorvátsko, Maďarsko, Rumunsko a Srbsko) alebo zo Slovenskej republiky, ak svojou činnosťou výrazne a dlhodobo prispeli k rozvoju slovenskej národnostnej kultúry na Dolnej zemi. *Cena Pro Cultura Slovaca* sa bude udeľovať každoročne pri príležitosti Svetového dňa kultúrneho dedičstva 18. apríla bežného roka.

Ceremoniál odovzdávania *Ceny Pro Cultura Slovaca za prínos v oblasti kultúry dolnozemskej Slovákov* za rok 2018 (prvým laureátom) sa konal v Slávnostnej sieni Gymnázia Jána Kollára v B. Petrovci, sobotu 28. apríla 2018. Laureáti za rok 2018 sú: doc. PhDr. Michal Babiak zo Slovenska, PhD. Mgr. Daniela Onodiová z Maďarska, Vladimír Valentík zo Srbska a Pavel Tomáš starší zo Srbska, ktorý získal *Pamätný list Pro Cultura Slovaca*.

Zakladatelia tohto ocenenia očakávajú, že sa týmto vyznamenaním zvýši úroveň kultúrnych a umeleckých programov, divadelných predstavení, literárnych diel a iných obsahov, ako aj aktivity v oblasti kultúrneho dedičstva dolnozemskej Slovákov. Taktiež sa predpokladá, že udeľovanie takejto ceny podporí kreativitu dolnozemskej Slovákov – jednotlivcov a organizácie a najmä že im dá motiváciu, aby tvorili umelecké diela v materinskom jazyku a pestovali kultúrne tradície.

Činnosť Ústavu pre kultúru vojvodinských Slovákov je možné každodenne sledovať elektronicky na webovej stránke www.slovackizavod.org.rs, ako aj v printovej podobe prostredníctvom ročenky *Maják*.

ÚSTAV PRE ZAHRANIČNÝCH SLOVÁKOV 1968 – 1994

CLAUDE BALÁŽ

V tomto roku si pripomíname 50. výročie vzniku Ústavu pre zahraničných Slovákov, jedinečnej inštitúcie, ktorá plnila úlohy v oblasti výskumu, kultúrnej prezentácie a záchranu kultúrneho dedičstva zahraničných Slovákov. Vladimír Mináč, predseda Matice slovenskej, pri príležitosti 20. výročia vzniku tejto vedeckej inštitúcie takto charakterizoval slovenské vystáhovalectvo: „*Vystáhovalectvo je imanentná súčasť našej minulosti. Nemôžeme sa pochopiť, pokým nepochopíme vlastné vystáhovalectvo. Lebo vystáhovalectvo u nás (aj u niektorých iných malých národov) nie je okrajová epizóda, ale neoddeliteľný historický dej, ktorý má vonkajší i vnútorný význam pre celé naše dejiny. Má význam nielen pre tých, ktorí odišli, ale aj pre tých, čo ostali v starej vlasti, má význam pre celonárodný vývin práve tak ako pre jeho duchovné uspošobenie, pre jeho vnútorné i vonkajšie postavenie vo svete, pre jeho ekonomiku i jeho kultúru.*“¹ Táto nadčasová charakteristika platí dodnes a nachádza svoj odraz i v súčasných migračných pohyboch obyvateľstva Slovenskej republiky, ktoré smerujú mimo jej hraníc do celého sveta.

So vznikom a existenciou Česko-Slovenska bola úzko spätá vystáhovalcká otázka. Aj keď otázka vystáhovalectva a krajanov patrila do rezortu Ministerstva sociálnej starostlivosti (Ministerstvo sociálnej péče), na riešenie a zabezpečovanie tejto problematiky participovali aj iné rezorty a úrady (zahraničie, vnútro, doprava, zdravotníctvo, školstvo a osвета, štatistický úrad, migračný úrad a i.). Okrem toho v tejto oblasti pôsobilo množstvo dobrovoľných, neštátnych a súkromných ustanovizní (Červený kríž, YMCA, Masarykova Akadémia Práce, Národná rada československá, Československý ústav zahraniční, Spolok sv. Rafaela, Židovská ústredňa a i.), ale i politické strany a hnutia. Na Slovensku to boli najmä Slovenská odbočka Národnej rady československej, Vystáhovalcká poradňa v Bratislave, Spolok sv. Vojtecha v Trnave, Živena, Slovenská liga na Slovensku, Ma-

¹ Dvadsať rokov práce s krajanmi. Zostavil Ing. Ondrej Karkuš. *Matica slovenská v Martine v roku 1988. 120 strán + 20 strán farebná obrazová príloha. Povoľené SÚKK č. 121/1-88.*

tica slovenská v Martine, Evanjelická cirkev a. v. na Slovensku a iné. V rokoch 1939 – 1945 bola táto činnosť sústredená výlučne do Vedeckej spoločnosti pre zahraničných Slovákov v Bratislave, ktorá bola v roku 1943 pričlenená k Slovenskej lige a po roku 1945 pretransformovaná do Zahraničného odboru Slovenskej ligy. Po druhej svetovej vojne sa väčšina organizácií a spolkov pôsobiacich smerom ku krajanom snažila obnoviť popretŕhané kontakty. Komunistický prevrat vo februári 1948 a nástup totalitného režimu poznačil na dlhé obdobie budúce vzájomné vzťahy k zahraničným Slovákom. Po nútenom zlúčení Slovenskej ligy na Slovensku s Maticou slovenskou prevzala táto jej zahraničný odbor a v roku 1949 ho premenila na svoj Krajanský odbor so sídlom v Bratislave. V roku 1953 bol Krajanský odbor zrušený a jeho agendu prevzal Československý ústav zahraniční v Prahe.²

Na základe uznesenia Predsedníctva Slovenskej národnej rady bol v roku 1968 zriadený ako profesionálne pracovisko pre krajanskú problematiku Ústav pre zahraničných Slovákov, organizačne začlenený do štruktúry Matice slovenskej a metodicky riadený Ministerstvom kultúry SSR. Jeho sídlom sa stala časť bývalého Františkánskeho kláštora na Františkánskej, vtedy Pugačevovej ulici v Bratislave.

Po roku 1989 v rámci reštitúcií si na kláštor nárokovali bratislavskí františkáni a postupne jeho priestory museli opustiť všetci dovtedajší užívatelia, teda aj dislokované organizačné zložky Matice slovenskej v Bratislave. Časť spolu s predsedom Matice slovenskej sa presunula do domu Slovenskej ligy na Grösslingovej ulici a časť reprezentovaná Ústavom pre zahraničných Slovákov začala hľadať náhradné priestory.

Politické zmeny po roku 1989 navodili situáciu, keď staré komunistické inštitúcie a štruktúry zanikali a vznikali nové, ktoré so sebou prinášali priestorové nároky na umiestnenie a pôsobenie. Takým sa stal aj Pistorijský (Pisstoryho) palác na vtedajšej ulici Obrancov mieru č. 25, dnes Štefánikovej ulici v Bratislave. Na základe rozhodnutia Dislokačnej komisie vlády Slovenskej republiky č. 6 z 20. marca 1990 sa ústav spolu s rozsiahlou Dokumentačnou zbierkou k problematike slovenského vystaňovalctva a života Slovákov vo svete presťahoval do nových priestorov na Štefánikovej ulici č. 25 v Bratislave, do bývalého paláca lekárnik F. Pistoria (v rokoch 1953 – 1990 Múzeum V. I. Lenina).³

² BALÁŽ, C. Slovenská republika a zahraniční Slováci. In *Desaťročie Slovenskej republiky*. Martin : Matica slovenská, 2004, s. 542-562. Zostavila Natália Rolková. ISBN 80-7090-763-0.

³ BALÁŽ, C. *Krajanský dom*.

<https://www.vystaňovalctvo.sk/sk/37>

Tento „nevlastný syn“ Matice slovenskej, ktorý od svojho vzniku až do zrušenia bol trňom v oku vedeniu martinskej Matice slovenskej, jestvoval len vďaka ochrannej ruke predsedu Matice slovenskej Vladimíra Mináča, ktorý s ním v Bratislave sídlil v jednej budove. Neúspešnosť jeho zrušenia sa odrážala v neustálych organizačných zmenách. Ústav vznikol v júni 1968 ako pracovisko vedecké a stykové s dvomi oddeleniami: Oddelenie vedecko-výskumné a oddelenie pre kultúrne styky so zahraničnými Slováckmi. Prvým riaditeľom ústavu sa stal PhDr. Ján Sirácky, CSc. Neskôr bol ústav zmenený na Odbor pre zahraničných Slovákov, ktorého vedúcou bola menovaná Anna Ištvančinová, od roku 1975 nastala zmena na Oddelenie pre zahraničných Slovákov a v roku 1982 rozčlenenie oddelenia na dve samostatné pracoviská: Útvar pre výskum dejín a života zahraničných Slovákov s vedúcim PhDr. Františkom Bielikom, CSc., a Útvar pre styky so zahraničnými Slováckmi s vedúcim Ing. Ondrejom Karkušom. V roku 1985 prišla opäť zmena. Obidve pracoviská boli zlúčené do pôvodného Odboru zahraničných Slovákov s vedúcim Ing. Ondrejom Karkušom.

Po novembrovom politickom prevrate v Československej socialistickej republike roku 1989 nastala zmena vo vedení a novým vedúcim sa stal ako riaditeľ PhDr. Ján Bobák, CSc.

Činnosť tohto profesionálneho pracoviska bola rozsiahla a v niektorých oblastiach, najmä vedecko – výskumnej, dodnes neprekonaná.

V oblasti vedeckovýskumnej činnosti nadviazal na činnosť Komisie pre dejiny krajanov, Čechov a Slovákov v zahraničí pri Historickom ústave Československej akadémie vied, ktorá v rokoch 1963 – 1969 vo svojom bulletinu priniesla viacero vedeckých štúdií k problematike českého a slovenského vystaňovalecťva.⁴ Už v januári 1969 Vedecká rada ústavu schválila plán vedeckovýskumnej činnosti na nasledujúce obdobie. K jednotlivým tematickým okruhom sa zaradili témy ako *Národnokultúrne a sociálne hnutia Slovákov na Dolnej zemi v rokoch 1848 – 1918*, *Dejiny školstva a vzdelanosti Slovákov na Dolnej zemi*, *Slováci v Kanade do 2. svetovej vojny*, *Slováci v Kanade po roku 1939*, *Zahraniční Slováci v odboji za 2. svetovej vojny*, *Bibliografický súpis a dokumentácia krajanských materiálov v domácich archívoch*, *Krajanské kalendáre v rokoch 1880 – 1975 ako prameň k poznaniu dejín krajanov*, *Súpis periodickej tlače vydávanej Slováckmi v zahraničí do roku 1945 a ďalšie*. Ústav bol zapojený do riešenia štátnej výskumnej úlohy *Dejiny Slovenska*, *Encyklopédia Slovenska*, *Národopisný lexikón*

⁴ *Bulletin Komise pro dějiny krajanů Čechů a Slováků v zahraničí ČSAV*. Č. 1 – 6. Vydáva Komise pro dějiny krajanů, Čechů a Slováků v zahraničí při Historickom ústavu Československé akademie věd. Redakce : Praha 1 Hrad, Jiřská 3.

Slovenska a Slovenský biografický slovník. Výsledky vedeckovýskumnej činnosti interných a externých pracovníkov vo forme štúdií a materiálových príspevkov boli publikované v zborníku *Slováci v zahraničí*⁵, ale i v zahraničných odborných publikáciách. Výsledkom rezortnej úlohy Ministerstva kultúry SR sa stala dvojzväzková syntéza *Slováci vo svete*.⁶ Mimoriadne dôležitá bola edícia dokumentov k slovenskému vystáhovalectvu, ktorá má šesť zväzkov.⁷ V rokoch 1980, 1983 a 1988 pracovisko pripravilo a zorganizovalo tri vedecké podujatia s medzinárodnou účasťou.⁸

Základným predpokladom každej vedeckovýskumnej práce tohto špecializovaného pracoviska sa stala akvizičná a dokumentačná činnosť, orientovaná na

⁵ *Slováci v zahraničí*. č. 1. Zborník Ústavu pre zahraničných Slovákov MS. Zostavovateľ Ján Sirácky. Martin : Matica slovenská, 1971.

Slováci v zahraničí č. 2. Zborník Oddelenia pre zahraničných Slovákov MS. Zostavovateľ Ján Sirácky. Martin : Matica slovenská, 1974.

Slováci v zahraničí č. 3. Zostavil Ján Sirácky a Štefan Veselý. Martin : Matica slovenská, 1979.

Slováci v zahraničí č. 4-5. Zostavili František Bielik a Štefan Veselý. Martin : Matica slovenská, 1979.

Slováci v zahraničí č. 6-19. Zostavili František Bielik a Claude Baláž. Martin : Matica slovenská, 1980 – 1994.

⁶ SIRÁCKY J. et al. *Slováci vo svete I*. Matica slovenská v Martine. 1980. s. 304. Povolné SÚKK č. 1790/1-80.

BIELIK, F. et al. *Slováci vo svete*. 2. Martin : Matica slovenská, 1980, s. 320. Povolné SÚKK č. 1854/1-79.

⁷ BIELIK, F., RÁKOŠ, E. *Slovenské vystáhovalectvo. Dokumenty do roku 1918*. Bratislava : SAV, 1969. 71-050-69.

BIELIK, F., RÁKOŠ, E. *Slovenské vystáhovalectvo. Dokumenty II – 1919 – 1939*. Martin : Matica slovenská, 1975. 95-004-75.

BIELIK, F. *Dokumenty III. - 1893 – 1939*, Martin : Matica slovenská, 1978, 95-015-76.

BIELIK, F. *Dokumenty IV – 1880 – 1939*. Martin : Matica slovenská, 1985, 95-001-85.

BALÁŽ, C. *Dokumenty V. Pramene k dejinám slovenského vystáhovalectva do Francúzska a Belgicka v rokoch 1920 – 1945*. Martin : Matica slovenská 1990, ISBN 80-7090-065-2 (5. zv.)

BALÁŽ, C. *Dokumenty VI. Pramene k dejinám vzťahov a stykov Matice slovenskej s krajinami v zahraničí v rokoch 1919 – 1947*. Matica slovenská, 2016. ISBN 80-7080-064-4 (súbor), ISBN 978-80-8128-158-7 (6. zv.)

⁸ *Vystáhovalectvo a život krajanov vo svete. K storočnici začiatkov masového vystáhovalectva slovenského ľudu do zámoria*. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie. Zostavili a na vydanie pripravili František Bielik, Ján Sirácky, Claude Baláž. Martin : Matica slovenská, 1982. 95-042-82

Zahraniční Slováci a národné kultúrne dedičstvo. Zborník príspevkov z vedeckého seminára k 120. výročiu založenia Matice slovenskej. Zostavili a na vydanie pripravili František Bielik, Ján Sirácky, Claude Baláž. Matica slovenská, 1984. 95-024-84

Zahraniční Slováci a materinský jazyk. Zborník príspevkov z vedeckého sympózia k 125. výročiu založenia Matice slovenskej. Zostavili František Bielik, Claude Baláž. Martin : Matica slovenská, 1990. ISBN 80-7090-066-0.

budovanie vlastného dokumentačného strediska v podobe *Dokumentačnej zbierky*. V roku 1975 bola spracovaná koncepcia systematickej akvizičnej a dokumentačnej činnosti, ktorú schválilo Kolégium správcu Matice slovenskej. Od toho obdobia sa datuje systematická záchrana kultúrneho dedičstva zahraničných Slovákov, systematický výskum a akvizícia a spracovávanie všetkých písomných, tlačených, ilustračných a hmotných dokumentačných materiálov historického, kultúrneho a etnografického charakteru.⁹ Tie sa stali základom pri realizácii tematických výstav a otvorení prvej Stálej expozície *Slováci vo svete* v roku 1984 v priestoroch Matice slovenskej v Bratislave v budove Františkánskeho kláštora. Expozícia bola často navštevovaná mnohými záujemcami z domova i zahraničia. Delila sa na niekoľko tematických celkov: *Príčiny a dôsledky vysťahovalectva*, *Slováci v socialistických krajinách*, *Slováci v zámorí*, *Slováci v západnej Európe*, *Zahranční Slováci a naše vzájomné styky*. Súčasťou Stálej expozície bola tematická výstava *Zahranční Slováci a ich účasť v antifašistickom odboji v čase druhej svetovej vojny*.

V oblasti kultúrnych stykov sa činnosť vyprofilovala do týchto základných okruhov: zasielanie kultúrnych hodnôt, práca s krajanými kolektívami v záujmovo-umeleckej činnosti, vzdelávacích oblastí a ostatných činností vyplývajúcich z kontaktov s krajanmi. Krajané umelecké a folklórne súbory predstavovali významných nositeľov ľudovej kultúry a slovenského povedomia v zahraničí a bolo potrebné nájsť spôsoby odbornej pomoci a prezentácie na Slovensku. Takými sa stali každoročné Kurzy choreografov, hostovanie na folklórnych festivaloch a divadelných prehliadkach na Slovensku, vysielanie choreografov do zahraničia na pomoc krajaným súborom, vysielanie amatérskych kolektívov – folklórnych, divadelných a hudobných ku krajanom. Okrem toho sa zabezpečovala účasť slovenských spisovateľov zo zahraničia na Slovesnej jari v Martine, poskytovanie štipendií množstvu krajaných študentov na stredných a vysokých školách na Slovensku, účasť na Letnom seminári slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca, letných kurzoch slovenského jazyka Ústredného ústavu vzdelávania učiteľov, pobyty v letných táboroch, zájazdy krajaných detí na Slovensko, poskytovanie liečebných pobytov v kúpeľoch na Slovensku, výstavy výtvarných umelcov – krajanov zo zahraničia. Prezentácia krajaných folklórnych súborov sa začala v roku 1968 účasťou na celoslovenskom festivale vo Východnej, v ďalších rokoch v Martine a Banskej Bystrici a od roku 1974 na Folklórnych slávnostiach pod Poľanou v Detve. Tu zakotvila natrvalo a jej

⁹ Tieto materiály ústav získaval za štátne finančné prostriedky prostredníctvom svojej Akvizičnej komisie, ktorej činnosť a výsledky boli pravidelne publikované v zborníku *Slováci v zahraničí*.

špecifický program Krajanská nedeľa je dodnes jej trvalou programovou súčasťou.¹⁰

Diapazón činnosti tohto špecializovaného pracoviska bol oveľa širší, spomenuli sme len jej hlavné smery, oblasti a najvýznamnejšie podujatia.

Zásadná zmena nastáva v roku 1991, keď bol od 1. januára obnovený Ústav pre zahraničných Slovákov v Bratislave. Riaditeľom sa stal PhDr. Ján Bobák, CSc., ktorý vypracoval hlavné smery pôsobnosti a postavenia Ústavu pre zahraničných Slovákov Matice slovenskej.¹¹ Zmena sa opierala aj o nový zákon o Ma-

¹⁰ *Roztratení, ale nestratení. Pamätnica venovaná krajanskej nedeli v Detve (1974 – 2004) a Dňom zahraničných Slovákov v Slovenskej republike (1993 – 2004)*. Zostavili Claude Baláž, Lubica Bartalská. Vydal Generálny sekretariát pre zahraničných Slovákov. Bratislava, 2004. ISBN 80-969286-9-4.

¹¹ *HLAVNÉ SMERY PÔSOBNIA ÚSTAVU PRE ZAHRANIČNÝCH SLOVÁKOV*

Ústav pre zahraničných Slovákov je jednotná spoločensko-kultúrna a vedecká inštitúcia, ktorá v oblasti vymedzenej ostatnými zákonom Slovenskej národnej rady o Matici slovenskej a jej Štatútom riadi a koordinuje celkovú prácu vo vzťahu k Slovákov žijúcim mimo územia Slovenskej republiky

1. Politická oblasť (zahranično-politická oblasť)

V súlade s programom MS je hlavným poslaním ÚZS MS cieľavedome pôsobiť medzi všetkými Slovákami žijúcimi v zahraničí bez ich politického, resp. svetonázorového rozdielu. Zvláštnu pozornosť venuje ústav v tomto smere najmä mladšej generácii. ÚZS MS sa zameriava na plnenie týchto úloh:

- a) ÚZS MS vykonáva svoju činnosť v kultúrno-osvetovej činnosti najmä na základe uzavretých medzinárodných dohôd, resp. dohôd uzavretých medzi ÚZS MS a jednotlivými krajanskými spolkami a inštitúciami.
- b) Inicjuje uzavretie dohôd (v oblasti, kultúry, školstva, cirkevného života a pod.) a informuje príslušné inštitúcie v SR, resp. v ČSFR na ich konkrétne realizácie.
- c) Metodicky, organizačne i materiálne napomáha krajanskému hnutiu pri organizácii a rozvoji slovenského kultúrneho života.
- d) Podľa potrieb a požiadaviek krajanských spolkov a združení diferencovane pristupuje k napĺňaniu programu MS. Vytvára na to materiálno-technické a organizačné podmienky.
- e) Je nápomocný pri výmene kultúrnych hodnôt. Sprístupňuje slovenskú kultúru v krajanskom prostredí a oboznamuje verejnosť SR so životom našich krajanov.
- f) Zvláštnu pozornosť venuje slovenskému školstvu v zahraničí a jazykovým kurzom. Pravidelne informuje MS, príslušné inštitúcie v SR, resp. ČSFR o celkovej situácii v tejto oblasti.
- g) Je nápomocný pri budovaní slovenských knižníc, kultúrno-osvetových stredísk, múzeí, galérií a pod. Podľa možnosti vykonáva, resp. sprostredkúva lektorské, prednáškové, alebo vyučovacie činnosti.
- h) Je aktívny pri výbere študentov na štúdium v SR. V rámci MS ich organizačne podchyťáva, oboznamuje je ich s činnosťou MS, slovenskou kultúrou a históriou.
- ch/ Zabezpečuje pre deti krajanov v zahraničí pobyt v letných táborech spojená s oboznamovaním sa so slovenským jazykom, kultúrou, históriou.
- i) Sprostredkúva pre krajanov v zahraničí turistické pobyty v SR a cieľom oboznámiť sa so Slovenskom a jeho kultúrou, Podľa možností sprostredkúva liečebné pobyty krajanov v SR.
- j) Umožňuje krajanom zúčastňovať sa na kurzoch slovenského jazyka v rámci SAS, resp. iných foriem.

tici slovenskej z 26. apríla 1991, ktorý okrem iného v písm. h, ods. 1 § 2 stanovil „rozvíjajú styky so Slováckmi žijúcimi mimo územia Slovenskej republiky a s ich kultúrnymi vedeckými inštitúciami a spolkami, skúma ich dejinný a kultúrny vývin,

k) Metodicky napomáha krajským folklórnym súborom. Organizuje v SR kurzy choreografov zo zahraničia.

3. Vedeckovýskumná oblasť

ÚZS MS rieši, koordinuje a organizuje v SR úlohy v oblasti základného a aplikovaného výskumu dejín a súčasného života zahraničných Slovákov. Okrem tejto základnej otázky skúma i menšinový (maďarský, rusínsku) otázku v SR a niektoré aspekty formovania sa a vývoja slovenskej národnej štátnosti po roku 1918.

a) Plní vedeckovýskumné úlohy z hľadiska historickej vedy, národopisu, demografie, politológie, biografie, bibliografie. Interdisciplinaritu výskumu zabezpečuje v dohode a koordinácii s domácimi i zahraničnými inštitúciami.

b) Vydáva a zostavuje periodikum, zborník Slováci v zahraničí a mimoriadne zborníky z vedeckých konferencií. Zabezpečuje pravidelné vydávanie (štvrtročne) Informačného bulletinu ÚZS MS.

c) V rámci vydavateľskej činnosti MS vydávanie monografií, zborníkov, dokumentov o zahraničných Slovákov, biografii a bibliografií, slovníkov, encyklopédií a pod.

d) Vypracovávanie expertíznych materiálov o postavení Slovákov v zahraničí pre MS, resp. pre inštitúcie v YSR a ČSFR.

e) Organizovanie vedeckých podujatí doma i v zahraničí z oblasti výskumu zahraničných Slovákov, resp. národnostných menšín v SR. Informovanie verejnosti v SR a v zahraničí i o výsledkoch svojej vedeckovýskumnej činnosti.

4. Krajské múzeum

Svoju činnosť zameriava na tieto základné oblasti: kultúrno-osvetová, vedecko-výskumná, zbierkotvorná a dokumentačná, múzejno-výstavná.

a) Vybuduje stálu expozíciu (retrospektívnu i súčasnú) o histórii a súčasnom živote zahraničných Slovákov.

b) Zabezpečí sprostredkovanie tematicky rôznorodých expozícií (tlač, literatúra, umenie, veda, technika, šport, cirkevný život a pod.) zahraničných Slovákov v priestoroch Krajského múzea. Recipročne zabezpečí podľa požiadaviek krajanov rôznorodé výstavy v zahraničí.

c) Zhromažďuje, spracúva, ochraňuje a využíva pre vedecké a spoločenské ciele dokumentačný a muzeálny materiál zo života zahraničných Slovákov.

d) Buduje informačný systém o zahraničných Slovákoch v zahraničí s príslušným materiálno-technickým zabezpečením.

e) Zabezpečuje činnosť čítárne krajskej tlače a literatúry. Organizuje diskusie a večierky najmä s orientáciou na mládež.

f) Na báze Klubov priateľov zahraničných Slovákov zabezpečuje prednáškovú činnosť, premietanie filmov o histórii, kultúre a súčasnom živote zahraničných Slovákov.

5. Obchodno-ekonomická činnosť

Cieľom obchodno-ekonomickej činnosti, okrem racionálno-kultúrneho aspektu, je podľa možnosti vytvorenie podmienok k ekonomickej efektívnosti činnosti ÚZS MS a tým i skvalitnenie jeho celkovej práce a činnosti vo vzťahu k zahraničným Slovákom. Túto činnosť bude ÚZS MS vyvíjať v dvoch smeroch: v rámci SR, resp. ČSFR, a smerom ku krajanom v zahraničí. Bude ju vyvíjať v týchto základných oblastiach:

poskytuje a sprostredkúva im pomoc pri uspokojovaní národnokultúrnych potrieb“.¹²

Z organizačného hľadiska sa členil na: oddelenie pre zahraničné styky, vedeckovýskumné oddelenie a Krajské múzeum. Z hľadiska tvoriacej sa koncepcie mal rozvíjať činnosť v piatich základných oblastiach: v politickej a spoločenskej, kultúrno-osvetovej a zahranično-stykovej, vedeckovýskumnej a muzeálnej, obchodno-ekonomickej.¹³ V tomto zmysle ústav uzatvoril dohody o spolupráci s krajskými organizáciami a inštitúciami v Maďarsku, s Kultúrno-sociálnou spoločnosťou Čechov a Slovákov v Poľsku, s Maticou slovenskou v Juhoslávii, Maticou slovenskou a Česko-Slovenskou spoločnosťou J. A. Komenského na Ukrajine, Kanadskou slovenskou ligou, Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága Szeged, Spolkom vojvodinských slovakistov, Slovenským ústavom v Cleavelande, Obcou Slovákov v Česku, Spoločnosťou Slovákov L. Štúra v Užhorode, Slovenským klubom v Južnej Austrálii, Združením austrálskych Slovákov v Sydney a inými.

Krajské múzeum realizovalo celú sériu výstav a s tým spojené vedecké podujatia: *Ján Mráz z Nemecka*, *Zuzana Chalupová z Vojvodiny*, *Martin Jonáš z Vojvodiny*, *Stano Filko z USA*, *Mladí umelci Matici slovenskej*, *Slováci v Maďarsku*, *Slováci v Poľsku*, *Slovenská exilová literatúra*, *125 rokov ochotníckeho divadla v Petrovci*, *Drotárska púť*, *Rodina Mičátkovcov*, *200 rokov tlačeného slova Slovákov vo Vojvodine*, *Insitný svet Juraja Lauka*, *Zimná Kovačica insitných maliarov slovenského pôvodu*, *Zahraničná Matica slovenská 1959 – 1994*, *Z tvor-*

a) Sprostredkovanie a samotná obchodná činnosť v oblasti knižnej produkcie (časopisov, novín) ľudovumeleckých výrobkov, úžitkových predmetov a pod. Využiť v tomto smere sieť domov MS a jednotlivé krajské spolky a ich zariadenie>.

b) Z hľadiska cieľov MS postaviť na komerčnú bázu kultúrne styky ÚZS MS a MS, ako aj celkovú kultúrno-osvetovú činnosť uskutočňovanú doma i v zahraničí.

c) V spolupráci s príslušnými spoločnosťami a podnikmi doma i v zahraničí aktívne sa podieľať na obchodno-ekonomickej činnosti. Sprostredkovať kontakty, trh, propagáciu.

d) V spolupráci s cestovnými kancelárkami doma i v zahraničí sa aktívne zapojiť do rozvoja cestovného a turistického ruchu vo všetkých jeho formách. Uprednostňovať najmä orientáciu na krajanov.

e) Vytvárať predpoklady pre rozvoj obchodno-ekonomickej činnosti budovaním stabilnej obchodnej siete doma i v zahraničí.

f) Kapitálovou účasťou sa podieľať na výstavbe a činnosti zariadení slúžiacich krajanom doma i v zahraničí (hotely, rekreačné, kultúrno-osvetové zariadenia a pod.). Bulletin Ústavu pre zahraničných Slovákov 1/1992, roč. I. Martin, 1992, s. 14-17. Len pre internú potrebu. (Osobný archív Claude Baláza)

¹² Zákon č. 196/1991 Zb. Zákon Slovenskej národnej rady o Matici slovenskej.

¹³ Bulletin Ústavu pre zahraničných Slovákov 1/1992, roč. I. Hlavné smery pôsobenia Ústavu pre zahraničných Slovákov Matice slovenskej, roč. I. Martin, 1992, s. 14-20. Len pre internú potrebu.

by krajanov I. II., *Slovenská fotografia v exile, Rómske umenie a ďalšie*. Veľkej obľube a návštevnosti sa tešil Filmový klub a verejná čítareň krajanovej tlačne.

V oblasti vedeckovýskumnej a zbierkovej ústav pokračoval v činnosti svojho predchodcu podľa schválených ročných plánov v podobe materiálových štúdií, vedeckých štúdií, aktualizácie v odbornej tlači doma i v zahraničí, výstupmi v podobe referátov, účasťou a príspevkami na vedeckých podujatiach, prednáškovou činnosťou, vypracovávaním expertíz zo súčasného života zahraničných Slovákov.

V oblasti kultúrnych stykov ústav zabezpečoval aj všetky osvedčené podujatia a činnosti. V roku 1993 možnosť celosvetovej prezentácie života a kultúry zahraničných Slovákov v Slovenskej republike rozpracovali do konkrétneho ideového projektu pracovníci ústavu Claude Baláž a Jaroslav Ševčík. Projekt realizoval Ústav pre zahraničných Slovákov pod názvom *Týždeň kultúry zahraničných Slovákov v Slovenskej republike* pri príležitosti 130. výročia založenia Maticy slovenskej a celonárodných cyrilo-metodských osláv na Devíne. Nová, rozšírená koncepcia prezentácie Slovákov žijúcich a tvoriacich v zahraničí bola od roku 1994 pod názvom *Dni zahraničných Slovákov v Slovenskej republike* každoročne realizovaná s účinnou podporou mestských a obecných úradov v Slovenskej republike. Prezentácia krajanovej kultúry zasiahla väčšinu regiónov Slovenska, mala širokú publicitu a pozitívny ohlas verejnosti v rámci zviditeľňovania problematiky zahraničných Slovákov celej domácej verejnosti.¹⁴ Napriek tomu, že vláda Slovenskej republiky v roku 1995 tento projekt schválila a v roku 2002 potvrdila, v roku 2005 z nepochopiteľných a nevysvetliteľných dôvodov tento projekt zanikol.

Turbulencia rokov 1990 – 1993, ktorá vyústila do rozpadu štátnej federácie a vzniku dvoch samostatných a suverénnych štátov, Slovenskej republiky a Českej republiky, našla svoj odraz aj v pohyboch, ktoré zasiahli celú Maticu slovenskú. Názorové rozdiely medzi bratislavskými a martinskými pracoviskami vyústili okrem iného v roku 1993 aj do odvolania PhDr. Jána Bobáka, CSc., z funkcie riaditeľa Ústavu pre zahraničných Slovákov v Bratislave. Vedením ústavu bol poverený jeho zástupca PhDr. Claude Baláž, ktorý bol po konkurznom konaní v máji 1994 vymenovaný za riaditeľa a predložil návrh nového organizačného poriadku ústavu.¹⁵ Hektika týchto procesov, ktorá zasiahla aj organizačnú štruktúru celej

¹⁴ *Roztratení, ale nestratení. Pamätnica venovaná krajanovej nedeli v Detve (1974 – 2004) a Dňom zahraničných Slovákov v Slovenskej republike (1993 – 2004)*. Zostavili Claude Baláž, Ľubica Bartaliská. Vydal Generálny sekretariát pre zahraničných Slovákov. Bratislava, 2004. ISBN 80-969286-9-4.

¹⁵ *Návrh organizačného poriadku Ústavu pre zahraničných Slovákov MS V rámci pripravovanej optimalizácie štruktúry MS predkladáme nasledovný model pracoviska pre zahraničných Slovákov v Matici slovenskej:*

Matice slovenskej, sa nevyhla ani Ústavu pre zahraničných Slovákov, bola poznačená vypracovávaním nových koncepcií, ale i prípravou zásad nového zákona o Matici slovenskej s cieľom jej odštatnenia.

V záujme zatraktívnenia funkcie nového predsedu Matice slovenskej Ing. Jozefa Markuša, DrSc., vypracoval v roku 1994 vedúci kultúrno-stykového oddelenia ÚZS MS Ing. Vladimír Repka návrh na vytvorenie Odboru medzinárodných vzťahov Matice slovenskej pri administratívne predsedu MS ako súčasť jeho sekretariátu. Propagovaným cieľom jeho činnosti malo byť presadzovanie matičných záujmov v medzinárodnom politickom živote. Návrh predsedu MS prijal¹⁶, za vedúceho menoval Ing. V. Repku a reorganizácia ústavu, ktorú následne vedenie MS prijalo, znamenala jeho faktický zánik. V nasledujúcich rokoch 1994 – 1997 fungovalo samostatne už len Krajské múzeum v Bratislave.¹⁷

Sídlo pracoviska: Pistorijský palác na Štefánikovej ul. č. 25 v Bratislave.

Stručná charakteristika navrhovanej organizačnej štruktúry:

Výskumné oddelenie:

Rieši a koordinuje úlohy v oblasti základného a aplikovaného výskumu dejín a života zahraničných Slovákov, publikuje výsledky výskumu, zostavuje a vydáva vedecké a odborné zborníky, publikácie, organizačne a odborne pripravuje vedecké podujatia, udržiava študijné styky so zahraničnými partnerskými inštitúciami a krajskými organizáciami, garantuje tvorbu múzejných projektov.

Múzejno-dokumentačné oddelenie:

Pripravuje a realizuje výstavné a expozičné celky, vykonáva akvizičnú činnosť doma i v zahraničí, spracúva a sprístupňuje dokumentačný materiál, múzejné a výtvarné zbierky. Ochraňuje ich a konzervuje, aktívne pracuje v oblasti zachrany kultúrneho dedičstva zahraničných Slovákov.

Kultúrno-prezentačné a informačné oddelenie:

Pripravuje a realizuje Dni zahraničných Slovákov, udržiava a rozvíja kultúrne styky so všetkými krajanmi a ich organizáciami, spolupracuje s klubmi zahraničných Slovákov v SR, systematicky buduje informačný systém k problematike slovenského vystahovalectva a života Slovákov vo svete, vypracúva situačné a expertízne materiály o stave problematiky zahraničných Slovákov, vydáva odborné a metodické materiály, sprístupňuje verejnosti čítareň krajskej tlače, spolupracuje s domami MS a propaguje matičné hnutie medzi Slovákami doma i v zahraničí. (Archív Claude Baláža)

¹⁶ Toto rozhodnutie vytvorilo organizačný rámec pre nasledujúce dlhoročné bohaté a opakované cesty predsedu MS do slovenského zahraničia po celom svete.

¹⁷ BALÁŽ, Claude. Krajský dom v Bratislave. In *Slováci v zahraničí* č. 28, s. 261-267. Zostavili Stanislav Bajaník a Viera Dendúrová-Tapalagová, Matica slovenská, 2011. ISSN 00810061, ISBN 80-7090-002-4 (súbor), ISBN 978-80-8128-026-9.

DARINA KOHÚTOVÁ-HANULIAKOVÁ

(nedožitú 80. výročie narodenia)

PETER CABADAJ

Darina Kohútová-Hanuliaková na obale jednej zo svojich platní uviedla: „*Narodila som sa v Terchovej na Slovensku. V kraji, kde všetko živé spieva všade a pri každej príležitosti. Preto mi ľudová pieseň zostala navždy v srdci ako najčistejšie umenie.*“

Svetlo sveta uzrela pred osemdesiatimi rokmi – 17. júna 1938 – a spievala už od útleho detstva. Matka jej preto za všetky peniaze, ktoré rodina dostala ako náhradu za vojnové škody, kúpila klavír, aby mohla dcéra zveľaďovať svoj talent. Keď absolvovala Konzervatórium v Žiline, odišla študovať operný spev na Vysokú školu múzických umení v bulharskej metropole Sofia. Po návrate domov veľmi túžila získať angažmán v Opere SND v Bratislave, čo sa jej ale nepodarilo. Ako sólistku ju prijali do novozriadenej Opery Divadla J. G. Tajovského v Banskej Bystrici, kde počas troch sezón stvárnila niekoľko pozoruhodných rolí (napríklad v operných inscenáciách *Carmen* a *Krútnava*, či v operete *Čardášová princezná*). Situácia sa zmenila po vydaji a následnom prijatí rozhodnutia odísť za manželom do Bratislavy. Neskôr priznala, že to nebol dobrý životný „ťah“, lebo zostala bez stáleho pracovného miesta, akútne chýbali peniaze a veľké problémy nastali aj s bývaním. Koncom augusta 1968 sa k tomu všetkému ešte „pripojila“ okupácia ČSSR vojskami Varšavskej zmluvy... Riešenie zo vzniknutej situácie našla rodina v odchode do emigrácie.

Od leta 1969 žila D. Kohútová-Hanuliaková vo Švajčiarsku. Prijala angažmán v Štátnom divadle v Berne, kde naplno rozvinula svoje umelecké dispozície a stvárnila dôležité postavy v operách G. Verdiho, G. Bizeta, R. Wagnera, W. A. Mozarta, R. Wagnera, P. I. Čajkovského, G. Rossiniho, R. Straussa, A. Dvořáka a iných majstrov. Medzičasom uspela v súťaži, ktorú vypísal rozhlas v Mníchove. Vďaka víťazstvu v nej mohla nahráť 80 piesní od viacerých slovenských hudobných skladateľov! Dlhodobejšie spolupracovala s Vatikánskym rozhlasom, ako speváčka s „priebojným lesklým mezzosopránom“ žala úspechy počas hostovaní na prestížnych operných scénach v San Carlo v Neapole, La Fenice v Benátkach, ale i v Ríme, Cagliari, Monte Carle, New Yorku, Washingtone, Chicagu, Toronte

a inde. Žiaľ, taktiež v prípade terchovskej rodáčky platilo, že bola známejšia vo svete ako doma...

Osobitnú kapitolu v speváčkinom živote predstavuje dlhodobé nezištné angažovanie sa v rámci slovenského diania v zahraničí. Mnohokrát účinkovala, bez nároku na honorár, a umelecky obohatila krajanské podujatia v Európe, Kanade i USA. Za zmienku určite stojí skutočnosť, že spievala na výročných zasadnutiach Svetového kongresu Slovákov (1973, 1975). Vždy zostala verná kresťanským koreňom našej národnej kultúry, čo presvedčivo demonštrovala jej činnosť v niekdajšom Slovensko-švajčiarskom kultúrnom klube v Berne, s ktorého podporou pripravovala a realizovala široké spektrum aktivít.

Obdivuhodne vitálna D. Kohútová-Hanuliaková dlhé roky neúnavne prezentovala slovenskú kultúru a umenie vo svete, čo jej neraz spôsobilo rôzne problémy a ťažkosti. Konkrétnym výsledkom jej úsilia bolo popri hudobných koncertoch organizovanie výstav našich maliarov a grafikov, propagácia diel slovenských básnikov a spisovateľov... Mierou vrchovatou prispela tiež k tomu, aby bolo Cikkerovo dielo *Vzkriesenie* zaradené do repertoáru opery v Berne. Naštudovanie opusu zožalo veľkolepý úspech a spolu s ním aj slovenská speváčka.

Veľa tvorivej energie a času venovala pedagogickej práci, v ktorej rámci vyučovala operný spev a hru na klavír. Študentov dokázala zaujať popri vysoko profesionálnom prístupe i svojimi ľudskými kvalitami.

Speváčkine operné nahrávky sú pravdepodobne dostupné iba v zahraničných inštitúciách. Záznamy piesňového repertoáru vlastní rozhlasové archívy v Sofii, Banskej Bystrici, Bratislave, Varšave, Mníchove a Berne. Interpretácia slovenských piesní z rokov 1975 – 2000 je zachytená na piatich samostatných CD nosičoch. Záverečné CD z tejto unikátnej kolekcie umelkyňa nazvala *Odkazy* (2000). Venovala ho „*svojim dvom vnúčatám, ako i všetkým slovenským deťom narodeným v cudzine*“.

Ako očitý svedok nikdy nezabudnem na Jánošíkove dni v Terchovej 1990, keď táto charizmatická žena mohla po vyše dvadsiatich rokoch opätovne účinkovať v rodisku. Hudobne ju vtedy sprevádzalo voľné zoskupenie špičkových slovenských muzikantov na čele s legendárnym primášom Jánom Berkym-Mrenicom starším. Všade bola stredobodom záujmu ľudí a médiám ochotne poskytla niekoľko rozhovorov. V jednom interview povedala: „*Nikde na svete som nestretla ľudí, ktorí by toľko spievali ako v Terchovej. Svoje žiaľe a radosti sme vyliali do ľudovej piesne a tanca – napriek každodennému utrpeniu a ľudskému žiaľu. Veď meno Terchová vzniklo od slova tarcha. Aby ľudia tú tarchu tak ťažko neniesli, zaspievali si a spievajú dodnes. Preto aj ja spievam a som operná speváčka, lebo som sa narodila tam – v Terchovej!*“

Osudové križovatky a tvorivé vzopätia protagonistky nášho rozprávania reflektujú tri filmy. Prvé dva vznikli v zahraničí a venujú pozornosť speváčkiným exilovým aktivitám. Najväčšiu výpovednú hodnotu má posledná snímka. Ide o sugestívny umelecký dokument *Rieka života* (1996), ktorý pre vtedajšiu Slovenskú televíziu nakrútil známy režisér Pavol Fükö.

Interesantný životný príbeh opernej speváčky, pedagogičky a krajanskej aktivistky Dariny Kohútovej-Hanuliakovej sa s definitívnou platnosťou uzavrel 18. mája 2006 v Berne. Na Jánošíkových dňoch v lete toho istého roku jej bolo udelené im memoriám čestné občianstvo rodnej obce. Za zosnulú mamu prišla zo Švajčiarska do Terchovej ocenenie prevziať dcéra Mária.

Zoznam bibliografických odkazov

CABADAJ, P. *Terchová. Monografia obce*. Martin : Matica slovenská, 2018, s. 163.

HORČIČÁK, M. Odkazy Dariny Kohútovej-Hanuliakovej. Aby slovenská ľudová pieseň žila aj po ďalšie generácie. In *Slovenské zahraničie*, 2000, roč. 5, č. 12, s. 9-11.

DEMO, O. Darina Kohútová-Hanuliaková. Spomienka na opernú speváčku. In *Hudobný život*, 2006, roč. XXXVIII, č. 11-12, s. 27.

JÁN KADÁR

(100. výročie narodenia)

PETER CABADAJ

Začiatkom apríla si domáca aj medzinárodná kultúrna verejnosť pripomenula sto rokov od jeho narodenia. Filmový scenárista a režisér Ján Kadár (1. 4. 1918 Budapešť, Maďarsko – 1. 6. 1979 Los Angeles, CA, USA) sa bohatou filmovou tvorbou zaradil medzi výrazné postavy slovenskej, česko-slovenskej, európskej i svetovej kinematografie. V roku 1969 ho dokonca noviny *The New York Times* zaradili medzi päťdesiat najdôležitejších režisérov sveta!

Paradoxom však je, že spočiatku tomu vôbec nič nenasvedčovalo. Skôr opak bol pravdou. Mladý Kadár totiž nedokončil ani štúdium práva na Karlovej univerzite, ani Školu umeleckých remesiel u Karola Plicku v Bratislave, ani FAMU v Prahe... Napriek tomu ale z neho vyrástla silná umelecká osobnosť, ktorá nakrútila úspešné i experimentálne snímky (zvyknú ich prirovnávať k filmom svetoznámeho francúzskeho režiséra A. Resnaisa). Dôkladnou analýzou všetkých opusov, ako i ďalšími aspektmi a súvislosťami Kadárovho životného príbehu a diela sa zaoberá monografia Václava Maceka, ktorá vyšla pri príležitosti filmárovej nedežitej deväťdesiatky (Slovenský filmový ústav, 2008).

Ťažisko Kadárovej tvorby predstavuje takmer dvadsaťročná partnerská spolupráca s kolegom Elmarom Klosom. V tejto súvislosti treba zdôrazniť, že autor-ský tandem Kadár – Klos znalci oprávnene považujú za najvýznamnejšiu filmársku dvojicu v dejinách česko-slovenskej kinematografie. Zrealizovali spolu osem dlhometrážnych filmov, ktorých názvy uvádzame v slovenčine: *Únos* (1952), *Hudba z Marsu* (1955), *Tam na konečnej* (1957), *Tri želania* (1958), *Smrť sa volá Engelchen* (1963) – podľa románovej predlohy Ladislava Mňačka, *Obžalovaný* (1964) – v hlavnej úlohe s Vladom Müllerom, *Obchod na korze* (1965) a *Túžba zvaná Anada* (1970). Priamo z nakrúcania posledne spomenutého titulu Kadár odišiel do USA a viac sa už domov nevrátil. Tesne predtým mu ešte komunistický režim stihol udeliť titul národný umelec...

Vrcholom umeleckého snaženia režisérskeho dua je bezpochyby snímka *Obchod na korze*, ktorá 18. apríla 1966 získala najprestížnejšiu svetovú filmársku cenu – Oscara. Hoci ide o česko-slovenský film, zreteľne v ňom dominuje slo-

venský rozmer. Scenár napísal podľa svojej rovnomernej novely Ladislav Grosman (rodák z Humenného), postavy v ňom hovoria výlučne po slovensky, dej sa odohráva v malom východoslovenskom mestečku a titulnú rolu stvárnil nezabudnuteľný Jozef Kroner. Základnou líniou tragikomického príbehu z obdobia slovenského štátu a arizácie židovského majetku je dilema stolára Tóna Brtka, prostého človeka, či dokáže vzdorovať zlu stelesnenému rasistickými zákonmi a ich horlivými vykonávateľmi. Dobová kritika okrem iného uviedla, že snímka pripomína diela niektorých vtedajších brazílskych tvorcov a ich obľudne groteskný obraz „malých diktatúr“. V prípade filmového rozprávania zo slovenského prostredia však dôraz nespočíval v akcentovaní politického fenoménu. Tvorcov viac zaujímalo, ako sa tento fenomén korumpuje, rozkladá a v konečnom dôsledku neľútostne likviduje mravnú i fyzickú podstatu človeka. *Obchod na korze* bol normalizačnou mašinériou zakázaný a odložený do trezoru. Doma sa mu záslužnej slávy a uzania dostalo až po roku 1989. Stále ide o jediný film so slovenskými reáliami, ktorý získal Oscara.

Doposiaľ pretrvávajú diskusie, čo Kadára s Klosom tak dlho držalo spolu, respektíve prečo vlastne nakrúcali ako dvojica. *„My sme s Klosom absolútne rozdielne charaktery a temperamenty, a to je dôvod, prečo pracujeme spolu... Sám neverím na režisérske dvojice, najlepšie je nakrúcať samostatne, ale my sme výnimkou, lebo neobmedzujeme svoje ambície a individuálne schopnosti. Podstata našej spolupráce spočíva v prípravnom období. Nakrúcanie je niečo iné, a niečo iné je dokončevanie filmu. Každý z nás má v tomto procese inú úlohu“* (J. Kadár).

O režisérovej tvorbe, ktorá vznikla po roku 1969 v USA a Kanade, sme mali donedávna len fragmentárne informácie. Zásluhou spomínanej Macekovej publikácie môžeme konečne objektívne rekapitulovať, že v exilových podmienkach nakrútil Kadár osem dlhometrážnych a televíznych filmov: *Anjel Levin* (1970), *Adrift* (1971), *Modrý hotel* (1974), *Čo mi otec naklamal*, *Mandelštamova svedkyňa*, *Prípád Milligan* (všetky 1975), *Iná strana pekla* (1978) a *Cesty slobody* (1979).

Najúspešnejšiou bola mimoriadne sugestívna snímka *Čo mi otec naklamal*. Zobrazuje tu príbeh židovského mládenca, vyrastajúceho v kanadskom gete v dvadsiatych rokoch minulého storočia. Chlapec je výrazne ovplyvňovaný názormi svojho moderne zmýšľajúceho otca, ale aj konzervatívneho, v tradície silne veriaceho starého otca. Schyľuje sa tak k neodvratnému konfliktu generácií a postojov k životu... Uvedený opus získal niekoľko prestížnych ocenení, okrem iného tiež Zlatý glóbus za rok 1975 v kategórii Zahraničný film.

Hoci Václav Macek vo svojej knihe detailne spracoval kapitolu o režisé-

rovom exilovom osude, v uverejnenej bibliografii chýba zmienku o rozhovore, ktorý s Kadárom pripravila spisovateľka a publicistka Agneša Gundová-Jergová (ako redaktorka Hlasu Ameriky používala pseudonym Marína Havranová). Interview z roku 1972, dokumentujúce režisérovo vnútorné rozpoloženie a skúsenosti z trojročného pôsobenia v Amerike, vyšlo v autorkinom súbore esejí, reportáží, rozhovorov a profilov rodákov *Putovanie za dotykom*. Túto mimoriadne cennú publikáciu vydalo v roku 1992 vydavateľstvo slovenských jezuitov Dobrá kniha v Cambridge (Ontario, Kanada). Druhé vydanie uzrelo svetlo sveta zásluhou Matice slovenskej (2004).

Na otázku Gundovej-Jergovej, či máva niekedy pocit emigranta, Kadár odpovedal: „*Nie. Ja som prišiel do USA legálne, aby som pracoval na dokončení dvoch filmov. A pocit emigranta nemám. Československo budem nazývať svojím domovom, nech budem pracovať kdekoľvek. A to bez všetkého bolestítnstva a bez ohľadu na to, či mi ten domov priznajú, alebo uprú... Žijem a pracujem tu. Nate-raz sa Amerika stala mojím druhým domovom. Prijala ma dobre, dala mi možnosť práce a nepýta sa, kto som, čo som. Ameriku možno kritizovať, no jedno jej treba priznať: je to krajina veľkorysá... Pre život v Amerike mi dal dobrú radu český spisovateľ Egon Hostovský. Povedal, aby som sa nikdy nesnažil merať Ameriku vlastnými skúsenosťami a predstavami, pretože tu má často všetko iné, nám niekedy nepochopiteľnú logiku. Ak máte úspech, máte ho možno pre niečo celkom iné, ako sa nazdávate. A kto nepochopí svoj úspech, ešte menej môže chápať vlastnú prehru. Za to nemôže Amerika ani vy. To je jednoducho tak.*“

Kadárov skon (zomrel v nemocnici Cedars-Sinai v Los Angeles) reflektovali početné nekrológy v severoamerickej aj francúzskej tlači. V socialistickom Československu sa muselo o jeho smrti povinne mlčať, iba Elmar Klos v lete 1979 postavil v záhrade svojho rodinného domu kríž z kameňov na pamiatku niekdajšieho najbližšieho kolegu a spolupracovníka... Jedna zo zakladateľských osobností slovenskej kinematografie, spolutvorca ur-vlny českého filmu, uznávaný tvorca kanadského filmu, držiteľ Oscara i Zlatého glóbusu – Ján Kadár – bol tak do súradníc našej modernej kultúry a umenia dôstojne včlenený až po páde komunistického režimu.

Zoznam bibliografických odkazov

- MACEK, V. *Ján Kadár*. Bratislava : Slovenský filmový ústav. 2008. 367 s.
ŽALMAN, J. *Umlčený film. Kapitoly z bojů o lidskou tvář československého filmu*. Praha : Národní filmový archiv, 1993, s. 29-42, 199-200.

GUNDOVÁ-JERGOVÁ, A. *Putovanie za dotykom*. Martin : Matica slovenská, 2003, s. 100-106 (rozhovor s J. Kadárom).

CABADAJ, Peter. *Dlaňové priznanie a iné texty*. Martin : Matica slovenská, 2016, s. 92-95.

SLÁVA MANICOVÁ

(100. výročie narodenia)

PETER CABADAJ

Začiatkom novembra 2018 uplynulo sto rokov od narodenia poetky a editorky Slávy Manicovej, ktorej meno už dnešných generáciám nehovorí zrejme vôbec nič. Výrazne k tomu prispela aj skutočnosť, že od roku 1977 až do smrti žila v emigrácii. Oprávnené ale možno konštatovať, že do slovenskej literárnej a kultúrnej histórie priniesla vklad, na ktorý by sme nemali zabudnúť.

Pochádzala z Tisovca, kde prišla na tento svet 4. novembra 1918. Otec bol policajným prednostom, matka viedla domácnosť. Základnú školu navštevovala v Revúcej (1924 – 1927) a Levoči (1928 – 1929), kde pokračovala v štúdiu na tamojšom lýceu (1929 – 1936). Maturovala na gymnáziu v Bratislave (1938) a vzápätí začala študovať na Lekárskej fakulte Univerzity Komenského, resp. Slovenskej univerzite. Po jej úspešnom absolvovaní (1943) pracovala ako lekárka s istými prestávkami do konca druhej svetovej vojny v Trnave. Aktívne sa zúčastnila na SNP, v ktorého priebehu pôsobila v nemocnici vo Zvolene. Nedlho po skončení vojny uzavrela manželský zväzok s Gustávom Prokešom, ktorému v roku 1948 porodila dcéru. Vyše tri decéniá (1945 – 1977) pracovala ako odborná lekárka na krčnej klinike v Bratislave.

Sláva Manicová patrí do silného prúdu literárne aktívnych žien, ktoré do slovenskej literatúry vstúpili v tridsiatych a prvej polovici štyridsiatych rokov minulého storočia (Š. Bugarová, H. Fiebigová, M. Jančová, Z. Jesenská, M. Jusková, E. Kamenická, V. Markovičová-Zátarecká, H. Riasnická, N. Preusová, V. Reiszová, H. Záhorská a ďalšie). Vlastným básnickým vkladom nezanedbateľne prispeli k prehĺbovaniu jej autorského zázemia a rozmanitosti, k pluralite, dynamickému pulzovaniu i atraktivnosti. Zároveň treba podotknúť, že do súvekeho kultúrneho diania nevstupovali izolovane. Naopak, vznikala medzi nimi spriaznenosť, isté príbuznosti sa črtali tiež v rámci tvorivej činnosti a najmä životného údelu. Neboli to len rôzne umelé prekážky, ktorým museli ženy čeliť, ale i otvorená konfrontácia s rodovými predsudkami, dobovými obmedzeniami a stereotypmi. Drvivá väčšina mužskej populácie mala totiž diametrálne odlišnú predstavu o poslaní a užitočnosti žien v spoločnosti...

Sláva Manicová uverejňovala poéziu od roku 1936 najmä na stránkach časopisov *Živena* a *Elán*. Z korešpondencie uloženej v Literárnom archíve SNK v Martine vieme, že udržiavala kontakty s Jánom Smrekom, Leou Mrázovou, Emilom Boleslavom Lukáčom, Jánom Kostrom či Dobroslavom Chrobákom. Debutovala zbierkou veršov *Ranená očami*, ktorú vydal Tranoscius v Liptovskom Mikuláši (1943). Básnik E. B. Lukáč na obálku knihy napísal: „*Sláva Manicová rozhodne sa vymyká z rámca zvyčajnej ‚ženskej‘ poézie; pozná sen, ale nie sničky, a jej svet nie je zdobnený. To neznamená, že nemá ženskosti; len nekoketuje ženskou slabosťou a neobmedzuje svoju poéziu na niekoľko nežných tónov. Je predovšetkým človek – figúrka na poli pod nepremenným tvarom neba‘; je v nej dravá vôľa žiť a dať si srdce prebodnúť ‚i peklom i rajom‘. Nebojí sa vidieť ani ‚strašný, smrti strašný plod‘ a dávať bolestné otázky. Láska u nej nemá zvyčajné ženské pastelové tóny a príroda tiež nie. Oboje je tvrdšie a mocnejšie.*“

Zbierka básní *Ranená očami* sa stretla s dobrým čitateľským ohlasom a priaznivo ju reflektovala aj dobová kritika, napríklad Michal Chorváth (v *Eláne*) a Ludmila Pikulová (v *Živene*). Neskôr, retrospektívne po vyše sedemdesiatich rokoch známy literárny vedec Vladimír Petrík vyzdvihol poetkinu modernosť a originalitu symbolov. Ako uvádza, v knihe *Ranená očami* „*sa striedajú prírodné motívy s vojnovými reflexiami, stvárnňovanými cez originálne symboly. Dnes sa nám prihovára celkovou atmosférou 40. rokov, zhodnou s dobovou básnickou tvorbou, najmä s jej moderným variantom*“ (2014).

Napriek sľubnému básnickému rozbehu Manicová po vydaní debutovej zbierky skončila s publikovaním vlastných veršov. Pravdepodobným dôvodom bol zásadný rozpor medzi jej tvorbou a povojnovou realitou, respektíve ideológiu a mocenskými praktikami komunistického režimu.

Zásluhou bratislavského vydavateľského domu Tatran bola kniha *Ranená očami* po dvadsiatich ôsmich rokoch (1971) vydaná v rozšírenej a upravenej verzii aj s fundovaným doslovom Jozefa Felixa, ktorý dielo zaradil do kontextu slovenskej prírodnej lyriky. Všetko nasvedčovalo tomu, že ocenenie jej poézie a reedícia zbierky spôsobí autorkin návrat do našej literatúry...

Životné partnerstvo s Gustávom Prokešom sa skončilo po tridsiatich rokoch vzájomným rozchodom. Druhým manželom Slávy Manicovej bol spisovateľ, divadelný a filmový kritik, publicista, redaktor a prekladateľ Ján Rozner. Keď v roku 1977 spolu emigrovali do vtedajšej Nemeckej spolkovej republiky, poetka sa definitívne vytratila z domáceho literárneho a kultúrneho povedomia.

Počiatku v exile pracovala v súkromnej ordinácii v Stuttgarte, neskoršie v mestskej nemocnici v Mníchove. Práve v metropole Bavarska sa spoznala a zblížila s Agnešou Kalinovou – známou publicistkou a prekladateľkou vo vy-

nútenej emigrácii –, ktorej prítomnosť bola pre ňu mimoriadne dôležitá. Od príchodu do západného Nemecka Manicová neúnavne podporovala manžela v písaní prozaických textov a memoárovej tvorby. Mierou vrchovatou sa po Roznerovej smrti (2006) zaslúžila o vydanie jeho nesmierne cennej literárnej pozostalosti. Editorsky pripravila do tlače tri knižné diela, ktoré vyšli v bratislavskom vydavateľstve Marenčin PT (*Sedem dní do pohrebu*, 2009; *Noc po fronte*, 2010; *Výlet na Devín*, 2011). Širšiu čitateľskú verejnosť zaujal najmä román *Sedem dní do pohrebu*. Ján Rozner sa v ňom na normalizačnom pozadí atmosféry krajne vyostreného politicko-spoločenského diania vyrovnáva so stratou svojej prvej manželky, renomovanej prekladateľky, spisovateľky a redaktorky Zory Jesenskej – sesternice Slávy Manicovej. Dramatizáciu pozoruhodného románu *Sedem dní do pohrebu* v roku 2012 úspešne naštudovalo Slovenské komorné divadlo v Martine.

Záverečnú fázu pohnutého životného príbehu strávila Sláva Manicová v jednom z domovov dôchodcov v Mníchove. Tam 29. augusta 2014 – symbolicky v deň okrúhleho výročia SNP, v ktorom sa obetavo a nebojáčne angažovala – vydýchla naposledy.

Zoznam bibliografických odkazov

FELIX, J. Doslov. In MANICOVÁ, Sláva. *Ranená očami*. 2. vydanie. Bratislava : Tatran, 1971, s. 159-171.

PETRÍK, V. Odišla Slávka Roznerová. In *Pravda*, 2014, roč. 24, č. 205, 6. – 7. septembra 2014, Kultúra, s. 42.

BOKNÍKOVÁ, A. *Potopené duše. Z tvorby slovenských poetiek v prvej polovici 20. storočia*. Bratislava : Aspekt, 2017, s. 314-349.

Archívne pramene

Slovenská národná knižnica – Literárny archív. *Listy Slávy Manicovej Lei Mrázovej* (Bratislava 9. 4. 1938; Bratislava 9. 1. 1939. Rkp. Sign 241 C43). *Listy Slávy Manicovej Jánovi Šmrekovi* (B. m. 5. 10. 1939; b. m. 17. 1. 1941. Rkp. Sign 181 K4).

SPRÁVY

LEGISLATÍVNE USPORIADANIE POSTAVENIA NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN V CHORVÁTSKEJ REPUBLIKE A MODEL KULTÚRNEJ AUTONÓMIE

SANDRA KRALJ VUKŠIĆ

Podľa stanov Ústavy Chorvátskej republiky je Chorvátska republika národnostný štát národa chorvátskeho a príslušníkov národnostných menšín: Srbov, Čechov, Slovákov, Talianov, Maďarov, Židov, Nemcov, Rakúšanov, Ukrajincov, Rusínov, Bosniakov, Slovincov, Čiernohorcov, Macedóncov, Rusov, Bulharov, Poliakov, Rómov, Rumunov, Turkov, Vlahov, Albáncov a iných jej občanov, ktorým sa garantuje rovnoprávnosť s obyvateľmi chorvátskej národnosti a uplatňovanie národnostných práv v súlade s demokratickými normami Organizácie spojených národov a krajinami slobodného sveta.¹

Údaje posledného sčítania obyvateľstva z roku 2011 uvádzajú, že v Chorvátsku žije 4 284 889 obyvateľov, z toho je 328 738 príslušníkov národnostných menšín: Albáncov 17 513 (0,41 %), Rakúšanov 297 (0,01 %), Bosniakov 31 479 (0,73%), Bulharov 350 (0,01 %), Čiernohorcov 4 517 (0,11 %), Čechov 9 641 (0,22 %), Maďarov 14 048 (0,33 %), Macedóncov 4 138 (0,10 %), Nemcov 2 965 (0,07 %), Poliakov 672 (0,02 %), Rómov 16 975 (0,40 %), Rumunov 435 (0,01 %), Rusov 1 279 (0,03 %), Rusínov 1 936 (0,05 %), Slovákov 4 753 (0,11 %), Slovincov 10 517 (0,25 %), Srbov 186 633 (4,36 %), Talianov 17 807 (0,42 %), Turkov 367 (0,01 %), Ukrajincov 1878 (0,04 %), Vlasov 29 (0,00 %)² a Židov 509 (0,01 %).³

Príslušníci národnostných menšín v Chorvátsku uplatňujú väčšinu svojich etnických práv spolu s väčšinovým chorvátskym obyvateľstvom, a to prostred-

¹ Ústava Chorvátskej republiky.

² Vlasi (Rumâni, Rumîni, Români, Rumâri, Armâni, Arumunji, Aromuni) – spoločný názov pre viac menších príbuzných etnických skupín juhovýchodnej Európy, potomkov rímskych kolonistov, ktorí obývajú oblasť juhovýchodného Rumunska, východného Srbska, časti Macedónska, severného Grécka a severovýchodu Albánska, Bosny a Hercegoviny a Chorvátska. (zdroj: <http://hr.wikipedia.org/wiki/Vlasi>)

³ Sčítanie obyvateľstva z roku 2011.

níctvom riadnych inštitúcií Chorvátskej republiky. Tým sa dosahujú viaceré ciele: zabraňuje sa asimilácii a izolácii, umožňuje sa prirodzený rozvoj identity príslušníkov národnostných menšín, ako aj integrácia do chorvátskej spoločnosti.

Chorvátska republika zabezpečuje v súlade s predpismi aj uplatňovanie práv národnostných menšín, ktoré príslušníci menšín užívajú jednotlivo alebo spolu s osobami, ktoré majú rovnakú národnosť, a to predovšetkým:

- hlásenie sa k príslušnosti k národnostnej menšine
- používanie mena a priezviska v menšinovom jazyku a písme
- získanie občianskeho preukazu aj v menšinovom jazyku
- používanie menšinového jazyka a písma v súkromí, na verejnosti a úradnej komunikácii
- výchova a vzdelávanie v materinskom jazyku národnostnej menšiny
- používanie symbolov a znakov
- kultúrna samostatnosť – ochrana, rozvoj a prezentácia kultúry národnostnej menšiny
- právo na vyznávanie náboženstva a zakladanie náboženských spoločenstiev
- právo na informovanie v materinskom jazyku národnostnej menšiny
- združovanie sa a organizovanie pre spoločný záujem
- zastúpenie v zastupiteľských a výkonných orgánoch na štátnej a lokálnej úrovni a v správnych a súdnych orgánoch
- účasť národnostných menšín vo verejnom živote a lokálnej správe prostredníctvom rád a zástupcov národnostných menšín⁴.

Legislatívne sú postavenie a práva národnostných menšín, a teda aj slovenskej národnostnej menšiny v Chorvátskej republike zahrnuté v predpisoch:

– **Ústava Chorvátskej republiky**

Ústav Republike Hrvatske („Narodne novine“, br. 85/10.);

– Ústavný zákon o právach národnostných menšín

Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina („Narodne novine“, br. 155/02., 47/10., a 80/10., 93/11.);

– Zákon o používaní jazyka a písma národnostných menšín v Chorvátskej republike

Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj („Narodne novine“, br. 51/2000.);

– Zákon o občianskom preukaze

⁴ Viac ku každému z uvedených práv nájdete na webovej stránke Úradu pre ľudské práva a práva národnostných menšín (Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina).

- Zakon o osobnoj iskaznici („Narodne novine“, br. 11/02. i 122/02.);
- Zákon o výchove a vzdelaní v jazyku a písme národnostných menšín
- Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina («Narodne novine» br. 51/00. i 56/00.);
- Zákon o právnom postavení náboženských spoločností
- Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica („Narodne novine“, br. 83/02.);
- Zákon o elektroničských médiách
- Zakon o elektroničskim medijima („Narodne novine“, br. 153/09.);
- Zákon o Chorvátskej televízii
- Zakon o Hrvatskoj radioteleviziji („Narodne novine“ br. 137/10.);
- Zákon o voľbách poslancov do Chorvátskeho snemu
- Zakon o izborima zastupnika u Hrvatski sabor („Narodne novine“, br. 116/99., 109/00., 53/03., 69/03., 167/03., 44/06., 19/07. i 145/10.);
- Zákon o štátnej správe
- Zakon o sustavu državne uprave („Narodne novine“ br. 75/93., 92/96., 48/99., 15/00., 127/00., 59/01., 199/03. i 79/07.);
- Zákon o lokálnej a regionálnej samospráve
- Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi („Narodne novine“, br. 33/01., 60/01., 129/05., 109/07., 125/08. i 36/09.);
- Zákon o voľbe členov zastupiteľských orgánov miestnej a územnej (regionálnej) samosprávy
- Zakon o izboru članova predstavničkih tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave („Narodne novine“, br. 33/01., 10/02., 155/02., 45/03., 43/04., 40/05., 44/05. a 109/07., 144/12.);
- Zákon o voľbe starostov, primátorov, županov a primátora Mesta Záhreb
- Zakon o izboru općinskih načelnika, gradonačelnika, župana i gradonačelnika Grada Zagreba („Narodne novine“, br. 109/07. i 125/08.);
- Zákon o štátnych úradníkoch
- Zakon o državnim službenicima („Narodne novine“, br. 92/05., 107/07. i 27/08.);
-
- **Zákon o úradníkoch a zamestnancoch v miestnej a územnej (regionálnej) samospráve**
- Zakon o službenicima i namještenicima u lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi („Narodne novine“, br. 86/08.);
- Zákon o médiách
- Zakon o medijima („Narodne novine“, br. 84/11.);

- Zákon o elektronických médiách
- Zákon o elektroničkim medijima („Narodne novine“, br. 153/09., 64/11., 61/13.);
- Zákon o Chorvátskej rádiotelevízii
- Zákon o Hrvatskoj radioteleviziji („Narodne novine“, br. 137/10., 76/12.);
- Zákon o súdoch
- Zákon o sudovima („Narodne novine“, br. 122/10.);
- Zákon o prokuratúre
- Zákon o državnom odvjetništvu („Narodne novine“, br. 76/09., 153/09., 116/10. i 145/10.);
- Zákon o prevencii diskriminácie
- Zákon o suzbijanju diskriminacije („Narodne novine“, br. 85/08.);
- Trestný zákonník
- Kazneni zakon („Narodne novine“ br. 110/97.) i
- Zákon o sčítaní obyvateľov, domácností a bytov v Chorvátskej republike
- Zákon o popisu stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj („Narodne novine“, br. 92/10)⁵

S cieľom bezprostredného uplatňovania Ústavného zákona a iných zákonov, ktoré regulujú práva národnostných menšín pri vláde ChR, bol v roku 1990 zriadený Úrad za medzinárodné odnose (Úrad pre medzinárodné vzťahy), neskôr premenovaný na Úrad za ľudská práva i práva nacionalnih manjina (Úrad pre ľudské práva a práva národnostných menšín), ktorý vykonáva prácu v rámci právomoci vlády v tejto oblasti. Vláda realizuje starostlivosť a rieši problematiku národnostných menšín aj cez ministerstvá, hlavne cez Ministerstvo správy (Ministarstvo uprave), Ministerstvo spravodlivosti (Ministarstvo pravosuđa), Ministerstvo vedy, vzdelávania a športu (Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa) a Ministerstvo kultúry (Ministarstvo kulture).

Ústavný zákon umožňuje pôsobenie národnostných menšín v rámci troch inštitútov, a to prostredníctvom väzby s ústrednou štátnou správou cez Radu pre národnostné menšiny. Národnostné menšiny majú taktiež právo na zastúpenie v Chorvátskom sneme, ako aj na zriadenie menšinovej samosprávy – rady národnostných menšín na úrovni regionálnej a lokálnej samosprávy.

Rada pre národnostné menšiny Chorvátskej republiky (Savjet za nacionalne manjine Republike Hrvatske) je vládna organizácia, ktorá umožňuje národnostným

⁵ Zohľadňujúc skutočnosť, že chorvátsky a slovenský jazyk majú spoločný pôvod, uvádzame názvy v chorvátskom znení, aby v prípade záujmu zainteresovaní vedeli nájsť konkrétny predpis. Názov predpisu je doplnený údajom v zátvorke, ktorý predstavuje odkaz, kde je možné nájsť uvedený predpis.

menšinám zúčastňovať sa na verejnom živote. Sprostredkúva možnosť riešiť otázky v súvislosti s uplatňovaním a ochranou práv a slobôd národnostných menšín. Členstvo v rade môže byť realizované dvomi spôsobmi: poslanci národnostných menšín v Chorvátskom sneme sa priamo stávajú členmi tejto Rady, alebo členov delegujú menšinové organizácie. Konkrétne niekoľko členov navrhuje rady národnostných menšín a niekoľko členov menšinové občianske združenia, právnické osoby, náboženské spoločnosti a občania – príslušníci národnostných menšín.

Mandát v Rade pre národnostné menšiny Chorvátskej republiky trvá štyri roky a Slováci tu majú svojho predstaviteľa. V súčasnosti je predstaviteľ slovenskej menšiny Branka Baksa z Markovca (od roku 2011). Željko Lomiansky z Iloku vykonával túto funkciu jedno obdobie (2007 – 2011). Prvým zástupcom slovenskej menšiny v tejto Rade bola Kata Kandžera z Jelisavca (2003 – 2007). Slovenskú menšinu v súčasnosti v rade predstavuje aj poslanec pre českú a slovenskú národnostnú menšinu v Chorvátskom sneme Vladimír Bílek.

V Chorvátskom sneme je osem poslancov pre celkovo dvadsaťdva národnostných menšín. Slovenská národnostná menšina má v sneme spolu s českou menšinou spoločného poslanca, od roku 2011 je to Vladimír Bílek. V období 2000 – 2011 túto funkciu zastávala Zdenka Čuhnil a Njegovan Starek v rokoch 1992 – 2000.

Na lokálnej a regionálnej úrovni pôsobia nevládne organizácie menšinovej samosprávy, tzv. rady národnostných menšín (Vijeća nacionalnih manjina) – župné, mestské a obecné. Hlavným cieľom týchto rád národnostných menšín je účasť v spravovaní lokálnych záujmov a zastupovanie potrieb danej národnostnej menšiny.

Župná rada národnostnej menšiny má dvadsaťpäť členov a pôsobí v župách, kde je národnostná menšina zastúpená v 1,5 % alebo v ktorých je najmenej 500 príslušníkov národnostnej menšiny (článok 24. Ústavného zákona o právach národnostných menšín, Narodne novine“, br. 93/11). Župnú radu slovenskej národnostnej menšiny má Osiecko-baraňska a Vukovarsko-sriemska župa.

Mestská rada národnostnej menšiny má pätnásť členov a pôsobí v mestách, kde je národnostná menšina zastúpená v 1,5 % alebo v ktorých je najmenej 200 príslušníkov národnostnej menšiny (článok 24. Ústavného zákona o právach národnostných menšín, Narodne novine“, br. 93/11). Mestskú radu slovenskej národnostnej menšiny má mesto Ilok, mesto Našice, mesto Osijek.

Obecná rada národnostnej menšiny má desať členov. Pôsobí v obciach, kde je národnostná menšina zastúpená v 1,5 % alebo v ktorých je najmenej

200 príslušníkov národnostnej menšiny (článok 24. Ústavného zákona o právach národnostných menšín, Narodne novine“, br. 93/11). Obecnú radu slovenskej národnostnej menšiny má obec Punitovci.

Predstavitel'ov v rade župy, mesta alebo obce majú v župách, mestách a obciach, v ktorých je národnostná menšina zastúpená s menej ako 200, ale najmenej 100 príslušníkmi. Predstaviťa slovenskej národnostnej menšiny má Sisačko-moslavinská župa (Josip Krajčič), Primorsko-goranská župa (Miroslava Gržinić), Požeško-slavónska župa (Natalija Murar), Istarská župa (Daniela Čolak), ďalej mesto Záhreb (Zlatko Jevak) a obec Lipovl'any (Vlado Turas).

Kultúrna autonómia

Tri modely kultúrnej autonómie aplikujú liberálnodemokratické štáty s cieľom ochrany menšinových spoločností, teritoriálno-politickú autonómiu, personálnu autonómiu a kultúrnu autonómiu. Chorvátsky model kultúrnej autonómie umožňuje uplatňovanie práv národnostných menšín na jednej strane prostredníctvom štátnych odborných ustanovizní, a to v oblasti vzdelávania, vedy, knižníc a ochrany pamiatok, čím sa dosahuje integrácia do spoločnosti, ale zároveň zachovanie kultúrnej a národnej identity danej menšiny. Na druhej strane práva, ako sú právo na informovanie, vydavateľstvo a kultúrny amaterizmus, sa uplatňujú prostredníctvom nevládných občianskych združení, čím sa dodatočne zabraňuje asimilácii.

Namiesto záveru

Chorvátska republika v legislatívnej regulácii práv národnostných menšín dosiahla vysokú úroveň v prospech slovenskej národnostnej menšiny a všetkých menšín, ktoré v Chorvátsku žijú. Uplatňovanie týchto práv však v praxi z rôznych dôvodov nie je bezproblémové. Problémom je nezriedka nedostatočná pripravenosť ustanovizní alebo ich zamestnancov, ktorí majú danú oblasť menšinových práv riešiť. Stretávame sa aj s prípadmi nezainteresovanosti regionálnej a lokálnej samosprávy. Najťažšie však znášajú nezainteresovanosť a nedostatočnú účasť menšinových organizácií a jednotlivcov aktívni príslušníci národnostných menšín. Domnievame sa, že všetky zainteresované strany majú pred sebou dôležitú a ťažkú úlohu uplatňovania menšinových práv, vo väčšej miere najmä v oblasti jazyka.

Literatúra

TATALOVIĆ, S. 2003. Politika zaštite nacionalnih manjina u Hrvatskoj. In *Nacionalne manjine II*. Split, s. 7-27.

TATALOVIĆ, S. 2005. Političko predstavljanje nacionalnih manjina u Hrvatskoj. In *Nacionalne manjine u Hrvatskoj*. Split, s. 53-59.

MIKIĆ, LJ. 2014. Ostvarivanje Ustavnog zakona o previma nacionalnih manjina – Uloga i potencijali manjinskih institucija u zagovaranju manjinskih prava. In *Prezentiranje i posredovanje manjinskih interesa u javnosti*. Split, s. 18-32.

[http://www.uljppnm.vlada.hr/index.php?option=com_content&view=article &id=20&Itemid=64](http://www.uljppnm.vlada.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=20&Itemid=64)

Z ČINNOSTÍ KRAJANSKÉHO MÚZEA MATICE SLOVENSKEJ ZA ROK 2018

ZUZANA PAVELCOVÁ

Rok 2018 bol pre Maticu slovenskú nielen rokom osláv „osmičkových“ jubileí, ale i rokom osláv vlastného, 155. výročia od založenia Matice slovenskej. V krajaňskom svete sme si pripomenuli 100. výročie od podpísania Pittsburskej dohody, 300. výročie od osídlenia Bekéšskej Čaby Slovákmí, 25. výročie Oblastno-kultúrnej organizácie Matica slovenská v Užhorode, 25. výročie jednotlivých matíc slovenských v Chorvátsku, 70. výročie založenia Zväzu Slovákov v Maďarsku, 60. výročie krajaňského periodika *Život*, 40. výročie literárneho almanachu Slovákov v Maďarsku *Výhonky*, 70. výročie FS *Spiš* Slovákov z Poľska, 50. výročie FS *Kolečko* z Zürichu, 20. výročie medzinárodného festivalu *Jánošíkov dukát*, 20. výročie folklórneho festivalu Slovákov v Chorvátsku *Keď sa ruža rozvíjala*, 20. výročie prehliadky sólistov ľudovej piesne v Nadlaku *Cez Nadlak je...*, 45. výročie *Krajaňskej nedele* na Detve a 5. výročie *Krajaňského dvora* na Detve, 25. ročník Detského folklórneho festivalu *Zlatá brána* v Kysáči, X. pešej túry na Pilš a mnoho iných. Matica slovenská a jej Krajaňské múzeum boli prítomné na viacerých oslavách týchto významných jubileí a pripravili i vlastné podujatia.

Na pôde KM aj počas roka 2018 došlo k personálnym zmenám. K 31. 1. 2018 ukončila pracovný pomer referentka KM, Mgr. Gabriela Hamranová. KM aj naďalej ostalo verné projektu *Vybrané aktívne opatrenia na trhu práce v rámci SR bez BSK – 5*, ale tento rok sa pracovisku nepodarilo získať ani jedného absolventa. KM poskytlo iba vysokoškolskú prax študentke Berin Topálovej počas dvoch týždňov, od 26. 2. 2018 do 2. 3. 2018.

Aj v roku 2018 KM plnilo úlohy vo viacerých oblastiach.

V oblasti vedy a publikačnej činnosti KM zostavilo 35. ročník zborníka *Slováci v zahraničí*, do ktorého prispeli krajanovia z Chorvátska, Francúzska a Srbska, ako aj početní odborníci zo Slovenska. Zároveň Matica slovenská vymenovala novú redakčnú radu zborníka, ktorá pracovala v zložení: JUDr. Marián Gešper; doc. Ing. Pavol Hrivík, CSc.; prof. JUDr. Jaroslav Chovanec, CSc. et Dr. h. c.; ThLic. Mgr. Viliam Komora, PhD.; PhDr. Pavel Mičianik, M. A., PhD.; PhDr.

Zuzana Pavelcová, Ludovít Pomichal, doc. Dr. iur. JUDr. Ing. Michal Turošík, PhD.

KM taktiež zostavilo časť zborníka venovaného 100. výročiu podpísania Pittsburskej dohody, ktorý bude dokončený v kompetencii HÚ MS. Príspevky do zborníka pripravili referujúci, ktorí sa zúčastnili na odbornom vedeckom seminári pripravenom v gescii KM MS v rámci Slovesnej jari 2018 v Martine.

Aj tento rok bolo KM prítomné na medzinárodnej vedeckej konferencii v Nadlaku (Rumunsko), ktorá bola venovaná téme *Úloha cirkvi v dejinách dolnozemských Slovákov*. Na konferencii odzneli príspevky odborníkov zo Slovenska, ale i krajských komunít z Maďarska, Srbska, Chorvátska a Rumunska. Za Maticu slovenskú na konferencii vystúpila riaditeľka Krajanského múzea MS Zuzana Pavelcová s príspevkom *Počiatky založenia nadlackej cirkvi v záznamoch Nadlackej kroniky školskej*.

V rámci osláv 60. výročia krajanského periodika *Život* sa MS zúčastnila na medzinárodnom vedeckom seminári *Mediálne dimenzie slovenského života v zahraničí*. Na konferencii odzneli takmer dve desiatky príspevkov venujúcich sa krajanskému periodiku *Život* a krajanským periodikám v Európe. Za Maticu slovenskú pripravila príspevok Zuzana Pavelcová na tému krajanskej problematiky v mediálnom svete Matice slovenskej.

Matica slovenská bola prítomná aj na 40. výročí literárneho almanachu Slovákov v Maďarsku *Výhonky*. Na odbornom sympóziu, ktoré sa zaoberalo tematikou slovenskej literatúry v Maďarsku a antológiou *Výhonky*, vystúpila aj Zuzana Pavelcová s príspevkom, ktorý sa venoval téme archívnych dokumentov Matice slovenskej z fókusu literatúry Slovákov v Maďarsku: *Po literárnych stopách Slovákov v Maďarsku – analýza archívnych fragmentov Krajanského múzea Matice slovenskej*.

V júli 2018 sa v Békešskej Čabe konali oslavy 300. výročia osídlenia tohto mesta Slovákami. Popri oslavách sa uskutočnila aj prezentácia zborníka *Kapitoly z minulosti a súčasnosti Slovákov v Békešskej Čabe*, do ktorého prispeli štúdiami aj pracovníčky KM MS. Gabriela Hamranová sa zaoberala *Békešskou Čabou v spomienkach Jána Gerčiho (Ludoví autori v Maďarsku v Krajanskom múzeu MS)* a Zuzana Pavelcová pripravila príspevok *Békešska Čaba v dokumentačnom fonde Krajanského múzea Matice slovenskej*.

V oblasti archívnej činnosti, akvizície fondov a rozvoja knižnice KM MS, výpožičiek a konzultačných služieb sme naďalej pokračovali v preregistrovaní fondov KM. Momentálne máme na pôžičky pripravených 70 220 knh a časopisov. V roku 2018 nám do knižnice pribudlo 231 akvizícií (stav k 10. 11. 2018). Do knižnice darovali publikácie: Spolok Slovákov v Poľsku, Demokratický zväz

Slovákov a Čechov v Rumunsku, Matica slovenská Rijeka, Slovenské vydavateľské centrum Báčsky Petrovec, Oblastno-kultúrna organizácia Matica slovenská na Ukrajine, Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, Celoštátna slovenská samospráva v Maďarsku, vydavateľstvo SlovakUM, Alžbeta Hollerová-Račková, Patrik Šenkár, Samuel Jovankovič, Mark Stolárik, Peter Gažík a Ján Botík. Všetkým darcom vyslovujeme úprimné poďakovanie.

Do fondov KM MS pribudol v roku 2018 aj osobný archív MUDr. Jána Milana Bernadiča, ktorý pracoval 15 rokov v zdravotníctve (špecializácia neurológia 1. stupňa, posledných päť rokov ako vedúci lekár rehabilitačného oddelenia nemocnice v Bojniciach). Matici slovenskej ponúkol vlastnú zbierku časopisov a archíválií, ktoré do KM previezla zo švajčiarskeho Oltenu.

Naďalej sme pokračovali s popisovaním fondu uloženého v AMS. Postupne sme sa priblížili k spracovaniu takmer polovice archívu, čo predstavuje približne 300 škatúl. Máme spracované kompletne inventáre k fondom z Argentíny, Austrálie, Belgicka, Brazílie, Bulharska, Československa, Francúzska, Ghany, Chorvátska, Juhoslávie, Južnej Ameriky, Maďarska, Kanady, Nemecka a Poľska.

Presný popis existuje ku 36 561 inventárnym položkám. Fond sme spropagovali na viacerých fórach a taktiež sme informácie o ňom zaslali do krajských periodík a zborníkov. Počas roka sme vybavili niekoľko desiatok bádateľov (aj v spolupráci s AMS), nielen zo Slovenska, ale i Maďarska, Srbska, Česka, Chorvátska a Rumunsku. Na prezenčné výpožičky sme pripravili niekoľko stoviek dokumentov. Záujem medzi bádateľmi bol najmä o tlač a periodiká Dolnej zeme a USA, ako aj o archívny fond Juhoslávia, Rumunsko a Maďarsko.

V oblasti stykovej činnosti s krajanmi, pomoci krajanom a iných príbuzných činností sme v roku 2018 opäť využívali najmä krajské periodiká a emailovú komunikáciu. Aj tento rok vyšli naše informačné články v krajských periodikách Európy i zámoria (USA, Kanada, Francúzsko, Maďarsko, Poľsko, Česko, Rumunsko, Srbsko, Chorvátsko, Švajčiarsko, Švédsko, ...). Vďaka spolupráci s krajskými redakciami sme dokázali o matičnej činnosti informovať v krajských komunitách sveta celoplošne.

Niektoré naše články vyšli i na Slovensku v celoslovenskej tlači (pozri prílohu č. 1 – Publikačná činnosť KM MS 2018 – výber – stav k 10. 11. 2018). KM pripravuje aj články z krajského diania a činnosti MS smerom ku krajanom, ktoré zasiela do SNN a magazínu *Slovensko*. Okrajovo spolupracuje aj pri oslovovaní potenciálnych prispievateľov do *Orla tatranského* a *Slovenských pohľadov*. Prácu krajanov propaguje aj prípravou rozhovorov s poprednými krajskými osobnosťami pre redakciu *Slovenských národných novín*.

KM počas roku 2018 nakrútilo v spolupráci s IÚ tri krátke videofilmy. Portfólio tvorí informačná reportáž zameraná na prácu KM MS, videopozvánka na Deň kroja pre zahraničných Slovákov v spolupráci so Slovákami z Vojvodiny a reportáž zo zasadania RSŽZ pri MS.

KM prezentovalo svoju prácu aj panelovou výstavou *Predstavuje sa Krajské múzeum Matice slovenskej*. V tomto roku bola vystavená v DMS Žilina a v 2. budove MS v Martine počas zasadania RSŽZ pri MS.

Každoročne KM pripravuje správu o činnosti, ktorú môžu krajanovia nájsť na matičnej webovej stránke počas celého roka, v prípade potreby ju zasiela aj na žiadosť krajanov alebo na žiadosť ÚSŽZ, ktorý si každoročne vyžaduje odpočty práce KM.

V roku 2018 sme posilnili aj informovanie KM smerom k členskej základni MS. Počas porád sme informovali riaditeľov DMS a OP o aktivitách KM. Na žiadosť predsedu MS Mariána Gešpera sme informácie o činnosti KM MS a o budúcej vízii práce s krajanmi podali aj na regionálnych úrovniach a zasadaní krajských rád v Trnavskom, Trenčianskom a Žilinskom kraji. Zúčastnili sme sa aj na grémiu krajských rád a školení nových zamestnancov MS v oblasti krajskej problematiky. V tomto trende bude KM pokračovať aj v roku 2019.

KM má ambíciu prácu regionálnych zložiek MS nielen spropagovať smerom k štátnym orgánom SR, ale ju i posilniť a zosystematizovať.

V Žilinskom kraji s krajanmi spolupracuje systémovo MO MS Trstená, ktorý počas roku 2018 pripravil v spolupráci s krajanmi v Poľsku viaceré podujatia, napr. výmenné podujatie Oživenie tradícií a zvykov našich predkov, vystavené podujatie pri príležitosti 60. výročia založenia časopisu *Život* v Poľsku, výstavu detských výtvarných prác zo spišských a oravských škôl pod názvom *Obálka časopisu Život v slávnostnom šate*. DMS Žilina odprezentoval činnosť KM MS výstavou *Predstavuje sa KM MS* a vo svojich priestoroch pripravil vernisáž výstavy *Cesta slovenskou Amerikou*.

V Nitrianskom kraji spoluprácu realizuje najmä DMS Nitra, ktorý v roku 2018 pripravoval aktivity najmä s krajanmi žijúcimi v Chorvátsku. DMS Nitra bol prítomný na 25. výročí MS Osijek a 36. ročníku prehliadky slov. folklóru v Chorvátskej republike, spoločne s MO MS Dražovce. Pri 25. výročí MS v Osijeku sa do spolupráce zapojili MO MS Nitra – Janíkovce a MO MS Čakajovce. Dom pripravil aj výstavu SKC Našice. Krajanovia z Chorvátska boli prítomní aj na Slovensku. MS Soljani sa zúčastnili na slávnostiach v Krnči v spolupráci MO MS Krnča. V septembri sa členovia MS Osijek zúčastnili na slávnostiach založenia MO MS Čakajovce a na Cyrilo-metodských slávnostiach a Pribinových slávnostiach Nitra. Na jeseň 2018 MO MS Továrniky pozval KUS Zvolen – Kulpín na

divadelné vystúpenie do Topoľčian a Bojne. V Nitrianskom kraji spolupracuje s krajanmi aj MO MS Nové Zámky, ktorý zastrešil účasť FS Matičiarik na krajanском podujatí v Oradei (RO). Dlhoročnú spoluprácu s krajanmi z maďarského Pilíša zastrešuje aj MO MS Šurany a MO MS Petržalka.

V Banskobystrickom kraji s krajanmi spolupracoval v roku 2018 DMS Banská Bystrica a MO MS Zvolenská Slatina, ktoré pripravili koncertné vystúpenia pre krajanov zo Srbska a Chorvátska. Navštívili nielen Báčsky Petrovec, ale i MO MS Rijeka v Chorvátsku. S krajanmi pracovalo aj OP Hrušov. Členovia MO MS Hrušov sa zúčastnili na Mládežníckom folklórnom festivale v Čerpotoku (RO) a pripravili Hontiansku parádu a jej krajanский двор, za účasti FS Morena (Londýn) a SKUS Jednota zo Šídu (Srbsko). Momentálne sa na KM obrátil MO MS Podzámčok so žiadosťou o pomoc pri naštartovaní spolupráce s krajanmi z Rumunska a Maďarska.

Z Košického a Prešovského kraja celoročne spolupracujú s krajanmi z Ukrajiny pracovníci DMS Michalovce a tiež OP Vranov nad Topľou. Ich spolupráca sa celoročne realizuje osobnou účasťou na jednotlivých podujatiach Oblastno-kultúrnej organizácie Matica slovenská v Užhorode a výmenou folklórnych a speváckych telies medzi oboma stranami. V Prešovskom kraji sa rozbieha s pomocou KM MS spolupráca MO MS Stará Lubovňa so Slováckmi z poľského Kacvína.

V Bratislavskom kraji spolupracuje s krajanmi zo Srbska (Kulpín) MO MS Rača, kde sa vzájomná spolupráca realizuje najmä výmennými pobytmi. Významná je aj spolupráca MO MS Petržalka, ktorý sa zameriava na spoluprácu s krajanmi z maďarského Pilíša.

V Trnavskom kraji sa spoluprácou s krajanmi z Maďarska zaoberá DMS Galanta a MO MS Galanta. V roku 2018 sa venovali najmä témam reemigrácie a digitalizovania archívov krajanov z tohto obdobia.

KM MS počas roku 2018 zabezpečilo účasť krajanov na Slovesnej jari (krajan z Českej republiky), účasť krajanských súborov na NMS 2018 (Remetské poštáre a Turianska dolina z Ukrajiny), ako aj účasť krajanov na Národnom zraze Mladej Matice (krajanovia z Ukrajiny).

KM uskutočnilo viaceré služobné cesty do zahraničia. Zúčastnili sme sa na XXV. dňoch slovenskej kultúry v Malopoľsku v obci Podvlek (Poľsko), udeľovaní Ceny Ondreja Štefanka a vedeckej konferencii v rumunskom Nadlaku, na oslavách 60. výročia krajanského periodika *Život* (Nová Belá, Poľsko), na XIV. ročníku Mládežníckeho festivalu v Čerpotoku (Rumunsko), oslavách 25. výročia Oblastno-kultúrnej organizácie Matica slovenská na Ukrajine a 40. výročia literárneho almanachu *Výhonky* v Budapešti (Maďarsko). Delegácia funkcionárov MS bola prítomná na 19. dňoch slovenskej kultúry v Rijeke (Chorvátsko),

na návšteve Matice slovenskej v Srbsku a na Slovenských národných slávnostiach v Srbsku, na XX. ročníku prehliadky sólistov ľudovej piesne v Nadlaku *Cez Nadlak je...*

Návštevy sme vítali aj u nás. Matica slovenská v spolupráci s Úradom pre Slovákov žijúcich v zahraničí pripravila 27. ročník Medzinárodného letného tábora v Tatranskej Lesnej, na ktorom sa zúčastnilo niekoľko desiatok detí krajanov. Podporili sme sponzorsky literárnu súťaž Kollárovo pero v Prahe, pripravili výzvu zbierky kníh pre Slovákov z Poľska.

KM taktiež predložilo viaceré návrhy na udelenie cien Matice slovenskej. Počas roka 2018 MS udelila medailu:

- redakcii krajského periodika *Život* – 60. výročie časopisu *Život* – strieborná medaila MS
- 20. výročie Česko-slovenského klubu v Prahe – bronzová medaila MS
- 40. výročie literárneho almanachu Slovákov v Maďarsku *Výhonky* – bronzová medaila MS
- 25. výročie Oblastno-kultúrnej organizácie Matica slovenská na Zakarpatsku – strieborná medaila MS
- Aradskej oblasti DZSČR a organizátorom podujatia pri príležitosti 20. výročia prehliadky sólistov ľudovej piesne *Cez Nadlak je...* – bronzová medaila MS

Aj v tomto roku v Martine pod gesciou KM zasadala Rada pre Slovákov žijúcich v zahraničí, ktorá prijala nové závery na obdobie 2018 – 2019. KM počas roka 2018 splnilo všetky závery prijaté Radou v roku 2017. Na rokovaní v novembri 2018 bolo prijatých osem záverov, ktoré bude KM počas roka 2019 naplňovať. Sú medzi nimi požiadavky na podporu snahy krajanov o etablovanie poslanca parlamentu NR SR pre Slovákov žijúcich v zahraničí, podporu vzniku Centra slovenského zahraničia, pokračovanie v iniciatívne vzniku vedeckých výskumov „*Ako ďalej, krajanovia...*“, iniciovanie štatistických výskumov zameraných na migráciu krajanov (z krajských komunít do SR a naopak), požiadavka na vecné oceňovanie krajskej mládeže na vybraných súťažiach Slovákov žijúcich v zahraničí, zabezpečenie nahrávok slovenských ľudových piesní a rozprávok pre krajskú mládež, pokračovanie v realizácii táborov pre krajskú mládež a vypracovanie ponukového listu a itinerára pre poznávací zájazd pre krajskú mládež *Po vlasteneckých stopách mesta Martin*.

Počas roka nás oficiálne prijal predseda ÚSZZ a spoločne sme hľadali možnosti podpory krajských komunít v spolupráci oboch inštitúcií. Predložili sme podklady na možnosti realizácie výskumov „*Ako ďalej, Slováci...*“ a požiadali o prijatie na MZVaEZ SR. Boli sme pozvaní aj na zasadanie Rady vlády pre krajské otázky, kde sme predstavili víziu činnosti Matice slovenskej v oblasti kra-

janskej problematiky. S rovnakou témou sme sa zúčastnili aj na Stálej konferencii ÚSZZ, ktorá predstavuje najvyššie odborné snemovanie SR v oblasti krajanskej problematiky.

Tento rok sme sa podieľali aj na realizácii Matičných národných slávností v Martine. Zúčastnili sme sa na programe XX. ročníka súťaže školských a triednych časopisov s krajanskou účasťou *Proslavis*, na slávnostnom oceňovaní v rámci súťaže *Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko...* v Nových Zámkoch, na Hontianskej paráde v Hrušove a ďalších služobných cestách po Slovensku.

V šk. roku 2017/2018 KM spolupracovalo s MK, MŠ, ŠPÚ a Jazykovedným ústavom Ľudovíta Štúra v Bratislave na súťaži *Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko...* Krajanské múzeum sa spolu s ÚSZZ aj v tomto roku podieľalo na organizácii kategórie, ktorá registruje a posudzuje práce zahraničných Slovákov. KM zastrešilo svoju účasť nielen v organizačnom výbore, ale aj v porotcovskom kresle. Do 4. kategórie, ktorá je tvorená prácami žiakov zo zahraničia, prišlo v šk. roku 2017/2018 135 prác zo ôsmich štátov sveta.

Zoznam škôl, ktoré sa v šk. roku 2017/2018 zapojili do súťaže:

Stredná škola	Ilok	Chorvátsko
ZŠ „Josip Kozarec“ Josipovac	Josipovac Punitovci	Chorvátsko
OŠ kralja Tomislava	Našice	Chorvátsko
Vzdelávacie centrum pre slovenské deti	Dublin	Írsko
Slovenské gymnázium, ZŠ, MŠ a kolégium	Bekéšska Čaba	Maďarsko
MŠ, všeobecná škola, gymnázium a kolégium s vyučovacím jazykom slovenským	Budapešť	Maďarsko
Slovenská národnostná škola	Mlynky	Maďarsko
Slovenská dvojязыčné škola	Slovenský Komlôš	Maďarsko
Slovenská ZŠ, MŠ a kolégium	Szarvas	Maďarsko
Slovenský školský spolok SOVA	Viedeň	Rakúsko
Teoretické lýceum Jozefa Kozáčka	Bodnoš	Rumunsko

ZŠ Jána Čajaka	Báčsky Petrovec	Srbsko
Gymnázium Jána Kollára	Báčsky Petrovec	Srbsko
ZŠ Savu Šumanovića	Erdevik	Srbsko
Gymnázium Mihajla Pipina	Kovačica	Srbsko
ZŠ Mladých pokolení	Kovačica	Srbsko
ZŠ L. Štúra	Kysáč	Srbsko
ZŠ maršala Tita	Padina	Srbsko
ZŠ 15. októbra	Pivnica	Srbsko
ZŠ Jána Kollára	Selenča	Srbsko
Gymnázium Branko Radičević	Stará Pazova	Srbsko
ZŠ hrdinu Janka Čmelíka	Stará Pazova	Srbsko
ZŠ Jána Čajaka	Báčsky Petrovec	Srbsko
ZŠ 15. októbra	Pivnica	Srbsko
4. špecializovaná všeobecno- vzdelávacia škola s prehĺbeným vyučovaním slovenského jazyka v Užhorode	Užhorod	Ukrajina
Slovenská víkendová škola a škôlka	Londýn	Veľká Británia

Krajanské múzeum má v roku 2018 ambíciu aj naďalej pokračovať vo všetkých oblastiach svojej práce, tak ako tomu bolo v roku 2018. Zároveň chce pripraviť IV. kongres matíc slovanských národov a matíc slovenských.

* * *

Krajanské múzeum MS vyslovuje úprimné poďakovanie členom redakčnej rady a všetkým autorom príspevkov, vďaka ktorým vyšiel tridsiaty piaty ročník zborníka *Slováci v zahraničí*.

Príloha č. 1 – Publikačná činnosť KM MS 2018 (výber)

Štúdie a príspevky v publikáciách

HAMRANOVÁ, G. *Békešská Čaba v spomienkach Jána Gerčího. Ludoví autori v Maďarsku v Krajanskom múzeu M*. Ed. KMEŤ, Miroslav. TUŠKOVÁ, Tünde. UHRINOVÁ, Alžbeta. 2018. In *Kapitoly z minulosti a súčasnosti Slovákov v Békešskej Čabe*. Békešská Čaba, 2018, s. 415-423.

HAMRANOVÁ, G. *Národopis Dolnej zeme v periodikách na Slovensku v rokoch 1918 – 1938*. In *Národopisné aspekty v kultúre dolnozemskej Slovákov*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2018, s. 148-153.

PAVELCOVÁ, Z. *Archívny fond Matice slovenskej z aspektu národopisu dolnozemskej Slovákov*. In *Národopisné aspekty v kultúre dolnozemskej Slovákov*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2018, s. 218-323.

PAVELCOVÁ, Z. *Archívny fond Krajanského múzea Matice slovenskej pod inventárom „Slováci v Poľsku.“* Ed. MAJERIKOVÁ-MOLITORIS, Milica. 2017. In *Almanach Slováci v Poľsku XVIII*. Krakov, 2017, s. 341-353.

PAVELCOVÁ, Z. *Békešská Čaba v dokumentačnom fonde Krajanského múzea Matice slovenskej*. Ed. KMEŤ, Miroslav. TUŠKOVÁ, Tünde. UHRINOVÁ, Alžbeta. 2018. In *Kapitoly z minulosti a súčasnosti Slovákov v Békešskej Čabe*. Békešská Čaba, 2018, s. 423-427.

PAVELCOVÁ, Z. *Vedecká ročenka Slováci v zahraničí č. 34*. In *Slovenský svetový kalendár*. Srbsko : Slovenský kultúrny klub v Srbsku, 2018, roč. 3, s. 292-293.

PAVELCOVÁ, Z. *Slovenské slovo v Kanade*. In *Slovenský svetový kalendár*. Srbsko : Slovenský kultúrny klub v Srbsku, 2018, roč. 3, s. 131-137.

Slovenské dotyky (Česko)

lw. *Trinásti Kollarovci*. In *Slovenské dotyky*, 2018, roč. 23, č. 12.-1. s. 3.

nv. *Dvojvernisáž*. In *Slovenské dotyky*, 2018, roč. 23, č. 12.-1. s. 4.

Život (Poľsko)

PAVELCOVÁ, Z., HAMRANOVÁ, G. *Gratulačný list k 70. výročiu SSP*. In *Život*, 2018, roč. 60, č. 1, s. 5.

PAVELCOVÁ, Z. *Nový predmet na školách Slováci vo svete*. In *Život*, 2018, roč. 60, č. 3, s. 24- 25.

PAVELCOVÁ, Z. *Vznikla expertná skupina Slovákov žijúcich v zahraničí a odborníkov zo Slovenska*. In *Život*, 2018, roč. 60, č. 3, s. 24.

Kanadský Slovák (Kanada)

PAVELCOVÁ, Z. Nový predmet na školách – *Slováci vo svete*: prínos alebo ďalšie preťaženie školských osnov? In *Kanadský Slovák*, 2018, roč. 76, č. 5, s. 4.

PAVELCOVÁ, Z. Zo školských lavíc na témy lásky k jazyku a vlasti. In *Kanadský Slovák*, 2018, roč. 76, č. 13, s. 7.

PAVELCOVÁ, Z. „Slovenska“ pozýva na prvý Slovenský deň kroja. In *Kanadský Slovák*, 2018, roč. 76, č. 17, s. 8.

SNN (Slovensko)

PAVELCOVÁ, Z. Slovenský živel na všetkých kontinentoch. In *Slovenské národné noviny*, 2018, roč. 33, č. 10, s. 11.

PAVELCOVÁ, Z. Dve hodiny o krajanoch. In *Slovenské národné noviny*, 2018, roč. 33, č. 13 – 14, s. 12.

PAVELCOVÁ, Z. Je na čo z minulosti nadväzovať. In *Slovenské národné noviny*, 2018, roč. 33, č. 15, s. 12.

PAVELCOVÁ, Z. (chyb. Holiarová, Štefánia). Desiate krajské stretnutie v Nadlaku. In *Slovenské národné noviny*, 2018, roč. 33, č. 15, s. 12.

PAVELCOVÁ, Z. Ročenka o krajskej problematike. In *Slovenské národné noviny*, 2018, roč. 33, č. 16, s. 8.

PAVELCOVÁ, Z. Matica slovenská v plnení potrieb krajanov. In *Slovenské národné noviny*, 2018, roč. 33, č. 18, s. 11.

PAVELCOVÁ, Z. Krídla a korene pre krajanov. In *Slovenské národné noviny*, 2018, roč. 33, č. 17, s. 12.

PAVELCOVÁ, Z. Dôsledné plnenie poslania a úloh. In *Slovenské národné noviny*, 2018, roč. 33, č. 21, s. 8.

PAVELCOVÁ, Z. Mladé talenty o láske k jazyku a vlasti. In *Slovenské národné noviny*, 2018, roč. 33, č. 24, s. 1.

PAVELCOVÁ, Z. Nezabúdajme na Prahu. In *Slovenské národné noviny*, 2018, roč. 33, č. 25, s. 12.

PAVELCOVÁ, Z. O časoch, keď šuster bol kapitalista. In *Slovenské národné noviny*, 2018, roč. 33, č. 27, s. 4.

PAVELCOVÁ, Z. Putá prehrávajú. In *Slovenské národné noviny*, 2018, roč. 33, č. 29 – 30, s. 19.

PAVELCOVÁ, Z. Krojovaná paráda. In *Slovenské národné noviny*, 2018, roč. 33, č. 32 – 33, s. 20.

Slovenský katolícky sokol (USA)

PAVELCOVÁ, Z. Nový predmet na školách – Slováci vo svete. In *Slovenský katolícky sokol*, 2018, roč. CVII., č. 5 112, s. 19.

PAVELCOVÁ, Z. Vyšla nová vedecká ročenka *Slováci v zahraničí*. In *Slovenský katolícky sokol*, 2018, roč. CVII., č. 5 113, s. 23-34.

PAVELCOVÁ, Z. Matica slovenská v plnení potrebie krajanov. In *Slovenský katolícky sokol*, 2018, roč. CVII., č. 5 114, s. 19-20.

Bulletin Československého ústavu zahraničného (Česko)

PAVELCOVÁ, Z. Matica slovenská bude aj naďalej spolupracovať s Úradom pre Slovákov žijúcich v zahraničí. In *Bulletin Československého ústavu zahraničného*, 2018, č. 3, s. 19-20.

PAVELCOVÁ, Z. Vedecká ročenka Slováci v zahraničí č. 34. In *Bulletin Československého ústavu zahraničného*, 2018, č. 3, s. 21-23.

PAVELCOVÁ, Z. 25 rokov Metodického centra UMB pre Slovákov žijúcich v zahraničí. In *Bulletin Československého ústavu zahraničného*, 2018, č. 4, s. 20-21.

PAVELCOVÁ, Z. Matica slovenská v plnení potrieb krajanov. In *Bulletin Československého ústavu zahraničného*, 2018, č. 4, s. 22-24.

PAVELCOVÁ, Z. Zo školských lavíc na témy lásky k jazyku a vlasti. In *Bulletin Československého ústavu zahraničného*, 2018, č. 7, s. 26-27.

PAVELCOVÁ, Z. Maratón slovenského folklóru medzi krajanmi na Hornej Orave. In *Bulletin Československého ústavu zahraničného*, 2018, č. 6, s. 21-22.

PAVELCOVÁ, Z. Mládežnícky folklórny festival v rumunskom Čerpotoku. In *Bulletin Československého ústavu zahraničného*, 2018, č. 8, s. 23-24.

Jednota (USA)

PAVELCOVÁ, Z. Vznikla expertná komisia Slovákov žijúcich v zahraničí a odborníkov zo Slovenska. Matica slovenská v nej má zastúpenie. In *Jednota*, 2018, roč. 127, č. 5966, s. 23.

PAVELCOVÁ, Z. Metodické centrum UMB pre Slovákov žijúcich v zahraničí dvadsaťpäťročné. In *Jednota*, 2018, roč. 127, č. 5969, s. 22.

PAVELCOVÁ, Z. Zo školských lavíc na témy lásky k jazyku a vlasti. In *Jednota*, 2018, roč. 127, č. 5973, s. 22.

PAVELCOVÁ, Z. Matica slovenská v plnení potrieb krajanov. In *Jednota*, 2018, roč. 127, č. 5971, s. 23.

PAVELCOVÁ, Z. „Slovenska“ pozýva na prvý slovenský deň kroja. In *Jednota*, 2018, roč. 127, č. 5975, s. 22.

Hlas ľudu (Srbsko)

PAVELCOVÁ, Z. Obsahovo bohatá vedecká ročenka. In *Hlas ľudu*, 2018, roč. 75, č. 20, s. 24.

Slovanská vzájomnosť (Slovensko)

PAVELCOVÁ, Z. Matičná spolupráca s krajanmi v Prahe. In *Slovanská vzájomnosť*, 2018, roč. XVIII., č. 2, s. 66-68.

Slovenské zvesti (Švajčiarsko)

PAVELCOVÁ, Z. Matica slovenská bude aj naďalej pokračovať vo výbornej spolupráci s Úradom pre Slovákov žijúcich v zahraničí. In *Slovenské zvesti*, 2018, roč. 50, č. 2, s. 3.

Prameň (Chorvátsko)

PAVELCOVÁ, Z. Zo školských lavíc na témy lásky k jazyku a vlasti. In *Prameň*, 2014, roč. XXVII., č. 6, s. 26.

O AUTOROCH

PhDr. Claude Baláž (1942) sa zaoberá problematikou dejín slovenského vysťahovalectva a života slovenskej diaspóry. Celoživotne sa profesijne venoval krajskej problematike na mnohých pracovných pozíciách. Je autorom početných článkov, vedeckých štúdií, monografií, výstavných scenárov k problematike dejín Bratislavy, zahraničného odboja, povstaleckej armády v SNP, slovenského vysťahovalectva a života Slovákov vo svete.

Mgr. Peter Cabadaj (1966) je absolventom štúdia histórie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Pôsobí ako literárny a kultúrny historik, spisovateľ, publicista, scenárista a režisér, manažér kultúrnych a edičných aktivít. Systematicky sa venuje problematike exilového literárneho, kultúrneho a umeleckého života. Je autorom a spoluautorom siedmich monografií, mnohých lexikografických diel, antológií, štúdií a filmov.

Ing. Ján Jančovic (1941) je novinár a publicista, zaoberajúci sa desaťročia bádáním a publikovaním dejín a života Slovákov žijúcich v zahraničí, najmä tých, ktorí žijú na Dolnej zemi. Po ukončení štúdia na Vysokej škole poľnohospodárskej (teraz SPU) v Nitre, odbor prevádzka a ekonomika, najdlhšie pracoval v oblasti marketingu. V čase, keď pracoval na generálnom riaditeľstve trupu Agrokomples a Agrokombinátu Zobor, vykonával funkciu vedúceho útvaru propagácie a výstavníctva a zároveň bol redaktorom podnikového časopisu. V tom období absolvoval na Fakulte žurnalistiky Univerzity Karlovej v Prahe postgraduálne štúdium. Po transformácii poľnohospodárstva bol redaktorom a zástupcom šéfredaktora týždenníka *Rolnícke novinky*. Je autorom množstva odborných článkov v novinách a časopisoch, zborníkoch, ročenkách a viacerých knižných titulov.

Dr. sc. Sandra Kraljová Vukšićová (1972) absolvovala dvojodborové magisterské štúdium slovenského jazyka a literatúry a etnológie na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. V roku 2009 na Katedre etnológie a etnomuzikológie v Nitre ukončila doktorandské štúdium. V roku 2011 bola menovaná stálou súdnou tlmočnicou pre slovenský jazyk. Od roku 2010 je riadi-

teľkou Slovenského kultúrneho centra Našice a od roku 2014 aj šéfredaktorkou mesačníka Slovákov v Chorvátsku *Prameň*.

Zaoberá sa výskumom Slovákov v Chorvátsku, zúčastnila sa na viacerých konferenciách doma a v zahraničí, uverejňovala svoje práce v Chorvátsku a na Slovensku a je autorkou početných príspevkov a recenzií. V roku 2016 získala certifikát posudzovateľa projektov Agentúry na podporu výskumu a vývoja.

Podieľala sa na viacerých medzinárodných projektoch, napr. na medzinárodnom projekte Slovake.eu, ktorý mal za cieľ utvorenie webovej stránky, ktorá umožňuje cudzincom, a teda aj Chorvátom bezplatne sa naučiť slovenský jazyk. Spolupracovala na realizácii výskumu Katedry manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre, v ktorého rámci bol zmapovaný súčasný kultúrny potenciál Slovákov v Chorvátsku a vydaná knižná publikácia. Je spoluautorkou výstavy Textilné nápisové nástenky – výtvarné prejavy našich babičiek, prezentovanej doma a na Slovensku.

Aneta Lomenová (1991) absolvovala diplomové a magisterské štúdiá na Oddelení slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity v Novom Sade. Je dopisovateľkou printových slovenských médií v oblasti publicistiky a literatúry. Vydala aj vlastnú zbierku poviedok pre deti. V časopise pre literatúru a umenie *Nový život* jej vyšlo niekoľko noviel a zaoberá sa aj písaním textov skladieb populárnej hudby. V súčasnosti pracuje v Ústave pre kultúru vojvodinských Slovákov.

PhDr. Matúš Marcinčin, PhD. (1985), je „ten, kto chytá v žite“ (učiteľ) na základnej škole v Petrovanoch. Vyštudoval slovenský jazyk a literatúru v kombinácii s občianskou náukou na PU v Prešove a literárnu vedu na UPJŠ v Košiciach. Vo svojej vedeckovýskumnej činnosti sa okrem iného zaoberal slovenskou exilovou literatúrou po roku 1945. V poslednom čase sa venuje najmä divadelnej recenzistike.

Mgr. Katarína Mosnáková-Bagľašová (1984) absolvovala magisterské štúdiá na Oddelení slovakistiky Filozofickej fakulty Univerzity v Novom Sade. Pracuje v Ústave pre kultúru vojvodinských Slovákov. Je autorkou a zostavovateľkou viacerých publikácií, okrem iných monografie *Slováci v Srbsku z aspektu kultúry*, národopisnej knihy *Detstvo našich predkov*, zbierky ľudovej slovesnosti pre deti Slovákov v Srbsku *Enike benike krikel bé a i*. Je členkou Spolku slovenských spisovateľov a Združenia spisovateľov Vojvodiny. Zaoberá sa krajskou problematikou pri projekte *Slovenský svetový kalendár*.

PhDr. Zuzana Pavelcová (1987) je absolventkou UMB v BB (r. 2011). V Krajskom múzeu MS začala pracovať od roku 2012 najprv na pozícii referentky, neskôr na mieste vedeckovýskumnej pracovníčky a od roku 2015 na

pozícii riaditeľky. Zaoberá sa krajaňskou problematikou, stykom so zahraničnými Slováčkmi, edičnou a publikačnou činnosťou zameranou na Slovákov žijúcich v zahraničí a spracovávaním krajaňského fondu KM MS. Počas štyroch semestrov kontinuálne zabezpečovala vyučovanie slovenského jazyka pre zahraničných študentov JLF UK v Martine.

Mgr. PhDr. Imrich Tóth, PhD. (1969), je katolícky kňaz Košickej arcidiecézy. Od roku 2000 pôsobí ako rektor Slovenskej katolíckej misie vo Francúzsku a je organizátorom náboženského, národného a kultúrno-spoločenského života tamojších Slovákov (slovenské sv. omše a krajaňské posedenia, národné slávnosti, slovenská škola a škôlka pri SKM, modlitebné stretnutia, púte, vianočné koncerty). Zároveň pracuje pre francúzsku farnosť Ste M. Madeleine v Paríži. V roku 2010 mu pápež Benedikt XVI. udelil titul monsignor. Je šéfredaktorom najstaršieho doteraz vychádzajúceho krajaňského časopisu v západnej Európe *Život – La Vie*. Venuje sa dejinám slovenskej emigrácie vo Francúzsku a publikuje vo vedeckých zborníkoch a časopisoch. Pravidelne sa zúčastňuje na konferenciách o cudzineckých misiách v rámci Francúzska a vedeckých konferenciách na Slovensku. Je autorom kníh *Kardinál Jozef Tomko a arcibiskup Luigi Ventura v SKM v Paríži* (2015), *60 rokov Slovenskej katolíckej misie vo Francúzsku* (2016) a *Živého ma nedostanete! Spomienky Františka Revesa* (2017, 2018).

Doc. PaedDr. Patrik Šenkár, PhD. (1979), je literárny vedec a vysokoškolský pedagóg, zaoberajúci sa dolnozemsou literatúrou so špecifickým zreteľom na krajaňskú problematiku v Rumunsku a Maďarsku. Po ukončení vysokoškolského štúdia (odbor slovenský jazyk a literatúra – politológia) vyše desať rokov pracoval na pôde Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Aktuálne pôsobí na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Univerzity J. Selyeho v Komárne. Je autorom 180 vedeckých a odborných publikácií/príspevkov. Na svoju publikačnú činnosť v danej výskumnej oblasti eviduje približne 110 ohlasov. Doteraz absolvoval viacero zahraničných stáží (napríklad na Masarykovej univerzite v Brne). Je pravidelným účastníkom medzinárodných konferencií v rámci Európskej únie.

RESUMÉ

Yearbook “Slováci v zahraničí” (Slovaks Living Abroad) No. 35 is introduced by **Zuzana Pavelcová’s** editorial. The author deals with the origin, development, history and the presence of Slovaks living abroad, which celebrates its 35th edition.

The chapter entitled “Studies” is entered with the contribution by **Matúš Marcinič**. It brings a sketch of Karol Strmeň’s life profile in connection with his author’s and translational work. The text is processed in a more popular style in five parts according to the classic antique drama composition, which is markedly suited to the remarkable life of Karol Strmeň as an exceptional Slovak personality with extraordinary human and professional integrity and level.

Patrik Šenkár’s contribution points to the literary work of the Slovak writer from present – day Romania – Pavol Bujtár (1936), i. a. a holder of the Great Medal of St. Gorazd and Samuel Tešedík Prize. Bujtár, who is actually a kind of doyen of contemporary Slovak prose in Romania, formed and forms both intentional and unintentional prose. The contribution focuses on an analysis of his texts addressed primarily to adult readers. The interpretative method refers to typical – most often classical – thematic levels, motifs, and ways of author’s literary fiction, which are “contaminated” (also) by the Lower Earth colouring. Individual theoretical findings and statements are declared by the original excerpts from the origins, which are actually pillars of the objective and subjective approach to the literary text itself. After all, the metatext concludes that Bujtár’s prose is not the Lower Earth – like, compatriot, alien – but ours, (whole) Slovak.

The contribution of **Katarína Mosnáková-Baglašová** deals with the Ilečke dances. Similarly as languages, customs, customs, songs, musical instruments, costumes and others, the Slovak settlers brought them to the territory of today’s Serbia almost three centuries ago. Over time and under the influence of various factors, dance folklore has lost some elements, others have acquired. Some dances, however, are rare and belong to the unique treasures of traditional culture in both the Vojvodina and the Slovak context. Among them are the group synchronized

dances (so called “chorovody”) of Ilečke preserved in the village of Jánošík with variants in other Banat villages. The contribution provides information about this female singing-dance performance, as well as an overview of folk dances and especially the group synchronized dances of Slovaks in Serbia.

The material by **Ján Jančovic** concentrates on history of settlement and establishment of Níredházy in Szabolcs seat by the Belorussian Slovaks in 1753. The author draws on archival documents, which reveal that, despite the troubles that the settlers had to bear, the first hundred years they have preserved their Slovak origin. Thanks to the earliest recordings in the church protocol and municipal registers, he listed the names and surnames of the first immigrants, especially reeves, parish priests, teachers, and also the Slovak street names. Various entries and samples from the oldest testamentary records in the Slovakized Czech, which were written by the notaries and confirmed by the reeves, are not missed. When, after issue of the Tolerance Patent by Jozef II, a religious freedom has been achieved, they have begun to build school and church premises. Magyarization stopped them on the evolving Slovak road. This is evidenced by Pastoral letter of superintendent, Pavol Jozeffy, from 1836, to the Níredházy church against abuse of the teaching of religion for the magyarization aims.

The chapter “**Anniversaries and jubilees**” brings **Aneta Lomenová’s** contribution which reflects the ten-year activity of the Cultural Institute of the Vojvodina Slovaks in Serbia. In the article, the author deals primarily with the programme activities of the Institute of Culture of the Vojvodina Slovaks and draws on the results of its mission, its current work and active work. The jubilant cultural institution is served selectively and she enriches it with recorded facts.

Claude Baláž’s contribution concentrates on the 50th anniversary of the establishment of the Institute for Slovaks living abroad, a unique institution that has fulfilled tasks in the field of research, cultural presentation and preservation of the cultural heritage of foreign Slovaks. The author focuses on the historical development of the Institute, its activities, achievements and difficulties in its activities.

Peter Cabadaj sent three contributions to the almanac. Te first one is dedicated to opera singer, pedagogue and compatriot activist, Darina Kohútová-Hanuliaková. It brings her short curriculum focused on her achievements that have reached the global scale. She as a native of Terchová lived mostly in Swiss Bern, but she has been successful in San Carlo in Naples, La Fenice in Venice, but also in Rome, Cagliari, Monte Carlo, New York, Washington, Chicago, Toronto and elsewhere.

Another contribution by **Peter Cabadaj** is the bibliographic feature of Ján Kadár, dedicated to his 100th anniversary. The author perceives him as one of the founding figures of Slovak cinematography, he reminds him of being a co-creator of a certain Czech film, a respected Canadian filmmaker, an Oscar winner and a Golden Globe holder.

The last remembrance is the feature dedicated to Sláva Manicová. **Peter Cabadaj** briefly focused on her life. He describes her as a successful poet and editor, who has greatly enriched Slovak literature.

The study of **Imrich Tóth** deals with the life, work and message of the Catholic priest and the papal prelate, msgr. František Reves. Reves was a heroic anti-Communist, who, in the early 1950s, helped to escape illegally more than 100 people into the free world, including eighty clergy who left a significant stigma in their religious, scientific and socio-cultural life. For almost forty years, he worked as a missionary of Slovaks in France, where he also wrote his memories called “You Do Not Take Me Alive!”

Information by **Sandra Kraljová Vukšić** provides information on the legislative regulation of the rights of national minorities in the Republic of Croatia with an emphasis on the rights and status of the Slovak national minority. The author introduces specific laws and other regulations as well as the specific rights that the Slovak minority applies in Croatia especially in the political, educational and cultural sphere, referring to the current models of cultural autonomy.

Zuzana Pavelcová's report on activities of the Museum of Compatriots Museum of Matica slovenská (KM MS) in 2018 concludes this publication. The author describes activities of the KM MS in the field of science, archival activity, acquisition of funds, development of the KM MS library, loans and consulting service in the area of contacts with compatriots, public and compatriot's youth, and in the field of cooperation with other institutions.

POKYNY PRE AUTOROV

Ročenka *Slováci v zahraničí* ponúka vedecké štúdié a materiály zo života krajanov, prináša spomienky na významné výročia slovenských osobností pôsobiacich v zahraničí, uverejňuje recenzie a informácie z krajského sveta a Krajského múzea Matice slovenskej. Na svojich stránkach prezentuje širokospektrálny záber tém, medzi ktoré patria najmä dejiny Slovákov v zahraničí, ich literatúra a jazyk, osobnosti, zvyky i tradície.

Príspevky, zaoberajúce sa krajskou problematikou, posielajte na adresu: Matica slovenská, Krajské múzeum MS, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, P. O. Box 57 na elektronickom nosiči alebo emailom na adresu: **domhronského@matica.sk**. Pre zborník *Slováci v zahraničí* č. 36 svoje príspevky, prosím, zasielajte najneskôr do 1. 8. 2019. I naďalej ich môžete posilať do kategórií: *Štúdié, Materiály a pramene, Správy, informácie a recenzie, Výročia, jubileá a spomienky*, v maximálnom rozsahu 30 normostrán.

Prosíme autorov, aby nám svoje príspevky posielali upravené podľa nasledujúcich pokynov: text príspevku musí byť redakcii odovzdaný vo formáte: .doc alebo .rtf. Typ písma: Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1,5 na stránke A4 so štandardnými parametrami. Pri písaní poznámok pod čiarou, prosím, používajte príkaz *Vložiť* a následne *Poznámka pod čiarou*. Neukladajte poznámky na koniec príspevku. Ak si autor vyžaduje určité špecifické parametre pre publikovanie, táto záležitosť je vecou dohody autora s redakciou.

Štruktúra príspevku: Názov; podnázov (ak je); meno autora/autorov, emailovú adresu, text príspevku. K príspevku môžete zasielať i obrázkový materiál (fotografie, tabuľky, grafy). Vždy je potrebné uviesť popis materiálu, rok a jeho zdroj/autora.

Bibliografické odkazy v zborníku *Slováci v zahraničí* je potrebné uvádzať podľa normy STN ISO 690 – Dokumentácia. Bibliografické odkazy. V celej štúdií je nutné dodržiavať jednotný spôsob citovania. Pre uľahčenie uvádzame niekoľko príkladov:

Odkaz na monografiu (1 – 3 autori):

¹ LETZ, Róbert. *Dejiny Slovenskej ligy na Slovensku (1920 – 1948)*. Martin : Matica slovenská, 2000, s. 175.

² DANGL, Vojtech – SEGEŠ, Vladimír. *Vojenské dejiny Slovenska III. zväzok 1711 – 1914*. Bratislava : Vojenská informačná a tlačová agentúra, 1996. 241 s.

Pozn.: dve alebo tri mená sa navzájom oddeľujú pomlčkou s medzerami po oboch stranách pomlčky.

Odkaz na monografiu (viac ako 3 autori):

³ PEŠEK, Jan et. al. *Kapitolami najnovších slovenských dejín*. Bratislava : Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodoma, s. r. o., 2012. 347 s.

Odkaz na zborník ako celok:

⁴ DOBROTKOVÁ, Marta – RÁBIK, Vladimír (eds.). *Studia Historica Tyrnaviensia VI*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave. 288 s.

Pozn.: Ako prvý údaj sa uvádza meno editora, ak má primárnu zodpovednosť za zostavenie diela. Pri viacerých zostavovateľoch sa uvádza meno prvého na titulnom liste.

Pozn.: Osoby, ktoré majú sekundárnu zodpovednosť (napr. vedeckí redaktori, editori, prekladatelia...), sa uvádzajú za názvom.

⁵ *Slovenská veda : zborník zo 14. medzinárodnej konferencie*. Ed. Elena Nedorostová. Bratislava : Veda, 2001. 248 s.

Odkaz na štúdiu v zborníku alebo v kolektívnej práci:

⁶ ŠKVARNA, Dušan. Ludovít Štúr a rok 1848. In SEDLÁK, Imrich (ed.). *Ludovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti*. Martin : Matica slovenská, 1997, s. 103-110.

Odkaz na štúdiu publikovanú v periodiku:

⁷ LACKO, Martin. Zabudnutá povstalecká vražda. Prípady slovenských dôstojníkov v Lubietovej 13. októbra 1944. In *Pamäť národa*, 2012, roč. 8, č. 3, s. 3-32.

Odkaz na už uvedený prameň:

⁸ LACKO, Zabudnutá povstalecká, s. 30.

⁹ LETZ, *Dejiny Slovenskej*, s. 180.

Odkaz na elektronický zdroj:

¹⁰ DŽUPINKOVÁ, Zuzana. Personálne bibliografie rusínskych a ukrajinských maliarov Slovenska, vydané v ŠVK, Prešov. In *Bibliografický zborník 2010* [online]. Martin : Slovenská národná knižnica, Národný bibliografický ústav v Martine, 2010, s. 38-45. Dostupné na internete: http://www.snk.sk/swift_data/source/NBU/Zborniky/BZ_2010_2011/Kolokvium/Dzupinkova_Zuzana.pdf

Odkaz na archívny prameň:

¹¹ Archív Matice slovenskej (ďalej AMS), fond (ďalej f.) Matica slovenská I (1857) 1863 – 1875 (1912), Sign. 1544-1546.

Ďalšie vysvetlenia:

– Ak v literatúre nie je uvedené miesto vydania, rok vydania, vydavateľstvo uvádzame: b. m., b. r., b. v.

– V prípade viacerých miest vydania a vydavateľstiev sa názov vydavateľstva pridá k príslušnému miestu vydania a oddeľuje sa bodkočiarkou: Praha : Argo; Bratislava : Concordia, 1999.

– Ak je uvedených viac miest vydania a len jeden vydavateľ, miesta vydania oddelíme bodkočiarkou a medzerou: Bratislava; Martin : Osveta, 1986.

– Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj ich číslo.

OBSAH

EDITORIÁL

Zuzana Pavelcová (Slovensko): Editoriál..... 5

ŠTÚDIE

Matúš Marcinčin (Slovensko): Krištáľ na zabudnutom ostrove
(Dráma života Karola Strmeňa v súvislostiach) 8

Patrik Šenkár (Slovensko): Tematická rôznorodosť Bujtárových próz
pre dospelých čitateľov 43

Katarína Mosnáková-Baglašová (Srbsko): Ilečke – chorovody
vojvodinských Slovákov 58

Ján Jančovic (Slovensko): O prvých sto rokoch zápasov Slovákov
za udržanie svojej viery a národnosti v Sabolčskej stolici. Békešskí Slováci,
zakladatelia terajšieho župného mesta Níred'háza 67

Imrich Tóth (Francúzsko): Životná cesta kňaza Františka Revesa.
Vyšli jeho spomienky Živého ma nedostanete! 106

VÝROČIA A JUBILEÁ

Aneta Lomenová (Srbsko): V znamení 10. výročia pôsobenia
Ústavu pre kultúru vojvodinských Slovákov v Srbsku 121

Claude Baláž (Slovensko): Ústav pre zahraničných Slovákov
1968 – 1994..... 139

Peter Cabadaj (Slovensko): Darina Kohútová-Hanuliaková
(nedožité 80. výročie narodenia)..... 149

Peter Cabadaj (Slovensko): Ján Kadár
(100. výročie narodenia) 152

Peter Cabadaj (Slovensko): Sláva Manicová
(100. výročie narodenia) 156

SPRÁVY

<i>Sandra Kralj Vukšić</i> (Chorvátsko): Legislatívne usporiadanie postavenia národnostných menšín v Chorvátskej republike a model kultúrnej autonómie	159
<i>Zuzana Pavelcová</i> (Slovensko) – Z činností Krajanského múzea Matice slovenskej za rok 2018.....	166
O AUTOROCH	178
RESUMÉ	181
POKYNY PRE AUTOROV	184

